

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
XXVII

ANTON ŽAKELJ-
RODOLJUB LEDINSKI
IN NJEGOV ČAS

LJUBLJANA
2022

ISBN 978-961-268-087-9
RAZPRAVE II. RAZREDA, 27
DISSERTATIONES CLASSIS II, XXVII

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
XXVII

ANTON ŽAKELJ-
RODOLJUB LEDINSKI
IN NJEGOV ČAS

LJUBLJANA
2022

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 22. 2. 2022
IN
NA SEJI II. RAZREDA ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
DNE 5. 4. 2022

RAZPRAVE II. RAZREDA SAZU
DISSERTATIONES CLASSIS II
XXVII
ANTON ŽAKELJ-RODOLJUB LEDINSKI IN NJEGOV ČAS

Izdala: Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Uredila: Marija Stanonik

Recenzenta: akad. prof. dr. Matjaž Kmecl,
akad. prof. dr. Janko Kos

Prevod v angleščino: mag. Špela Truden

Prevod v nemščino: mag. Viktorija Osolnik Kunc

Grafična priprava: Grafični atelje Visočnik

Tisk: Tiskarna Artelj

Naklada: 300 izvodov

Ljubljana 2022

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Žakelj A.(082)
821.163.6.09Žakelj A.(082)

ANTON Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas / [uredila Marija Stanonik ; prevod v angleščino Špela Truden, prevod v nemščino Viktorija Osolnik Kunc]. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022. – (Razprave / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede = Dissertationes / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae ; 27)

ISBN 978-961-268-087-9
COBISS.SI-ID 113189891

Vsebina

UVODNA NAGOVORA

<i>Milček Komelj</i> , Nagovor ob začetku simpozija	7
<i>Ivica Šemrov</i> , Pozdrav iz Ledin	11

I. ŽAKLJEV ŽIVLJENJSKI IN LITERARNI KONTEKST

<i>Gašper Peternel</i> , Mati Ana in njen rod	13
<i>Bogdan Kolar</i> , Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj- Rodoljub Ledinski	30
<i>Robert Jereb</i> , Pesniki-duhovniki z Idrijskega: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, Matevž Hladnik, Andrej Likar in Jernej Uršič	48

II. ŽAKLJEVA LITERARNA TEKSTURA

<i>Janko Kos</i> , France Prešeren in generacija Antona Žaklja	65
<i>Marija Stanonik</i> , Iz pesniške delavnice Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega	74
<i>Urška Perenič</i> , Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega soustvarjalni prevodi	116
<i>Marijan Dovič</i> , Žakljevo izvirno pesništvo, Bleiweisove <i>Novice</i> in vprašanje (samo)cenzure	126
<i>Marija Klobčar</i> , Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo	142

III. AKTUALNOST ANTONA ŽAKLJA-RODOLJUBA LEDINSKEGA DO DANAŠNJIH DNI

<i>Marjeta Pisk</i> , Viktor Steska in Janez Dolenc o Antonu Žaklju- Rodoljubu Ledinskem	169
<i>Tine Debeljak</i> , Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski s slovanske retrospektive	181
<i>Jože Faganel</i> , Zapis Žakljeve poezije za sodobno antologijo	189
<i>Drago Samec</i> , Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegova bibliografija	193

Nagovor ob začetku simpozija

Spoštovani,

v veliko veselje mi je, da vas lahko pozdravim v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti prav ob simpoziju o Antonu Žaklju – Rodoljubu Ledinskem.

Še iz časov svojega otroštva se namreč spominjam, kako mi je oče, ki je kot skrben knjižničar posebej evidentiral vse kulturne delavce, povezane z Dolenjsko, некоč potožil, kako celo profesorji slovenščine ne poznajo več Marnovega *Jezičnika*, kaj šele da bi vedeli za Antona Žaklja in Jožefa Žemljo. Oba je v svojem *Jezičniku* nekdaj obravnaval tudi Josip Marn, ki je, sam duhovnik in predsednik Slovenske matice, Žaklja imenoval celo »Prešerna-duhovna«, torej pesniškega Prešerna med duhovniki, ker je bil tudi Žakelj posvečen mož. In to razmerje med obema bi lahko ponazorili kar z besedami iz Žakljevega zapisa pesmi *Črni kos*: »Prelepo poje črni kos, pa lepši poje slavec še«. Vendar je Ivan Grafenauer to povezavo pesnika s Prešernom razložil le kot Prešernovo degradacijo, ker naj bi se lahko nanašala samo na njuno pivsko bratstvo.

Predvsem zaradi očetove kritične opombe o nerazgledanosti profesorjev sem odtlej imeni Žakelj in Žemlja poleg še nekaterih podobnih nosil v mladostni spominski zakladnici srca kot nepogrešljive in celo znamenite, četudi kuriozne pojme, ki so dotlej res že izginili iz splošnejše kulturne zavesti; danes, ko so v svoji obrobniosti videti še bolj pozabljeni, pa se bo Žakljevo ime v znamenju dejavnosti akademijskega razreda za filološke in literarne vede spet prebudilo na slovenski Akademiji.

V svojem delu *Iz knjige spominov* je v poznih letih svojega življenja akademik Vojeslav Molè napisal, da je v mladosti na Dunaju spoznal občudovanega Ivana Prijatelja in se predvsem čudil, da mu je ob vsej svoji mednarodni razgledanosti mnogo raje kot o velikih ruskih pisateljih, Čehovu ali Tolstoju, govoril »o razvoju slovenske misli in književnosti«. Zdelo se mu je nenavadno, da se tako pomemben mož ukvarja s takimi malenkostmi, kot so razni »Čbeličarji pa Jakob Zupan, Pavlina Pajkova idr.«. A je priznal, da je bilo to čudenje tedaj samo posledica njegovega tedanjega »neznanja in nerazumevanja problematike zgodovine slovenskega slovstva in kulture« in da seveda ni »dolgo ostal tega mnenja«. Med take »malenkosti« je sodil tudi čbeličar Žakelj, ki se ga je v zvezi z Vrazovimi pismi in komentiranjem Žakljevega prevoda Puškinovih *Stanc* dotikal tudi Prijatelj, sicer pa ljudske pesmi, ki jih je zapisal, v *Krajnski čbelici*, kjer so bile objavljene ob Vodnikovih, Prešernovih, Kastelčevih in Žemljevih verzih, ne nosijo zapisovalčevega imena. Žakljeve zasluge živijo vse do danes največkrat brez njegovega zapisovalskega avtorstva, ki je v resnici tačas le še

malo znano, saj je celo v Matičini literarni zgodovini omenjeno le na enem mestu, kjer izvemo, da je Žakelj zapisal vrsto pesmi iz petega zvezka *Krajnske čbelice*; prav v njej pa sta poleg drugih priobčeni tudi znameniti ljudski pesmi o mladi Bredi in mladi Zori.

Pesnik iz kroga sodelavcev *Krajnske čbelice* in Bleiweisovih *Novic* je danes gotovo najbolj znan kot zapisovalec ljudskih pesmi, ki jih je slišal od svoje matere Ane. *Krajnska čbelica* seveda izstopa v znamenju genija Prešerna, a manjši prizadevni pevci ustvarjajo zaledje, v katerem so se trudili za dvig slovenske kulture in vzpostavljanje zavesti o njeni tradiciji, ki je posebno vidna prav v ljudski pesmi. Tega se je pričelo najbolj zavedati romantično 19. stoletje, v katerem je med letoma 1816 in 1868 živel tudi Žakelj, ki je bil najprej vključen še v ilirski kulturni krog (in je zato sprva pisal ne o slavcu, ampak o slavulju). Ljudske pesmi, ki jih je zapisal Žakelj, so bile nekoč zelo živo v zavesti že glede na naklonjenost do ljudskega izročila; imele so svoje mesto v šolskih čitankah in antologijah in ostajajo v opusu ljudskega pesništva znamenite še danes. Sicer pa je Žakljevo delo, še posebno njegove danes manj prezentne izvirne pesmi, ki so jih nekoč spremljali prevodi ali priredbe, med katerimi meje med avtorstvi niti niso vedno jasne, vse bolj prepuščeno predvsem kulturnozgodovinskemu zanimanju, a na novo kliče tudi po estetski presoji, najbolj vznemirljivo pa je za narodopisne preučevalce.

France Prešeren je ustvarjalno prepesnil že poprej zapisano ljudsko pesem *Lepa Vida*, ohranil je njeno sporočilo, a jo povzdignil na višjo estetsko raven, in podobno je najbrž ob svojih zapisovanjih, ki so nekoliko redigirana ali so se pozneje v novih, navadno razširjenih variantah celo spreminjala, skušal počenjati tudi Žakelj, ki zato povzroča preglavice raziskovalcem, kadar iščejo razmerje med avtentično ljudsko pesmijo in njeno poznejšo stilizacijo oziroma predelavo, kakršna je v našem slovstvu najbrž najlepše razvidna pri *Lepi Vidi*. Ta je postala celo osrednji simbol slovenskega hrepenenja, ki je odmeval v umetni literaturi z Jurčičem in Cankarjem in v raziskavah slovenskih akademikov od Grafenauerja do Pogačnika, akademik Cevc pa je z njenim hrepenenjem povezal tudi slovenske slikarske impresioniste, medtem ko so ljudski pesmi z modernejšo secesijsko formo prislunili vesnani, Žakljevo zapisu pesmi iz idrijskih hribov *Minica*, imenovane tudi *Spanjščice*, pa secesijski Dobnikar. Prav tako pomembni junakinji naše ljudske pesmi mlado Bredo in mlado Zoro, pa tudi manj popularno mlado Mojco, nam je Žakelj celo prvi odkril, a ju je hkrati nekoliko prepesnil oziroma korigiral, Anton Slodnjak pa je ponovil celo domnevo, da bi tudi *Mladi Bredi* »utegnil dati zadnji prireditveni blagoslov Prešeren«. Zlasti *Mlada Breda* je prav tako odmevala tudi v slovenski poznejši literaturi, posebej pri Ivanu Preglju, oživela v knjižnih ilustracijah in se izrecno iz ljudske pesmi naselila celo v konkretna lastna imena, skupaj s kakšno Zariko in Sončico, Mlada Zora

pa je v naše izročilo vnesla shakespearski motiv korena lečena. V svoji ljudski zvrsti sta postali obe pesmi antologijski in sta bili prevajani tudi v tuje jezike. Pomen *Mlade Brede* pa je Marija Stanonik primerjala celo z znamenitostjo srbske *Hasanaginice*.

Anton Žakelj nam je s svojim narodopisnim delom ohranil dragocenosti, za katere mu moramo biti hvaležni ne glede na siceršnjo moč njegove ustvarjalnosti, ki je presojana različno. Že Karol Glaser ga imenuje pesnika po božji volji, Maks Pleteršnik je v zborniku *Slovanstvo* zapisal, da so njegove pesmi premalo cenjene, Anton Slodnjak meni, da je bil »darovit in izviren«, »zadnji neposredni Prešernov učenec«, medtem ko ga Jože Pogačnik uvršča med »manj pomembne slovenske stihotvorce«, a v eni od pesmi razbira celo nastavke impresije, vsekakor pa lahko v njej občutimo krajinsko poetično razpoloženje, kakršno je v tistem času ponekod razvidno tudi v slikarstvu. V Žakljevi dikciji in besedju je moč opaziti tako sledove Prešerna kot samovoljnost Koseskega, oba pesnika pa Žakelj v svojih verzih celo omenja, Prešerna kot slavca in Vesela kot škrjanca.

Take pesmi, posebno *Mlado Bredo*, je raziskovala oziroma jih še danes raziskuje akademikinja Marija Stanonik, ki je tudi zaslužna pobudnica današnjega simpozija in je v eni in isti osebi tako literarna zgodovinarica kot etnologinja, ki jo pritegujejo vse specifične pesniške zvrsti od ljudskih pesmi vseh vrst tja do samotnega, Bogu posvečenega pesnjenja redovnic. Skozi njeno optiko se nam na novo obuja zavest, da so ljudske pesmi kot avtentičen del izročila tudi dragoceno gradivo, skozi katero lahko razbiramo sledove naše preteklosti celo kot pravcati arheologi, kar mi v spominu najnazorneje potrjujejo prizadevanja Jožeta Kastelica, ki je odkril v omembi zlate koklje s piščeti v eni od ljudskih pesmi ohranjen spomin na starodavno langobardsko umetnino iz katedrale v Monzi. V pesmih, ki jih je zapisal Žakelj, pa živijo vsaj spomini na turške osvajalce ali se razkrivajo realije nekdanje grajske oziroma stanovanjske opreme, predvsem pa v življenjskih usodah vznemirljiva arhetipskost medčloveških odnosov, kakršni so razmerja med nevesto in hudobno taščo ali žensko svobodo utesnjujočimi bratovskimi vezmi, v znani baladi o nuni Urški pa tudi spomin na samomor dekleta, ki je že videlo življenje in je bilo zato prepozno zaprto v samostan, da bi lahko tako osamitev še preneslo. Sicer pa je Žakelj opeval tudi lepoto slavčeve pesmi in rož, v katerih je lahko že na zemlji dojel slutnjo nebeškega veselja, ogovarjal je zaničevalce pesnikov, v katerih delu je videl božji poklic in za radoživim veseljem tudi skrito žalost, opisoval pa tudi naravno lepoto krajev, Triglava, Blegoša ali Bleda ter posvetil verze posvetitvi velikega oltarja v dolenski cerkvi na Raki in besedno oživil za likovno ikonografijo pomembno legendo Udarjene Marije v некоč množično obiskovani gorenjski romarski cerkvi v Ljubnem.

Spraševanja ob takih zapisovanjih in popisovanjih so netivo za literarne zgodovinarje in etnolože, kakršna je med članicami Slovenske akademije znanosti

in umetnosti Marija Stanonik. Še toliko bolj pa je pomenljivo, da je kot Žirovka v današnjo zavest Akademije prinesla prav Žaklja, ker je bil Rodoljub Ledinski doma iz vasi Ledine nad Žirmi, iz nadarjene družine, iz katere je po materini strani izšel tudi slikar Anton Ažbe; žirovski priimek Žakelj, eden najbolj pogostih v tistih krajih, pa je v slovenski literaturi ponovno oživel tudi danes.

Za Žirovce vemo, da so nadvse čuječni lokalpatrioti in so na svoje pomembne ali še tako minorne ali drugod prezrte rojake ponosni vsaj toliko kot Novomeščani na nekdanje slavne dijake svoje staroslavne gimnazije, med katere je sodil tudi Žakelj, ki je bil sicer kaplan v bližnji dolenski Mirni peči, v Sv. Križu pri Kostanjevici na Krki in nazadnje v Velikem Trnu blizu Leskovca pri Krškem, kjer so mu prav na pobudo Marije Stanonik odkrili spominsko ploščo. O taki zavzetosti priča tudi poudarjeno velik trud Žirovcev za osvetljevanje njihovega kulturnega pomena, ki dela iz nekoč odmaknjenih Rovt kulturne Atene in se pri tem usmerja na vsa področja, ob literarnem zlasti na likovno, kjer so se ustvarjalci prav tako radi spuščali na ljudsko raven. O tem duhovito priča nenavaden in vseobsegajoč *Žirovski besednjak*, ki ga je sestavil Miha Naglič in v katerem preberemo, da je prvak žirovskih pesnikov še vedno Anton Žakelj, ki je bil tudi ledinski rodoljub in je ostal vse življenje le kaplan, ker je prerad pogledal v kozarec, a je menda tudi pri tem ohranjal dostojanstvo, in je bil torej kot pristen pevec tudi duhovit veseljak, ki ga je že Marn označil tudi kot zelo izobraženega ter izvrstnega v sukanju besed, v ljudskem spominu pa se je ohranil tudi kot velik duhovitež. O vsem tem gotovo priča tudi njegova pesem *In vino veritas*.

O tem, kakšen pesnik in zapisovalec je bil Žakelj nekoč in kakšen je videti danes, kakšen je bil njegov čas in kakšno je njegovo mesto v kulturni zgodovini, v čem so njegove trajne zasluge, ustvarjalni dosežki in omejitve, kaj nam njegovo delo lahko še danes posreduje in simbolizira in še o marsičem drugem nam bo odgovarjal današnji z napovedanimi referati intenzivno natrpani simpozij. Vsem spoštovanim navzočim in referentom se zahvaljujem za udeležbo in naklonjeno sodelovanje. V imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti vas vse še enkrat lepo pozdravljam in želim simpoziju uspešno in prijetno delo, z željo, da bomo po njem, kljub krvavim baladam in opozarjanjem na minljivost, lahko z besedami prostodušnega Žakljevega črnega kosa še vedno razigrano zapeli: »Kjer bom hodil, bom vesel, / povsod bom žvižgal, sladko pel.«

Akademik prof. dr. Milček Komelj,
podpredsednik SAZU

Pozdrav iz Ledin

Spoštovani vsi navzoči!

Anton Žakelj se je rodil pred 205 leti pri Veharju v Ledinah. Življenjska pot ga je v ranem otroštvu odpeljala iz naše vasi v Dole, od tam pa najprej v številne kraje po Sloveniji, kjer se je šolal in služboval kot duhovnik. Žakelj je zapisal besedila ljudskih pesmi, ki mu jih je prepevala mati Ana. Ustvarjal je tudi svoje pesmi in jih objavljajl v Bleiweisovih *Novicah* in tudi v *Kranjski Čbelici*. Na rojstne Ledine ni pozabil, saj je k svojemu imenu dodal Rodoljub Ledinski.

Ledinci smo o njegovem delu in življenju vedeli bolj malo. Kljub skromnemu poznavanju tega velikega moža, pa v Ledinah ni šel povsem v pozabo. Župnik Janko Žagar je že pred drugo svetovno vojno naročil spominsko ploščo, ki naj bi jo vgradili na njegovo rojstno hišo. Uresničitev njegove zamisli je čakala vse do leta 1953.

Leta 2000 so tudi na cerkvi na Velikem Trnu, kjer je umrl in je pokopan, pesniku postavili spominsko ploščo. Prireditve smo se udeležili tudi Ledinci.

Z njegovim življenjem in delom so se ukvarjali le nekateri raziskovalci in strokovnjaki. Ledinci pa ne. Ob 200-letnici njegovega rojstva pa smo prav Ledinci dali pobudo, da spomin na našega rojaka ohranimo pred pozabo. Ustanovili smo delovno skupino za ohranitev spomina na Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega in pripravili slavnostno prireditev.

Od leta 2016 naprej pripravimo vsako leto nov dogodek, s katerim ohranjamo spomin nanj. Mag. Marija Velikonja je gonilna sila pri ohranjanju spomina na rojaka v Ledinah. Je soavtorica razstave Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski pesnik in zapisovalec ljudskih pesmi, ki je bila na ogled v Mestnem muzeju Idrija v oktobru 2017. Naslednjega leta smo isto razstavo postavili tudi na Velikem Trnu, leta 2019 pa smo jo kot stalno razstavo postavili v ledinskem župnišču, kjer je naš Rodoljub dobil svoj prostor.

Epidemija korone nam je preprečila lansko prireditev, letos pa smo nadvse veseli in počaščeni, da se ob njegovi 205. obletnici rojstva poklanjamo njegovemu spominu z današnjim dogodkom.

V veliko veselje in ponos nam je tudi knjiga Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, Pesmi, ki sta jo uredili Marija Stanonik in Marija Velikonja in bo v kratkem izšla pri založbi Bogataj v Idriji.

Vsem, ki ste s svojim delom pripomogli k ohranitvi spomina na našega rojaka in ga iztrgati iz pozabe, se v imenu Ledincev prisrčno zahvaljujem. Posebna zahvala za strokovno delo je namenjena organizatorici današnjega dogodka, prof. akad. Mariji Stanonik.

Ivica Šemrov

Mati Ana in njen rod

Gašper Peternel

Gorenjski muzej, Tomšičeva ulica 42, SI 4000 Kranj,
gasper.peternel@gorenjski-muzej.si

Prispevek predstavlja Ano Pagon, mater pesnika Antona Žaklja, ki je izhajala iz Ažbetovega rodu v Dolenčicah. Osredotoča se na ključne osebe sorodstva, ki so zaznamovale čas njenega otroštva, in okoliščine, v katerih se je oblikovala kot narodna pesnica. V prispevku je širše predstavljen tudi Ažbetov rodovnik.

Ključne besede: Ana Pagon, Anton Žakelj, Matija Ažbe, Urban Ažbe, Anton Ažbe

The article presents Ana Pagon, mother of poet Anton Žakelj, who came from the Ažbe family in Dolenčice. It focuses on the key people of kinship that marked the time of her childhood and the circumstances in which she formed herself into a folk poet. The paper also presents Ažbe's pedigree in more detail.

Keywords: Ana Pagon, Anton Žakelj, Matija Ažbe, Urban Ažbe, Anton Ažbe

Ana Pagon (3. 5. 1780–5. 1. 1850), mati pesnika in duhovnika Antona Žaklja, se je rodila na velikem posestvu Ažbetovih v Dolenčicah v Poljanski dolini.¹ Kljub temu da o Aninem odraščanju nimamo prav dosti konkretnih podatkov, lahko sklepamo, da je večino časa preživela na domačiji, ki je bila ravno v tistem času eno izmed družabnih in gospodarskih središč pod Starim vrhom, Mladim vrhom in Koprivnikom. Anin praded Jožef Ažbe je bil javorski župan, ki je že imel na domačiji krčmo, kjer so se zbirali tako domačini kot popotniki.² Prav tam je stoletje in pol kasneje Ana poslušala ljudske pevce, godce in druge umetnike, ki so v kraje prinašali razne pripovedi in verze ter ustvarjali enkratni kulturni milje. In prav tam je najbrž slišala Mlado Mojco, Mlado Bredo in druge, ki jih je kasneje njen sin Anton zapisal, ko je pod vtisom Smoletovih in Korytkovih prizadevanj zbiral ljudske pesmi (Dolenc 1956: 208).

Matečkov rod je precej star. Iz pisnih virov se da razbrati, da je Urban Ažbe (Vrban Osbe) gospodaril že leta 1501 (Blaznik 1963: 307). V *Urbarju loškega*

¹ Domače ime pri Matečkovih. Slika 1.

² Tudi krčma je bila ena izmed dejavnosti, za katero je bilo potrebno dovoljenje. ARS, AS 783, knj. 29, urbar 1688–1694, s. p. Tolentschitz.

gospostva iz tega leta je namreč na seznamu hub vpisan pod številko 3, pod številko 5 pa je vpisan Matko Osbe. V urbarju iz leta 1560 je pod hubo 3 vpisan Jakob Ažbe (Iacob Osbe, sin Vrbana), Janez Ažbe (Iannes Osbe) pa je vpisan pod hubo 4, torej je prišlo do premika hube ali menjave lastnika (Kos 1894: 22).

Slika 1: Dolenčice nad Škofjo Loko med letoma 1928 in 1947. V sredini spodaj stoji stara Ažbetova hiša, hlev in dva kozolca. V ozadju na sredi je Malenski vrh s cerkvijo Marijinega vnebovzjetja, na skrajnem zgornjem desnem robu pa Blegoš (foto Vekoslav Kramarič, fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

Pavel Blaznik (Blaznik 1988: 71–72) v prispevku o naselitvi Poljanske doline ugotavlja, da je bila sedma huba (zadnja po vrsti) v Dolenčicah (Tolentschitz, okraj Javorje – Officium Aifriach) ustanovljena okrog leta 1291. Približno stalno število hub v vasi v naslednjih stoletjih kaže na kontinuiteto poselitve, kar npr. za zaselke za Prevalom (osojno pobočje Starega vrha) samo nekaj kilometrov severno zaradi neugodne naravne klime ne drži. Na drugi strani pa je med letoma 1500 in 1825 v Poljanski dolini le deset gruntov, ki so obdržali staro ime.

Iz *Urbarjev loškega gospostva* torej lahko razberemo, da je leta 1560 gospodaril Jakob (Iacob). V začetku 17. stoletja je gospodaril Tomaž (Thomas), omenjena je že švajga.³ Leta 1631 je v zapisu dodana pripomba: »Thomas je nedolgo nazaj umrl. Seje pšenico, sorščo, nič rži, ječmen 5 helmov, ajde 7 helmov, ovsa, prosa malo ... Ima 10 glav živine (govedo), 10 ovc, 2 helma fižola ali boba.« Napisano

³ Švajga oz. sirnica. Švajga je pravni termin za gospodarsko enoto, pogojno rečeno kmetijo, kjer so gojili molzno živino (v slovenskem prostoru pretežno ovce, ponekod tudi govedo) in pridelovali sir.

je, da od svojega hišnega mlina služi 7 goldinarjev, 43 krajcarjev. Nasledil ga je Štefan Ažbe (Stefan Asbe), leta 1660 se pojavi ime Mihael Ažbe (Mihael Asbe), leta 1688 pa Jožef Ažbe (Joseph Asbe).⁴

Tudi v terezijanskem katastru lahko vidimo, da je v 18. stoletju na domačiji gospodaril Jožef Ažbe (Joseph Ashwe, 1670–1759). Posestvo je obsegalo eno hubo in en mlin na en kamen na nestalni vodi.⁵ V seznamu mlinov je zapisano, da mlin št. 4 uporablja Joseph Ashwe an den Murouska. Moruščk domačini še danes poimenujejo isti nestalni potok, ki v vas priteče iz vasi Murave nad Dolenčicami.⁶ Iz zapisov v urbarju iz let 1688–1694 vidimo, da se je ukvarjal s sirjenjem (švajga), imel dva gostača Jožefa Zidarja (Joseph Sidar) in Primoža Zakotnika (Primaß Sakotnigg), ob smrti pa je bilo zabeleženo, da je bil Jožef Ažbe župan Javorij (pokopan) pri sv. Martinu (takratna farna cerkev v Poljanah).⁷

Jožefov (Joseph)⁸ sin in naslednik na kmetiji Pavel Ažbe (Pauly Oshbee, 23. 1. 1714–29. 1. 1771)⁹ se je 3. 2. 1739 poročil z Marušo Miklavc (Marusha Miklauzh), hčerjo Primoža Miklavca (Primos Miklauzh) in Katarine (Katharina).¹⁰ Poročil ju je Gregor Naglič (Gregorio Naglitzch), kaplan v Poljanah. Z ženo sta imela enajst otrok. Pavla in Marušo je na kmetiji nasledil sin Janez Ažbe (Joanes Aschbee, 16. 5. 1757–26. 11. 1826). Leta 1772 se je poročil s Sholastiko Jelovčan (Scholastica Jeloutshen, 9. 2. 1750–26. 11. 1826), hčerjo Janeza in Maruše Jelovčan (Joanes in Marusha Jeloutshen), doma z vikariata sv. Jedrt. Imela sta deset otrok, kot šesta se jima je 3. 5. 1780 rodila Ana.

Dekletom na kmetih je bila pogosto določena podobna usoda. Tako kot so naposled omožili Ano, se je zgodilo tudi mlajšima sestrama Mariji (roj. 7. 3. 1784) in Luciji (roj. 9. 12. 1785). Prva se je 12. 6. 1809 poročila z Janezom Grošljem v faro Žiri (Stara vas 17), druga pa 27. 5. 1816 s Štefanom Koklom v sosesko sv. Jakoba (na Mlako 5). Od treh bratov se je Matija (roj. 6. 2. 1782) 12. 6. 1808 poročil z Marijano Kalan (Kalanova rodbina na Visokem), Andrej (roj. 24. 11. 1775) in Janez (roj. 16. 8. 1788) pa sta postala duhovnika. Andrej je bil v mašnika

⁴ Kontinuiteto gospodarjev na domačiji sem ugotavljal iz urbarjev loškega gospostva. Pri tem ni bilo moč ugotoviti natančnih datumov rojstev ali smrti. ARS, AS 783, knj. 18, urbar 1631; knj. 24, urbar 1659–1660; knj. 29, urbar 1688–1694: s. p. Tolentschitz.

⁵ ARS AS 174, knj. 6, 1754, urb. št 1015, rekt. št. 926.

⁶ Prav tam. V Bekantnus tabeli pod ime Joseph Aschwee – gruntar brez poklica, zapisane njive, katerih imena domačini uporabljajo še danes: u Leyschach/Lajše; na tersni/Trzen; per aplenzi/pri apnenci; u dobravi/dobrava; travnika na shupenzach/na Župencah in v Sakascho/za kaščo ... Prav tako sta zapisana dva gozdova: u dolgi kladi/Dolga klada in sa mladim verham/za Mladim vrhom.

⁷ ARS, AS 783, knj. 29, urbar 1688–1694: s. p. Tolentschitz.

⁸ Zapisi imen v okepaju izhajajo iz poročnih knjig Poljanske župnije.

⁹ Vse zapisane datume rojstev, porok in smrti sem našel v župnijskih matičnih knjigah.

¹⁰ Od kod izhaja Katarina, ni zapisano.

posvečen 23. 5. 1801. Do leta 1805 je deloval v Poljanah, najprej kot provizor, nato kot kaplan. Janez je bil v mašnika posvečen 1. 1. 1814. V zadnjem obdobju od leta 1821 do smrti 31. 3. 1832, ko je deloval v Radečah pri Zidanem Mostu, se je nanj med srednješolskim izobraževanjem v Karlovcu obračal mladi Anton Žakelj, saj mu je bil stric v duhovno in gotovo tudi finančno podporo, vsekakor pa najbližje živeči sorodnik, ki ga je lahko obiskoval (Dolenc 1956: 209).

Četudi sta se Anina brata Andrej in Janez izobraževala in postala duhovnika, podatkov o tem, da bi drugi bratje in sestre obiskovali šolo, ni moč zaslediti.¹¹ Če bi se Ana naučila pisati, bi prav gotovo kakšno izmed pesmi zapisala sama, tako pa vemo le, da je pesmi pripovedovala sinu Antonu in da jih je zapisal on (Dolenc 1956: 210).

Anina strica duhovnika

V času Aninega odraščanja (med letoma 1780 in 1805) sta poleg očeta Janeza družbeno dogajanje zaznamovala njegova brata duhovnika Matija in Urban.

Leta 1764 je javorska občina (okraji sv. Egidija, sv. Brikcija in sv. Jakoba – danes sv. Valentina) napovedala plačilo 2000 goldinarjev kot ustanovitveni kapital za vikariat Javorje, ki bi se tako delno osamosvojil od župnije Poljane. Naslednje leto je bil vikariat tudi ustanovljen, prvi vikar pa je postal Valentin Demšar.¹² Vendar pa je bilo prvo plačilo 1000 goldinarjev izvedeno šele leta 1768, drugo pa 1774 (NŠAL/Ž 1794: 2).

Matija Ažbe (20. 2. 1740–9. 4. 1822) je bil v mašnika posvečen leta 1764. Prvih šest let je služboval v Idriji, potem pa se je vrnil v domače kraje in bil v Poljanah kaplan. Poročni obred svojega brata Janeza, Matečkovega naslednika, s Sholastiko je opravil 26. oktobra leta 1772 v podružnični cerkvi takrat Blažene device Marije na Malenskem vrhu. Leta 1779 je postal kurat v Javorjah. 24. septembra 1787 je opravil konkurzni izpit. Tega leta je nakazal dodatnih 1000 goldinarjev, ki so najbrž služili kot kapital za dvig statusa javorskega vikariata v lokalijo (NŠAL/Ž 1794: 2). 16. 4. 1788 je Matija postal prvi lokalist v Javorjah, kjer je ostal do smrti 9. 4. 1822, torej skoraj 34 let (Steska 1908a: 1070).

¹¹ Od leta 1778 je v Poljanah že delovala trivialka (po reformah Marije Terezije in Franca Jožefa je osnovna šola postala obvezna za vse otroke – splošna šolska naredba iz leta 1774), vendar se je takratni poljanski župnik Urban Mohorič temu uprl. Naročeno mu je bilo, naj odstopi stanovanje in dohodke cerkovnika novemu učitelju, česar pa ni hotel storiti. Spor se je po tožbah cerkovnika razrešil šele leta pozneje.

¹² V knjigi mašnih ustanov župnije v Javorjah (1765–1915) je zapisano, da je bila 20. 9. 1765 izdana sodna odločba.

Matija je zgledno skrbel za duhovno oskrbo ljudi. Njemu pripada najstarejša ohranjena pridiga v slovenskem jeziku v Javorjah (iz leta 1809). Tako otroci kot hlapci, dekle in drugi prebivalci na kmetih so bili deležni redne verske vzgoje. Ob nedeljah je imel dve maši in popoldanski nauk, ki ga je bržkone obiskovala tudi Ana. Verouka stric Matija v Javorjah v času Aninega odrasčanja v Dolenčicah ni poučeval, saj je prošnjo za poučevanje na škofijski ordinariat poslal šele leta 1807 (Alič 2010: 155), ko je bila Ana že poročena v Ledine.

Najpomembnejša vloga v cerkvenih krogih je v Ažbetovem rodu pripadla Aninemu mlajšemu stricu Urbanu Ažbetu (21. 5. 1751–17. 12. 1827). V šematizmu je o njem zapisano sledeče:

Urban Ažbe, provizor, doma v Javorjah nad Poljanami, star 37 let, je bil v mašnika posvečen dne 27. septembra 1775 na naslov posestev štirih kmetov. Bil je zmožen mož, dober govornik in krepkega zdravja. Dovršil je vse svoje bogoslovne nauke z izvrstnim uspehom na inomoškem vseučilišču. Služboval je v briksenski škofiji 5 1/2 leta kot kaplan in 4 leta v Velesovem. V Škofji Loki je bil provizor vikariata 10 mesecev, vikar pa čez 3 leta. Dne 15. novembra 1792 postane begunjski župnik, katero župnijo je vodil do julija 1796, ko gre v Mošnje župnikovat do 1. 1819. Od tam pa se preseli kot kanonik v Ljubljano, kjer je umrl 17. decembra 1827. Bil je konzistorialni svetnik, dekan ljubljanske stolnice in vodja bogoslovnih ved, ker je bil tudi doktor bogoslovja. Obnašanja je bil lepega, življenja prav zglednega, ljudje so ga zelo radi imeli in spoštovali (Steska 1908b: 1095–1096).

Najdaljši staž duhovnega pastirstva je Urban Ažbe preživel v mošenjski župniji. Tja je spadala podružnična cerkev sv. Vida. Med letoma 1794 in 1798 so v cerkvi potekala številna prenovitvena dela: nov omet, tlak, nove klopi in nova oltarna slika sv. Vida, ki jo je naslikal Leopold Layer. Leta 1800 so na južni strani cerkvi prizidali kapelico Matere Božje. O tem priča napis na zadnji strani kapelice: »Haec capela aedificata est A. 1800 parochizante Urbano Aschbe sub fundatoribus Simone Rosmann et Laurentio Pocher« (Globočnik 2000: 254). Leopoldu Layerju je nato Ažbe naročil sliko Marije Pomagaj,¹³ ki so jo vstavili v nov lesen oltar, okrašen s kipi Marijinih staršev sv. Joahima in sv. Ane ter sv. Valentina in sv. Roka.¹⁴ »Kaj je Ažbeta nagnilo k zidanju kapele Marije Pomagaj? Najbrž želja, da bi tudi doma mogel častiti podobo, ki je bila tako priljubljena na Tirolskem. Morda se mu je to zdelo še toliko bolj potrebno, ker so Francozi že leta 1797 prvič za krajši čas zasedli naše kraje. Ljudje naj bi se v stiskah zatekali k Mariji Pomagaj. Z delom dobrega in skrbnega župnika Ažbeta se je skromno in skoraj neopaženo začela božja pot na Brezjah« (Benedik 1977: 10).

¹³ Slika 2.

¹⁴ Oltar je izdelal Jožef Götzl, kranjski rezbar, ki se je izšolal pri Marku Layerju, Leopoldovem očetu.

Slika 2: Leopold Layer, *Marija Pomagaj*, pred 1800, olje na platnu (foto Drago Holynski, fototeka Gorenjskega muzeja). Podoba Marije z detetom iz podružnične cerkve na Rupi je skoraj identična brezjanski Mariji Pomagaj, ki je ena izmed številnih slik s tem motivom, in so v Layerjevi delavnici nastale že pred letom 1800. Podlaga za upodobitev je bila slika Marija z detetom Lucasa Cranacha st. iz leta 1517. Leopold Layer se je pri ustvarjanju zgledoval po drobnem bakrorezu C. Schleicha.

Urban Ažbe in Leopold Layer sta kasneje še sodelovala. Zaradi Francozov je težko usodo doživela tudi Layerjeva družina, saj delavnica ni imela več naročil. Potem ko sta bila Leopold in njegov brat Valentin leta 1810 nekaj mesecev zaprta zaradi ponarejanja avstrijskega denarja (Valentin je v ječi tudi umrl), je Leopoldu naslednje leto pogorela delavnica. V upanju, da ga Bog odreši stiske, se je zaobljubil, da bo poslikal kapelo Matere Božje na Brezjah, kar je potem leta 1814 tudi storil.¹⁵ Poleg francoske okupacije so izražanje verskih čustev omejevali tudi strogi janzenistični nauki, ki niso tolerirali romanj in drugih ljudskih pobožnosti (Benedik 1977: 11). Marijine podobe na Višarjah in Sveti gori so se morale umakniti iz romarskih cerkva, tako da je osrednji kranjski prostor prav čakał spodbudo, ki je nazadnje vzniknila iz Urbanovega posluha za potrebe vernikov in osebne predanosti čaščenju Marije. Layerjeva sposobnost, da je prevzetim motivom vdihoval podobo in enkrateno, za slovenski prostor

¹⁵ Zapis na notranji strani loka kapele: »Leopoldus Layer pinxit anno 1814 ex Voto.«

značilen čustven naboj, je omogočila, da je motiv Marije Pomagaj nagovoril velike množice duhovno nenaslovljenih ljudi.

Lepe umetnosti v Javorjah

Na podlagi redkih ohranjenih umetniških izdelkov iz tistega časa, ki so (ne)posredno povezani z Ažbetovimi, sklepamo, da so Ana in njeni sorojenci odraščali v kulturno občutljivem okolju.

Stara gotska cerkev je bila okrog leta 1710 predelana v baročnem stilu in septembra 1755 poškodovana v požaru, vendar tudi popravljena¹⁶ (Kos 1894: 267). Cerkev je bila kasneje večkrat predelana, od opreme iz 18. stoletja pa ni ostalo skoraj nič. Layerjev Križev pot, ena od najstarejših umetnin, vendarle še danes visi v župnijski cerkvi sv. Tilna. Leta 1926 ga je kipar in podobar Josip Grošelj obnovil, žal pa tudi nekoliko zabilisal poteze Layerjeve roke.

V zapiskih, ki so nastali ob vizitacijah javorskega okoliša leta 1924 (ob koncu temeljite prenove cerkve), je France Stele (1924, 1926: 58–61, 9) opomnil na še eno Layerjevo delo: »Nad vhodom v cerkev visi zelo zapuščena slika neznane-ga svetnika; Slika je raztrgana in potrebna popravila; je dosti dobro Layerjevo delo.«¹⁷ V knjigi oznanil (AŽJ, 1935–1939: 21) je 1. avgusta 1938 zapisano, da je bila Layerjeva slika Janeza na otoku Patmosu¹⁸ prodana Narodni galeriji za 500 din. Župnik je ugotavljal, da bi popravilo stalo preveč, saj je bila slika močno poškodovana. Sliko so nato v Narodni galeriji restavrirali, ob tem pa pripisali tudi nov ikonografski motiv, ki precej bolj ustreza ikonografiji starega oltarja v cerkvi kot motiv, ki ga opisuje župnik. Gre namreč za angela, ki prinaša sv. Joahimu Marijino brezmadežno ime v podobi monograma. Obdan je s sijem, kronan z dvanajstimi zvezdami in postavljen na polmesec z nakazanim profilom. Nekaj žarkov z imena pada tudi na Ano, ki zadaj desno kleči pred vhodom v svoj dom (Menaše 1994: 122). Žal dokumentov, ki bi pričali o tem, kdaj so Layerjeva dela prišla v Javorje, ni, vendarle pa se v najširšem časovnem okviru ujemata čas Layerjevega ustvarjanja in čas, ko je za lokalijo skrbel Matija Ažbe. Znani so številni križevi poti tega avtorja oziroma njegove delavnice, saj se je tovrstno čaščenje ob koncu 18. stoletja razmahnilo po širšem slovenskem prostoru. Ovalna slika pa je najbrž nastala v Layerjevem tretjem ustvarjalnem obdobju, torej v času, ko je prevzemal nove slikarske rešitve po J. M. Kremser-Schmidt

¹⁶ Vanjo je treščila strela. V požaru je pogorelo tudi imetje petih posestnikov, ki so bili nato s strani škofa tri leta oproščeni robotnine.

¹⁷ Slika 3.

¹⁸ V zapisu je slika pospremljena s citatom: »Videl sem znamenje na nebu.« (Raz 15,1-4).

(1795–1810). Razporeditev svetlobe sledi ostri diagonalni kompoziciji na način, da stopnjuje *chiaroscuro*¹⁹ in s tem dramatizira dogajanje na sliki. Janezova glava je skoraj identična Aronovi.²⁰

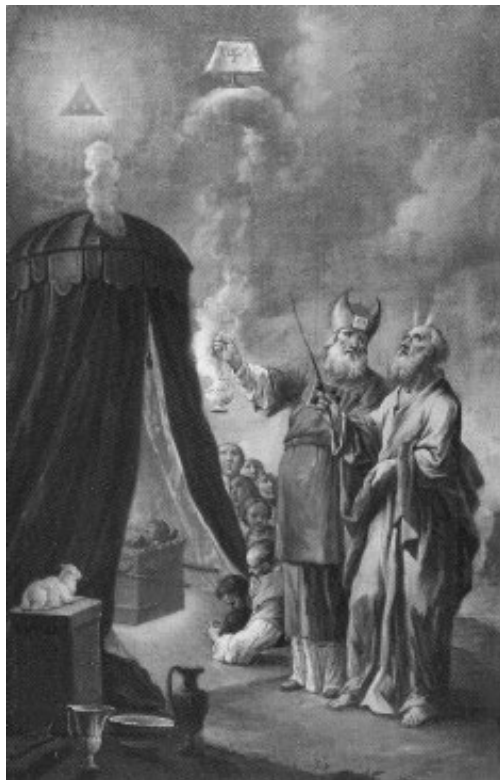
Slika 3: Leopold Layer, *Angel prinaša sv. Joahimu Marijino brezmadežno ime v podobi monograma*. Olje na platno. Slika je bila do leta 1938 v cerkvi sv. Tilna v Javorjah, nato pa prodana v Narodno galerijo (foto Janko Dermastja, fototeka Narodne galerije).

V tem obdobju je nastala tudi kmečka skrinja v obnovljeni Ažbetovi hiši.²¹ Letnica 1813 in enkratna izbira motivov – v srednjem polju glavne stranice je naslikan motiv vrnitve iz Egipta, v levem Marija z detetom (soroden motiv Mariji Pomagaj), v desnem pa Marija, Kraljica miru – izpričujeta posebno družinsko predanost čaščenju Marije. Zelo redko namreč sta na tak način hkrati upodobljena dva motiva Marije z Jezusom.

¹⁹ Močan kontrast med svetlobo in senco.

²⁰ Slika 4 (hrani Gorenjski muzej).

²¹ Slika 5. Janez Ažbe (1926–2005) se je še iz otroštva spominjal, da je bilo v stari hiši več kmečkih skrinj. Prav to je pred podiranjem hiše leta 1989 odpeljali Jurij Dolenec k Martenkovim v Podobeno. Njegov brat Ivan je po Jurjevi smrti organiziral, da je družina po obnovi hiše leta 2007 skrinjo vrnila, Matečkovi pa so jo dali obnoviti Jožetu Tavčarju, lokalnemu restavratorju in daljnemu sorodniku Frančiške, Janezove žene. 2. junija 2018 sta družini Matečkovih in Martenkovih sodelovanje tudi slovesno obeležili v prenovljeni Ažbetovi hiši.

Slika 4: Leopold Layer, *Mojzes in Aron (Skrinja zaveze)*, začetek 19. stoletja, olje na platno (foto Drago Holynski, fototeka Gorenjskega muzeja).

Slika 5: Stara skrinja v hiši pri Ažbetu doma (foto Gašper Peternel).

Od narodne pevke do vélikega slikarja pedagoga

Tudi Matečkovo znamenje (kapelica), ki ga v vizitacijah opisuje France Stele in je nastalo precej kasneje (1861), je imelo na sredi postavljen poznogotski kip Žalostne Matere Božje in naj bi bil del oltarja prvotne gotske cerkve, ki je stala na mestu zdajšnje.²² Kapelo je po izročilu dal postaviti Jurij Ažbe. Naročnika potrjuje tudi za javorski okoliš enkratna upodobitev sv. Jurija, ki jo je naslikal Štefan Šubic.²³ Ravno v tistem času (med letoma 1857 in 1861) je bil kaplan v Poljanah Anton Žakelj. Prav gotovo je v tem obdobju obiskal materin rojstni dom in bratranca, takratnega gospodarja.

Slika 6: Poznogotski kip Žalostne Matere Božje je delo ljubljanske delavnice iz zadnje četrtine 15. stoletja. Prvotno je bil del zasebnega oltarja v cerkvi (foto Gašper Peternel).

²² Slika 6. Kip je nastal v ljubljanski kiparski delavnici v tretji četrtini 15. stoletja. Original je danes v cerkvi sv. Tilna.

²³ Slika 7.

Slika 7: Fresko sv. Jurija je naslikal Štefan Šubic leta 1861, zadnji pa jo je restavriral Domen Slana leta 1989 (foto Gašper Peternel).

Jurij Ažbe (17. 4. 1830–21. 1. 1870) je bil sin Matija Ažbeta, Aninega brata, in njegove druge žene Helene Grošelj. Matijeva prva žena Marijana Kalan je umrla 22. 3. 1822, zato se je še enkrat poročil. Ker je bil oče Matija podjeten gospodar, je Janezu (28. 4. 1814–26. 1. 1889), edinemu sinu iz prvega zakona, v Javorjah kupil kmetijo (pri Vrbanač), Juriju pa naposled prepustil Matečkovo kmetijo (Dolenc 1982: 45). O Jurijevem gospodarjenju poleg kapelice priča tudi monogram z letnico (J A, 1868, 1870) na hlevu, ki še danes služi prvotnemu namenu. Jurij se je 22. 11. 1852 poročil z Marjano Debelak (21. 1. 1831–17. 9. 1899). Imela sta osem otrok, vendar jih je kar pet umrlo ob rojstvu ali kmalu potem. Za naslednika je bil določen najstarejši sin Janez (roj. 25. 6. 1854), dvojčka Alojza in Antona (roj. 30. 5. 1862) pa so poslali v šolo. To pa ni bila več odločitev očeta Jurija, ker je januarja 1870 nenadoma zbolel za pljučnico in umrl. Varuh domačije je postal polstric Janez (Vrbanač), vsaj dokler ne bi bil najstarejši nečak dovolj star za prevzem gospodarjenja. Po desetih letih (ok. 1880) je nenadoma umrl naslednik Janez, tako da ni ostalo drugega, kot da šolanje preneha in se domov vrne Alojz, saj je bil Anton prešibkega telesa za delo

na kmetiji. Bridka Alojzova usoda pa je poskrbela za še en preobrat. Z vsem srcem zaljubljen v Marijano Maček (Drmotovo iz Javorij) se vendarle z njo ni smel poročiti. Po mnenju polstrica in varuha Janeza je bila namreč Marijana prenizkega stanu (šivilja). Zahteval je, da se Alojz poroči s Frančiško Mesec, doma s Potočnikove kmetije v Rovtu v Selški dolini, in to se je 11. 3. 1881 tudi zgodilo. Poroka je zadolženi domačiji prinesla 2000 goldinarjev dote (Dolenc 1982: 47). Zakon brez ljubezni in naklonjenosti se je končal izjemno tragično, z ženinovo smrtjo zaradi alkohola in nasilja (Nepodp. 1899: 3).

Nesrečno bratovo usodo je iz tujine opazoval dvojček Anton. Potem ko je prekinil šolanje za trgovca v Celovcu (za ta poklic ga je določil varuh), se je odpravil v Ljubljano, kjer je leta 1880 spoznal Janeza Wolfa in se pri njem navdušil za slikarstvo. Mladi Tone je zanimanje za umetnost gotovo podedoval od očeta Jurija, umetniški dar pa bi lahko prišel tudi z mamine strani. Na isti, Kožuhovi domačiji v Kovskem vrhu je bila namreč rojena tudi Uršula Debelak, mamina teta, ki se je poročila k Jerebovim na Vrh Svetih Treh Krajev in je bila mati znanega belokranjskega podobarja Jerneja Jereba.²⁴ Anton se je leta 1882 odpravil na dunajsko akademijo, tam ostal dve leti, nato pa se zaradi konservativnosti profesorjev prepisal na likovno akademijo v Münchnu. Kot nadarjen študent je dobil od akademije brezplačen lastni atelje, spoprijateljil se je s profesorjem Gabrielom Hacklom in Ludwigom von Löfftzem, za specializacijo pa je obiskoval ure profesorja Alexandra Wagnerja. Zadnje leto študija (1890/91) je končal pri Andreasu Müllerju. V letih študija in tudi po tem, ko je na spodbudo Riharda Jakopiča in Ferda Vesela začel korekturni tečaj, se je Ažbe preživljal s kopiranjem slik v münchenski pinakoteki ter slikanjem priložnostnih portretov raznih meščanskih naročnikov iz kulturnega in gospodarskega življenja. Ko je naposled odprl svojo šolo, se je rešil tudi siromaštva, ki so mu bili bolj kot ne izpostavljeni vsi takratni slikarji (razen Jakopiča). Ažbetov opus ni obsežen, saj je svojo umetniško slavo dosegel kot slikarski pedagog. Med njegovimi učenci srečamo Riharda Jakopiča, Matijo Jamo, Mateja Sternena, Rozo Klein Sternen, krajši čas pa so se pri njem izobraževali tudi Ferdo Vesel, Nadežda Petrović, Risto in Beta Vukanović, Igor Grabar, Ludvik Kuba, Aleksej Javlenski, Dimitrij A. Ščerbinovski, Vasilij Kandinski, Dimitrij Kardovski, Mstislav v. Dobužinski, Emil Pacovski idr.

Največja razstava, na kateri je sodeloval Ažbe, je bila I. splošna slovenska umetniška razstava. Ob podpori dveh madžarskih aristokratov grofa Crenevilla in grofa J. Zichyja, avstro-ogrskega poslanika na bavarskem dvoru, je dobil za kulturno delovanje zunaj meja avstro-ogrske monarhije odlikovanje cesarja

²⁴ Na povezavo me je opozoril Rok Klemenčič, ko je zbiral gradivo za srečanje ob vrnitvi skrinje v novo Ažbetovo hišo leta 2018.

Franca Jožefa. Ob I. jugoslovanski umetnostni razstavi v Beogradu²⁵ ga je srbski kralj Peter I za šolanje južnoslovanskega umetniškega podmladka odlikoval z redom sv. Save.²⁶

Vsi ti dosežki pa vendarle niso mogli omiliti notranje bolečine, ki ga je razjedala ob bratovi nesrečni usodi. Njun varuh Janez Ažbe je bil izjemno gospodaren in pretkan človek. Med pripovedmi, ki jih je po vojni zbral Janez Dolenc in so izšle v zbirki *Kres na Grebljici*, se večkrat znajde njegovo ime. Sam sebe je imenoval javorski bog. Bil je namreč zelo spreten pri posojanju denarja in tudi pri urejanju drugih uslug. Tako pripovedujejo, da je imel dobre zveze tudi v Škofji Loki in Kranju, saj je tudi tja posojal denar. Ker je uredil, da domačim fantom ni bilo treba služiti večletne vojaščine, so mu morali dolg vračati z večletno tlako. Veljal je za zelo preračunljivega gospodarja, ki je bil oster do svojih hlapcev in dekel (Dolenc 2000: 88). Leta 1868 so javorski farani hoteli postaviti novo cerkev na Polešici (grič nad Javorjami), pa je Janez Ažbe (Vrbanač) to preprečil, češ da Javorci nimajo niti za orodje, pa bi zidali novo cerkev. Seveda je nasprotoval predvsem zato, ker je imel takrat v Javorjah gostilno, ki bi bržkone zaradi lokacije nove cerkve izgubila lep del dohodkov.²⁷

Tako je po Jurjevi smrti Janez vzdrževal tudi Matečkovo domačijo, kjer se je v naslednjih letih nabralo kar nekaj dolga. Verjetno je bil to razlog, da se mu Alojz, kljub temu da je bil ob neželjeni poroki polnoleten, ni upal upreti. Zato Anton od domačih med študijem slikarstva ni dobival nikakršne finančne pomoči in je svoja študentska leta, kakor po spominih Sternena in Vesela opisuje Karel Dobida v Doneskih k Ažbetovemu življenjepisu, preživel včasih povsem sestradan (Dobida 1962: 36).

Z bratom si je redno dopisoval, za njega pa je naslikal tudi avtoportret. Po različnih navedbah umetnostnih zgodovinarjev naj ne bi slike nikoli poslal domov, vendar pa je nekoliko nenavadno pričevanje Ivanke Ažbe (intervju, 30. 5. 2006), ki je povsem prepričana trdila, da je bila slika (avtoportret s cigareto) na steni kamre nad vežo v stari Matečkovi hiši, odnesli pa so jo vlasovci, ko so v začetku februarja 1945 pustošili po teh krajih.²⁸ Prav tako se spominja očetovih besed, da je hišo po tragediji, ko je zaradi nasilja umrla Frančiška (8. 11. 1899), obiskal župnik Janez Pfajfar in ukazal, naj se Ažbetove slike štirih letnih časov odstranijo s stene, češ »ni čudno, da se dogajajo take hude stvari, ko pa nikjer ne vidim božjih podob.« Marija Alič, ki je bila pri Matečkovih ravno v tem času

²⁵ Odprtje razstave je potekalo 21. septembra 1904, na isti dan kot je bil kronan Peter I. Karađorđević. Izraz »jugoslovanski« se je uporabljal že več desetletij pred nastankom Jugoslavije.

²⁶ Obsežnejši zapis je dostopen na www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi132240.

²⁷ Zapis o tem je moč najti v zapiskih župnika Vojka Seljaka h kroniki faranov za leto 1868, Javorje (1987–2001).

²⁸ Danes je slika v Narodni galeriji, njena pot do tja pa ostaja nejasna.

dekla, slike opisuje: »Tako je za durmi je bila pomlad: cvetoče drevo, v vinogradu obrezujejo trte; naprej na steni je bilo poletje: cvetoče rožice pa žanjice. Na tretji steni je bila jesen: obiranje jabolk, trganje grozdja in vsipanje iz brente v kad. Za pečjo je bila četrta slika: zima, otroci se drsajo in kepajo po snegu, zraven pa stoji ded v pisanem kožuhu in s kučmo na ušesih.« Slike naj bi kasneje skurili v peči (Dolenc 2000: 89).

Alojz je bil zaradi nasilja nad ženo obsojen na šest let zapora (nepodp. 1899a: 5). Ko se je vrnil iz zapora, naj bi se poročil z dolgoletno ljubeznijo Drmotovo Marijano.²⁹ V tem času je alkohol pokopal tudi slikarja Antona Ažbeta, ki je umrl 6. 8. 1905, še preden se je brat vrnil iz zapora. Alojz je umrl deset let za njim (16. 6. 1915). Za njim je domačijo prevzel Karol, sin iz prvega zakona. Gostilne takrat pri hiši ni bilo več.

Stoletje do spominske sobe v rojstni hiši Antona Ažbeta

Tudi Karol Ažbe (19. 1. 1886–16. 12. 1939) se je dvakrat poročil. Prvič 16. 2. 1914 z Marijo Peternel (12. 10. 1880–31. 5. 1921). Z njo je imel tri otroke. Z drugo ženo Marijo Dolenc (roj. 3. 10. 1895–8. 9. 1949) se je poročil 21. 8. 1921. Z njo je imel štiri otroke. Med njimi sta bila Ivanka Ažbe, dragocena pričevalka družinskih spominov, in Janez Ažbe (12. 8. 1926–3. 5. 2005), zadnji gospodar s priimkom Ažbe, ki se je 21. 2. 1953 poročil s Frančiško Tavčar iz Gorenje Žetine. Imela sta štiri hčere, zato se priimek na naslednji rod ni prenesel po konvencionalni poti.

Janez Ažbe je stoletja staro hišo leta 1989 podrl in na njenem mestu postavil novo. Tik pred 100. obletnico slikarjeve smrti so se okrepila prizadevanja, da bi v kleti nove hiše (edini ohranjen del stare) uredili slikarjevo spominsko sobo. S sodelovanjem Narodne galerije, takratnim direktorjem dr. Andrejem Smrekarjem in kustosinjo Marjo Lorenčak je oblikovalec Miljenko Liculj oblikoval stalno razstavo, na kateri je mogoče videti tudi nekatere reprodukcije Ažbetovih slik. Arhitekturno podobo je sodobni podeželski hiši vdihnili dr. Živa Deu. Žal Janez Ažbe odprtja prenovljenega doma ni dočakal, saj je po kratki bolezni prej umrl.

²⁹ Zapisa v župnijski knjigi ni.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (= AS)

- AS 783, Gospodstvo Škofja Loka.
- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL)

- NŠAL, 1794: Vizitacijsko poročilo župnije Javorje.
- NŠAL, 1765–1940: Matične knjige župnije Javorje.
- NŠAL, 1689–1744: Poročna knjiga župnije Poljane.
- NŠAL, 1765–1780: Poročna knjiga župnije Poljane.

Arhiv župnije Javorje (= AŽJ)

- AŽJ, 1765–1915: Liber Fundationum – knjiga mašnih ustanov.
- AŽJ, 1868: Zapiski župnika Vojka Seljaka v župnijski kroniki (1985–2001).
- AŽJ, 1935–1939: Knjiga oznanil iz arhiva župnije Javorje.

Narodna galerija v Ljubljani

- NGS227

Slovenski etnografski muzej

- F0037373

Spletna vira

- <http://www2.arnes.si/~krsrd1/srdindex/A026.html>, dostop 18. 11. 2021
- <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi132240>, dostop 4. 12. 2021

Literatura

Milena ALIČ, 2010: *V zavetju sv. Tilna*. Javorje: Župnijski urad.

Metod BENEDIK, 1977: *Brezje*. Kratka zgodovina in opis božje poti, Ljubljana: Frančiškanska prokuratura.

Pavle BLAZNIK, 1963: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Pavle BLAZNIK, 1988: Kolonizacija Poljanske doline. *Žirovski občasnik* 9/14, 71–72.

– –, 1962: *Anton Ažbe in njegova šola*. Katalog – zbornik ob 100. obletnici smrti, Ljubljana: Narodna galerija, 35–36.

Janez DOLENC, 2000: *Kres na Grebljici*. Pripovedke iz loškega pogorja. Ljubljana: Kmečki glas.

– –, 1956: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (Odlomek iz monografije). *Loški razgledi* 3, 205–216.

– –, 1982: Zapis o slikarju Antonu Ažbetu (Ob 120-letnici rojstva). *Loški razgledi* 29, 45–52.

Damir GLOBOČNIK, 2000: Bazilika Marije Pomagaj na Brezjah. *Brezjanski zbornik*. Ur. Jože Dežman. Ljubljana: Družina. 249–268.

Franc KOS, 1894: *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana: Matica slovenska.

Lev MENAŠE, 1994: *Marija v slovenski umetnosti*. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne. Celje: Mohorjeva družba.

NEPODP. 1899a: Grozen umor. *Slovenec: političen list za slovenski narod* 27/258, 4.

NEPODP. 1899b: Ubijalec svoje žene pred porotniki. *Slovenec: političen list za slovenski narod* 27/283, 3.

Franc POKORN, 1908: Franc Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788, Ljubljana: Knezo-škofijski ordinariat ljubljanski.

France STELE, 1924, 1926: Zapiski XXVI: 58–61 in Zapiski XLVII: 9. Ljubljana.

Viktor STESKA, 1908a: Matija Ažbe. *Zgodovinski zbornik* 15/67. Ljubljana: Katoliška tiskarna.

– –, 1908b: Urban Ažbe, *Zgodovinski zbornik* 15/69, Ljubljana: Katoliška tiskarna.

Andrej VOVKO, 1981: Iz zgodovine osnovne šole v Poljanah. *Loški razgledi* 28, 233.

Povzetek

MATI ANA IN NJEN ROD

Ana Pagon (rojena Ažbe) je odraščala na premožni kmetiji pri Matečkovih v Dolenčicah v Poljanski dolini. Pri petindvajsetih letih se je preselila v Ledine, kjer se je omožila z Urbanom Žakljem, gospodarjem na kmetiji pri Veharju. Ledine so bile manjša vas nad mestom Idrijo, ki je bilo v tistem času zaradi rudnika živega srebra drugo največje mesto dežele Kranjske. Urbanu in Ani se je 14. oktobra 1816 rodil sin Anton – pesnik Rodoljub Ledinski, ki je zapisal Mlado Mojco, Mlado Bredo in druge ljudske pesmi, ki mu jih je pripovedovala mati Ana. Po Urbanovi smrti se je Ana poročila z Valentinom Pagonom in se z otroki preselila na njegovo posestvo pri Trevenu v Dolah nad Idrijo.

Iz Ažbetovega rodu poleg Ane izhajajo tudi druge pomembne osebnosti slovenske kulturne zgodovine in umetnosti. Njen stric duhovnik Urban Ažbe je bil začetnik največje romarske poti na Kranjskem. Dal je pozidati kapelo Marije Pomagaj na Brezjah ter slikarju Leopoldu Layerju naročil njeno poslikavo in znamenito oltarno sliko Marije Pomagaj z Jezusom. Leta 1862 se je na domačiji rodil Anton Ažbe, slikar in najslavnejši slovenski likovni pedagog, ki je v svoji zasebni slikarski šoli v Münchnu ob prelomu v 20. stoletje korigiral tako slovenske impresioniste kot svetovno znane umetnike, kot so Vasilij Kandinski, Alexej von Jawlenski, Nadežda Petrovič idr. Za kulturno delovanje zunaj meja avstro-ogrske monarhije je prejel odlikovanje cesarja Franca Jožefa. Srbski kralj Peter I. Karadorđević ga je za šolanje južno-slovanskega umetniškega podmladka odlikoval z redom sv. Save.

V kleti prenovljene rojstne hiše Pri Ažbetu doma je v sodelovanju z Narodno galerijo od leta 2004 urejena spominska soba, posvečena slikarju in njegovemu rodu.

Zusammenfassung

MUTTER ANA SAMT ABSTAMMUNG

Ana Pagon (geborene Ažbe) wuchs in der wohlhabenden Bauern familie Mateček in der Ortschaft Dolenčice im Poljana-Tal auf. Mit 25 Jahren zog sie nach Ledine, wo sie Urban Žakelj heiratete, Herr des Hauses, das unter dem Namen „Bei den Vehars“ bekannt war. Ledine ist ein Dorf oberhalb von Idrija, daswegen seines Quecksilberbergwerks die zweitgrößte Stadt im Herzogtum Krain war. Den Eltern Urban und Ana wurde am 14. Oktober 1816 der Sohn Anton – der spätere Dichter Rodoljub Ledinski geboren, Autor der Volkslieder *Die junge Mojca* (slow. *Mlada Mojca*), *Die junge Breda* (slow. *Mlada Breda*) und andere Volkslieder, die ihm von seiner Mutter Ana erzählt worden sind. Nach dem Tode des Vaters Urban heiratete Mutter Ana ein zweites Mal und zog mit ihren Kindern auf das Anwesen ihres Mannes bei Treven in Dole oberhalb von Idrija.

Des Ažbe-Geschlechtsentstammten neben Ana noch weitere bedeutende Persönlichkeiten der slowenischen Kultur- und Kunstgeschichte. Ihr Onkel, Priester Urban Ažbe war der Begründer des größten Pilgerweges im Herzogtum Krain. Er ließ in Brezje die Mariahilf-Kapelle errichten und beauftragte den Maler Leopold Layer zur Wandbemalung der Kapelle und des berühmten Altarbildes „Maria HilfmitJesus“. 1862 wurde auf dem gleichen Gehöft der Maler und berühmteste slowenische Kunstpädagoge Anton Ažbe geboren. In seinem privaten Kunstatelier in München beschäftigte er sich zur Jahrhundertwende ins 20. Jahrhundert mit dem Korrigieren slowenischer Impressionisten, sowie weltberühmter Künstler, wie Wassily Kandinsky, Alexej von Jawlensky, Nadežda Petrović und andere. Für sein weitreichendes kulturelles Engagement über die Grenzen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie hinaus wurde er von Kaiser Franz Joseph I. ausgezeichnet. Der serbische König, Peter (Petar) I. Karađorđević verlieh ihm den St.-Sava-Orden.

Im Untergeschoss des renovierten Geburtshauses von Ažbe wurde 2004 in Zusammenarbeit mit der slowenischen Nationalgalerie ein Gedenkzimmer eingerichtet, das dem Maler und seiner Familie gewidmet ist.

Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski

Bogdan Kolar

Upok. red. prof., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani,
bogdan.kolar@teof.uni-lj.si

Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj sodi med vrsto slovenskih duhovnikov, ki so sredi 19. stoletja pustili sledi tudi na kulturnem in literarnem področju. V času študija si je pridobil dobro teološko izobrazbo, široko razgledanost in znanje več jezikov. Nenaklonjene življenjske razmere mu niso omogočile, da bi dosegel višje cerkvene službe. Vse življenje je bil kaplan in je v 26 letih deloval kar na devetih župnijah. Bil je tesno povezan s preprostim ljudstvom, med katerim je deloval, in prihajal v napetosti s cerkvenimi predstojniki. Kljub težkim osebnim preizkušnjam je bil glasnik upanja in zvest svojemu temeljnemu duhovniškemu poslanstvu.

Ključne besede: Anton Žakelj (1816–1868), Anton Alojzij Wolf (1782–1859), škofija Ljubljana, teološki študij, 19. stoletje

Anton Žakelj is one of the Slovenian priests of the 19th century that gave their contribution also on the cultural and literary field of the national heritage. He got a solid theological education, knowledge of more languages, and intellectual formation during his theology studies. Because of unfavorable circumstances he was not able to get higher Church positions. He was associate pastor his whole life and worked as priest in nine parishes in his priestly life. He established good relations with the simple people and stuck in conflicts with his Church superiors. In spite of hard personal trials was he a herald of hope and faithful to his fundamental priestly vocation.

Keywords: Anton Žakelj (1816–1868), Anton Alojzij Wolf (1782–1859), Diocese of Ljubljana, theology, 19th Century

Anton Žakelj (1816–1868)¹ je prehodil pot lepega števila slovenskih duhovnikov, ki so v 19. stoletju poleg svojega dela v cerkvenih strukturah, pokazali ustvarjalnost na kulturnem, prosvetnem in narodno-buditeljskem področju. Kot

¹ Doslej je najbolj celovito zbirko gradiva o življenju in delu Antona Žaklja pripravil Viktor Steska, ki je sestavil rokopis *Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski – Njegovo življenje in njegova dela* in ga hrani NŠAL 468, zapuščina V. Steska, fasc. 2. Gradivo, ki ga je o njem zbral župnik Ivan Vrhovnik, čas zbiranja je bil okoli leta 1900, je v zapuščini akademika dr. Rajka Nahtigala, ki jo hrani Biblioteka SAZU, fasc. korespondenca, tuja. O zapuščini A. Žaklja pišejo v svojih razpravah J. Marn, V. Steska in J. Dolenc, v posameznih razpravah s področja slovenske literarne zgodovine je manj omenjen, delovanju na cerkvenem področju ni veljalo veliko pozornosti.

duhovnik ni izstopal, da bi dosegel ugledne cerkvene službe, niti toliko ne, da bi prevzel samostojno pastoralno odgovornost na eni od župnij ljubljanske škofije. Vse življenje je bil med ljudmi na podeželju in delil njihovo usodo. Na njegovo odločitev za duhovništvo so vplivali različni dejavniki. V družini je bil stric duhovnik, materin brat Janez Ažbe (1788–1832), nazadnje župnik v Radečah; domnevati smemo, da je bil svojemu nečaku v pomoč pri vzdrževanju v času šolanja. Vrsta znancev in sošolcev se je odločila za takšno pot. Svoj vpliv je imela bližina domače hiše krajevni cerkvi in povezanost z domačim ali katerim drugim duhovnikom. Žakelj, čigar rojstni dom je bil na ozemlju kaplanije Ledine,² se je v otroških letih preselil z materjo v kraj Dole nad Idrijo, na kmetijo, ki je nosila ime 'pri Trevnu'. Ozemeljsko razpoteegnjene Dole so bile cerkveno sicer del lokalne kaplanije Zavratac, a so bile mnoge hiše bližje cerkvi na Gorah. Zato je bil Žakelj najbolj povezan z lokalnim kaplanom Jernejem Bizjakom (1793–1876)³ na bližnjih Gorah, na katerega se je zelo navezal. Pri njem si je izposojal knjige iz njegove bogato založene knjižnice in počitniške mesece zato v glavnem preživel v župnišču na Gorah. Po podatkih v šematizmi ljubljanske škofije za trideseta leta 19. stoletja je lokalna kaplanija Gore štela manj kot 500 ljudi, na ozemlju lokalne kaplanije Zavratac pa je živelo več kot 600 ljudi.⁴ Domnevati smemo, da je bil pomočnik duhovniku pri cerkvenih obredih in da se je tudi sicer čutil povezanega z omenjenim lokalistom, ki naj bi mu, kakor je ohranil zapisano Ivan Vrhovnik, pomagal, da je nadaljeval študij in ni bil vpoklican v vojsko, potem ko je končal predhodno izobraževanje in je daljši čas bival na domu. Iz Žakljevih zapisov in pričevanj sodobnikov ni zaslediti obžalovanj, da se je odločil za duhovniški poklic ali da bi kakorkoli obžaloval svojo temeljno izbiro. Pri mnogih duhovnikih je bila to zavestna odločitev, da so tako ob bolj ali manj zagotovljeni gospodarski osnovi za življenje imeli več možnosti delovati med ljudmi in za njihov verski, kulturni, socialni in še kakšen dvig. Ni bila nujno pri vsakem v ozadju le pobožna mati, ki si je želela sina duhovnika, da bi vsaj eden od sinov šel v lemenat, da bo molil zanjo in da bo njeno »dušo iz vic

² V času jožefinskih cerkvenih reform v drugi polovici 18. stoletja je bilo ustanovljenih več kaplanij in lokalnih kaplanij, ki so bile predhodne stopnje pred ustanovitvijo samostojne župnije. Lokalni kaplani so imeli več pastoralnih pooblastil kot kaplani; slednji so bili povsem odvisni od krajevnega župnika. Nekatere lokalne kaplanije so bile v nadaljevanju ukinjene, večina pa je v 19. stoletju pridobila župnijske pravice. Razlog za spremenjen pravni položaj je bilo število prebivalcev in gospodarski temelji. Ker je bil A. Žakelj rojen v kaplaniji Ledine, so v vseh seznamih duhovnikov ljubljanske škofije kot njegova rojstna župnija navedene Ledine.

³ Jernej Bizjak je bil doma iz župnije Dobrova. Dolga leta je bil lokalni kaplan na Gorah nad Idrijo, umrl je 25. julija 1876 kot župnik na Jesenicah. Bil je znan kot homeopat. Prim. šematizme ljubljanske škofije.

⁴ Prim. *Catalogus cleri diocesis Labacensis ineunte anno 1841 in 1842.*

jemak«. Zaradi izvirnih potez njegove osebnosti, delno tudi zaradi duhovniških mest, kamor je bil poslan, in tamkajšnjih župnikov, je bila njegova duhovniška pot na svoj način nekaj posebnega in se je v marsičem razlikovala od poti velike večine njegovih stanovskih kolegov, ki so prevzemali pastoralna mesta na večjih župnijah ali na nekaj desetletij pred tem ustanovljenih lokalnih kaplanijah. Postal je »slavnoznan Rodoljub Ledinski« ali »dobroznan slovenski pesnik«, ⁵ kakor ga je poimenoval Janez Bleiweis, na cerkvenem področju pa »večni kaplan«.

Teološko izobraževanje

Po šolanju v Idriji, Ljubljani, Karlovcu in Novem mestu je Anton Žakelj v Ljubljani naredil licej (1836–1838), kjer je dokončal filozofske razrede, in nato nadaljeval teološko izobraževanje. Štiriletni teološki študij je opravil v letih od 1838 do 1842 v osrednji izobraževalni ustanovi ljubljanske škofije – škofijskem semenišču. Študijsko leto se je začelo v začetku novembra in se zaključilo v začetku septembra. Ljubljanska teološka šola (najpogosteje se je zanjo uporabljalo ime Teološko-bogoslovno učilišče, nato Teološki – Bogoslovni študijski oddelek na c. kr. Liceju v Ljubljani) je v tem času imela ustaljen ritem delovanja, uveljavljen program in učiteljski zbor, kot so ga takrat zahtevali državni in cerkveni predpisi (Ambrožič 2010: 351–456). Po odhodu Francozov je bil obnovljen sistem, ki je veljal pred njimi. Večina učiteljev je študirala na dunajskem Avguštejnu, to je v osrednji ustanovi monarhije za specialistični študij duhovnikov. Po prizadevanju škofa Antona Alojzija Wolfa (1782–1859) ⁶ so bili vsi učitelji strokovno dobro pripravljeni in po svoji starostni sestavi zelo mladi. Kot ugotavlja M. Ambrožič, so bili učitelji sredi tridesetih let ob nastopu službe povprečno stari okoli 26 let.

V študijskem letu 1838/39, ko je študij začel Anton Žakelj, je bilo v prvem letniku 18 študentov, v vseh letnikih 65. Pečat življenju bogoslovcev in ustanovi so dajali: ravnatelj semenišča (Jurij Zupan, direktor teoloških študijev na liceju, ljubljanski stolni kanonik, sicer profesor pastoralnih predmetov), podravnatelj

⁵ Prim. novico o njegovi smrti v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, št. 18, 29. april 1868, 145. Zapisal jo je dr. J. Bleiweis, ki je Žakljevo delo spoštoval in cenil.

⁶ Anton Alojzij Wolf je kot 24. ljubljanski škof vodil škofijo od leta 1824 do svoje smrti leta 1859. Velja za uglednega cerkvenega predstojnika v prvi polovici 19. stoletja, saj je preoblikoval razmere v ljubljanski škofiji na več področjih. Posebno pozornost je namenjal poslovanju bogoslovnega semenišča ter izobrazbi mladih (sredstva za ustanovitev dijaškega konvikta *Collegium Aloysianum*). Izstopal je po številnih pobudah na kulturnem področju in kot podpornik večjih projektov (nov prevod Svetega pisma, slovarji ...). Prim. F. M. Dolinar 1991: 714–716; *Wolfov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje: Mohorjeva družba 1994.

in ekonom (Andrej Meterz), študijski prefekt (Janez Polc, tudi učitelj cerkvene zgodovine, kanonskega prava in patrologije), spiritual (Jurij Volc, priznan nabožni pisec in prevajalec) ter vrsta učiteljev, ki so hkrati imeli naloge v okviru škofijske kurije ali v stolnem kapitlju.⁷ Šlo je za ustaljeno vzgojno-izobraževalno ekipo, ki je bila podobno sestavljena v vseh takratnih bogoslovnih semeniščih. Bogoslovci so bivali in imeli predavanja v poslopju ob stolnici in škofiji ter bili tesno vpeti v dogajanje ob središču škofije.

Žakelj je v semenišču našel vrsto rojakov, z nekaterimi od njih pa je skupaj opravil vsaj kakšen srednješolski razred. Z njim je isto leto šel v bogoslovje Škofjeločan Jakob Volčič. Leto pred tem, to je leta 1837, so v bogoslovje odšli že trije rojaki: Lovro Pintar, Janko Potočnik in Jakob Krašna. Dodati je treba, da jih je bilo tudi med učitelji kar nekaj s širšega področja Žakljevega domačega kraja (Dolenc 1956: 205–216).

Vsaj nekateri učitelji so s svojimi ravnanji in idejami vplivali na mlade študente in jih usmerjali pri njihovem študiju. Pri posameznih, predvsem starejših, so se še vedno čutili sledovi rigorističnih idej, ki so prevladovala v predhodnih desetletjih. Kakšen od učiteljev je po tem izstopal, čeprav bi ga težko označili z izrazom janzenist. Učitelj moralne teologije, ki je največ obravnavala praktična pastoralna vprašanja, mu je bil vsa leta Jožef Dagarin (1785–1850), rojen v Železnikih; hkrati je bil sinodalni izpraševalec za isti predmet in je svojo učiteljsko kariero končal ravno v letu 1842, ko je Žakelj dokončeval svoj študij. Jožef Dagarin je sicer izšel iz janzenistične šole, vendar pa več stvari govori o tem, da ni bil fanatičen bojevnik za ohranjanje praktičnega janzenizma, poudarja France Kidrič in se pri tem opira tudi na mnenje Janeza Bleiweisa, ki je tudi bil Dagarinov učenec in ga je poznal tako iz Kranja, kjer je bil Dagarin njegov katehet, kot iz Ljubljane, kjer je bil njegov učitelj verskih predmetov in akademski nedeljski pridigar (Kidrič 1925: 110–111). Morda bi temu vplivu lahko pripisovali dejstvo, da so nekateri ohranili Žaklja v spominu kot strogega spovednika. Učitelj dogmatičnih predmetov je bil mlad dunajski študent Janez Zlatoust Pogačar (1811–1884), doma v Vrbi, župnija Breznica, ki je v začetku avgusta 1837 bil promoviran in že v drugem semestru študijskega leta 1837/38 postal suplent za dogmatiko ter nato še za pedagogiko (splošno vzgojeslovje) (Kidrič 1933: 404–408). Pogačar je imel tudi predavanja bibličnih vsebin Stare zaveze in še nekatere predmete. Slovel je po široki izobrazbi in razgledanosti in je to pričakoval tudi od študentov. Biblične predmete Stare zaveze in orientalske jezike je predaval Simon Klančnik (1810–1844), ki je veljal za enega najbolj nadarjenih duhovnikov tistega časa v ljubljanski škofiji. Uveljavil se je še kot

⁷ Podatki za vsako leto so razvidni iz letne publikacije *Catalogus cleri dioecesis Labacensis*, ki je izhajala na začetku koledarskega leta.

pisec nabožnih del in zagovornik pravic živali (Lesar 1925: 457–458). Novoza-vezne biblične predmete in grščino je predaval Urban Jerin (1785–1849), poznan pristaš metelčice (Glonar 1925: 406–407). Učitelj pastoralne teologije je bil Jožef Poklukar (1791–1866), rojen v Gorjah, pred tem teološki učitelj v Celovcu (kjer je bil njegov študent Anton Martin Slomšek). Sestavil in uporabljal je sloven-ski učbenik *Duhovno pastirstvo* (Lukman 1933: 427–429). Slovenščino (ali t. i. slovansko filologijo) je ves čas poučeval Franc Metelko (1789–1860); Žakelj je njegova predavanja poslušal v drugem letniku (Kolarič 1933: 105–109). Cerkveno zgodovino in kanonsko pravo je predaval laik Jurij Dolinar (1764–1858), doma iz Vovč v Poljanski dolini. Uporabljal je učbenike kot v drugih podobnih ustanovah (kakšen od učbenikov je bil tudi na indeksu) (Glonar 1925: 142). Dolinar je bil tudi sicer znan kot podpornik dijakov in študentov (med drugimi je podpiral F. I. Barago). Večina predmetov je bila v latinskem jeziku, pastoralna teologija se je poučevala v slovenskem jeziku.

Josip Marn navaja pričevanje njegovih študijskih tovarišev, da je bil Žakelj nadpovprečen študent, obdarjen s številnimi talenti in zavzet pri študiju. Teološke predmete je opravil »eo ipso«, ohranja spomin Marn. »Kakor tukajšnji škofijski zapisniki kažejo, napredoval je Anton Žakelj do mala v vseh naukih bogoslov-nih izverstno, deloval jako marljivo in vedel se ven in ven hvalevredno« (Marn 1879: 52). V spominu sošolcev je posebej ostala njegova sposobnost za učenje jezikov, ki jih je poznal preobilo, »slovanska narečja pač vsa; govoril i popeval v slovenščini, hrovaščini, češčini, poljščini; italijanski znal govoriti popolno, francosko bilo mu domač jezik; v naravoznanstvu, osobito v geognosiji in v geologiji izveden; sploh ni bilo skoro stroka, o katerem bi ti ne bil znal – ne le poveršno, marveč dokaj temeljito govoriti – tudi še v poslednjih letih« (Marn 1879: 52–53).

Bogoslovni študij je bil za Žaklja čas pridobivanja znanj s področja teologije, bibličnih ved, cerkvenega prava in zgodovine, tudi slovenskega jezika. Dobro se je naučil več jezikov, poleg nemščine še grščino in latinščino, italijanščino in francoščino in nato iz osebnega interesa in naklonjenosti do Slovanov še več slovanskih jezikov. To mu je v življenju dajalo možnosti, da je prevajal iz vseh teh jezikov in se srečeval z idejami, ki so bile navzoče v tistih okoljih, seveda ne zgolj na teološkem področju. Čas teološkega študija je bil zanj tudi čas pri-dobivanja splošne razgledanosti in uvajanja v kulturno delovanje. Za to je imel številne izzive in priložnosti. Kot je mogoče sklepati iz ohranjenega gradiva in življenjskih poti duhovnikov, ki so se izobraževali v tistem obdobju, vodstvo semenišča temu očitno ni nasprotovalo, saj se je Žakelj s pesmimi, ki niso bile ravno pobožne ali liturgične, oglašal v dnevnem tisku še kot bogoslovec, s čimer je presegal okvir in program življenja v semenišču.

Žakelj je bil član Čitavnega zbora v semenišču, kjer se je zavzemal za uveljavljanje ilirskega tiska. Aprila 1841 se je v semenišču srečal s Stankom Vrazom ter ruskim slavistom I. I. Sreznjevskim, ko sta obiskala ljubljanske bogoslovce na svoji poti na Koroško in v Rezijo.

Žakelj je duhovniško posvečenje prejel 6. avgusta 1842 v ljubljanski stolnici. Podelil mu ga je knezoškof Anton Alojzij Wolf, dolgoletni voditelj ljubljanske škofije, ki ga je pred tem sprejel med bogoslovce svoje škofije in mu podelil večino duhovniških služb.

Žakelj nove maše ni obhajal v rojstnem cerkvenem občestvu Ledine nad Idrijo, temveč pri duhovniku J. Bizjaku na Gorah. Po pričevanju, ki ga je ohranil I. Vrhovnik, naj bi ledinski duhovnik slovesnosti ne bil naklonjen,⁸ zato je novo mašo imel pri svojem podporniku J. Bizjaku.⁹ Glede na dejstvo, da je od svojega tretjega leta živel v bližini cerkve sv. Magdalene na Gorah in da s cerkvijo na Ledinah ni imel stikov, je bila takšna odločitev povsem v skladu z merili, ki so veljala pri izbira krajev za obhajanje novih maš. Kot je bila takrat navada, so se k pogostitvi zbrali na dveh krajih: duhovščina v duhovniški hiši na Gorah, sorodniki na domačiji v Dolah.¹⁰

Duhovniške službe

V skladu z navadami tistega časa in ravnanjem škofa Antona Alojzija Wolfa so morali mladi duhovniki preizkusiti vsaj nekaj župnij kot kaplani, da so se potem lahko potegovali za službo župnika. Če so bili pri tem uspešni, so morali nato opraviti še tako imenovani župniški izpit, pri katerem so pokazali svoje teološko znanje in neke vrste sintezo večine teoloških predmetov. Kljub spodbudam kolegov se A. Žakelj na tak izpit ni pripravil in ga ni opravil. Župniškega mesta niso dosegli vsi, temveč so nekateri celo življenje ostali kaplani ali duhovni pomočniki. To ni bilo vedno odvisno samo od njih. Marsikdaj župnijskih mest ni bilo zadosti ali niso bila izpraznjena v določenem času. A že samo s tem, da niso pridobili naslova župnika, je bilo njihovo življenje v marsičem prikrajšano

⁸ Kaplanijo Ledine je takrat pastoralno oskrboval kaplan Sebastijan /Boštjan/ Jeglič (rojen 1779 v Zg. Gorjah, duhovniško posvečenje je prejel 22. avgusta 1805). Po Vrhovnikovem mnenju naj bi se A. Žakelj bolje razumel z mlajšim duhovnikom J. Bizjakom (rojen je bil leta 1793). Prim. *Catalogus cleri diocesis Labacensis* za leto 1841 in 1842.

⁹ Prim. zapiske I. Vrhovnika v zapuščini R. Nahtigala.

¹⁰ Glede na reorganizacijo škofije Koper v letu 2018 je bila župnija Gore ukinjena in je postala podružnica župnije Idrija, župnija Zavratac je bila ukinjena in je postala podružnica župnije Godovič. Župnija Ledine pa je ostala še naprej samostojna pastoralna enota. Prim. J. Bizjak, Preureditev župnij v škofiji Koper, *Družina*, št. 31, 30. julij 2017, 8.

– dohodki za kaplane, duhovne pomočnike, beneficiate, različne kurate so bili skromni in njihovi nosilci so marsikdaj živeli v pomanjkanju. Posledično so bili pogostokrat premeščeni in že tudi zaradi tega oškodovani zaradi številnih selitev. Stroški selitve so bili za mnoge kaplane pomemben izdatek in vzrok za njihovo revščino. Mnogi med njimi so bili bolehní in podvrženi različnim slabim navadam. Če jim je uspelo, da so k sebi pritegnili še katerega člana družine, marsikdaj tako imenovane strice ali tete ali morda starše, in je bila na voljo kaplanija s posestvom, se je nekako dalo dostojno preživeti. Tudi kaplan A. Žakelj je vzel k sebi svojo mater in se je poslovil od nje, ko je deloval na Blokah. Sicer so pa morali živeti v pomanjkanju, neredko celo v stiski in si z lastno iznajdljivostjo najti dodatna sredstva za preživljanje.

Gradac pri Podzemlju

V začetku avgusta leta 1842 je odšel na svoje prvo duhovniško mesto v kraj Gradac pri Podzemlju v Beli Krajini,¹¹ kjer je postal član duhovniške ekipe v župniji sv. Martina kot beneficiatni kurat in domači učitelj na gradu barona Alojza Gusiča (Gussich) v Gradcu pri Črnomlju. Zanj je prosil baron sam in ga je priporočil škofu A. A. Wolfu. Baron Alojzij Gusič je bil upokojeni c. kr. stotnik, ki je živel v graščini z družino. Leto pred tem je v dogovoru s škofijskim ordinariatom v Ljubljani ustanovil grajski beneficij, s čimer si je zagotovil možnost, da je dobil lastnega duhovnika. Le-ta je imel v graščini stanovanje, prehrano in letno dobival kot plačilo 208 gld.¹² Dolžnosti grajskega kurata in beneficiata so bile opredeljene v ustanovitveni listini in so obsegale dušnopastirske ter učiteljske naloge. Baron je namreč imel deset otrok, osem dečkov in dve deklici. Dušnopastirske naloge so bile: vsako nedeljo in praznik obhajati mašo v grajski kapeli in prebrati evangelij v slovenskem jeziku; ob istih dneh imeti popoldne krščanski nauk in litanije v podružnici v Kloštru ali v grajski kapeli; od 1. novembra do velikonočne nedelje (to je v zimskem času) moliti v grajski kapeli rožni venec in lavretanske litanije; vsako leto 24. marca imeti bogoslužno opravilo v podružnični cerkvi v Kloštru. Ker poročil o Žakljevem delu kot grajski kaplan ni, lahko le domnevamo, da je imel stike z drugimi duhovniki v župniji Podzemelj (takrat je bil župnik Jurij Krašovec, kaplan Josip Malič) kot tudi z duhovniki v Črnomlju, Metliki ali Semiču; v vsaki od teh je bilo poleg župnika še več duhovnikov, aktivnih ali upokojenih. Življenje in

¹¹ Prim. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* 1843, 59.

¹² Opis ustanove beneficija in nalog duhovnika vsebuje rokopis Žakljevega življenjepisa, ki ga je pripravil V. Steska.

delo duhovnikov je usklajeval metliški dekan Vincenc Vovk. V Črnomlju je bil župnik Ignacij Holzapfel in v Semiču Josip Žagar. Iz Žakljevih poznejših zapisov lahko vidimo, da je v tem času zahajal tudi v Karlovac in imel stike s tamkajšnjimi duhovniki.¹³ Iz pričevanj, ki jih je zbral I. Vrhovnik, je bila prva duhovniška služba med Belokranjci za A. Žaklja v marsičem odločilna, med drugim naj bi se prav v srečevanjih z duhovniškimi kolegi in z domačini v Beli Krajini razvadil pohajanja po [vinskih] kleteh in posedanja v veseli družbi.¹⁴

Kot ugotavlja V. Steska, se je A. Žakelj po treh letih naveličal služiti gospodi in si je zaželel spremembe; o tem je sporočil baronu Gusiču. Le-ta je 29. junija 1845 prosil škofa A. A. Wolfa, naj mu pošlje upokojenega duhovnika, ker zaradi pomanjkanja duhovnikov ni bilo pričakovati, da bi mogel dobiti duhovnika v mlajših letih. Škofu je sporočil, da bi bil zadovoljen tudi z bogoslovcem četrtega letnika, ki bi bil premlad za posvečenje in bi čas do tedaj preživel v graščini Gradac. V tem času bi maše lahko prevzel v Črnomlju bivajoči upokojenec Ivan Schneller. Bogoslovec bi učil otroke in dobil na leto 100 gld plače ter preostanek od beneficija. Škof A. A. Wolf je odgovoril, da takšnega bogoslovca nima in bo zato beneficij razpisal ter nato poslal baronu predloge.

Ribnica

V župniji Ribnica je bilo Žakljevo drugo delovno mesto. Bil je vikar in nato kaplan od oktobra 1845 do poletja 1848 (Skubic 1976: 234). Svojo duhovniško službo je tu začel v času župnika in dekana Janeza Ev. Travnja (1781–1847), ki je bil poznan kot zelo strog janzenist. A. Skubic (1976: 207) ga je označil kot »enega najhujših janzenistov tedanje dobe«. Žakelj je bil njegov osebni vikar, kajti Traven je bil star in bolehen in je potreboval stalno pomoč. Travnov naslednik Ignacij Holzapfel (1799–1868, v Ribnici od 1848), ki tudi sam ni bil brez janzenističnih idej, je v pridigi leta 1849 o Travnu dejal, da po njegovi zaslugi več kot polovica vernikov že nad dvajset let ni prejela sv. obhajila. Travnovo ravnanje je pripomoglo, da so bile prazne spovednice in zapuščene obhajilne mize. Traven je bil skladatelj in pisatelj. Slovstveno je deloval tudi župnik in dekan Holzapfel, pri katerem pa je prevladal vpliv njegovega sošolca Friderika I. Barage in njegovi pogledi na praktično vernost. Opustil je večino svojih janzenističnih idej in je ravnal bolj milo (Kidrič 1925a: 337–338). Po Travnovi smrti je župnijo Ribnico

¹³ To potrjuje leta 1856 v *Novicah* objavljen spis *Pobratimstvo*, za katerega pravi, da se je navdušil v Karlovcu.

¹⁴ I. Vrhovniku je o tem pripovedovala gospodinja pri J. Bizjaku, s katero je govoril v času zbiranja gradiva leta 1900; zapis je ohranjen v zapuščini R. Nahtigala.

kot župnijski upravitelj vodil kaplan Anton Krašovec, ki je bil Žakljev stanovski kolega, in je za župnijo skrbel že v času bolezni župnika Travnja, Žakelj je postal kaplan. Dekanovo smrt je škofijskemu ordinariatu sporočil A. Žakelj. »Pisava je dokaj čedna, jasna in precej pokončna. Podpisal se je Shakelj,« ugotavlja V. Steska.¹⁵ Za župnika in dekana v Ribnici je bil nato imenovan in 24. aprila 1848 umeščen bivši črnomaljski župnik Ignacij Holzapfel, ki je bil zdrav in pri polni moči; zato ni potreboval osebnega kaplana, kar je tudi sporočil škofijskemu ordinariatu v Ljubljani. Ob Holzapflu tako nista bila potrebna dva duhovnika, zato je predlagal, da A. Žaklja premestijo kam drugam.

Bloke

Škof A. A. Wolf je ustregel Holzapflov želji in je A. Žaklja sredi avgusta 1948 imenoval za prvega kaplana na Bloke.¹⁶ Župnija Bloke na Notranjskem je imela v tistem času več kot 2600 vernikov in poleg župnijske cerkve sv. Mihaela še 9 podružničnih cerkva. Žakelj je bil tam prvi kaplan od 1848 do avgusta 1850 pri župniku Ignaciju Grumu; ob njem je bil še en duhovnik. V spominu ljudi je ostalo, da je rad prihajal v uradniško družbo v Lož in da je bil zavzet Slovenec. Kot je razvidno iz ohranjenega dopisovanja z bratom, je Žakelj takrat k sebi vzel svojo ostarelo mater in z njeno pomočjo načrtno zbiral narodne pesmi, ki jih je nato pošiljal v objavo. Mati je pri njem tudi umrla in je bila na Blokah pokopana.¹⁷

Dobrnič

Konec avgusta 1850 je Žakelj dobil imenovanje za kaplana na ugledno župnijo Dobrnič v dekaniji Trebnje. Poleg župnijske cerkve je imela še 7 podružnic in več kot 2000 vernikov. Župnija Dobrnič je bila Žakljevo delovno področje od 1850 do 1853. Tam je imel za svojega cerkvenega predstojnika župnika Franca Kaligerja, doma iz Stopič (rojen 1800, ordiniran 1826). Kot je bila takrat ustaljena navada, so kaplani oskrbovali predvsem podružnične cerkve in opravljali obrede v bolj oddaljenih delih župnije.¹⁸

¹⁵ V. Steska, Gradivo za življenjepis A. Žaklja, NŠAL 468, fasc. 2.

¹⁶ NŠAL/ŠAL, spisi, župnija Bloke.

¹⁷ Prim. gradivo o tem v zapiskih I. Vrhovnika, ki so del zapuščine R. Nahtigala.

¹⁸ *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* za ta leta.

Mirna peč

V začetku aprila 1853 je bil premeščen za prvega kaplana v župnijo Mirna peč, kjer je kaplanoval štiri leta, od 1853 do 1857. Župnija je štela 3100 ljudi; poleg župnijske cerkve je bilo še 7 podružnic. Ob njem je bil še drugi kaplan, Peter Teran, župnik je bil Janez Križaj, doma iz Naklega (rojen 1802, ordiniran 1834). Po Marnovih zapisih se je Žakelj tu izkazal kot dober plavalec, ki je lahko tekmoval z ljudmi v plavanju in potapljanju v Krki. Tu je odkril podzemni vodni izvir (Marn 1879: 49). Ob imenovanju na novo službo, dokument mu je moral izročiti novomeški prošt Jernej Arko (službo prošta je opravljal od leta 1852 do 1868), ki je bil hkrati dekan, je škofijski ordinariat dekanu naročil, da mu ob izročitvi imenovanja jasno pove vse očitke, ki so se nabrali proti njemu in da ga v imenu škofijskega ordinariata resno opomni, da je to zadnje imenovanje, ako ne bo opustil prekomernega pitja in obiskovanja gostiln.¹⁹ V. Steska povzame: »Ta opazka nam z enim mahom razkriva žalostno dejstvo, da Žakelj ni uspešno deloval v vinogradu Gospodovem, ampak da so se čule pogostne pritožbe, da preveč poseda po krčmah. Poleg tega je bil že v letih, ko bi moral misliti na župnijski izpit, da bi mogel nastopiti samostojno duhovsko službo. Iz omenjenega vzroka pa ni imel dovolj vztrajnosti, da bi se učil za izpit.«²⁰

Poljane

Poljane nad Škofjo Loko so bile kraj Žakljevega delovanja od poletja 1857 do aprila 1861; župnijo je vodil župnik Janez Globočnik (rojen 1815 v Železnikih, ordiniran leta 1839), ki je bil Žakljev sošolec iz semenišča. Župnija je štela preko 3300 ljudi. Prvi kaplan je bil najprej Anton Ahčin, nato Jurij Drnovšek.²¹ Po Drnovškovi zaslugi se je ohranilo nekaj spominov na Žakljevo delo v Poljanah. Nosil je očala in ni veliko dal na obleko. »Govornik je bil izvrsten, dasi ni rabil pridigarskih knjig. Kdor je z njim občeval, je moral priznati, da je bil velik talent. Sedel je rad pri peči, čital in pil pivo. V Poljanah je rad zahajal v Vidmarjevo gostilno. Radi tega je bil suspendiran. Škofijski ukaz je prejel župnik Janez Globočnik. Ta ga je izročil meni (kaplanu Juriju Drnovšku), naj ga izročim Žaklju. Nevede, kaj je v listu, mu ga izročim. Žakelj prebere listino in užaljen obmolkne. Prijaznost je prenehala.«²² Kaplana sta morala živeti v zelo

¹⁹ NŠAL/ŠAL, spisi, župnija Mirna Peč.

²⁰ V. Steska, Gradivo za življenjepis A. Žaklja, NŠAL 468, fasc. 2.

²¹ Prim. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* za leto 1858, 22.

²² Pričevanje je ohranil V. Steska v gradivu za življenjepis A. Žaklja, NŠAL 468, fasc. 2.

revnih razmerah. O tem je ohranil pričevanje urednik *Novic* Janez Bleweis, ki je na eni svojih poti želel obiskati zvestega sodelavca svojega lista.²³ Kaplanija v Poljanah ni bila vredna tega imena. Iz zapiskov, ki jih je ohranil I. Vrhovnik, je razvidno, da je prihajalo med župnikom J. Globočnikom in A. Žakljem do stalnih napetosti in da je Globočnik na škofijski ordinariat v Ljubljano pošiljal neugodna poročila (»ga je tožaril«). Novice o kaplanovem ravnanju pa so prišle tudi do drugih župnikov. 3. aprila 1861 je škof Jernej Vidmar namreč poslal dopis loškemu župniku in dekanu Francu Kramarju, v katerem mu je sporočil, da je A. Žakelj imenovan za kaplana pri Sv. Križu in da tamkajšnji župnik prevzema tudi nalogo upravljanja kaplanovega premoženja in skrbi za dostojno obleko. To naj bi bil še zadnji poskus, da bi kaplan Žakelj uredil svoje življenje.²⁴

Sv. Križ

Iz Poljan je bil Žakelj z dekretom dne 4. aprila 1861 poslan na drugi konec škofije, v Sv. Križ (Podbočje) pri Kostanjevici na Dolenjskem, kjer je ostal tri leta, od 1861 do 1864. Bil je drugi kaplan ob Andreju Petiku. Župnija je imela več kot 2600 vernikov ter poleg župnijske cerkve še 5 podružnic. Glas o Žakljevih slabih navadah je prišel že pred njim, zato je imel župnik Jurij Krašovec, s katerim sta se srečala že v Beli Krajini, kjer je bil Krašovec župnik v Podzemlju, pomisleke, o primernosti, da pride prav v župnijo Sv. Križ, češ »da vinske gorice s hramovi, stara navada prijaznih ljudi, ki vabijo piti, ne bodo poboljšale starih privad«.²⁵ Ob imenovanju je škof Jernej Vidmar župniku Krašovcu naročil, da je skrbel za kaplanovo premoženje in mu oskrboval obleko ter mu hkrati dal pravico, da je kaplana začasno suspendiral a sacris (od opravljanja duhovniške službe), če njegovo ravnanje ne bi ustrezalo duhovniškemu poklicu.²⁶ Po pričevanju Žakljevih kolegov kaplanov v tem obdobju ni segal na literarno področje, ker naj bi se bil že izpel, kakor je v svojih zapiskih ohranil spomin V. Steska.

²³ Prim. Bleiweisov potopis Iz Ljubljane do Žirov, *Novice*, 1858, 205–206, 213–214. Celoten potopis je objavljen v antologiji Marije Stanonik, Žiri in Žirovci v slovenski literaturi, *Žirovski občasnik* 11–12, Žiri 1987, 13–15.

²⁴ Prim. Dopis loškemu dekanu v NŠAL/ŠAL, spisi, župnija Stara Loka.

²⁵ Spomin na to je zapisal V. Steska v gradivu za življenjepisa A. Žaklja, NŠAL 468, fasc. 2.

²⁶ Prim. pismo škofa J. Vidmarja župniku J. Krašovcu ob imenovanju za kaplana pri Sv. Križu. Povzetek vsebujejo zapiski I. Vrhovnika v zapuščini R. Nahtigala.

Sostro

Po dobrih treh letih je bil Žakelj ponovno premeščen, tokrat v bližino Ljubljane. V župnijo Sostro pri Ljubljani je prišel v začetku oktobra 1864 in ostal dve leti. Takrat je župnijo, ki je štela 1740 vernikov, vodil župnik Anton Gregorc. V času delovanja v Sostrem so se očitno še bolj pokazale slabosti Žakljeve volje in posledice neurejenega življenja. J. Marn je zapisal: »Po službah neugodnih in družbah neprijaznih je v slutnji, da ga tovarši ne umejo, predstojniki pa prezirajo in celó preganjajo, zahajati jel 'v hiše, s smreko znamenjane!' Zdelo se je, da hitro peša 'duhom i telom'«²⁷ J. Marn ohranja v spominu, da so mu tovariši kot duhovnemu pomočniku v Sostrem želeli pomagati tudi tako, da bi se zaposlil s prevajanjem Wisemanove *Fabiole*. Sicer je obljubljal in obljubljal, a dela ni opravil.

Sveti Duh

V župniji Sveti Duh (Veliki Trn) pri Leskovcu je Žakelj bil od oktobra 1866 do svoje smrti 26. aprila 1868 kaplan pri župniku Martinu Zagorjanu, s katerim je bil sošolec v semenišču. V župniji, ki je imela 1440 članov in poleg župnijske cerkve še 3 podružnice, je bilo komaj zadosti dela za dva duhovnika. Župnik pa je dobil od škofije nalogo, da je skrbel za kaplana in mu poleg prehrane oskrboval še obleko. Kaplanove dohodke je prevzemal župnik in je moral o uporabi redno poročati ordinariatu. Po pričevanjih, ki jih je leta 1900 zbiral Ivan Vrhovnik, je bil župnik M. Zagorjan po naravi skop in mu ni bilo veliko mar za kaplanove težave.²⁸ Župnija Sveti Duh je bila zadnja postaja Žakljevega zemeljskega popotovanja; zbolel je za pljučnico in ji hitro podlegel. Ko je njegov študijski in duhovniški kolega Luka Jeran to sporočil bralcem *Zgodnje Danice* je zapisal, da je bil 'duhovni pomočnik' pri Sv. Duhu in ga je priporočil bralcem v molitev.²⁹ K. Glaser ga je v svojem pregledu slovenskega slovstva imel za župnika pri Sv. Duhu (Glaser 1896: 72), kar ni ustrezalo dejanskemu stanju; Žakelj je imel naslov kaplana in pod tem imenom je dosledno naveden v šematizmih ljubljanske ško-

²⁷ Pričevanje je ohranil V. Steska v gradivu za življenjepis A. Žaklja, NŠAL 468, fasc. 2.

²⁸ Prim. pričevanja v zapiskih I. Vrhovnika; v zapuščini R. Nahtigala.

²⁹ *Zgodnja Danica*, št. 18, 1. maj 1868, 146.

fije. Žakljev grob ob župnijski cerkvi je bil uničen okoli leta 1895, ko so gradili novo župnijsko cerkev Sv. Duha in ob tem uničili velik del pokopališča, ki je bilo ob cerkvi. V spomin na Žakljevo delo v župniji mu je maja 2000 župnija postavila spominsko ploščo na zunanji steni župnijske cerkve.³⁰

Dne 11. avgusta 1867 se je Žakelj na Raki udeležil posvetitve velikega oltarja sv. Lovrenca v tamkajšnji novi župnijski cerkvi. Ob isti priložnosti se je srečal s svojim cerkvenim predstojnikom ljubljanskim škofom Jernejem Vidmarjem, ki je na Rako prišel na predvečer praznika in se je srečal z duhovniki leskovaške dekanije. Za to priložnost je Žakelj pripravil pesem, ki so jo prebrali med slovesnostjo. Poročevalec je zapisal, da je škof po slavnostni pridigi obhajal mašo, »pri kateri se je tudi pela nova pesem, ki jo je nalašč za to slovesnost zložil znani slovenski pesnik gosp. Rodoljub Ledinski«. Po maši je škof 348 otrokom podelil zakrament birme. Škof je ostal med duhovniki v župnišču vse do mraka in se zvečer podal v Leskovec.³¹ To je bila priložnost, da se je škof srečal z duhovnikom Žakljem in da je v pogovoru z njim in z drugimi duhovniki, razmišljal o njegovem nadaljnjem ravnanju. Gotovo je pri sprejemanju odločitev, kam ga prestaviti, imela vpliv izkušnja z Rake in Žakljevo ravnanje tam. V nadaljevanju je *Zgodnja Danica* objavila *Pesem o blagoslovljenji noviga velikiga altarja sv. Lavrencija na Raki*.³² To je bilo njegovo zadnje javno predstavljeno pesniško delo.

Kratko pred smrtjo, to je 27. aprila 1868, je Žakelj dobil s škofijskega ordinariata dekret, s katerim je bil poslan že na deseto duhovniško mesto – tokrat na Rako. Kot se je spomnil njegov znanec, zapisano pričevanje je ohranil Marn, se je Žakelj škofijske pošte prestrašil. Pričakoval je, da bo kazensko prestavljen v kakšno samostansko ustanovo, kamor so v tistem času pošiljali duhovnike, da bi se odvadili slabih navad – najpogosteje pitja. Skoraj ustaljena praksa je bila, da so škofje takšne duhovnike pošiljali za nekaj mesecev v samostansko skupnost, kjer so jim pod posebnimi pogoji omogočali osnovni življenjski okvir in jih odvajali slabe navade. Temu so nato sledile nekajtedenske duhovne vaje, spet v kakšnem samostanu strogega reda. Če se je to izkazalo kot pozitivno, je bil duhovnik poslan na novo delovno mesto. Kadar pa vsi postopki niso bili učinkoviti, je škof predlagal upokojitev takšnega duhovnika. Z minimalno pokojnino se je nato moral prebijati, marsikdaj v breme sorodnikov, skozi preostali del življenja. Žakelj pa je dobil imenovanje za duhovnika na Raki, s katero je bil povezan in bi se verjetno tudi v družbi župnika Antona Tavčarja (1827–1885) lahko vključil v ustaljeno župnijsko življenje. Anton Tavčar, stric pisatelja Ivana

³⁰ Prim. M. L., Spomin na pozabljenega. Odkrili ploščo v čast Antona Žaklja, pesnika in kaplana, *Dolenjski list*, št. 21. 25. maj 2000, 7.

³¹ Na Raki, *Zgodnja Danica*, št. 25, 1. september 1867, 198.

³² *Zgodnja Danica*, št. 25, 1. september 1867, 199. Za postavitev oltarja se je zavzel novi župnik A. Tavčar.

Tavčarja, je bil doma iz Poljan nad Škofjo Loko.³³ Žakelj se je imenovanja razveselil in se je že začel pripravljati na odhod (Marn 1879: 54).

V dekaniji Leskovec je Žakelj imel še drugega rojaka. Edvard Polak (1806–1885), leskovski župnik, dekan in častni kanonik, je bil doma iz Radovljice in je bil v župniji Leskovec od leta 1856 do svoje smrti 4. decembra 1885.³⁴ Ob njem so se duhovniki zbirali ob različnih cerkvenih slovesnostih in drugih priložnostih. Iz spominov, ki jih je ohranil J. Marn, je leta 1867 A. Žakelj izrekel voščilo za Polakov god s priložnostno pesmijo. Marnov znanec je poročal, da so pesnitev prebiral z velikim zanimanjem in da mu je bilo žal, ker si je ni prepisal. »Kaže pa čestitanka ta, če tudi je Žakelj bil onemogel telesno, da duh njegov bil je še zmirom krepak« in da je imel pred seboj še več ustvarjalnih načrtov (Marn 1879: 52).

Zapisi o Antonu Žaklju kot duhovniku

Zapisov o njem je kar nekaj. Nekateri od teh so pustili trajno sled v slovenski historiografiji in kulturni zgodovini. J. Marn je v pripravi članka za *Jezičnik* zbral pričevanja Žakljevih sošolcev in drugih duhovnikov, ki so ga poznali. Zanje je bil »izvanredno obdarjen, učen in brihten mož«, ki mu usoda ni bila naklonjena in se je začel njegov propad, »ko so ga jeli proganjati od nemila do nedraga«. Ista priča pove: »Kolikor meni znano, bil je pokojni v duhovnem pastirstvu jako natančen i deloven perva leta. V spovednici bolj na oestro stran; izversten govornik na leci, zlasti v sukanji besed, ker mu je vsaka prišla prav. Pevska žila njegova je tebi še bolj znana kot meni; a – ne samo skladal je pesmice, tudi popeval kaj rad in dobro ... Kar je pa ranjki prebral in znal, temu se je kar čuditi« (Marn 1879: 52).

Marn, sam član kleriškega stanu, je bil prepričan, da je bil Žakelj »prešeren duhoven«. Uporabi takšnega izraza in vsem asociacijam, povezanim z izrazom, je I. Grafenauer nasprotoval in je izrazil resno željo, da bi bilo treba izraz prenehati uporabljati (»Čas je že, da se ta beseda odstrani iz zgodovine našega slovstva«) (Grafenauer 1911: 185). Marn zato ni imel pomislekov, da je zanj navedel besede Prešernove pesmi, prvotno namenjene Valentinu Vodniku: »Preblečen sem kaplanček bil, – In rad sem pel še raji pil« (Marn 1879: 42). K takšnemu sklepanju so ga pripeljala pričevanja Žakljevih sošolcev in znancev,

³³ Anton Tavčar (1827–1885) je župnijo Raka upravljal do svoje smrti 23. oktobra 1885. Nečak Ivan Tavčar se je pri njem pogostokrat ustavljal že kot študent in tudi pozneje. Prim. Domače novice, *Slovenec*, št. 243, 24. oktober 1885, 3; Z Dolenjskega, *Slovenec*, št. 247, 29. oktober 1885, 3.

³⁴ Prim. Domače novice, *Slovenec*, št. 279, 5. december 1885, 3.

za katere je bil velik domoljub in po vsej pravici imenovan tudi 'rodoljub'. »V družbi je bil vesel, šaljiv, tudi zbadljiv, če trebalo; govoril z gladko besedo kot 'dohtar', a tudi take pravil, da smo skoraj kar popokali od smeha. Kjer je bil on, ondi ni bilo treba veliko govoriti, le poslušali smo. V poznejših letih je bil pač bolj tih, a kadar je izpregovoril, jedernato je bilo. Škoda pač škoda – takov veleduh! – Bil je krotak in pohleven, in – kadar ne vinjen, tudi povse dober duhoven pomočnik v pastirstvu; samo doma ni mogel bivati, niti gledati ne novcev v žepu, ne vinca v kupici! Ljudstvo ga je rado imelo in sosebno rado poslušalo njegove izvirne in zanimive ogovore na leci, ter – kakor sploh po kmetih, se ni kaj preveč pohujševalo nad njim, kajti trudil se je dostojanstvo vsegdar vsaj nekoliko ohraniti« (Marn 1879: 53).

Po drugem pričevanju, ki ga je pridobil in ohranil Marn, je bil Žakelj »dobra duša, hrupnih tovaršij ni špogal; najraje se je vsedel s kakim možičkom v hram v gorici ter sta ga čivkala celi popoldan«. Isti pričevalec, je dodal še, po njegovem razumevanju, razlog za tak razvoj ravnanja: »Slaboča njegova, a le po neljubih prilogah in po preganjanji vzročena je bila, da je naposled v omotni pijači začel utapljati kavrana, ki mu je klujuval serce« (Marn 1879: 53). Na ta način je delil usodo toliko izrednih, »a tako malo srečnih narodnjakov«.

Ta slabost naj bi dajala pečat vsemu njegovemu življenju in ga zaznamovala. I. Grafenauer je ocenil, da so bile za takšen razvoj dogodkov krive neugodne razmere, tudi neprestane selitve iz enega dela škofije v drugi del in da »se je udal poleg tega, morda tudi vsled tega, nesrečnemu nagnjenju k opojnim pijačam in tako mož, ki je že l. 1838. dopisoval z Vrazom, kot pesnik ni dozorek« (Grafenauer 1911: 185). Svoj delež pri takšnem razvoju dogodkov so imeli tudi Žakljevi cerkveni predstojniki, h katerim je bil poslan in je moral z njimi sodelovati. Še leta po njegovi smrti se je v spominu ljudi ohranilo, da je imel napetosti z župnikom Janezom Globočnikom v Poljanah, ki je bil njegov rojak, doma iz Železnikov. Podobno je bilo z zadnjim župnikom pri Svetem Duhu Martinom Zagorjanom, ki je Žaklja prepustil usodi in se ni menil za naročila, ki jih je dobil od škofa. Kot kaplan seveda ni imel nobene možnosti, da bi sam izbral kraje delovanja in bi s tem omogočil bolj razumevajoče sodelavce in predstojnike.

Res je, da se v mnogih trenutkih Žakljevega življenja nagnjenost do alkohola pokaže kot šibkost, ki je dajala pečat njegovim izbiram in njegovemu ravnanju in opredeljevala odnos drugih duhovnikov do njega. Vendar je ohranil svoj zaupljiv pogled na Boga in na njegovo usmiljenje, kot odločujoč dejavnik pri presojanju ljudi: »Sam v mnogoterih nezgodah je pesnik znal tolažiti sebe in soterpine ne le z mirom v dnu hladne jame, pod gomilo, temuč prav po kerščanski z ozirom na Boga vsegamogočnega in usmiljenega, na Rešitelja našega, kateri je šel v svoje veličastvo le skozi križnih nuj napastvo, v težavi, v slavi naš pervin, z ozirom na plačilo v obljubljeni deželi, v kerdelu izveličanih« (Marn 1879: 49–50). V vseh

svojih pesmih ohranja pozitiven pogled na človeka in gleda na Boga kot tistega, ki vodi človeško življenje in dogodkom daje smisel. Pogled vernega človeka na življenje in preizkušnje so stalna sestavina Žakljevega ustvarjanja.

Žakelj je bil znan po tem, da se je tudi kot duhovnik izogibal družbe in množičnih srečanj. Bil je navajen živeti bolj samotarsko življenje in se v družbi ni najbolj znašel. Marn o tem zapiše: »Skromni Rodoljub Ledinski ni pa ljubil nikdar družeb šumnih ali slovečih, marveč se jih je ogibal, in – ker ga mnogi celó niso poznali, ga tudi niso čislali; prezirali, opravljali, še obrekovali so ga« (Marn 1879: 45). Tudi v tem pogledu je delil usodo izvirno obdarjenih, duhovno in idejno močnih osebnosti, ki v času življenja le redko doživijo potrditev in razumevanje.

Zaključek

V 26 letih svojega duhovništva je Anton Žakelj zamenjal devet pastoralnih mest; na nobenem ni bil več kot štiri leta. Med duhovniki je izstopal – mogoče je reči – tudi po široki izobrazbi, znanju jezikov in razgledanosti. Dobro se je razumel z ljudmi, med katere je bil poslan, in je bil povsod sprejet z naklonjenostjo. Niso mu bile tuje vsakodnevne težave ljudi in problemi, s katerimi so se srečevali različni stanovi. Hkrati ko je v pesniško besedo prelival svoja doživetja in stališča do pomembnih življenjskih tem, ni spregledal svojega osnovnega poslanstva, da je bil med ljudi poslan kot duhovnik in da je s tem imel zelo jasno določene naloge. Zato ima marsikatero besedilo podučni ali vzgojni namen, to je v luči krščanskega izročila predstaviti odgovor na temeljna človeška vprašanja in na dogodke vsakega dne, s katerimi so se ljudje srečevali. Vera mu je pomagala razumeti in razložiti zahtevne izzive in dati odgovore, kot so jih od duhovnika pričakovali ljudje. Verski dogodki so mu bili pomemben del vsebin in okviri, ki so ljudem narekovali življenjske odločitve. V tem smislu je bil zvest svojemu življenjskemu poslanstvu in se pri svojem besedovanju ni omejil le na tostranstvo, temveč je znal dodati tudi onstransko razsežnost. Iskanje utehe v pijači, česar naj bi se navadil v času delovanja v Beli Krajini, mu je počasi uničevalo moči in slednjič povzročilo smrt.

Viri

NŠAL/ŠAL, spisi, dopisovanje med škofijskim ordinariatom in različnimi župnijami

NŠAL 572, zapiski Franceta Pokorna

NŠAL 468, zapuščina Viktorja Steske, fasc. 2

SAZU, Biblioteka, zapuščina akademika Rajka Nahtigala, fasc. korespondenca Š–Ž, tuja korespondenca, ovoj Anton Žakelj – Ledinski

Catalogus cleri dioecesis Labacensis za različna leta

Literatura

Matjaž AMBROŽIČ, 2010: Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko bogoslovno učilišče v Ljubljani. *Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema* (Acta ecclesiastica Sloveniae. 32.). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve, 351–456.

Jurij BIZJAK, 2017: Preureditev župnij v Škofiji Koper. *Družina* 66/31 (30. julij), 8.

Tine DEBELJAK, 1957: Iz gradiva o Žaklju – Ledinskem. *Vrednote*, zv. IV, 88–117.

Janez DOLENC, 1956: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (Odlomek iz monografije). *Loški razgledi* 3, 205–216.

– –, 1991: geslo Žakelj Anton, *Slovenski biografski leksikon* [= *SBL*], zv. IV, 930–932.

France M. DOLINAR, 1991: geslo Anton Alojzij Wolf, *SBL*, zv. IV, 714–716.

Karol GLASER, 1896: *Zgodovina slovenskega slovstva*, zv. III. Ljubljana, 72–73.

Joža GLONAR, 1925: geslo Jurij Dolinar, *SBL*, zv. I, 142.

– –, 1932: geslo Urban Jerin, *SBL*, zv. I, 406–407.

Ivan GRAFENAUER, 1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*, zv. II. Ljubljana, 184–189.

France KIDRIČ, 1925: geslo Jožef Dagarin, *SBL*, zv. I, 110–111.

– –, 1925a: geslo Ignac Holzapfel, *SBL*, zv. I, 337–338.

– –, 1933: geslo Janez Zlatoust Pogačar, *SBL*, zv. II, 404–408.

Rudolf KOLARIČ, 1933: geslo Franc Seraf. Metelko, *SBL*, zv. II, 105–109.

Josip LESAR, 1925: geslo Simon Klančnik, *SBL*, zv. I, 457–458.

Franc Ksaver LUKMAN, 1933: geslo Jožef Poklukar, *SBL*, zv. II, 427–429.

M. L., Spomin na pozabljenega. Odkrili ploščo v času Antona Žaklja, pesnika in kaplana, ki je umrl na Velikem Trnu – Pobuda dr. Marije Stanonik. *Dolenjski list*, št. 21, 25. maj 2000, 7.

Josip MARN, 1879: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. *Jezičnik* 17, 42–54.

Anton SKUBIC, 1976: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga.

Slovenski biografski leksikon [SBL], zv. I–IV, Ljubljana 1925–1991.

Povzetek

DUHOVNIK LJUBLJANSKE ŠKOFIJE ANTON ŽAKELJ-RODOLJUB LEDINSKI

Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj si je dobro teološko izobrazbo pridobil v škofijskem bogoslovnem semenišču v Ljubljani, kjer so bili njegovi učitelji ugledni teološki strokovnjaki tistega časa. Za urejeno poslovanje semenišča in za dobro pripravo teoloških učiteljev, ki so vzgajali rodove bodočih duhovnikov, je skrbel takratni škof Anton Alojzij Wolf, razgledan in sposoben cerkveni voditelj, sam pobudnik vrste narodno pomembnih ustanov. A. Žakelj je že v času študija imel možnost, da je deloval na kulturnem in literarnem področju in imel stike s pomembnimi osebnostmi tistega časa. Po pričevanju sodobnikov se je že v prvih letih pastoralnega dela navzel razvade pretiranega uživanja pijač, kar je dalo pečat celotnemu življenju in delovanju. Materialni pogoji za mlade duhovnike niso bili dobri in so neredko živeli v revščini. Zaradi svojega izvirnega načina življenja, je A. Žakelj prihajal v konflikte župniki in drugimi duhovniki. Da bi ga odvadili odvisnosti, ga je vodstvo ljubljanske škofije pogostokrat premeščalo iz župnije v župnijo. V 26 letih svojega duhovništva je bil kaplan kar na devetih župnijah. Med krajevnimi vernimi občestvi je bil cenjen kot dober govornik in zelo razgledan duhovnik. Imel je dobre stike z ljudmi, med katerimi je deloval, in je od njih dobival ideje za zbiranje ljudskega pesniškega gradiva in za izvirne stvaritve. Kljub težkim razmeram, v katere je bil poslan, je ohranil pozitiven pogled na človeka in je bil zvest temeljnemu poslanstvu, ki mu je bilo zaupano kot duhovniku in oznanjevalcu.

Zusammenfassung

ANTON ŽAKELJ-RODOLJUB LEDINSKI, PRIESTER DER DIÖZESE LJUBLJANA

Der Priester der Diözese Ljubljana Anton Žakelj genoss eine gute theologische Ausbildung am Theologischen Seminar in Ljubljana, an dem namhafte Gelehrte der Theologie der damaligen Zeit lehrten. Der damalige Bischof Anton Alojzij Wolf, ein sachkundiger und gewandter Kirchenleiter, selbst Initiator einer Reihe von national bedeutenden Institutionen, sorgte für den geregelten Betrieb des Priesterseminars und eine gute theologische Ausbildung neuer Lehrer, die für die Erziehung und Ausbildung von weiteren Generationen künftiger Priester verantwortlich waren. Bereits während seines Studiums hatte Anton Žakelj Gelegenheit, im kulturellen und literarischen Bereich zu arbeiten und Kontakte zu bedeutenden Persönlichkeiten der damaligen Zeit zu knüpfen. Nach Aussagen von Zeitgenossen gewöhnte er sich bereits in den ersten Jahren seiner pastoralen Tätigkeit exzessive Trinkgewohnheiten an, die sein gesamtes Leben und Wirken prägten. Die materiellen Bedingungen für junge Priester waren nicht gut, weshalb sie oft in Armut lebten. Wegen seiner eigenartigen Lebensart geriet Anton Žakelj in Konflikte mit Priestern und anderen Glaubensträgern. Um ihn von seiner Sucht abzulenken, wurde Žakelj seitens der Leitung der Diözese Ljubljana oft von Pfarrei zu Pfarrei versetzt. In den 26 Jahren seines Priestertums diente er als Kaplan in neun Pfarreien. Die lokalen Religionsgemeinschaften schätzten ihn als guten Redner und angesehenen Priester. Er hatte gute Beziehungen zu seinen Mitmenschen, mit deren Kreise er wirkte, und erhielt von ihnen Anregungen für seine Sammlung des volkslyrischen Materials und originelle Schöpfungen. Trotz der schwierigen Umstände, unter denen er tätig war, blieb er positiv gegenüber den Mitmenschen und das ihm anvertraute Amt als Priester und Prediger.

Pesniki-duhovniki z Idrijskega: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, Matevž Hladnik, Andrej Likar in Jernej Uršič

Robert Jereb

Osnovna šola Idrija, Lapajnetova ulica 50, SI 5280 Idrija,
robert.jereb@guest.arnes.si

V prispevku so predstavljeni duhovniki s širšega idrijskega območja, ki so se ob poklicu posvečali tudi pesnjenju. Vseh pet je osnovnošolsko izobraževanje opravilo v Idriji, po končanem študiju pa so službovali v različnih slovenskih krajih. Delovali so v istem obdobju (sredina 19. stoletja), njihova pesniška ustvarjalnost je dokaj različna, prav tako tudi njihov poklicni uspeh. Kot lirika izstopata Anton Žakelj in Frančišek Svetličič, medtem ko so ostali pisali predvsem z didaktičnim namenom, v besedilih pretežno izražali svoja stališča oz. pesnili bolj priložnostno.

Ključne besede: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, 19. stoletje, duhovniki, pesniki, Idrija

The article presents the priests frothewider Idrija region, who, in addition to their profession, also dedicated themselves to poetry. All five completed their primary education in Idrija and after finishing their studies, worked in various Slovenian places. They also worked in the same period (mid-19th century). However, their poetic creativity is quite different, as is their professional success. Anton Žakelj and Frančišek Svetličič stand out as lyricpoets, while the others wrote mainly for didactic purposes, they mostly expressed their views in the texts or wrote poetry more casually

Keywords: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, 19th century, priests, poets, Idrija

Uvod

Anton Slodnjak je v *Cvetniku slovenske vezane besede* (1979: 417) v opombi pesmim Antona Žaklja in Frančiška Svetličiča zapisal, da je verjetno »čisti slučaj, da sta bila oba Prešernova najbolj vdana epigona [...] z idrskega sveta« in da bi bilo v njunih pesmih moč zaznati tudi nekaj malega, kar ju družijo. Gotovo je, da sta bila – čeprav danes domala pozabljena –, za časa življenja kar priznana pesnika t. i. noviške dobe, in po pesniški plati lahko med njima najdemo nekaj skupnih lastnosti – ob omenjenem zgledovanju po Prešernu sta npr. oba pesniške ideje pogosto izražala v obliki soneta in pisala refleksivne pesmi. Poleg njiju v obdobju sredine 19. stoletja zasledimo še nekaj literarno aktivnih duhovnikov. Predvsem Josip Marn je v *Jezičniku* objavil več obširnejših zapisov o nekaterih

vidnejših ustvarjalcih, kot so: Matevž Ravnikar - Poženčan (1802–1864), Jožef Žemlja (1805–1843), Jurij Varl (1812–1874), Peter Hitzinger (1812–1867), Anton Oliban (1824–1860), Janez Bonač (1832–1863), Matevž Lotrič (1840–1864) idr. Zaradi njihovega števila in posledično večjega nabora besedil je prikaz omejen na nekatere izbrane. Osnovno merilo predstavitve je tako najprej ozemeljska pripadnost idrijskemu prostoru in zatem omenjena časovna omejitev približno na sredino 19. stoletja, ko so v slovenski prostor vstopile Kmetijske in rokodelske novice.¹ Poleg Žaklja in Svetličiča so v pregled tako zajeti še trije pesniki-duhovniki: Jernej Uršič, Matevž Hladnik in Andrej Likar. Da je vseh pet začetno izobraževanje opravilo v Idriji, je tudi pričakovano, saj so bili rojeni v samem mestu (Svetličič) ali v bližnji okolici. Med večjimi mesti na Kranjskem je bila Idrija tako najbližje, poleg tega pa je bila znana po svojem odličnem šolstvu (Pavlič 1993: 102, Schmidt 1963: 258). V prvem delu prispevka so kratke predstavitve pesnikov in nekaterih del, ob tem je navedena še njihova ustvarjalna povezanost z idrijskim svetom. V nadaljevanju sledi nekaj primerjav med njihovimi pesnimi, predvsem so poudarjene skupne lastnosti.

Jernej Uršič

Najstarejši izmed peterice je Jernej Uršič (1784–1860). Službo je opravljal v Radovljici, Kropi in nazadnje v Kamni Gorici, kjer je bil župnik od leta 1819 do smrti. Bil je znan narodni buditelj, tudi po njegovi zaslugi je bila leta 1845 ustanovljena osnovna šola v Kamni Gorici (P. H. 1845: 200, Glaser 1896: 19). Zbiral je gradivo za lokalno zgodovino in objavil več prispevkov, npr. članek Zernje za slovensko zgodovino je objavljen 2. oktobra 1849 v časniku Slovenija. Za zasluge, zlasti za pomoč ljudem v letih lakote in kolere, je prejel priznanje zlati križec s krono (Novice 1859: 339).

V sredi 19. stoletja je bilo razširjeno verjetje, da je bil Uršič pesnik, kar pa je zmotno, saj so mu pripisovali pesmi Franceta Svetličiča. Tako npr. Janez Trdina v Pretresu slovenskih pesnikov (1850: 312) piše, da Uršiča radi berejo »zavolj žlahtnosti, ki v njegovih pesmah veje in zavolj velike gibčnosti in razumljivosti jezika.« Svetličiča niti ne omeni, neposredni dokaz za to zmoto pa je npr. v *Slovenskem berilu* iz leta 1850 (Blaznik 1850: 94) objavljena pesem Najdena domovina, ki je podpisana kot Uršičeva, dejansko pa je besedilo Svetličičevo.

Navsezadnje pa je Uršič vendarle zapustil dve pesmi, in sicer ljudsko Laudon (o feldmaršalu, osvajalcu Beograda) ter svojčas zelo znano in priljubljeno z naslovom Življenje (Uršič 1947: 93), ki je bila tudi uglasbena, za kar je poskrbel

¹ Pri sprotnem navajanju virov je uporabljeno skrajšano ime Novice.

Gregor Rihar st. Notni zapis je bil objavljen kot priloga v Novicah 5. januarja 1848.

Matevž Hladnik

Matevž (Matej) Hladnik (1806–1865) je bil rojen v zaselku Trebče pri Črnem Vrhu nad Idrijo. Ljudsko (osnovno) šolo je obiskoval v Idriji, nižjo gimnazijo v Ljubljani, višjo, licej in bogoslovje pa je dokončal v Gorici. Posvečen je bil leta 1832 in 5 let kaplanoval v Devinu. Nato je deloval v Gorici, kjer je poučeval lepopisje in slovenščino.

Pesmi je objavljial v Novicah, največ pa v Zgodnji Danici, nekaj še v Učiteljskem tovarišu in sodeloval pri *Vodnikovem spomeniku* (1869) ter *Zlatem veku* (1863). Sam je pravil (Marn 1887: 35), da je najraje »sonetaril«. Sonetov je pri njem dejansko precej, a predvsem so mu sredstvo za poduk, ko v priložnostni zasnovi izpelje moralni nauk ali pa predstavi svoje mnenje. Marn v Jezičniku (1887: 35) še piše, da so mu bili vzori Vodnik, Prešeren in Koseski, zlasti slednjega je posebej častil in mu posvetil nekaj pesmi (npr. Ivanu Koseskimu za god in odhod v Abbanske toplice ter soneta Slavec in Mojstru pevcov!). Njegovo zapuščino hrani Semeniška knjižnica v Gorici, kjer naj bi se v obsegu 795 strani hranil tudi rokopis za izdajo zbranih pesmi in proznih sestavkov z obširnimi življenjepisi, katerega avtor je Štefan Kociančič. Gradivo nosi naslov *Matevža Hladnika Vertičik samotnih cvetlic*.

Poleg nespregljive vzgojne poante večine njegovih pesmi je bil še precej neposreden in bojevit, kar je razvidno tako v poeziji kot v pismih. Zmotilo ga je vsako, po njegovem nemoralno, spotakljivo besedilo, pri tem pa dokaj protislovno tudi sam ni varčeval z grobim, neokusnim, ostrim besedjem in tonom ter dokaj robotnim izražanjem. To je razvidno npr. v pesmi Pesniku nesramnosti, ki je objavljena v Glasu² (Kociančič: 1875), namenjena pa Matiji Valjavcu. Hladnik mu očita, da maže svoje pero z nesramnostmi in da je »vertoglavec« (nepremišljen, nespameten). Podobno jezen in brez zadržkov pri izbiri besed je npr. v pesmi z zunanjo obliko soneta Gate čez štebale (Hladnik 1859: 264), ko graja neustrezne (oblačilne) navade, npr. tako oblečene imenuje prismode, cunjarji, bolhosjavci in bedaki.

V novooblikarskem boju je Hladnik zavzel jasno stališče za star način pisanja, kar je izrazil v pismih in nekaterih pesmih (sonetih), tudi neobjavljenih, podpisoval pa se nedvoumno kot Stari Krajnc, Starooblikar ipd. Pogosto je z

² Glas je bil katoliški časnik, ki je izhajal v Gorici (1872–1875).

raznolikimi podpisi, ki jih zasledimo tudi v rokopisni ostalini, podkrepil svoje mnenje, posebej takrat, ko se mu je kdo ali celo časnik zameril (npr. Stari Krajnc, Nerodotajski, Zagovornik domorodniga, En rojak, Rodomil, Bogoljub, Starevič, Terstenjaku nasprot Derzenjak, Golobradec, Spoštovavec in pogosto Rodoljubski).

Marsikaterega spisa ali pesmi uredniki niso upali objaviti, precej jih je ostalo v rokopisu. Izmed takega gradiva je v Hladnikovi zapuščini najti tudi nenavadno navezavo na Rodoljuba Ledinskega – gre za Žakljev sonet Opravljivcu, ki je bil objavljen v Novicah (Žakelj 1855a: 328). Repati sonet precej odstopa od siceršnjega Žakljevega pisanja, Marn v Jezičniku (1879: 45) celo piše, da »‘sam samcat’ dotlej stoji v slovstvu slovenskem«. V drugih Žakljevih objavljenih pesmih in rokopisih ne zasledimo tako ostrih verzov, ki dejansko kažejo na pesnikovo precejšnjo prizadetost. Marn nedoločno navaja, da je pesem namenjena tistim, ki so Žaklja zasmehovali, opravljali in da ni namenjena določeni osebi – vendar kaže, da ima jasnega naslovnik. Očitno je prav Hladnikovo neobzirno govorjenje oz. opravljanje sprožilo tak Žakljev odziv.

Ob ugotovitvi, da je sonet namenjen njemu, je Hladnik Ledinskemu sestavil pismo in »rimano ježevico« (oz. bodico), ki pa je ni objavil, in oboje je ostalo v zasebnem krogu.³ V pismu Žaklju je med drugim zapisal, da je šele po sedmih letih izvedel, da je bil repati sonet namenjen njemu, za kar se mu ironično zahvaljuje. Razpoznal je še, da v prazen prostor repa soneta prav ustrezno po metrični shemi sodi njegovo ime. Repati del soneta bi se torej glasil takole:

*Matevž Hladnik. Pošast ti gerdogleda,
ki jezik tvoj ljudem poštenje reže!
Povej kter' glas zmed teh se ti prileže?*

Zakaj Hladnik svoje ježevice ni javno razodel v Novicah, pojasnjuje s tem, da bi se z objavo le meril z Ledinskim v pesništvu ali hotel celo »Žaklja v žakelj deti«. Naslov bodice pokaže, kaj si je Hladnik mislil o Žakljevem sonetu:

*Zahvalnica
Rodoljubu Ledinskemu
Slavni »Iha«!
Prečastita »oslov trapastih beseda«!*

In v takem slogu gre naprej celotna pesem. Pod njo se je podpisal Hladnik s Pošast Gerdogleda, pod pismo pa Hvaležni dolžnik. Med rokopisi najdemo še eno

³ Povzetki in odlomki Hladnikovih besedil, ki se navezujejo na Žakljev sonet Opravljivcu, so iz rokopisne zapuščine.

različico bodice in krajšo puščico Ledinskemu. V vseh variantah je omenjeno poštenje neke Neže in seveda Žakljevo, iz besedila puščice pa lahko sklepamo, kaj je bil predmet opravljanja:

*»Opravljuje« očitavcu
Kter glasov vsih živin se teb' pošast! prileže?
Ko njem očita, ki »ljudem poštenje reže«
Zaverne ta: če t' mar poštenja tvojga in Neže,
Bo varno le, ak teb se – že veš kaj – odreže.*

Frančišek Svetličič

Frančišek Svetličič (1814–1881), rojen v Idriji, je osnovno šolo obiskoval v rodnem mestu, licej in bogoslovje pa v Ljubljani, kjer je bil leta 1839 posvečen v duhovnika. Od leta 1840 do 1856 je bil kaplan v Rovtah, Cerknici in na Vrhnikih. Leta 1851 je z odliko opravil župnijski izpit in do leta 1863 župnikoval v Sorici, nato je bil do upokojitve (1879) šestnajst let župnik v Godoviču, kjer se je takoj po nastopu službe lotil obnove cerkve in si prislužil škofovo pohvalo. Zelo zaslužen je bil tudi za ustanovitev ljudske šole v Godoviču.

Svetličič je v svoji ustvarjalni dobi veljal za enega najboljših pesnikov Novic, v katerih je objavil večino svojih pesmi (v obdobju 1846–1869). Janez Bleiweis je v pismih leta 1847 in 1852 Svetličiču zelo pohvalil njegove pesmi, saj med drugim piše, da so mu »jako vgodne, [in] gladko tekó« ter, da »imajo [...] tako ceno in so tako čislane od bravcov, da Vas zamoremo zavolj pesniškiga zapopadka in vnanje oblike Vaših pesem v prvo versto slovenskih pesnikov staviti. Tako gladko Vam teče beseda brez vse sile, brez vsiga napenjanja, da malokterimu tako« (Marn 1881: 53–54). Anton Janežič je v pismu tudi visoko ocenil njegove pesmi in želel, da sodeluje pri Slovenskem glasniku: »Vsaka cvetica iz Vaše roke bo Glasniku mila in draga, in tudi njegovim bravcem serčno zaželeno« (Marn 1881: 55). Pesmi je v njem Svetličič objavljial v letih 1860–1863.

Kot pesnik je Svetličič prvič nastopil v Novicah leta 1846 s sonetom Življenja namen in pesmijo Najdena domovina (Svetličič 1846a: 77). V lirskih pesmih, med katere sodita, prikazuje človeško življenje stvarno, kot trdo delo, kot pot, ki je posuta s trnjem in na kateri od otroštva do končnega počitka človeka spremlja trpljenje. Tegobe življenja sprejema Svetličič vdano, na koncu in v stiskah vedno računa na Boga, na njegovo tolažbo in pomoč, kot v Sonetu (Marn 1881: 57): »Pri tebi v raju bom prepeval srečo: / V izvoljenih nebeščanov številu / Uživati truda častnega plačilo«. Podobno v pesmi Mučenec Dioklecijanu: »Visoki Bog, ki zanj trpim, pa vliwa / Mi v srce sladki up, da mi odgrnil / Bo pot med večnih dvorov krasne zide« (Marn 1881: 58).

Napisal je nekaj uspešnih pripovednih pesmi, ki so bile ponatisnjene v več berilih 19. stoletja. Snov zajemajo iz zgodovine ali se naslanjajo na povedke, razširjene med ljudstvom (Lokar 1903: 595). Balada Erazem Ravbar je npr. povzeta po Valvazorju, v pesmi Cerkniško jezero pa razlaga nastanek jezera. Ko je služboval v Sorici, je napisal balado Turški križ, katere izhodišče je znamenje, ki stoji med Črno prstjo in Poreznom. Epsko pesem Na Mravliškem vrhu je napisal v času, ko je bil duhovnik v Godoviču, v njej pa opisuje viharo in bridko zgodovino naše domovine (Kranjske). Da se je Svetličič večkrat zgledoval po ljudski pesmi, kaže tudi začetek te pesmi, ki spominja na znano Hasanaginico: »Kaj se beli tam na gori / Med grmovjem in med bori, / Je li groblja, je li sneg? / Groblje v kraji tistem ni je, / Burja studna več ne brije, / Davno kopen je že breg.« (Svetličič 1867: 238). Omeniti velja še baladi Ukleti graščak, v kateri ošabnega graščaka doleti prekletstvo in se spremeni v »studno kačo«, in Zaklad na hudem polju, na katerem srhljiva bela žena čuva zaklad, ki ga je deležna le vdova čiste duše, medtem ko pohlepneže čaka poguba. V slednji in Na Mravliškem vrhu je dogajanje postavljeno v širši idrijski prostor, v sonetu Zvest prijatelj zdravilo življenja pa se rojstnemu mestu pokloni z motivom rudarskega tovarištva.

Da se je Svetličič zgledoval po Prešernu, je lepo razvidno iz uvodnih verzov Balade Erazem Ravbar, ki so posneti po Povodnem možu: »Karkoli je deklic Planina rodila, / Nobena ni lepši od Mete cvetela, / Nobena ni dalje okoli slovela, / Nobena več možkih za sebe ni vnela. / Kot ima le eno danico nebó, / Ji tudi ni para na Krajnskim biló« (Svetličič 1847b: 73).

Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski

Dve leti za Svetličičem je bil rojen Anton Žakelj (1816–1868).⁴ Njegova zapuščina ljudskih pesmi je neposredno povezana z idrijskim prostorom – več je podnaslovljenih oz. imajo opombo »Narodna iz idrijskih hribov«, npr. Minica (Žakelj 1856a: 250). V šolo je bil najprej poslan v Idrijo in to obdobje je nekoliko popisal v »poskusu verzificirane ironične avtobiografije« (Slodnjak 1979: 419) Vesela in žalostna pesem od učeniga kosa (s podnaslovom Bukve perve, Rojstni kraj in starši), ki je ostala neobjavljena. Idrijo krsti za »Almado Kranjsko«,⁵ kamor je bil poslan v šolo. Nadalje piše, da je mesto lepo in da po svetu slovi po živem srebru. Vendar mesta ne hvali zaradi tega, temveč zaradi srčnih in krotkih ljudi, a tudi nekoliko preveč živahnih, krivdo za to pa pripiše hlapom

⁴ Podrobnejših podatkov tukaj ne navajamo, saj so pesnikova življenjska pot, izvirna poezija in zbrane ljudske pesmi podrobneje predstavljene v drugih prispevkih s simpozija.

⁵ Almaden v Španiji je največji rudnik živega srebra na svetu, idrijski je na drugem mestu.

živega srebra. Povsod na oknih je cvetje, med katerim so kletke s pticami, kar je bila nekdanj dejanska idrijska posebnost: vsako knapovsko domovanje je imelo vsaj eno kletko (»fuglauž«) s pticami, ki so jih lovili v okolici mesta, posebej še na hribu, imenovanem Tičnica.⁶ Pesnitev ni dokončana, ima tudi več različic, pesnik med drugim omeni, da je mestu naklonjen zato, ker je tam doma njegov junak, ki skrbi za kosa v kletki. Mišljeno je ironično, saj je avtobiografski subjekt dejansko zaprt in nesvoboden. Najbrž sta vzgoja in izobraževanje oz. skrbništvo nad mladeničem (pesnikom) tarča tega dela pesnitve.

Andrej Likar

V Spodnji Idriji rojeni Andrej Likar (1826–1865) se je najprej šolal v Idriji in zatem v Ljubljani. Duhovnik je postal leta 1851 in sprva služboval v Dragi na Kočevskem, potem v Sorici, v Cerknici, v Starem Logu in v Polomu na Kočevskem. Prva njegova natisnjena pesem je iz leta 1848, ko je v Novicah objavil sonet Zdihljej domovini (Likar 1848a: 13), v katerem z motivom mornarja izraža hrepenenje po daljni rodni grudi. Za lokalno slovstveno izročilo je pomembna naslednja pesem, povedka v vezani obliki S. Magdalena na Gori (Likar 1848b: 41), ki govori o čudežni rešitvi vasi Gore nad Idrijo pred turško osvojitvijo. Istega leta sta v Novicah objavljeni še dve pesmi: vedra Hvala petja (Likar 1848c: 113) je v sklepnih verzih še hvala stvarniku ter Pozdrav Slovenii (Likar 1848c: 89), ponovno z domovinsko tematiko, v ospredju katere sta povezanost in svoboda Slovencev.

Naslednje leto (1849) je objavljajl predvsem v Vedežu, »časopisu za šolsko mladost«; poleg nekaj pesmi (Čbelica izgled mladeniča, Slovenček svojim součencam, Življenje) tudi prozne sestavke, v 10. številki npr. eksemplarično prigodo S smodnikom se ne pečajte. V skladu z namenom časopisa so pesmi večinoma vzgojne in prilagojene mladini. Marn (1879: 64) sklepa, da je Likar morda napisal oz. preložil še pesem Umirajoč labud, ki je podpisana s črkama L–r. in objavljena v Novicah 29. januarja 1853.

Likar se je poleg pesništva zanimal za jezikoslovje in tako leta 1852 v Novicah (št. 61 in 62) objavil nekaj domačega besedja, nabranega med kmečkim ljudstvom. Njegovo največje delo je *Sveti zakon* (1855) v pomoč in poduk (bodočim) zakoncem. Privlačni so njegovi spisi o slovenskih krajih in ljudeh: Sorica in pa Soričanje (Bleiweis 1855: 33–37), Cerknica in njena okolica (Novice 1863, št.

⁶ Sicer je ime lahko drugačnega izvora (prazgodovinsko svetišče), saj so se v neposredni bližini nahajale še t. i. Gladke skale z odtisom hudičevega kopita, hudičevega sedala in skala, poimenovana Baba.

18–24). Posebej je treba omeniti, da je iz ilirskega (hrvaščine) prevedel dve igri za slovensko gledališče: Juran in Sofija, ali Turki pri Sisku in Štepan Šubic, ali Bela IV. na Horvaškem, podpisan pa je kot Slovenski rodoljub, delo je bilo izdano leta 1850.

Primerjave med pesniki

Poleg že navedene prostorske pripadnosti in obiskovanja osnovne šole v Idriji je ob ustvarjalni raznolikosti med njimi vseeno moč poiskati nekaj skupnih točk. Pesniško so sicer bolj narazen, še največ vzporednic je med Žakljem in Svetličičem. Poleg Slodnjakove skupne omembe obeh v opombah k *Cvetniku* (1979: 417) ju še prej primerja Ivan Grafenauer v drugem delu *Zgodovine novejšega slovenskega slovstva* (1911: 185–186), kjer najprej zapiše, da »po svojem značaju [...] Ledinskega poezija prav čisto nič nima skupnega s Prešernovo poezijo, najbolje bi ga mogli še – v primerni razdalji seveda – primerjati s Svetličičem«, in zatem meni, da so Žakljeve pesmi po vsebini nekoliko podobne Svetličičevim (razmišljujoča vsebina, miselna oz. refleksivna lirika). Tudi Pogačnik ju v *Zgodovini slovenskega slovstva* 3 (1969: 181–184) obravnava zaporedoma, pokaže na skupne lastnosti in sklene, da sta oba lirska samo tam, kjer izražata »svoj globoki eksistencialni nemir«. Nenazadnje Slodnjak (1979: 418) kar ustrezno ugotavlja, da Žaklja in Svetličiča povezuje tudi podobna (nesrečna) življenjska usoda, saj nobeden ni službeno in gmotno uspel (Svetličič je po izgubi premoženja umrl v revščini).

Pot skozi življenje

V njuni poeziji je moč najti nekaj stičnih prvin, predvsem v refleksivnih pesmih. Kot primer pogledjmo Žakljev Človečji sled (Bleiweis 1855b: 61–62) in Svetličičev sonet Pot skozi življenje (Svetličič 1861a: 1). Ledinski v osmih štirivrstičnicah spremlja sled človekovega življenja oz. življenje moškega od otroške dobe prek prvih življenjskih preizkušenj mladeniča in bremen odraslosti do smrti – in podobno je v Svetličičevi pesmi. S to temo lahko gremo širše, saj se z idejno vsebino obeh besedil povezujeta še pesmi dveh drugih: Likarjeva (1849b: 17) v Vedežu, in Uršičeva (1847: 93) v Novicah, obe z naslovom Življenje. V teh dveh pesmih gre ponovno za življenjsko pot oz. potovanje od rojstva do konca bivanja. Skupni pri vseh štirih so brezskrbnost otroštva, zatem moč, modrost in izkušnost moža v zreli dobi, ko je izpostavljen preizkušnjam, ter končna priprava na starost in smrt, ki jo lahko dočakajo mirni, če so dobro opravili

življenjsko nalogo oz. če so se izpolnile zadane želje. Posamezni poudarki so nekoliko različni. – Žakelj poudari, kako globoko sled (lahko razumemo tudi kako tehtno) puščamo v življenju v procesu zorenja in zatem v odraslosti, vse dokler ni sled dovolj globoka za grob. Likar primerja življenje s potokom – prav tako še Svetličič (1847a: 45) v sicer drugem sonetu Življenje. Pri Svetličiču in Žaklju so v ospredju boj, trdnost in drža zrelega moža. Uršič življenjska obdobja primerja z različnimi deželami, v obdobju mladosti pa poleg mladeničev edini omeni mladenke, sicer nastopajo le fantje, možje in starčki. Spodaj so v levem stolpcu primeri oz. kitice, ki se nanašajo na zrelo, odraslo obdobje, v desnem stolpcu pa je zadnja kitica pesmi:

Anton Žakelj: Človečji sled

*In mladenča noga kerpka
Terji stopa že ob tla,
Mila radost in sla terpka
Mu je v dušo že zašla.*

*Tisuškerben se upira
Teži djanja mož močan,*

*Dan na dan ga globokeji
Rine moč strasti in zlob,
Dokler na življenja meji
Dost globok ni sled – za grob.*

Frančišek Svetličič: Pot skozi življenje

*Mladenča srečna jasnost kmalo mine,
Ker zdajci mu življenje rane reže;*

*Mož skerbni vihtam krepko v bran se stavi,
In varje zlega rod svoj in družino,*

*Vesel, da je prenesel let vročino,
Ozira v grob se starček beloglavi,
Ko trudno solnce v morja globočino.*

Andrej Likar: Življenje

*Sladka sanja zapusti mladenča,
Lastna skušnja če mu um modri,
De življenje sreča britko venča, (krasi)
Samostalnost ga še le uči.*

*Ura ti ločitve je odbila,
So ti mar želje spolnile se?
Zdej še le te zemlja bo platila. –
Mir ti dala, ki nar boljši je.*

Jernej Uršič: Življenje

*Po tretji hladno je,
Gre pot čez višave,
Se kri umiri, se
Razjasnijo glave;
Se trudijo z delam
Postavni možje,
Sad truda berejo,
Za prihod skerbe.*

*Čez gole verhove
V četerti so pota,
Je merzlo, že v sercu
Ne greje gorkota;
Pa starčikam kmalo
Dežele je kraj; –
Tako je na zemlji
Le kratek naš raj!*

Druge skupne lastnosti in primerjave

Predvsem Žakelj in Svetličič se pogosto nagibata k mislim o smrti in večnosti, veri v onostranstvo, in da pot človekova vodi prek trpljenja in dela v grob, kjer postane seme za »vekovечni čas« (Žakelj tako v pesmih Pepelnična, Pesem v setvi, Tolažba, Svetličič pa v Življenja namen, Vprašanje, Minljivost). Po Pogačniku (1969: 182) lahko tako naravnost imenujemo »vdanost v usodo, ki si jo je zamislil Bog« in »vera v splošno načelo pravičnosti«. Pri obeh lahko to vidimo kot uteho ob eksistencialni napetosti med duhovniško zavezo in občutenjem sveta (oz. telesa). V tem kontekstu iz Žakljevega rokopisnega gradiva omenimo osebnoizpovedno različico soneta (s svinčnikom napisana št. 3) s prvim verzom Ko se ob uri srčnega izliva, katere tercini se nanašata na dekle, ki edina hrani zdravilo za nemirnega duha:

*Razgovor srca mojga, dekle mila,
Tako po tebi moram hrepeneti
Želeč, de b' truplo v prah se razdrobilo,*

*De duh do tebe mogel bi zleteti;
Sej ti edina hraniš zanj zdravilo,
Ki vsih težav in nuj ga zna oteti.*

V drugi različici ob skorajda nespremenjenih kvartinah namesto dekleta vstopi Slovenija in temu primerno sledi domoljubno spremenjen konec soneta. Tovrstnih pesmi pri Hladniku in Likarju ne najdemo, predvsem Hladnik se pokaže trden z močno vero in verovanjem v pravično delo, ki bo na koncu poplačano. Poleg vzgojne komponente je pri njem enako močna religiozna, pri čemer ne dvomi v moč moralne zgradbe institucije in človeka, če ji sledi in zaupa. Nekoliko bolj v osebnoizpovedno smer se nagibata sonet Osamljenca (Hladnik 1858c: 176), ki razkriva subjektovo tolažbo samote ter zatekanje k veri (verskim knjigam), in sonet Na grobu matere (Hladnik 1856: 196), ki časti podobo pobožne in skrbne matere, katere srce je nad modrostjo učenih glav.

Razpoložensko opisovanje narave je pri Svetličiču, npr. v kratki in preprosti Pesmici o pomladi in Tolažbi pozimi (z dodatnim optimističnim sporočilom) ter Žaklju (npr. rokopisna pesem Pomladanska). Nekaj sorodne motivike je še pri Likarju in Hladniku, vendar v didaktični funkciji. Tu vseeno odstopajo Žakljeve impresije (Dan je umiral, Triglav), ki so ostale v rokopisu in jih omenja Tine Debeljak v *Vrednotah* (1957: 99), saj podobnih nimajo ne Svetličič ne drugi trije. Debeljak predvsem poudari »impresionistično barvni opis prehajanja dneva v noč« v pesmi z naslovnim verzom Dan je umiral.

O položaju pesnika spregovorita ponovno le Žakelj in Svetličič. Slednji v sonetih Pesnik in Zabavljica, Žakelj pa v pesmih Zaničevavcam pevcev in Enako

naključje. Likar se motiva pesnika dotakne v otožnem Umirajočem labudu, ki je prirejen po nemški predlogi. Poseben je tu Hladnik, ki se v že prej omenjenih pesmih osredotoča konkretno na pesnika – Koseskega. V vseh slavi njegovo mojstrstvo, ga primerja s slavcem in Orfejem (soneta Slavec, Mojstru pevcov!) in se retorično vprašuje, zakaj je utihnila njegova pesem. Tu seveda ne gre za preizpraševanje položaja pesnika, za dvom o poslanstvu in izbrani poti, temveč sta mesto in naloga pesnika jasna, kot sledi iz verzov soneta Mojstru pevcov! (Hladnik 1852a: 225) – slavni pesnik piše za narod, ki naj to spoštuje: »Ti pa, moj narod! slavi ceno vedi, / Na dom pokliči slavniga rojaka, / De za te le živi in za te piše.« Sicer pa tudi Žakelj za Prešernom pozitivno omenja Koseskega v sonetu Slovenija, zateri žalost v duši, ki ga pesnik ni dal v objavo in je natisnjen šele v *Cvetniku* (Slodnjak 1979: 422).

Domoljubna poezija je pričakovano tudi stična točka pesnikov. Hladnik domoljubje opeva v pesmi Bratoljubje, nad katerega pa postavi krščansko občestvo in domovino (Hladnik 1861: 112). Malo bolj posredno in z didaktičnim namenom je oblikovan še en njegov sonet, Slovenskimu narodu! (Hladnik 1852b: 405) – podpisan s psevdonom Rodoljubski –, ki veli Slovincem branje pravega lista (časnika), s čimer se pokažejo kot resnični rodoljubi. Svetličič je domoljubno tematiko upesnil npr. v sonetih Slovencom (Svetličič 1861b: 37) in Zdihljeji (Svetličič 1849b: 199), Likar ima dve taki pesmi v Novicah (Zdihljej domovini, Pozdrav Slovenii), medtem ko Žakelj svojih ni dal v objavo. Nekaj (Hladan studenec, Sem vaje bil) jih je objavil Debeljak v *Vrednotah* (1957: 93–95, 113–114), štirje so bolj izrazito panslovanski (Debeljak 1957: 93) oz. po Pogačniku (1969: 183) slavijo »idealno rodoljubje (podoba Slavije in Slovenije)«, sicer pa v Žakljevih tovrstnih sonetih pogosto zasledimo odvrčanje od tujcev, tujosti. Dva domoljubna soneta (Sem vaje bil pokonci se nositi, Slovenija zateri žalost v duši) sta kasneje objavljena v Gspanovem *Cvetniku* (1979). Prej omenjen sonet Ko se ob uri srčnega izliva ima v *Vrednotah* (Debeljak 1957: 95) objavljeni različici domoljubno vsebino, ko je deklica zamenjana s Slovenijo: »Razgovor moj Slovenija prezala!« / Tak sim po tebi mogel hrepeneti, / Ko mi je ptuja zmota um ječvala.« Spet v drugem neobjavljenem sonetu lirski subjekt pred »materjo Slovenijo« čuti »trepot ponižen«, zatem prelest, ki mu prevzema srce, »de z ptujoljubnih sanj se predramuje«. Še v enem pa primerja Slavijo – Debeljak (1957: 93) tu prepozna panslavizem – s hladnim studentem, ki mirno teče, dokler mu skale ne zaprejo poti: »Od tad pa hud boj bije brez ozira; / Če hujši bran je, bolj sreberno vije / Se mem skalad, in tolikanj glasnije / Slavi sam sebe – zmagavec prepira«.

Ob domoljubnih pesmih kaže omeniti še tiste, ki so posvečene posameznim zaslužnim možem. Tu posebej izstopa Hladnik, saj ima takih natisnjenih vsaj osem (poleg omenjenih, ki jih je posvetil Koseskemu). Večinoma so objavljene

v Zgodnji Danici in namenjene zaslužnim duhovnikom ob nastopu nove službe (Frideriku Baragi, Janezu Evangelistu Mozetiču, Andreju Gollmayerju), smrti (Svitku Vascotiju, Andreju Kodermacu), oz. v zahvalo za opravljeno delo (Janezu Stögerju, Janezu Evangelistu Červu). Nekoliko izstopa sonet v čast odlikovanemu, zaslužnemu stotniku Andreju Čehovinu (Hladnik 1849: 221). Svetličič ima dve tovrstni pesmi, prva V spomin slovenskiga junaka govori o zmagi Adama Ravbarja nad turško vojsko v bitki pri Sisku (Svetličič 1846b: 149). Druga ima naslov Slovensk junak (Marn 1881: 60–61), posvečena je Juriju Lenkoviču (ok. 1550–1601), prav tako branitelju naših dežel pred Turki. Žakelj je svojo prvo znano pesem (1838) posvetil svojemu učitelju Janezu Krstniku Kersniku (1783–1850).

Didaktičnih pesmi ima največ Hladnik (objavljal jih je v Zgodnji Danici), njegov namen je v prvi vrsti odvrniti mladino od nespodobnega vedenja, npr. v pesmih Sedanja mladina (Hladnik 1853: 109) in Omotica (Hladnik 1874: 280). Posebej se posveti po njegovem kvarnemu vplivu plesa, kar je odločno zapisal v pesmih Ples (Hladnik 1854: 4) in Slepí šinkovec (Hladnik 1858a: 8). Bolj didaktična je pri Žaklju pesem Ob vodi, objavljena v Novicah (Žakelj 1856b: 310), ko v prisposobi pokaže, naj se človek po pretresu umiri kot vodna gladina, na katero kane kaplja. Likar je poučne pesmi za mladino objavil v Vedežu, pretežno pa spodbuja k marljivemu učenju kot v pesmi Čbelica izgled mladenčca (Likar 1849a: 57). V prvi objavljeni pesmi Življenja namen tudi Svetličič (1846: 77) izrazi stališče, da je le delo smoter človekovega življenja, in dalje še svetuje primerno vedenje mladim v sonetih Dekletam in Mladenčem (Svetličič 1849a: 55, 1853: 256) ter stvarni odnos do življenja v sonetu Moj svèt (1848: 195).

Pripovedne pesmi sta pisala predvsem Svetličič in Žakelj. Več jih ima objavljenih Svetličič (Ukleti grajščak, Erazem Ravbar, Na Mravljiškem vrhu, Hrušica, Zaklad na Hudem polju idr.), večkrat so mu izhodišče za premišljevanje o Slovenski (Kranjski) deželi, čez katero so se valile vojske in za sabo puščale opustošenje (npr. Na planini). Žaklju je poleg izvirnih (Živa roža, Angel in dete, Vdovec) uspela prepesnjena balada Vilkovo (Marn 1879: 48) in šele v *Vrednotah* (1957) objavljena romanca Le mimo, za katero Debeljak (1957: 102) meni, da je »v jezikovni čistosti njegova najboljša pesem«. Likarjeva pripovedna pesem S. Marija na Gori je posnetek ljudske povedke o čudežni rešitvi vasi pred Turki. Še se čudeži gode je Hladnikova (1858b: 79) pripovedna pesem o dečkovi ozdravitvi na Sveti gori nad Gorico, ki pričakovano vsebuje zgled primernega (krščanskega) ravnanja.

Zaključek

Literarna zgodovina nobenega od obravnavanih pesnikov ni postavila v prvo vrsto ustvarjalcev v obdobju njihovega delovanja, nekoliko več pozornosti namenja le Frančišku Svetličiču in Antonu Žaklju, ki sta bila – čeprav danes domala pozabljena – v sredi 19. stoletja med bolj priznanimi pesniki, kar pa ne velja za druge obravnavane pesnike – duhovnike. Praviloma so omenjeni na kratko, edino Josip Marn v Jezičniku (1887) nekaj strani namení Matevžu Hladniku, čeprav njegovo delo nima trajnejše pesniške vrednosti, zelo pa je povedno kot gradivo o tedanjih razmerah v slovstvu in jeziku (novooblikarski boj). Kar zadeva izvirnost in kakovost poezije velja podobno za Andreja Likarja, ki ima svoje poglavje v isti številki Jezičnika (1879) kot Žakelj – ne kot pesnik, pomembnejši je bil kot nabožni pisatelj. Ob vsej raznolikosti posameznih avtorjev pa je pri vseh pričakovano zaznati svetovnonazorski vpliv, povezan s poklicnim poslanstvom. Razen Hladnika imajo vsak vsaj eno objavljeno pesem s tematiko človeškega življenja od rojstva do smrti, poleg teh pa jih povezujejo še domoljubne pesmi in mestoma didaktični namen pisanja, ki pa je izrazit prav pri Hladniku. Pesniški poklic preizprašujeta le Svetličič in Žakelj, ki imata tudi več refleksivnih pesmi, slednji tudi nekaj uspešnih impresij, ki pa jih sam ni dal v objavo.

Na koncu še dodatek o literarnem prostoru. Planotast svet nad Idrijo od Žakljevih Ledin prek Razpotja proti vasem Gore in Dole – kamor se je mati Ana z otroki preselila, ko je imel Anton 3 leta – vse do Godoviča, kjer je dobro desetletje in pol služboval Svetličič, se pokaže kot posebna literarna pokrajina. Poleg Žakljevih zapisov ljudskih pesmi s tega prostora se od tu odpira pesniški pogled in razgled po Kranjski, posebej proti Notranjski, ki je predvsem Svetličiču izhodišče za pripovedne pesmi o nemirni zgodovini slovenske zemlje: Hrušica, Na planini in Na Mravljiskem vrhu.

Viri in literatura

Jožef BLAZNIK, 1850: *Slovensko berilo za prvi gimnazijalni razred*. Ljubljana: Blaznik.

Janez BLEIWEIS, 1855: *Koledarček slovenski za prestopno leto 1856*. Ljubljana: Janez Bleiweis.

Tine DEBELJAK, 1957: Iz gradiva o Žaklju-Ledinskem. *Vrednote* 4/1, 88–117.

Karol GLASER, 1896: *Zgodovina slovenskega slovstva III. del*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Ivan GRAFENAUER, 1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva: II. del. Doba narodnega prebujanja (1848–1868)*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.

Matevž HLADNIK [rokopisno gradivo], hrani Semeniška knjižnica v Gorici.

- , 1849: Čehovin, *Novice* 7/51 (19. december), 221.
- , 1852a: Mojstru pevcov!, *Novice* 10/57 (17. julij), 225.
- , 1852b: Slovenskimu narodu!, *Novice* 10/102 (22. december), 405.
- , 1853: Sedanja mladina, *Zgodnja Danica* 6/27 (7. julij), 109.
- , 1854: Ples, *Zgodnja Danica* 7/1 (5. januar), 4.
- , 1856: Na grobu matere, *Zgodnja Danica* 9/44 (30. oktober), 196.
- , 1858a: Slepi šinkovec, *Zgodnja Danica* 11/1 (7. januar), 8.
- , 1858b: Še se čudeži gode, *Zgodnja Danica* 11/10 (13. maj), 79.
- , 1858c: Osamljenca, *Zgodnja Danica* 11/22 (28. oktober), 176.
- , 1859: Gate čez štebale, *Novice* 17/34 (24. avgust), 264.
- , 1861: Bratoljublje, *Zgodnja Danica* 14/14 (4. julij), 112.
- , 1874: Omotica, *Zgodnja Danica* 27/35 (28. avgust), 280.
- Štefan KOCIANČIČ, 1875: Matevž Hladnik. Življenjepisne črtice. *Glas* 4/52 (24. december).
- Andrej LIKAR, 1848a: Zdihljej domovini, *Novice* 6/4 (26. januar), 13.
- , 1848b: S. Magdalena na Gori, *Novice* 6/11 (15. marec), 41.
- , 1848c: Pozdrav Slovenii, *Novice* 6/22 (31. maj), 89.
- , 1848č: Hvala petja, *Novice* 6/27 (5. julij), 113.
- , 1849a: Čbelica izgled mladenča, *Vedež* 2/8 1. polovice (22. februar), 57.
- , 1849b: Življenje, *Vedež* 2/3 2. polovice (19. julij), 17.
- , 1850: [Slovenski Rodoljub]: *Dve igri za slovensko gledišče*. Ljubljana: Janez Giontini.
- , 1863: Cerknica in njena okolica, *Novice* 21/18–24 (6., 13., 20., 27. maj, 3., 10. 17. junij).
- Janko LOKAR, 1903: Frančišek Svetličič. Književna črtica. *Dom in svet* 16/10, 592–599.
- Josip MARN, 1879: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. *Jezičnik* XVII, 42–54.
- , 1879: Andrej Likar. *Jezičnik* XVII, 62–66.
- , 1881: France Svetličič. *Jezičnik* XIX, 52–62.
- , 1887: Matevž Hladnik. *Jezičnik* XXV, 32–35.
- NOVICE, 1859: Dopisi: Iz Kamnegorice, *Novice* 17/43 (26. oktober), 339.
- P. H., 1845: Nova šola v Kamnigorici, *Novice* 3/50 (10. december), 200.
- Slavica PAVLIČ, 1993: Idrijsko šolstvo skozi stoletja. *Idrijska obzorja*. Idrija: Mestni muzej, 101–111.
- Jože POGAČNIK, 1969: *Zgodovini slovenskega slovstva* 3. Maribor: Založba Obzorja.
- Vlado SCHMIDT, 1963: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*. Ljubljana: DZS.

Anton SLODNJAK, 1979: Frančišek Svetličič in Anton Žakelj [spremna beseda in opombe]. *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja, II. knjiga*. Ur. Alfonz Gspan. Ljubljana: Slovenska matica, 417–422.

Frančišek SVETLIČIČ, 1846a: Življenja namen, Najdena domovina, *Novice* 4/20 (20. maj), 77.

—, 1846b: V spomin slovenskiga junaka, *Novice* 4/38 (23. september), 149.

—, 1847a: Življenje, *Novice* 5/12 (24. marec), 45.

—, 1847b: Erazem Ravbar, *Novice* 5/19 (12. maj), 73.

—, 1848: Moj svet, *Novice* 6/47 (22. november), 195.

—, 1849a: Dekletam, *Novice* 7/14 (4. april), 55.

—, 1849b: Zdihljeji, *Novice* 7/46 (14. november), 199.

—, 1853: Mladenčem, *Novice* 11/64 (10. avgust), 256.

—, 1861a: Pot skozi življenje, *Slovenski glasnik* 4/1 (5. januar), 1.

—, 1861b: Slovencom, *Slovenski glasnik* 4/9 (1. april), 37.

—, 1867: Na Mravljinskem vrhu, *Novice* 25/29 (17. julij), 238.

Janez TRDINA, 1850: Pretres slovenskih pesnikov, *Ljubljanski časnik* 1/78 (27. december 1850), 312.

Jernej URŠIČ, 1947: Življenje, *Novice* 5/24 (16. junij), 93.

Anton ŽAKELJ [rokopisno gradivo], hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana: Fond Viktor Steska, NSAL 468, škatla 2, Žakljeve pesmi.

—, 1855a: Opravljivcu, *Novice* 13/82 (13. oktober), 328.

—, 1855b: Človečji sled. *Koledarček slovenski za prestopno leto 1856*. Ljubljana: Janez Bleiweis, 61–62.

—, 1856a: Minica, *Novice* 14/62 (2. avgust), 250.

—, 1856b: Ob vodi, *Novice* 14/77 (24. september), 310.

Povzetek

PESNIKI-DUHOVNIKI Z IDRIJSKEGA: ANTON ŽAKELJ, FRANČIŠEK SVETLIČIČ, MATEVŽ HLADNIK, ANDREJ LIKAR IN JERNEJ URŠIČ

V prispevku so predstavljeni duhovniki, ki so se poleg svojega osnovnega poslanstva bolj ali manj posvečali tudi pesnjenju. Vseh pet izhaja s širšega idrijskega območja, vsi so osnovnošolsko izobraževanje opravili v Idriji, po končanem študiju pa službovali v različnih krajih tedanjih slovenskih dežel. Njihova pesniška ustvarjalnost je precej različna tako po obsegu kot po kakovosti in razvidno je, koliko jim je bila poezija ustvarjalni cilj ali le priložnostno opravilo oz. način podajanja mnenj ter stališč. Najbolj dovršene pesmi sta pisala Frančišek Svetličič (1814–1881) in Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (1816–1868), ki ju literarna zgodovina omenja kot Prešernova posnemovalca, čeprav se pri slednjem mnenja o tem tudi razhajajo. Žakelj je še posebej pomemben kot zbiralec ljudskih pesmi, medtem ko velja Svetličič za

enega boljših pesnikov svoje dobe. Poznejše objave nekaterih Žakljevih pesmi iz rokopisne zapuščine dodatno razkrivajo, da bi lahko ustvarjalno še napredoval. Jernej Uršič (1784–1860) je bil pesniško bolj skromen, a zelo dejaven kot župnik v Kamni Gorici, narodni buditelj in pisec prispevkov za domačo zgodovino. Podobno je Andrej Likar (1826–1865) zapustil manj pesmi, pomembnejši je kot nabožni pisatelj, zbiralec narečnih izrazov in opisovalec slovenskih krajev. Matevž Hladnik (1806–1865) se je navduševal nad poezijo Vodnika, Prešerna in tudi Koseskega, kateremu je posvetil več svojih pesmi, sicer pa je bil v svojih nazorih in mnenjskih pesmih precej neposreden in kritičen. Pesniških stičnih točk je med njimi malo, saj sta prava lirika le Žakelj in Svetličič, a se tudi pri drugih treh najde nekaj uspelih pesmi. Skupno jim je, da so pisali pesmi domoljubne vsebine, pogosta je še raba sonetne oblike. Razen Uršiča imajo vsi tudi didaktično naravnana besedila, največ jih je objavil Hladnik, medtem ko pri pripovednih pesmih količinsko izstopa Svetličič, ki je snov in motive zajemal predvsem z Notranjske. Primerjane so bile pesmi, katerih skupna tema je pot skozi življenje od rojstva do smrti. Navedena so še nekatera pesemska besedila, v katerih je omenjena Idrija (npr. Svetličič: Zvest prijatelj zdravilo življenja, Žakelj: Vesela in žalostna pesem od učeniga kosa).

Zusammenfassung

ANTON ŽAKELJ, FRANČIŠEK SVETLIČIČ, MATEVŽ HLADNIK, ANDREJ LIKAR
UND JERNEJ URŠIČ – ALS DICHTER UND PRIESTER TÄTIGE AUS IDRIJA UND
UMGEBUNG

Im Aufsatz werden Priester vorgestellt, die sich neben ihrem Priesteramt mehr oder weniger auch der Poesie verschrieben hatten. Alle fünf stammten aus dem Gebiet in und um die Stadt Idrija, wo sie die mehrjährige Grundschulebesuchten und nach Abschluss ihres Studiums in verschiedenen Teilen auf damaligem slowenischen Boden tätig waren. Ihre poetische Kreativität ist sowohl im Umfang, wie auch in der Qualität sehr verschieden, wobei zu erkennen ist, dass die Poesie ein kreatives Ziel oder aber eine gelegentliche Ausdrucksform von Meinungen und Ansichten darstellte. Die hervorragendsten Gedichte schufen Frančišek Svetličič (1814–1881) und Anton Žakelj, bekannt als Rodoljub Ledinski (1816–1868), welche in der Literaturgeschichte als Nachahmer Prešerens erkannt werden, obgleich sich die Meinungen über Anton Žakelj spalten. Žakelj ist vor allem als Sammler von Volksliedern von Bedeutung, während Svetličič als einer der besten Dichter seiner Zeit gilt. Spätere Veröffentlichungen einiger Gedichte von Žakelj lassen erkennen, dass sein Potential sehr groß war und er sich hätte noch weiter entfalten können. Jernej Uršič (1784–1860) war bescheidener in der Poesie, dafür aber sehr aktiv als Pfarrer in Kamna Gorica, sowie als nationaler Erwecker und Verfasser von Aufsätzen zur heimischen Historie. Ähnlich war es bei Andrej Likar (1826–1865), der weniger Gedicht hinterließ, und als frommer Schriftsteller, Sammler von Dialektausdrücken und Beschreiber slowenischer Orte bekannt war. Matevž Hladnik (1806–1865) war fasziniert von der Poesie Valentin Vodniks, France Prešerens und auch von Jovan Vesel – Koseskis, dem er mehrere seiner Gedichte widmete, in seinen Ansichten und Meinungen aber sonst recht direkt und kritisch war. Es gibt wenige poetische Berührungspunkte, die sie gemeinsam hatten, da nur Žakelj und Svetličič wahre Lyriker waren, wobei auch bei den anderen dreien einige gelungene Gedichte zu verzeichnen sind. Gemeinsam ist ihnen, dass sie Gedichte mit patriotischem Inhalt schrieben, unter häufiger Anwendung der Sonettform. Mit Ausnahme von Uršič schrieben sie Texte mit lehrreichem Inhalt, von denen das meiste von Hladnik veröffentlicht wurde, während Svetličič dem Umfang nach in erzählenden Gedichten herausragt, für die er die Motive und den Inhalt hauptsächlich aus der Notranjsko-Region holte. Verglichen wurden Gedichte, die inhaltlich den Lebensweg, von der Geburt bis zum

Tode beschreiben. Es werden auch einige andere Gedichtstexte erwähnt, in denen die Stadt Idrija erwähnt wird (z. B. bei Svetličič: *Treuer Freund als Heilmittel fürs Leben*, slow. *Zvest prijatelj zdravilo življenja*; bei Žakelj *Ein fröhliches und ein trauriges Lied eines gelehrten Stückes*, slow. *Vesela in žalostna pesem od učeniga kosa*).

France Prešeren in generacija Antona Žaklja

Janko Kos

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred
za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

Referat se navezavam Antona Žaklja Rodoljuba Ledinskega na Prešernovo poezijo posveča tako, da ga umešča v generacijo »noviških« pesnikov, med katerimi mu pripada eno osrednjih mest. Pri tem izhaja iz dognanj starejših literarnih zgodovinarjev od Josipa Marna do Antona Slodnjaka, ki so poleg Prešernovega vpliva iskali pri Žaklju tudi podobnosti s Prešernovo življenjsko usodo. Referat na podlagi znanih dejstev preverja predvsem obseg in pomen Prešernovega vpliva na dveh ravneh: na formalno-estetski ugotavlja, da pripada Žaklju pomembno mesto v ohranjanju »klasične« sonetne forme v slovenskem pesništvu po Prešernu in vse do slovenske moderne; na vsebinski ravni prihaja do sklepa, da je Žakelj v svojih lirsko-refleksivnih pesmih želel slediti Prešernovemu zgledu osebnoizpovedne poezije, vendar v tem ni v celoti uspel. Referat poskuša zarisati ovire, ki so mu to preprečile.

Ključne besede: Prešernov vpliv; ilirizem; generacija, rojena v letih 1810–1820; Janez Bleiweis in njegova politika; panslavizem; sonet v slovenski poeziji.

The paper presents the connections between the poetry of Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski and the poetry of France Prešeren, by listing Žakelj as a member of the Novice (Agricultural and Artisan News newspaper) poets, and ascribing to him one of the central positions in it. It does so in reference with the findings of older literary historians, from Josip Marn to Anton Slodnjak, who, in addition to Prešeren's influence in Žakelj's poetry, also sought similarities in their respective personal fates. Based on familiar facts, the paper studies the scope and relevance of Prešeren's influence on two levels: on the formal aesthetic level, Žakelj plays an important part in the preservation of the Slovene poetry »classical« sonnet form in the post-Prešeren period, extending as far as up to Slovene modernism. On the level of content, the paper argues that with his lyrical-reflective poems Žakelj wished to follow Prešeren's model of confessional poetry, but had not completely succeeded. The paper also attempts to outline the obstacles Žakelj failed to overcome in order to achieve that.

Keywords: Prešeren's influence; Illyrism; the generation, born 1810–1820; Janez Bleiweis and his politics; Pan-Slavism: sonnet in Slovene poetry.

Pesniško delo Antona Žaklja, s psevdonimom Rodoljub Ledinski, je treba gledati na ozadju in v okvirih generacije, v katero ga je mogoče uvrstiti. To je generacija piscev in pesnikov, rojenih okoli leta 1810 in po tem letu, do začetka prihodnjega desetletja, se pravi med časom Ilirskih provinc in letom Ljubljanskega kongresa treh cesarjev. Vanjo spadajo po vrsti rojstnih letnic Jernej Levičnik (1808), Stan-ko Vraz (1810), Peter Hicinger (1812), Frančišek Svetličič (1814), Anton Žakelj

(1816), Luka Jeran (1818), Fran Malavašič (1818) in Miroslav Vilhar (1818). Z rojstno letnico 1808 se jim pridružuje Janez Bleiweis.

Skupna značilnost te generacije, zlasti za njen pesniški del, je ta, da je odraščala v času, ko je začela izhajati *Krajnska čbelica*, in s tem v senci Prešernove poezije, ki ji je postala poglavitni zgled in norma pesniškega dela. Med njimi je samo starejši Jernej Levičnik postal njen sodelavec, vendar nato za javnost utihnil. Stanko Vraz se ji je hotel približati, toda po njenem prenehanju je hitro prešel v hrvaški literarni prostor. Pred tem je bil s svojimi slovenskimi pesmimi izrazit nadaljevalec Prešernove sonetistike. Najmlajši Miroslav Vilhar je bil že zunaj vpliva, ki ga je s *Krajnsko čbelico* prenašal na mlado generacijo Prešernov zgled. Vse druge je zaznamovala tradicija *Krajnske čbelice* in pa duhovno-literarni, deloma osebni stik s pesnikom Sonetnega venca in Krsta pri Savici. Žakelj je z objavo ljudskih pesmi sodeloval v zadnjem, petem, zvezku *Krajnske čbelice* (1848). Po njenem koncu so Žaklju in drugim kot edina možnost za objavljjanje ostale Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*. Avtorji, ki so vztrajali v pesniškem delu, med njimi predvsem Žakelj, so postali sodelavci *Novic*, zato se jih je po pravici oprijela oznaka »noviški« pesniki.

Pomen in vloga generacije, v katero je položeno Žakljevo pesniško delo, lahko najboljše pojasni primerjava z generacijo pred njo in s to, ki ji je sledila. Okoli leta 1800 so se rodili Miha Kastelic, Matija Čop, Jovan Vesel Koseski, France Prešeren in Anton Martin Slomšek. To je bila močna generacija, iz nje je izšel osrednji nacionalni pesnik; Slomšek in Koseski – naj o njem sodimo kakorkoli – sta bila izraziti, za narodno skupnost pomembni in javno prepoznavni osebnosti, prvi na Koroškem, drugi na Kranjskem; Čop je bil v tej generaciji vrhunski literarnoestetski poznavalec in spodbujevalec, Kastelic prizadeven uredniški izdajatelj starejših in mlajših sodelavcev. Podobno močna je bila generacija, ki je sledila Žakljevi, rojena po letu 1830, v javnosti navzoča po letu 1850 – Janez Trdina, Matija Valjavec, Fran Levstik, Simon Jenko, Josip Stritar in Anton Janežič, med njimi odlična vrsta pesnikov, z osrednjim Jenkom, in pripovednikov; z Levstikom in Stritarjem kot vodilnima v literarni kritiki in estetiki. Janežič je v tej generaciji s svojim izdajateljskim in uredniškim delom opravljal podobno naloge, kot sta jo v svojem času bolj ali manj uspešno opravila Kastelic in Bleiweis.

V primerjavi z obema tako močnima generacijama se Žakljeva kaže kot šibkejša, sicer ne ravno maloštevilna, vendar s svojimi osebnostmi in deli manj vztrajna, dosledna in uravnovešena. V oči zbode dejstvo, da v tej generaciji ni bilo kritiško-teoretskega misleca, kot sta bila v svojem času Čop in Stritar; Bleiweis je bil prizadeven urednik, ne pa literarno kompetenten usmerjevalec. Dejstvo je, da se nobeden od teh avtorjev ni uvrstil med pesnike, ki bi jim sprotne literarne kritike priznala izjemno vrednost, poznejša literarna zgodovina pa jih uvrstila na odločilno mesto v razvoju slovenske literature.

Antonu Žaklju pripada v celotni generaciji vidno in celo najvidnejše mesto, tako da bi jo lahko imenovali po njem. To pa zato, ker se v njegovi osebnosti in delu najočitneje kažejo značilnosti tega pesniškega kroga. Sredi petdesetih let je bil najpogostejši sodelavec Bleiweisovih *Novic*, bil je pravi »noviški« pesnik s tem, da se je z izvirnimi pesmimi in še bolj s prevodi in priredbami primer- nih besedil prilagajal potrebam in okusu glasila. Njegovo ustreznost je potrdil Bleiweis, ko ga je mimogrede imenoval »slavnoznaneга« pesnika, ob smrti so se ga *Novice* spomnile s hvaležnim priznanjem. Toda po drugi strani je Žakelj med generacijskimi vrstniki najmočneje nosil na sebi drugo značilnost genera- cije – navezanost na Prešerna in odvisnost od njegovih zgledov. Oboje se je le malo kazalo v prispevkih za *Novice*, pač pa toliko opazneje v pesniških besedi- lih, ki so ostala neobjavljena in so se ohranila v zapuščini. To je bil razlog, da je literarna veda med vsemi pesniki te generacije posvečala največ pozornosti prav njemu. Poglavitno vprašanje o njem ji je bil Prešernov pesniški vpliv. Pri tem je niso zanimali samo sledovi tega vpliva v Žakljevih besedilih, ampak se je pogosto spuščala v primerjavo Žakljeve osebnosti in usode s Prešernovo. Od tod so se ji odpirali vidiki na tiste poteze Žakljevega dela, ki lahko pomenijo njegovo vrednost, pa tudi problematičnost. Pri tem so se spreminjale ocene nje- gove osebnosti in dela, v večini teh razlag pa je ostajalo v ospredju vprašanje o njegovem razmerju do Prešerna.

Prvi je o Žaklju spregovoril dvajsetletni Janez Trdina leta 1850 v spisu *Pre- tres slovenskih pesnikov*. Uvrstil ga je na prvo mesto med »noviške«. pesnike. Zveza s Prešernom tu še ni omenjena. »Rodoljub Ledinski ima brez dvojbe med vsemi najbolj imenitne misli, da pa nekoliko preveč proti Zagrebu vleče, se mu je le včas v napako štel.« Kar bi lahko razumeli kot jezikovno sled ilirizma.

Prvo literarnozgodovinsko razlago je Žaklju posvetil Josip Marn v svojem *Jezičniku* za leto 1879, vendar samo kot biograf s podatki o njegovem osebnem življenju. Prvi ga je primerjal s Prešernom in zanj zapisal oznako »Prešeren – duhoven«, kar je bilo treba razumeti kot namig na alkoholizem; to je dodatno podčrtal z uporabo Prešernovih šaljivih verzov o Vodniku in z opozorilom, da ni Prešerna posnemal »in eroticis«, češ da je bil »vrstnik Prešernov v pivkovanji, nikakor ne v ljubkovanji«. S to enostransko oznako je prvi opozoril na Žakljevo povezavo s Prešernom, ki je ostala stalnica vseh poznejših razlag, čeprav na drugačni ravni in z bolj upravičenim pomenom.

Na Marnovo oznako se je oprl Karol Glaser v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva* (1896), a jo je razumel napačno, kot da gre za pesniško vzporejanje. »Po globokem čutu in lepi domači besedi je bil v prvih letih narodnega preporeda naj odličnejši naslednik Prešernov.«

Glaserjevo zmotno razumevanje Marna je pojasnil Ivan Grafenauer v *Zgodo- vini novejšega slovenskega slovstva* II (1911). Na prvo mesto med »noviškim«

pesniki je postavil Svetličiča in temu pripisal Prešernov zgled. V nasprotju z Glaserjem je o Žaklju menil, da nima nič skupnega s Prešernom, vendar je omenjal vrsto vsebinskih navezav na Prešernovo misel o smrti, o pogubni moči ljubezni in o pesniškem poklicu, kar ostaja še zmeraj uporabno gradivo za dokazovanje Prešernovega vpliva. K Žaklju se je vrnil v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva* (1920). Tu je ponovil misel, da je vsebina njegovih pesmi »razmišljajoča«. Prvi je opozoril na delež sonetov v Žakljevem pesništvu, s pripombo, da »kažejo kakor pri Svetličiču možen Prešernov vpliv«.

To razlago je nadaljeval Anton Slodnjak v *Pregledu slovenskega slovstva* (1934), češ da se je učil oblike in jezika pri Prešernu, in s pohvalo, da so njegovi verzi »oblikovno in jezikovno brezhibni«. Pomembnejša novost v Slodnjakovi razlagi je ta, da se je obrnil k Marnovi biografski primerjavi Prešerna in Žaklja, vendar v nasprotno smer: kot Prešeren je bil Žakelj svobodoljuben, bojevit in kritičen, v poklicu je doživljal krivice in celo preganjanje. Ta pogled, ki je morda bolj domneva kot dokazljiv, odpira drugačne vidike na problematiko Žakljevega pesnjenja.

Leta 1939 je izšlo obsežno delo Frana Petreta *Poizkus ilirizma pri Slovencih*. (1835–1849), v katerem je posebne pozornosti deležna Žakljeva vloga v krožku ljubljanskih »ilircev« v teh letih, vendar brez navezave na njegovo pesniško delo. Dvajset let pozneje se je Slodnjak vračal k Žaklju v obsežni *Zgodovini slovenskega slovstva* II (1959), vendar zdaj bolj zadržano. Prednost je to pot dal Svetličiču, sicer pa je o teh »noviških« pesnikih sodil, da »čutijo vsaj spoštovanje do Prešernove poezije, ako je ne smejo ali ne umejo posnemati«. Kljub temu priznava Žaklju, da se je v »refleksiji in satiri včasih povzpел iz epigonstva«.

Z drugačne strani je poskušal zvezo med Žakljevo biografijo in pesništvom pojasniti Jože Pogačnik v *Zgodovini slovenskega slovstva* III (1969). V njegovem zasebnem življenju je zaznal »razkol med psihofizisom in poklicem«, ki ga je bilo čutiti že pri Štefanu Modrinjaku, a je pri Žaklju prerasel v »globok eksistencialni nemir«, ki ga je moral pred javnostjo potiskati v ozadje. Sicer pa je po Pogačniku Žakelj učenec Vraza in Prešerna, s preveč reminiscencami iz njunih del.

Slodnjak je svoja zgodnja in poznejša dognanja o Žakljevi osebnosti in poeziji – tudi z upoštevanjem Pogačnikovih dognanj – povzel v komentarju k izboru Žakljevih pesmi, ki ga je pripravil Alfonz Gspan za drugo knjigo *Cvetnika slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja* (1979). Tu je nanizal znane oznake in jim dodal nove: da sta bila Svetličič in Žakelj zvesta Prešernova epigona; da je Žakelj iskal v poeziji tolažbe lastnim tegobam in stiskam; da se mu tu in tam pozna Prešernov duh in zgled; da so številni soneti v zapuščini izpoved osamelega in nerazumljenega človeka; da je bil zadnji neposredni Prešernov učenec; da je bil preganjan od obrekljivcev; da je po kratkem ilirskem intermezzu šel za Prešernom; da ni mogel med bralce zaradi duhovniškega

odpora zoper erotiko in svobodnejše misli v pesništvu; in da je ob Prešernu odraščal v pesnika izpovedovalca.

Novejše raziskovanje Žakljevega dela se je sklenilo s člankom v *Slovenskem biografskem leksikonu* (1991), izpod peresa Janeza Dolenca, prizadevnega poznavalca pesnikove biografije. V njem je poudaril ob vplivu ljudskega pesništva Prešernov zgled in vpliv, vključno z ljubeznijo do romanskih pesniških oblik, predvsem soneta in sonetnega venca.

V raziskavah, ki jih je v sto letih med Marnom in Slodnjakom literarna zgodovina posvečala Antonu Žaklju, se kot rdeča nit vleče predvsem njegovo razmerje do Prešerna, pri čemer ni šlo le za Prešernov pesniški vpliv, ampak tudi za primerjavo dveh življenjskih usod in duhovnih usmeritev. Pri tem je ostajalo nejasno, kakšen je pomen obojega in kako ju razumeti. Predvsem pa, kako je Žakljeva biografija določala sprejem Prešernovega vpliva in zgleda.

Ta vpliv je najbolj opazen na formalno-estetski ravni. Žaklju gre hkrati s Svetličičem zasluga, da je po Prešernovi smrti ohranjal v slovenskem pesništvu sonetno obliko in jo prenesel na naslednje generacije. Vloga, ki sta jo odigrala Svetličič in Žakelj v razvoju slovenske sonetistke, terja širši razgled po njenih izhodiščih in premikih. Prvi slovenski sonet Potažba, ki ga je dvajsetletni Jovan Vesel Koseski objavil leta 1818, še ni bil »klasičen« po Petrarkovem zgledu, saj je menjaval enajsterce z deseterci, ženske rime z moškimi. Tak je bil bližji starejši nemški tradiciji, na primer sonetom Gottfrieda Augusta Bürgerja. Vrnitev h »klasičnemu« sonetu je v dvajsetih letih omogočil Čop, ko je prepoznal njegovo višjo estetsko vrednost, po spodbudi Augusta Wilhelma Schlegla, najbrž tudi Goetheja. Ko je Schlegel leta 1800 objavil prevedene in izvirne sonete po »klasičnih« zgledih, je z njimi spodbudil Goetheja za prvi sonet te vrste in za sonetni cikel, objavljen leta 1807. Prešeren je prve sonete te vrste objavil leta 1832, dve leti za tem ga je posnemal Vraz, ki je v tem času gotovo poznal Petrarkove in Kollárjeve, toda Vrazovi so ostali v rokopisu. In tako sta bila Svetličič in Žakelj prava nadaljevalca sonetne tradicije, ki jo je zagovarjal Čop in uveljavil Prešeren. To velja zlasti za Žaklja, ki je poleg običajnega »klasičnega« soneta preizkušal še oblike sonetnega venca, »repatega« soneta in soneta z odmevom. Od tod je oblika »klasičnega« soneta prešla v naslednjo pesniško generacijo, ki z Levstikom in Jenkom ni bila naklonjena sonetu, toda Levstik se je k njemu vrnil s Toninimi pesmimi leta 1859 in tudi Stritar je leta 1870 pesnil Dunajske sonete v strogi »klasični« obliki. Znova je sonet sprostila šele slovenska moderna in se s Kettejem vrnila k drugačnim različicam.

Bolj zapleteno je vprašanje o vsebinskem vplivu Prešernove poezije na Žaklja. Tu ni misliti samo na posamezne podobe, ideje in slogovne obrazce, ki jih je opazilo že starejše razlaganje Žakljevih pesmi in ki vodijo k Prešernu. Pač pa na tisto, kar se je zdelo tej generaciji pri Prešernu zares novo, temeljno in posnemanja

vredno. To je bila nova, romantična podstava te lirike, ki v nasprotju s poezijo 18. stoletja ni več opesnjevala splošnih, abstraktnih in najpogostejše moralno poučnih idej o svetu, ampak je izhajala iz pesnikove notranjosti, subjektivnosti ali »jaza«, da bi bila neposredno sporočilo o njegovi doživljajski vsebini. Bila je torej osebnoizpovedna, kar je pomenilo, da mora pesnik govoriti o lastnih željah, upanjih in pričakovanjih, pa tudi o stiskah, razočaranjih in obupu, vse do mračnega svetobolja. Takšna je bila osebnoizpovedna vsebina Prešernove poezije in takšna naj bi bila zgled Žakljevim sonetom.

Natančnejši pogled v to poezijo pokaže, da se je Žakelj v nji bližal osebnoizpovednemu načinu lirskega opesnjevanja, ki so mu edina vsebina neposredni doživljaji lastnega »jaza«, vendar tega načina ni mogel zares prevzeti. Kar je pri Prešernu osebna izpoved, dobi v Žakljevih pesmih praviloma drugačen pomen.

Razliko je mogoče ugotoviti s primerjavo kakega Žakljevega soneta s Prešernovo pesmijo, ki mu je bila najbrž zgled. Žakljev sonet *Ljubezni bog ...*, objavljen leta 1856 v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, se očitno navezuje na Prešernovo pesem *Prva ljubezen*, saj se konča s podobnim svarilom pred pogubnimi posledicami zaljubljenosti. Pri Prešernu je tak samo ironični sklep celote, v njenem središču je poetično nazoren oris doživetja ljubezenske prevzetosti. Takšnega doživetja v Žakljevem sonetu ni, nadomešča ga logično izpeljano razmišljanje o težavah z ljubeznijo, ki se izteče v življenjski nauk ali maksimum. Podobno duhovno-tematsko sestavo je mogoče odkriti v drugih Žakljevih sonetih, objavljenih ali ohranjenih v zapuščini. Sonet Komur še vera v lastno moč ni vzeta, objavljen v *Novicah*, že s prvim verzom obuja Prešernovo dikcijo, toda izpeljava je nasprotna Prešernovi. Ta izhaja v Sonetih nesreče iz doživetja mejne življenjske situacije, pri Žaklju jo nadomešča logično predstavljanje drže, s katero naj si človek ohranja življenjsko moč, samozavest in za druge vredno samopodobo. Na mesto doživetja stopajo moralne maksime, ki poezijo iz individualno posebnega premikajo v svet splošno normativnega. Še bolj je ta premik viden v sonetu *Sem vaju bil pokonci se nositi* iz zapuščine, nastal domnevno pred letom 1858, kjer se začetni zaris osebne samozavesti prevesi v ponižno priznanje odvisnosti od »matere« Slovenije in s tem v takšni odvisnosti primerno življenjsko vodilo. Žaklju se pesniška misel praviloma pomika iz individualnega doživetja k splošnim moralnim maksimam. V sonetu »In vino veritas« iz zapuščine je tema postavljena v pivsko okolje in z mislijo na alkoholni opoj, vendar temu primerno razpoloženje nadomešča stroga sodba o moralnih dilemah v takem položaju, tudi zdaj je v središču moralna maksima.

Sklepni pogled na Žakljevo razmerje do Prešerna je lahko ta, da je uspešno prevzel in nadaljeval formalno odličnost prešernovskih sonetov, da pa z vsebino svojih ni mogel enakovredno iz sebe poustvariti zgled osebnoizpovednega pesništva. Ta je v petdesetih letih bil uspešno prevzet v naslednji generaciji z

Levstikom in še bolj z Jenkom. Odprto ostaja vprašanje o ovirah, ki so preprečevale Žaklju premik v osebno izpoved, za kar je očitno imel takó voljo kot nadarjenost. Zdi se, da sta bili takšni oviri vsaj dve, najprej jezik, ki ga je uporabljal za zapis svojih pesniških idej, in ob tem duhovniški poklic, iz katerega je živel.

Žakljev pesniški jezik se mora današnjemu bralcu v primerjavi s Prešernovim, pa tudi Levstikovim ali Jenkovim zdeti nenavaden, nečist in neizenačen. Ivan Grafenauer je za eno njegovih značilnih pesmi omenjal, da vsebuje »čudne besede«. Trdina je v svoji kritiki leta 1850 morda namigoval na vpliv »ilirščine«, ki jo je Žakelj v svoji ljubljanski študentski dobi ne samo dobro obvladal in jo v stikih z Vrazom tudi uporabljal, ampak ji je pripisoval posebno glasovno in izrazno odličnost. V analizi posebnosti tega pesniškega jezika je treba upoštevati njegovo močno »vseslovanstvo«, oprto na dobro poznavanje ne samo južnoslovanskih jezikov, ampak tudi češkega, poljskega in ruskega. Izključiti ni mogoče niti posebnosti domačega narečja, ki jih je vnašal v ne še čisto enoten knjižni jezik. Končno je tu še mogoči vpliv Koseskega, ki je bil med »noviškiimi« pesniki najbolj spoštovan; Žakelj ga v eni svojih pesmi postavlja za zgled poleg Prešerna.

Drugačen premislek terja vprašanje o omejitvah, ki jih je Žakljevi osebnoizpovedni poeziji postavljala duhovniški poklic. To je seveda vprašanje o cenzuri in samocenzuri, ki naj bi ga varovala pred strogimi očitki takratnega katoliškega rigorizma, ki ga je pod urednikom Žakljevega generacijskega vrstnika Luke Jerana razglasila *Zgodnja Danica*. Ta rigorizem se je dotikal predvsem odkritega izpovedovanja erotike na pesniški način. Iz življenjepisnih podatkov o Žaklju ni mogoče ugotoviti, ali je bil izvor njegovih življenjskih stisk v neskladju med psihofizisom in poklicem, kot je namignil Jože Pogačnik. Če je bil, je njegova osebnoizpovedna poezija prav s tem trčila ob meje, ki jih ni mogla prestopiti in se je morala iz neposredne konkretnosti umikati v izrekanje splošnih življenjskih maksim.

S tem je Žakelj med prvimi slovenskimi pesniki trčil ob problem, ki je ostal odprt za naslednje duhovniške pesnike in pisatelje. Med prvimi ga je na pesniško primeren način reševal Simon Gregorčič, ko je v pesmih *Moj črni plašč*, *Ujetega ptiča tožba*, *Človeka nikar!* in drugih s prispodobami in v širši refleksiji spregovoril o življenjski stiski, s tem pa povzročil Mahničovo teološko obsodbo.

Načelno je poizkušal rešiti problem Fran Saleški Finžgar, ko je leta 1911 v pogovoru z Izidorjem Cankarjem odgovarjal na vprašanje, kaj kot duhovnik sme in mora izreči v svojem pesniškem in pisateljskem delu:

Kot duhovnik in pisatelj stojim na stališču najširšega – liberalizma. Tudi duhovnik-pisatelj lahko opisuje kočljive predmete. Toda kar je grdo, naj se pokaže kot tako; to je dolžnost vsakega pisatelja, naj bo duhovnik ali ne.

Anton Žakelj Rodoljub Ledinski bi se s to ugotovitvijo najbrž strinjal.

Literatura

- Izidor CANKAR, 1920: *Obiski*. Ljubljana: Nova založba.
- Janez DOLENC, 1956: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. Odlomek iz biografije. *Loški razgledi* III.
- –, 1980–1991: Anton Žakelj. *Slovenski biografski leksikon*. Četrta knjiga. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Karol GLASER, 1896: *Zgodovina slovenskega slovstva* III. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ivan GRAFENAUER, 1911: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*. II. del. Doba narodnega prebujenja (1849–1868). Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- –, 1920: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Druga, popravljena izdaja. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Alfonz GSPAN, 1979: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. II. knjiga. Pregledal in dopolnil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janez BLEIWEIS, 2021: *Novice in modernizacija slovenske družbe* (2021). Uredili Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Josip MARN, 1879: *Jezičnik* XVII.
- Fran PETRE, 1939: *Poizkus ilirizma pri Slovencih* (1835–1849). Ljubljana: Slovenska matica.
- Jože POGAČNIK, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva* III. Klasika in romantika. Maribor: Založba Obzorja.
- Anton SLODNJAK, 1934: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademska založba.
- Janez TRDINA, 1952: *Zbrano delo*. Četrta knjiga. Uredil in z opombami opremil Janez Logar, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Gero von WILPERT, 1998: *Goethe-Lexikon*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Lino LEGIŠA (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva* II. Romantika in realizem I (1959). Ljubljana: Slovenska matica.

Povzetek

FRANCE PREŠEREN IN GENERACIJA ANTONA ŽAKLJA

Referat govori o vplivu, ki je pesnjenje Antona Žaklja povezoval s poezijo Franceta Prešerna. Nanj so opozarjali starejši literarni zgodovinarji od Josipa Marna in Karla Glaserja do Ivana Grafenauerja in Antona Slodnjaka. Referat ga obravnava tako, da Žaklja postavlja med njegove pesniške vrstnike iz generacije, rojene med leti 1805 in 1820 in torej mlajše od sodelavcev *Krajnske čbelice*. Razen Stanka Vraza in Miroslava Vilharja so bili duhovniki, sicer pa z mladim Vrazom sprejemljivi za prešernovski pesniški zgled. Žakljevo pesnjenje je bilo v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah* primerno »noviški« literarni usmeritvi, večidel domoljubni, poučni in zabavni, v drugačnem, bolj osebnem in delno neobjavljenem delu pa zaznamovano s Prešernovim zgledom. Želelo je biti osebnoizpovedno s pomočjo prešernovskih vzorcev. Vpliv je bil formalen in deloma vsebinski. Iz prvega je Žaklju prihajala sonetna forma, s čimer se Žakelj uvršča v razvoj »klasičnega« soneta po Prešernu

do konca 19. stoletja. Vsebinski vpliv je navzoč v rahlih sledovih svetobolja iz Prešernovih Sonetov nesreče, deloma njegovih satiričnih verzov. Kljub temu se Žaklju poizkus osebno-izpovedne poezije ni v celoti posrečil. Z ene strani ga je omejeval jezik, ki ga je prenašal v svoje pesmi, z druge ga je omejeval duhovniški poklic. Njegov pesniški jezik je v primerjavi s Prešernovim neenoten, morda s sestavinami narečij, ilirizma ali panslavizma tega časa. Meja duhovniškega poklica se kaže v nemoči, da bi jasneje opesnil temeljne stiske, ki so bile najbrž razlog njegove nazadnje razpuščene eksistence. Ta problem je kasneje ustrezno razrešil Simon Gregorčič, načelno pa ga je kot vodilo za katoliško literaturo zapisal Izidor Cankar v pogovoru s Franom Saleškim Finžgarjem leta 1911.

Zusammenfassung

FRANCE PREŠEREN UND DIE GENERATION DES ANTON ŽAKELJ – LEDINSKI

Der Beitrag spricht über den Einfluss, der die Dichtung des Anton Žakelj mit der Dichtung von France Prešeren verband. Ältere Literaturhistoriker, von Josip Marn und Karel Glaser bis Ivan Grafenauer und Anton Slodnjak machten bereits darauf aufmerksam. In der vorliegenden Abhandlung wird Žakelj an die Seite seiner Lyrikerkollegen, und jener Dichtern gestellt, die in den Jahren 1805 bis 1820 geboren wurden und jüngere Zeitgenossen des Sammelbandes *Kranjska Čbelica* und Prešerens Poesie waren. Mit Ausnahme von Stanko Vraz und Miroslav Vilharh handelt es sich um Priester, die gemeinsam mit dem jungen Vraz offen für das lyrische Vorbild Prešerens waren. Žakeljs Dichtung, die ihrem Inhalt nach in Bleiweis' Nachrichtenzeitung *Kmetijske in rokodeljskenovice* (dt. *Landwirtschaftliche und Handwerkliche Nachrichten*) dieser literarischen Ausrichtung entsprach, war meist patriotisch, lehrreich und unterhaltsam, in einem anderen, eher persönlicheren und teilweise unveröffentlichten Stück, war seine Dichtung stark durch Prešeren geprägt. Nach Prešerens Vorbild war sie persönlich lyrisch, mit formeller und teilweise inhaltlicher Wirkung. Zum ersten in Sonettform, womit sich Žakelj in die Entwicklung des „klassischen“ Sonetts nach Prešeren bis zum Ende des 19. Jahrhunderts einordnet. Erkennbar ist ein leicht spürbarer inhaltlicher Einfluss des Weltschmerzes aus Prešerens Unglückssonetten, zum Teil aber auch aus seinen satirischen Versen. Žakeljs Versuch eine persönliche Liederdichtung zu schaffen, war nicht gänzlich erfolgreich. Einerseits war er in seiner in Liedern übermittelten Ausdrucksform sprachlich begrenzt, andererseits lag der Grund in seiner priesterlichen Berufung. Seine poetische Sprache war im Vergleich zu der von Prešeren uneinheitlich, mit Spuren von Dialektismen, Illyrismus oder Panslawismus der damaligen Zeit. Seine priesterliche Berufung spiegelt seine Unfähigkeit wider, die grundlegenden Nöte, die wahrscheinlich der Auslöser für seine letzte aufgelöste Existenz waren, klarer anzusprechen. Dieses Problem wurde später von Simon Gregorčič und teilweise von Anton Medved entsprechend gelöst, im Prinzip aber von Izidor Cankar in einem Gespräch mit Fran Saleški Finžgar (1911) offen ausgesprochen und als Leitfaden für die katholische Literatur formuliert.

Iz pesniške delavnice Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega

Marija Stanonik

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3,
SI 1000 Ljubljana, marija.stanonik@sazu.si

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski sam ni izdal nobene pesniške zbirke. Zato se to poglavje posveča njegovi pesniški praksi izrecno na podlagi njegove rokopisne ostaline. Po uvodnem pojasnilu o kronologiji Žakljevih pesmi na podlagi črkopisa in jezika sledi njihova analiza glede na njihovo poetiko, žanrska vprašanja, medbesedilnost in izbrano motiviko s poudarkom na motiviki cvetja, ki pa ni bukolčna, in umetniški sinesteziji med pesništvom, glasbo in likovno umetnostjo.

Ključne besede: cvetje, slavček; poetika, žanrska vprašanja, medbesedilnost, umetnost

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski did not publish any poetry collections himself. This chapter therefore focuses on his poetic practice explicitly on the basis of his handwritten notes. An introductory explanation of the chronology of Žakelj's poems is followed by their analysis according to their poetic style, genre issues, intertextivity and selected motifs, with an emphasis on flower motifs, which are not bucolic but an artistic synthesis of poetry, music and fine art.

Keywords: flowers, nightingale; poetic style, genre issues, intertextivity, art

Uvod

Viktor Steska je triinsedemdeset Žakljevih pesmi izbral za objavo, a se mu jih kljub dvakratnemu poizkusu, tako med prvo kot med drugo svetovno vojno, ni posrečilo objaviti (Debeljak 1957: 88–117; Dolenc 1992: 382). Alfonz Gspan mu je vendarle zagotovil sled v slovenski literarni zgodovini tako, da jih je nekaj uvrstil v *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja* in Anton Slodnjak jim je dodal tehten komentar, ki se v povzetku glasi:

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski (1816–1868) je, »kot večni kaplan« preganjan od obrekljivcev, romal od župnije do župnije in se dolgo bojeval za svoj pesniški obstoj. Dokazi tega boja so se do danes ohranili le fragmentarno. Zato bo ostala njegova slika v naši slovstveni zgodovini nejasna. Ostanki njegove zapuščine pričajo, da bi bil mogel obogatiti naše slovstvo. Kljub temu je ob Prešernu umetniško doraščal v pesnika izpovedovalca, medtem ko so učenci Koseskega ostajali nezanimivi posnemovalci. S čustveno liriko ni mogel med bralce, nekaj zaradi duhovniškega odpora zoper erotiko in svobodnejše misli v pesništvu, nekaj zaradi izdajateljske in založniške nemarnosti (Slodnjak 1979: 217–221, 417–433).

Kronologija pesmi

Slodnjak med drugim obžaluje, da niti iz Žakljevih izvirnih arhiviranih rokopisov niti iz Steskovih prepisov ni mogoče ugotoviti, kdaj so nastajale (Slodnjak 1979: 422). Konkretno sta res navedena samo dva datuma, za eno je datum pogójen,¹ za tri pesmi je čas njihovega nastanka mogoče dognati iz motivike in zunanjih okoliščin. Vse to je navedeno v opombah pri tukajšnji faksimilizirani objavi rokopisov. Obstaja še nekaj možnosti, iz katerih se dá kolikor toliko sklepati o času njihovega nastanka.

Črkopis

a) Samo dve Žakljevi pesmi sta v celoti napisani v bohoričici: *Gospodu Janezu K. Kersniku, pravimu uzheniku naravo-flóvja na zefárski Kraljévi VIK'SHI UZHIVNIZI V' LJUBLJANI ino pravimu so-údu zefárske krájnske kmétijfke drúshbe*, posvečena mu od njegovih hvaležnih učencov o njegovim godu 24. rožniga cveta 1838, je edina objavljena in edina Žakljeva samostojna bibliografska enota.² Druga *Pevza ljubésin in smert* [55] je ostala v rokopisu.

Bogato s svilenim rjuhami odét
Je stal v kraljévim vertu shôtar razlpet;
Pod njim je bla misa rumêna, krog njá
Golpe in gofpodje v venzu sedé.

Podoba je angeljčka med njimi bla,
Tak mila in lépa, ko luna fvitlá;
Ko svésala daniza na nébu gori,
Gorele so njenine blage ozhi.

Bolj, kakor rosha ki v vertu zvete
So liza njene rudezhe ble. –
Hzhi kralja, vsim draga podoba je a
Vfím ljuba, vfím sashelêna je bla. –

Vneto je sa-njo smed vfih blo narbolj
Pevza mladiga ferzé, ki je v szhisli nikolj
Spustil ní, ktéri, kader je koli pesem pel,
Gotovo kraljizhnize sladko hvalo je pel.

¹ Na listu s svinčnikom napisani podatki poslovne narave, zadnja letnica 1849, kar morda nakazuje nastanek pesmi.

² Ohranjena v enem samem izvodu v NUK.

Kralj pogleda po fhotoru okrog,
In veseliti se vidi gošpôde zél krog,
Med njimi le videl je pévza okó,
Ki lilo je folse lize bledó.

»Sakaj tak temno gledašh, o pevez moj!
»Ti je shalno ferzé in tefhko nezoj?
»Ti mar v ferzu nizh vezh péfem ne doní?
»Al sléga fe shaloft po dułhi ti?

»Drugikrat v goštjah veselih vesel fi bil;
»Mnogo fi fladkih péfmiz is uft islil;
Rasodéni mi péviz! Kaj te teshi,
In kaj ti fhalnoft prefladko mori?

To slifhati pévez je sirfo ?? vsél
Pobrénhal po strunah, in pésem sapél;
In shaloft vfo fvojo je v-anjo vlil,
Si s péfmijo gorézhe ferzé je hladil.

In pil je, in pravil, kak fladki mir
Dufha, ki bil mu je pétja izvir,
Satérli fo jafni pogledi ozhéfa njé,
Ki posabilo nikdar ferzé.

Kak milo in tiho mu strune pojó
Ko ferza glašove sh-njih vabi s' rokó!
Góspôdi je njéga pétja ginilo ferzé,
Gospém in gošpódam fo tekla folsé

Pozornost zbuja v bohoričici čitljivo izpisano ime *Marija Lonzhar* in zraven nevpadljiv, križasti pesnikov okrasek pod lepopisno izpisanimi soneti 13, 14, 15, 16. V bohoričici je tudi fragment proznega besedila, ko nek vdovec vzame k sebi ženino mlado sorodnico Marijo, ki jo opisuje kot idealno dekle.³

Res pa je, da si je še leta 1850 in 1853 z bratom dopisoval v bohoričici (Dolenc 1956: 214).

Pri nekaterih pesmih, ki so že v gajici oz. slovenici, se sem in tja opazi negotovost pri zapisovanju sičnikov *s* in *z*. Ne gre samo za upoštevanje pravopisnega pravila o rabi predloga *s* ali *z*, temveč za alterniranje med bohoričico in slovenico. Prim.:

³ »Marija je bila (ena) izmed tistih tananih podob, katerih zlati lasje, potočnice modrih oči, mirna obraznost, mila perjaznost ino dušo-polni pogledi nas na visoke in duhovne podobe Kaledanskiga pevca pominajo in katerih celo bitje nas z milo silo k sebi uleče.« Glej besedilo v razdelku *Proza* v pričujoči faksimilni izdaji Žakljevih besedil.

Z ternja in jim zdravi sad zori. Ni jasno, ali je pravopisna ali pravorečna napaka, pomota. (*Smaragd*, 2. k.):

V slavo se z Helenci sklenejo / Volni de se zmožtvali / Nad tiranskimi Peržani so (*Smaragd*, 6. kitica).

Deleq Bog obup naj meni / Dene, qednosti de se sgube / V starim rodu ne strohnjeni ... (*Smaragd*, 1. k.)

Temota ležala / Na srovim gorencu / Drevena in zjala / Je dušo v slovencu (*Vodnik*, 1. k.).

Z grajavci so Gorenci / Src inu otopejo / In revni Slovenci / Pri sladi sgorejo; (*Vodniku*, 6. k.).

En bratec med njimi / Izkreni vesel / Je blažno zatrobil / In milo zapel (*Slovenja*, 2. kitica).

Take pomote se sem in tja pojavijo še tudi, najbrž pozneje, v drugih pesmih in pričajo o njegovi vznemirjenosti.

In ko pervikrat zapoje skladnih zvônov direndaj, / Popusti vse déla svôje ljud, in teče kakor v raj / V vêžo milene svetnice, nebesčanske blážene, / Godcov pevcov pomočnice, strun kraljice zlavljene (Fragmenti o sv. Ceciliji).

b) Že v prikazanih primerih se poleg šumevcev *š* in *ž* iz gajice/slovenice pojavi znak *ȳ* za č. Tega je dosledno rabil pri sedmih od devetih pesmi v snopiču, sešitim z belim sukancem. Najbrž gre za Žakljevo znamenje pripadnosti ali zgolj ilirizmu ali vsem slovanskim narodom, med njimi pač tudi tistim, ki pišejo v cirilici. Težko, da bi zgolj s tem znakom hotel ustreči svojemu profesorju slovenščine, Francu Metelku ali Petru Dajnku, ki sta v metelčici in dajnčici zapisovala č z znakom *ȳ*. Ta znak se v zadnjih dveh pesmih v snopiču ne pojavi več, občasno le še v kakšni drugi pesmi, npr. v sonetu *Sim vaje bil pokonci se nositi* [4]. Če bi jih združili na eno mesto in bi se med njimi pokazala še kakšna druga stična točka, bi bilo mogoče tudi zanje ugotoviti približni čas nastanka.

Za omenjenih devet pesmi je zaradi njihovega trdega izražanja in tudi teološko zelo zahtevnih tem mogoče sklepati, da so nastajale na začetku njegove ustvarjalne poti, morda celo na spodbudo Franca Metelka pri njegovih urah slovenščine.

c) Občasno se v Žakljevem rokopisu pojavi tudi poseben znak, ki brez pikice označuje samoglasnik *i*. Pojavlja se v izglasju predvsem na koncu vrstic in ponekod sredi njih.⁴ Nisem mogla razpoznati, iz katerega (slovanskega črkopisa da bi bil prevzet, dokler se mi ni utrnilo, da je iz grške abecede. To se je najbrž dogajalo v zgodnji fazi Žakljevega ustvarjanja, ko je s pisavo pod vplivom slovanofilstva nekoliko eksperimentiral tudi v pisavi (čeprav ni jasno, s kakšnim namenom.

⁴ Prim. rokopis soneta *Stotera hvala tēbi, ječar kruti* [25] in eno od različic pri pesnitvi sveti Ceciliji v čast. Značilna pisava *-i-* brez pikice je na koncu vrstic in ponekod sredi njih.

č) Žakljeva posebnost so tudi vijugice (tilde) namesto strešic ali celo za zaznamovanje mesta naglasa pri samoglasnikih, ki se pa na zaslonu ne vidijo zmeraj tako dobro kot na papirju v živo (prim. pesem [45]). Ni jasno, od kod je prevzel to znamenje, niti ne, ali je mogoče imelo dogovorjeni pomen za družbo, v kateri se je avtor gibal ali je bila preprosto njegova gosposka manira.

Jezik

Drugo, po čemer bi se dalo ugotavljati kronologijo Žakljevih pesmi, je njegov jezik v pesmih, pravzaprav besedišče, slovnične oblike in pravopis.

a) Zdi se, da je edini pesnik, za katerega je značilno akanje pri pisanju zlogotvornega *r*. Akanje je tu morda nasledek avtorjevega rovtarskega narečja v domačem okolju. Prim.: *târdih pârsih* [35]; *sarca* globočini«, //...// Tam škàrjanca radovanje / Mi je vlilo v *sârce* mir!« [36]; se kdo koli obârne [59]; *Smârt*. ... Povârhu koč spomin, ki *mârzlo* me objema [5].

Poleg tega uporablja v takih primerih tudi tedaj še veljavni *-e-* pred zvočnikom *r*: *skerb* [37], *seršen* [38]; *V serce zaterlo* [40]. Najbrž je to poznejša faza. Tak primer se lepo vidi iz treh različic naslova: *Smârt slaviča* / *Smert slaviča* / *Smrt slaviča* [53].

b) Drugo merilo, po katerih se da ugotavljati kronologija Žakljevih pesmi, bi bila po uporabljenih oblikah, prim. *sim* / *sem*: Vse je še po *starim* [45]; Kdar zašel *sim* nekda [45]; Radostin *sim* ž-nje pil [45]; kdar oči *sim* v hrepenitvi [46]; Spet glas svôjiga šumênja [49]; Prešerin [40]. Napredek v upoštevanju novih oblikovnih pravil se vidi predvsem pri pesmih z več različicami, na kar je opozorjeno pri opombah.

c) Podobno je pri upoštevanju skupine *š > šč*: »Sej je Marija grešnim zatočiše, / Pomoč kristjanom, ki per nji jo iše.« [40].

Pesmi s to narečno posebnostjo prav gotovo sodijo v zgodnejši čas njegovega ustvarjanja.

č) Druga narečna posebnost je izrecno za poljanski govor značilen pridevnik *zal-a*.⁵ Žakelj ga je lahko prevzel od matere, saj sta si bila s pisateljem Ivanom

⁵ Žakelj ga ima tako rad, kot da bi ga hotel udomačiti v splošni jezikovni rabi in zato mogoče ni sprejemljivo merilo za čas nastajanja Žakljevih pesmi.

Tavčarjem, ki ga je rabil v pomenu za *čedno, stasito, lepo, dekle*,⁶ bližnja rojaka. Žakelj ga pogosto rabi izrecno za žensko personificiranje: pred Kranjo *zalo* [3]; »Pred materjo *Slovenijo prezalo* [4], a tudi za nežive predmete: »*zala* skalca« (Jeremia, 1. k.), »Rima cvet Ilirja *zala* je« (Smaragd, 7. k.), spanjšica *zala* [41].

»*Kak težke bivajo nogé, kak stopnje so negudne!*« (Dve poslanki, [69], 21. k.) se v pomenu *truden, leniv*, pojavi le enkrat, a je tu omenjen zaradi domnevno poljanske provenience.⁷

Tudi *vsednja obleka* (za vse delovnike v tednu, delavniška nasproti zakmašni, nedeljski): »*Vsédnjo halo in odélo dan si vsak na sêbi imá* (I. Zidanje) se je na Žirovskem ohranila vsaj še v čas mojega otroštva. Prav tako glagol »verdevati > vrdevati, le da zgolj za oskrbovanje živine v hlevu, Žakelj pa ga rabi za rože: »*Dekle verdevalo / Skrbno si je vrdevalo*« [51].

Prislov v verzu »Po hiši letati *yserod* [63; 10. k.] je izrecno idrijski, še zmeraj pa iz rovtarskega narečja.

d) Ali je »*ravnada*« [32; 2x], tj. ravnina po vzoru »žernada«, »frčada« primorski narečni izraz ali je Žakljev neologizem po zgledu navedenih besed?

e) Pesem o *vdovcu* iz Ribniške doline je narečno dolenjsko obarvana tako njeni zvočni podobi kot po suhorobarskem besedišču. Da je sledil celo tehničnim novostim, priča »mikroskop« [Vdovec; 6. k.].

f) »*Jezeri* so let minoli« (Smaragd, 5. k.) seveda niso samostalniki srednjega spola jezero, temveč starodaven števniki tisoč, ki ga še poznajo in uporabljajo Slovenci v Porabju.⁸ Žakelj ga je najbrž spoznal prek Stanka Vraza, prav tako vzhodnoštajerski glagol »gučiti«.⁹

g) 7. februarja (svečana) leta 1850, komaj en mesec po materini smrti, nekdanji navdušeni pripadnik ilirizma odgovarja na Dunaj tedaj najbolj uglednemu profesorju slavistike Franu Miklošiču, da mu bo v kratkem poslal zbirko besed iz krajev, koder je služboval in tudi iz domačega okolja. Z njo se je pridružil številnim slovenskim izobražencem njegovega časa, ki so poleg osnovne zaposlitve videli smisel svojega dela za narod v takšnem ali drugačnem filološkem prizadevanju.

⁶ Pred desetletji se je še slišalo, danes pa ne več.

⁷ »A si *naguden / nagudna*,« je dejal naš ata, doma s Poljanskega, kadar je hotel koga dobrohotno opomniti k delu.

⁸ In sem ga pred petimi desetletji tudi sama slišala iz ust gospodinje, ki je imela na dvorišču čudovite pelargonije.

⁹ Vprašajte s l a v c a , čemu tak' sladko guči (Zaničevalcem pevcev).

Blagorodni gospod dohtar!

Jako me je oveselilo od Vas zvédeti, da ste se nam Slovénцам takó potrebniga déla, slovenskiga rečnika, podstopili. Že zdavnaj mi je na mar hodilo, da bi se vsem raben rečnik le iz rok tako izurjeniga gospoda kakor ste Vi, preslavni gospod dohtar! pričakovati imel, ker smo mi Slovéneci v mili domačiji še vse premalo izurjeni in tudi takih in tolikih pripomočkov némamo, kakor Vi na Dunaji. Oveselilo me je pa tudi, da ste se potrudili do méne pisati, da bi vam svôjo besedno zbirko v porábo poslal, in z radostjo Vašo próšnjo dopolniti mislim, že zdavnaj želèč, da bi moj majhen trud, naši mili domovini kaj zalégel. Samo to Vam moram narpoprej povédati, da je ravno zdaj némam domá, ker sim jo že pred nékoliko tédni, milimu prijatlu v pregléd poslal: pa še danas mu popišem, naj mi jo pošlje nazaj, ali pa naravnost Vam, blagi gospod, na Dunaj. V štirinajstih dnéh odsorej jo boste iméli. Tudi to vam povém, da moja zbirka ni samó po Dolénském, ampak tudi, in sicer večí dél, po Notranjském, poséбно okoli Idrije, na Blokah in po Ribnici nabrana. Gorénščine je pa malo vmés. Najde se pa v nji marsikaka tominka. In mimogredé bi Vam světoval, še v Gorici, ali, kar bi boljše bilo, na Tominském kakšniga domoljubiga gospoda poiskati, da bi se iz tiste z dobrimi slovénškimi besédami bogate, čeravno z italizmi prepolnjene, okrajine kaj za Vaš réčnik pridobilo. Tomínščina, namreč, je pri nas Slovénceh skoro ptujka! Škoda, da Vam jaz nikogar tam bivajočih rodoljubov nasvétovati ne vém. Pa vérlí gospod Cigale, ki je zdaj na Dunaji, vam bo gotovo kakiga svôjiga sošolca iz Gorice naznani védel, in Vi, Blagi gospod ga gotovo poznate, sej je vrédnik »Slovenskiga deržavniga zakoníka« in ministerjalni kocipist.

Kar mi nadalje pišete od pogojev, stroškov i.t.d., Vam moram naravnost povédati, da mi je dobička dovólj, če k slavi mile domovine kaj pripomorem, in se s svôjo le malo vrédno zbirko pri Vašim trudopolnim délu vdeležim, kτέρimu naj Bog svoj blagoslov in dober spéh in ték dodeliti rači. Amen.

Končaje Vam moram še to povédati, da sim Vaše drago pismice še le véčraj prijel iz Postojne. Nikar tedaj ne mislite, da sim pózniga odgovora jaz kriv.

Vas, slava Slovéncev, iz vsiga serca pozdravljajoč ostanem Blagorodni gospod dohtar,

Vaš vserdno vdani sluga

Anton Žakelj Kaplan

Ni znano, ali je v pismu omenjana zbirka prišla do Frana Miklošiča. Doslej ni bilo o tovrstnem prizadevanju Antona Žaklja nič znanega. Morda bi se to dalo preveriti v njegovi morebitni zapuščini na Dunaju.

h) Žakelj je kakšno karakteristično besedo prevzel tudi iz jezikov drugih slovanskih narodov. Od kod mu pogosti »ljud« (= rod) [20 idr.], iz poljščine ali češčine, ruščine? Marsikatera beseda se pojavi samo pri njem: »*Boltive goske*« in *boltivi* ljud [27] v pomenu *nepameten* je iz ruščine,¹⁰ za marsikatero drugo, npr. »*kojiti*« [št. 43], pa bi bilo treba, da si Žakljevo ostalino ogledajo jezikoslovni strokovnjaki.

¹⁰ Za pojasnilo se zahvaljujem etimologu akad. Marku Snoju e-pošta, 20. 4. 2022.

i) Današnjega leksema *hrepenenje* Žakelj, kot kaže, ni poznal, da si je pomagal z besedo *hrepenitev* [10, 46 itn.]. Ni se izogibal besedam: strast [34, 46], sladoglasje [32], slast [51, 52].

j) Glede na to, da je izhajal s podalpskega kulturnega prostora, so najbrž stiki z goriškimi pripadniki ilirizma vplivali, da je bil seznanjen tudi s primorsko burjo in sadjem: murve, brajda, smokve, poltjo laških deklet: »črno tujko« [54].

k) V pesmi »Dvojna vlaga« [32] knjižno »pomlad« v nadpisih zamenjuje koroška »vigred«, hiperkorektnost pa botruje zamenjavi »rože« z »vertnico«. Gosposko besedišče: *Lazurni* [52, 53]. Lej sred gromov v temi *porfirni* [po 40].

l) Žakljevi zvalniki (prim. Bog ljubezni, bog ljubezni / Ti *nemirče* milo / Lelju; Prašaj raji mater milo, – / *devče* blago / Kancioni) so najbrž ostanek njegovega stika z ilirščino.

Navedene alineje so zgolj spodbuda za temeljito jezikoslovno analizo Žakljeve ostaline. Njena količina je študijsko obvladljiva, primeren zanjo pa bi bil po slovanskih jezikih razgledan raziskovalec. Predvsem zaradi vprašanja, ali se je v pesmih z narodnostno tematiko, v katerih se pojavljajo danes na videz nerazumljive besede, navdihoval pri Jovanu Veselu – Koseskem ali se je z njimi v obdobju ilirizma vključeval v panslovanske težnje.

Poetika

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski ni bil izpovedni lirik Prešernovega kova, ampak je ustvarjal objektivno liriko. Njegovo pogosto dopolnjevanje pesmi v številnih oblikovnih, verzni in sporočilnih variantah dokazujejo, da je veliko dal na pesniško formo in da je bil pesnik po naravi. Žal ni imel priložnosti niti sgovornika, ki bi ga podpiral ter usmerjal v njegovi ustvarjalnosti in bi z njim lahko pretresal svoje zadrege. Učenje pri Prešernovi poetiki je bilo premalo in ga je v iskanju lastnega izraza celo ovirala.

Najbrž se je zgledoval tudi po Koseskem, o čemer priča nekaj okrajšanih besed, ki pa so lahko tudi posledica branja vzhodnoslovanskih jezikov (poljščine, ruščine) in nedvomno tudi ilirščine.

a) Pri pesmih z družbeno motiviko je opazno Žakljevo *naštevande*. Ne ustavlja se samo pri *Nemcih*, sodeželanah, ki so tedaj imeli v rokah večino oblasti, nad čemer bolj ali manj (ne)posredno potoži na več mestih. Vsaj nasproti Madžarom

se je lahko postavil, saj se Slovenci niso uklonili Turkom, so pa zaradi njih trpeli južni Slovani – Žakelj je njihovo zgodovino dobro poznal [58]. Pesmi tematizirajo njegovo domala evropsko razgledanost, ko zgodovinsko utemeljeno omenja Franke in Latince (= Rimljane), umetnosti predane Lahe in morju Albione (tj. Angleže); (*Sej mili Bog je zverstil vse narode* [13]).

b) Žakljevo rahločutnost in mehkobo kažejo njegove *pomanjševalnice*: *muzice* [7], *solzice* [9], *zvezdice* [10, 27], *iskrice* [10], *lipica* [12], *dušica* [27], *ročica* [30], *rosica* [37], *tičica* [43]),

c) pogosto jih podvaja: *dete > detece > detešče* (*Pepelnična*); *Cvet > cvetlice > cvetličice* [43; 51], *kresničice* [53], *zvezda > zvezdica > »žarenih zvezdičic«* [45].

č) Že pred Simonom Gregorčičem je ustvarjal sestavljene, dvojne pridevnike, kar se vidi iz objav: Raznêse časa *vijorepna* piš (*Pepelnična*), *srebros'jajne, mirodarne* luči; *pesmonôsko ... srce* (*Zaničevalcem pevcov*) in rokopisov: *oskrbnica nežnomila* [51], v rasti urni *čvrstonežni* [51], »*Milotamna, tajnosenčna, neumljivo* sladka noč; krila *zvezdovenčna*«, »Iščeva se v polji, v *klasocvetni* njivi; / Nama ozaluje *hladodarno senco* [65], Gospodarit gre v goščave *sladkokljunim* ptičicam [43], *Mirokradne* nje britkosti, /.../ *miloslušljive* sladosti [71]; »*sréčodarne sanje*« [34], Ko *trudnonog* se Bledu približeval sim« [40, 4. k.].

d) Poosebitev je pri Žaklju za Slovenijo in slovanstvo v različnih jezikovnih oblikah priljubljena pesniška figura za Slovenijo in slovanstvo: »O mati Slavija« [8], »Mati Slovenija« [4], »Slovenija, zateri žalost v duši« [23], »Slovenija ... uboš'ca« [8].

V Sloveniji se drami pomlad,¹¹ s cvetjem in ptičjim petjem,
Al za veselje malo ve uboš'ca,
Ker vdanga vidi ptujoljubni zmami
Na vsih straneh še Kranjca in Korošca [8].

Žakelj ne govori le o Kranjski, ampak ga pod Vrazovim vplivom zanima celotna Slovenija, pri ta je dobro ločeval med narodno zavestjo in deželno, upravno pripadnostjo.

e) Slovanska primera se pojavi vsaj dvakrat. Na začetku pesnitve o zidanju cerkve sveti Ceciliji se je morda vadil v pesnjenju pri profesorju slovenščine Francu Metelku:

¹¹ Slovenska pomlad leta 1991 ima tu daljno prednico.

Kaj vervi ljud sred Ljubljane? Kam se množice valé?
Tje skozi ulice prostrane? Kaj njih pesmi se glasé?
Al somènj je srèbrokradni, dan kupčije, dan prodáj?
Al je tam per lipi hladni kratkočasni ples in raj?

Ni somènj ne, dan kupvanji, ènim dober, drugim trud;
Tudi ni ne dan plesanja, ni na plés oblečen ljud;
Vsédno¹² halo in odélo dan si vsak na sèbi imá,
Vender pôje vse vesélo, al prijazno si kremljá (Cerkvica svete Cecilije. 1. Zidanje).

Na tlako gredo, toda danes zato niso potrti in čemerni, temveč dobre volje, čeprav ne gredo na ples. Po deželi so res že številne cerkve, toda nobene še sveti Ceciliji v čast. Drugič se slovanska primera pojavi v popolnoma intimni situaciji. Kaj le se je zgodilo dekletu:

Al mati preskrbna pustila je svet?
Al sestra zgubila deviški je cvet?
Al bratec premili je šel na vojskó?
De tarna in cvili deklica tak zlo?

Al ljubiga vzela nemila je smrt,
V dneh mladih zavila v mrtvaški ga prt?
Pač bi se jokala, pa ne tak bridkó,
Če Bog bi preselil ga v sveto nebó.

Zdihvala bi v revi, jokala bi za-nj
Po delovnim dnevi, sred nôčnih tud sanj;
Bogú bi zročila vse svôje gorjé,
Britkost bi minila, vsahnile solzé.

Pa hujši mem smrtno je njena britkost;
Kdo neki doživel že tako je zlost!
Joj! Vid'la je, kak je on z drugo kremljal,
V prijaznim kremljanju jo večkrat kušval. [62]

f) Miselni prestop je posebnost Žakljeve poetike. *Pomladanska pesem* [37] ni niti stereotipna niti lahkotna, kar dokazujejo številni miselni prestopi, v katerih je Ledinski pravi mojster. Prav tako šestnajst štirivrstičnih kitic dolgo balado *Angel in déte* odlikujejo številni lahkotni miselni prestopi, ki opozarjajo na Žakljevo pesniško moč. Primeri:¹³

¹² Narečno poljansko v pomenu 'za vse dni, vsakdanjo'.

¹³ Zaradi Žakljevega doslednega pisanja vsake nove vrstice z veliko začetnico je miselni prestop težje opaziti, zato so v tukajšnjih zgledih velike začetnice na začetku vrstic izjemoma spremenjene v male črke in podčrtane, da bi bil ta prestop čim bolj viden.

Na svetiga Gregorja dan
se tiči ženijo, to vem,

...

V Almado¹⁴ kranjsko, če že smem
tak mesto krstiti lepo,

...

Pa mestica prijazniga
ne hvalim jaz ko srebra vir;

...

Ta v prsih hrani si srce
nedolžno, kakor otročič,

...

Sej mestice naj ne slovi
le zbog srebra skoz celi svet,

...

Ti, kosja muza! Pa mi stoj
zvesto v pomoč, da v dično čast
dopojem mu vse sreče roj [63]

Tud sladkor zmika, a od ust
si sebi utrjuje ga

...

Pa vendar ga njegov gospod
nad druge tice vse čislja
Gospodu Andreji se res tič
zasmili prav v srce srca [70]

Zakaj, če plešast vrh se ti pokrije
z meglico lahko, je že dežjonôdna, [39]

Prazni grad je zapustila
nočnim sovam v nočni raj.
Vse zastonjberšljan podpira
njih razpadajoči zid,
Bolj in bolj se vse le podira
na zidarja sramni stid. [48]

Kadar se pomlad povračuje,
Pošlje z néba mili Bog
angela, de svét obsuje
z novo sréčo krog in krog;
In poslanec božji obsije
z rajsko rôko zêmljo vso,

...

Lastovica se priséli
iz južnih krajev za morjâm [30]

¹⁴ Najbrž Almaden.

Hladan zefir skoz tihi mir
pošilja svoj pihljej,
...
Lej, iz vode zdaj prihite
rusalike zelenovlase.
Kje je poet, ki bi njih cvet
z^unal zbrati v pevskih strunic glase?
...
Njih ustnice premilene
s^o smehljaj, radost in šal[j]ivost,
...
Nečutno tih zefirov dih
je težji, nego pa njih krila,
Si slednja pas je v ščipov čas
iz samih lunnih žarkov zvila –
...
Povodni mož pa z terstnih goš
z^uavidno gleda na njih plese [53]

Kjer metulj in kebrič s spomladansko penco
n^ama ozaluje hladodarno senco; [65]

g) Žakljeva posebnost je tudi prestavljanje verzov in celih kitic v eni in isti daljši pesmi ali pesnitvi ali celo prenašanje iz ene pesmi v drugo, je pa ta pesniški postopek, ki pri Žaklju najbolj izstopa v fragmentih pesnitve o sveti Ceciliji, znan tudi v slovenski folklorni pesmi.¹⁵ Čeprav med posameznimi rokopisi in prepisi vsebinsko ni mogoče najti prave povezave, ker jih vmes nekaj manjka, skrbno branje kitic kaže, da so nekatere prestavljene, premeščene, premešane iz enega dela v drugi del pesnitve. Podrobnosti o tem bi zahtevale samostojno študijo.

h) Nekaj Žakljevih pesmi je ohranjenih v različicah in so kot predelave izjemno koristne za študij pesniškega ustvarjanja. Žal nobena ni dokončana, čeprav se iz popravkov vidi, da se je dolgo trudil z njimi. Lahko pa, da je od njih kaj izgubljeno.

Pri pesmih o otroštvu je spreminjal naslove: *Življenje-pis učéniga kosa, I. Spev, Rojstni kraj. Vesele in žalostne pesmi od učeniga kosa; Bukve perve; Rojstni kraj in starši; Potujčen kos / Rojstni dom kosa / Vazpitanje životno* [63, x70].

Pri sonetu *Sim vaje bil pokônci se nositi* [5] obstajata dve različici. V prvi se ne bi hotel ukloniti pred »kraljevskim«, v drugi pred »carskim« očesom (1. kvarteta). V njej čuti trepet *Pred mîlo máterjo – pred Kránjo zalo*«, a je s svinčnikom dodan nadpis »Slavo«. Itn.

¹⁵ Zmaga Kumer (1965: 1153–1158) ga je registrirala s pojmom »potujoči verzi«.

Primer: Sonet *Ko se ob uri srčniga izliva* [3] je ohranjen v treh različicah, ob katerih je mogoče lepo slediti Žakljevemu pesniškemu procesu. Težko je reči, katera je prva in katera njegova zadnja odločitev. Najbrž je tista z avtorjevim grandioznim podpisom prva. Glede na čistopis je nastal v čustvenem zanosu v eni sapi. V prvi terceti je neposredno nagovorjeno »dekle milo«. Tako hrepeni po njej, da si želi streti telo v prah:

De duh do tēbe mōgel bi zleteti,
Saj ti edina hraniš za-nj zdravilo,
Ki vsih težav in nuj ga zna oteti.

Toda kako z njim na dan! V nadpisu je »milo dekle« zato zamenjala »domačija«. V drugi različici varianti je v prvi terceti naslovljena »Slav'ja mila, zala« v sedanjiku in v tretji »Slovenija prezala!«, in to v pretekliku. Po popravkih se vidi, da je nagovor *Sloveniji* tretja in zadnja Žakljeva odločitev in kako je še tehtal med mislijo in izrazom:

»Ko mi je *ptujnost* (nadpis: *zmota*) bolni um ječila (popravek: *ječvala*).
:
Želeč, de b' truplo v prah se razdrobilo: Ko mi je *ptuja zmota* um ječvala.

Da pesnik ni samo mehanično zamenjeval predmet nagovora, se vidi iz druge tercete, ki je v nadosebni motiviki popolnoma drugačna:

Okornost je težko blo razdreti/nadpis: streti
Ki vanja me je ptujnost bla vkovala,
In ž-njo sim mogo mogel v grob še deti.
Težko je okornost spon razdreti / različica: Verig okornost je težkó blo streti,
Ki vanjo me je ptujnost bla vkovala.
In žnjo sim mnogo mogel v gròb še deti.

Žanrska vprašanja

a) France Prešeren je vpeljal nepisano pravilo, da je merilo za pesnika sposobnost splesti sonetni venec. Najbrž je res to imel pred očmi tudi Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski. Toda njegovi ohranjeni izpovedni in domoljubni soneti niso zadosten dokaz, da gre za fragmente dveh sonetnih vencev, kakor – brez kakršnih koli zgledov! – trdijo nekateri literarni zgodovinarji (prim. Slodnjak 1979: 419).¹⁶

¹⁶ Bolj temeljito na to temo prim. razpravo Janka Kosa (2022: 65–73) v pričujoči monografiji.

b) Žakljeva novost sta repati sonet *Opravlјivcu* (1855: 328)¹⁷ in poskus soneta z odmevom: *Nedolžna leta* [1].

c) *Pevza ljubésin in smert* [55] je pesnik poimenoval **balada**, kar po današnjem pojmovanju lahko izhaja iz naslova in čustvovanja v pesmi, medtem ko dogajanje samo še ni tako tragično – razen če se ne pomisli na posledice pevčevega razočaranja, glede na naslov!

č) *Žalostinka izpod Blegaša* ni dokončana, naslov in poanta ene od različic pa vendar nakazuje, v kakšnem razpoloženju je nastajala.

d) Romanco *Le mémo!* (Debeljak 1957: 100–102,117) Slodnjak (1979: 419) imenuje humoristično pripovedno pesem.

e) Satire so grafično pritajene, napisane s svinčnikom (komaj se še vidijo) in praviloma nedokončane.¹⁸ Bolj dostopna je, prav tako nedokončano ironična verzificirana avtobiografija *Življenjepis učenega kosa* (Slodnjak 1979: 419). Koordinatorju posebej je namenjena *satirična* štirivrstičnica, ker se ob popravljanju tiskovnih napak – ali tudi njegovih besedil! – hkrati ne trudi odpravljati lastnih slabosti.¹⁹ Čudni vrač je *satirična* pesem na račun pridobitnih zdravnikov [66].

f) Epigram *Seršen* [38] prav tako pika omenjeni poklic z domiselno besedno igro, medtem ko se pri *Učniku* [61] hudomušno poigrava z naslovljencem na podlagi naglasne alternacije v besedi. *Misli* [42] so ironične (1, 4, 6), teološke (2), refleksivne (3) in poetične (5) o človekovem dozorevanju, »morda bolj zanimive kot slovenski distihi pred Stritarjem kot po svoji vsebini« (Debeljak 1957: 107–108). Prvotno je bil distih oblika epigrama (Trdina 965: 219), kar Žakelj dosledno upošteva.

Kljub temu da sta si bila kot pesnika Anastazij Grün in Anton Žakelj naklonjena, saj sta si vzajemno prevajala pesmi,²⁰ je bil Žakelj kritičen do grofa zaradi njegovega ravnanja s kmeti. Zoper grofa Antona Auersperga je uperil epigram *Pevcu svobode*²¹

¹⁷ V našem času si ga je privoščil Milko Matičetov ob 400-letnici izida italijansko-slovenskega slovarčka *Vocabolario Italiano e Schiavo* Viden 1607. (Stanonik 2022: 317).

¹⁸ Več o njih v opombah pri besedilih.

¹⁹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, zapuščina Viktorja Steske.

²⁰ Anastazij Grün je zaslužen, da je Žakljeva Mlada Breda postala znana daleč čez slovenske meje in zato se mu je skušal oddolžiti s prevodom Grünove pesmi *Blätter der Liebe*.

²¹ Po drugi varianti je Žakljev epigram na račun A. Grüna kot zatiralca slovenskih podložnikov ohranil Fran Levec (Simon Rutar, NUK, Ms 395, 281); (Dolenc, SBL 1991: 931).

Kar je še puščal mu car, si ti mu skozi rad jemal,
Rezal jermene mu s pleč, zvezati bolj mu roke.

g) *Ritornelice* [41] je pesniška oblika v maniri italijanske folklorne pesmi. Vsako kitico sestavljajo tri vrstice, od katerih se prva in tretja rimata; pri Žaklju z žensko rimo.

h) Žakelj je podnaslovil po številu vrstic skoraj sonetu podobno pesem *Vprašanja in odgovori* kot *Kancioni*²² [56]. Izjavni osebek svetuje navihani odsotni deklici, naj se raje obrne na mater po odgovor o skrivnosti življenja, čeprav ga ji posreduje metaforizirano z dogajanjem v naravi, z motivom metuljev na dišečem cvetju.

i) Žakelj se mistično vživlja v tragičnega svetopisemskega preroka Jeremijo [snopič 2–3], jetnika [25]. Osebna in družbena svoboda je za Žaklja velika vrednota. Še bolj karakteristično zanj pa je, da se vživlja v dekliško naravo [59] in tako pravzaprav lažje razkriva svojo eksistencialno stisko izločenosti na družbeni rob [37].

j) Slavospevi so posebna vrsta pesmi v Žakljevem fragmentarnem opusu šteti slavnice župnikom: prvemu slovenskemu pesniku Valentinu Vodniku [snopič, 7], Leopoldu Albrehtu [33], botaniku, »rastlinoslovcu« Valentinu Plemlju [41] in Matiji Vrtovcu.²³

Posebna vrsta slavospevov so pesmi v čast goram (*Triglav, Begunščica, Blegaš, Bled*), kar je prvi opazil Anton Slodnjak (1979: 419).

k) Zdravljica *GOSPODU Leopoldu Albrehtu, fajmoštru v Studencu pri njegovem odhodu* [33] na novo službeno mesto je bila ob slavnostnem obedu namenjena utrditvi prijateljstva oz. duhovniške povezanosti

l) Proti koncu življenja je Žakljeva ambicioznost opešala, ni pa usahnila njegova pesniška žilica. Zato je rad ustregel župnikom sosednjih župnij s priložnostno pesmijo za svečane priložnosti. O tem priča kot je bila *Pesem o blagoslovljenji Náviga velikiga altarja sv. Lavrencija na Raki* ali že posthumno objavljena pesem v čast Mariji.

m) Narodna povest (*Dve poslanki, Udovec* (kratkočasna povest).

²² O tej pesniški obliki trenutno nimam natančnih podatkov, le na spletu je sporočilo, da je tako nekaj svojih pesmi naslovil Ivan Cankar.

²³ Nekateri oporekajo, da bi bil avtor te pesmi Anton Žakelj.

Izbrana motivika

Pokrajinsko opredeljena motivika se pojavlja v pesmi *Vdovec iz Ribnice*, *Blegaš* iz obdobja Žakljeve kaplanske službe v Poljanah nad Škofjo Loko, *Veliki Trn* ob slavnici župniku Leopoldu Albertu ob odhodu v drugo župnijo. Za druge znamenite, že tedaj turistične kraje Bled, Bohinj, Triglav, niti za Idrijo kaj šele Begunščico ni nobenih oprijemljivih podatkov. Le sklepati je mogoče, da je bilo to v njegovih mladih, morda celo študentskih letih, ko so ga noge še krepko nosile ali pa v gosposki družbi v času bivanja pri baronu Gusiču v Gradacu v Beli krajini.

a) Šolski začetki?

Od vseh Žakljevih pesmi so najbližje stilu Ivana Vesela-Koseskega pesmi v pravzaprav edini, unikatni, rokopisni Žakljevi zbirki pesmi v snopiču z devetimi pesemskimi besedili. Njihova zahtevna duhovna oz. teološka tematika (*Jeremia*, *Duh omotce*, *Božje razodenje*, *S. Trojica*) po eni strani namiguje na vpliv učitelja Metelka, po drugi strani pa tudi povezanost s pesniško tradicijo (pesem *Vodnik*), in avtorjevo iskanje o družbeno-nazorskem odločanju in opredeljevanju med ilirizmom (*Smaragd*) in slovenstvom (*Slovenja*) in tudi, da ga je posebno navdihovala narava (*Begunšica*; ime gore nad Tržičem; 9×4) in zaposlovala minljivost sveta in človeka (*Gradovi*). Duhovna razsežnost, znak *y* za *č* in okorno izražanje nakazujejo, da je pesem, tako kot vse iz navedenega snopiča, nastala na začetku Žakljevega pesnjenja.

Za njegovo usodo je značilno, da ga je mladega privlačil prerok *Jeremia* (11×4).²⁴

Slovenski pesnik se v obliki vločnice mistično vživlja v svetopisemskega preroka, le da ga iz puste puščave prestavlja v slovensko gozdno krajino s smrečjem, brinjem in bukovjem: »V poqitek mi bo bukve listje velo / Serce odeji tvoji, Duh! veselo, ...« (4. k.). Kljub slutnji, kako veličastno čustvo je Žaklja prevzemalo, pesem ni dognana. Snov je bila prezahtevna za ubeseditev na začetku Žakljevega ustvarjanja.

Duh omotce (6×6), tj. omotičnosti, omame, je po vsebini pesem v smislu Jeremijevih žalostink. Brez njihovega poznavanja se zdi ta Žakljeva pesem nerazumljiva. Resnica je osovražena, ljudje se zakrknejo v milosti. Žakelj prenaša v svoj čas Jeremijevo izkušnjo o nepremišljenem ravnanju rojakov. Bridka, refleksivna, bojevita pesem, kot nobena v tistem času: »Se tirani vse derže krivice

²⁴ Jeremija (650–645 pr. Kr. – po letu 587 pr. Kr.) je eden od treh (Izaija, Jeremija, Ezekiel) poznejših svetopisemskih prerokov Stare zaveze, zaradi edinstvenosti njegovih prerokb samotni in preganjeni, pahnjeni na rob družbe (*Sveto pismo* 1997: 541–612).

/ Brezden ljudstov v serdu ko bobni / Vredni niso dati jim pravice. / Draž[i]lj
ljudstvo de pekel gori / Temnim moder je sovet minul / V brezden de serdit jih
ljud posul« (3. k.). »Ljudstvo za svobodo ni zorelo / Kraja ko svobode ne pozna
/ Se v resnice luči ni zcvetelo / Fanatizem se temnic divja / Ki v pobožni tmi
preliva kri, / Sam v sovražstvo de spepeli« (4. k.). [...] *Ne glasite svitle nam resnice
/ V rane de serca ne zbodla bo / Oznanujte sladke nam temnice / Prerokujte
kar slepilo bo / In tudi če poginemo / Brez strahu de svet saj vživamo*« (6. k.).

Pesmi *Božje razodenje* (18 × 6) in *S. Trojica* (9 × 8) sta zadnji dve v snopiču. Prva kot nekakšna kateheza povzema Sveto pismo predvsem Stare zaveze. Prve tri kitice, najbrž na podlagi bogoslovnega študija, razlagajo začetek stvarstva in človeka, »božje razodenje« s pomočjo Svetega Duha, nato pa se trdno oprejo predvsem na Sveto pismo Stare zaveze.

V primerjavi s prejšnjimi pesmimi je v njej avtorjev napredek očiten v veliko boljši sporočilnosti, posebno za bralca, ki pozna svetopisemsko snov. Drugim je naštevanje številnih imen najbrž dolgočasno in tuje. Petnajsta kitica prestopa iz Stare zaveze v Novo zavezo s preroki, ki so napovedovali Kristusa, in z Marijo, meforizirano z »danico«. Zadnja pesem v obravnavanem snopiču je refleksivno najbolj zahtevna Žakljeva pesem, saj gre za filozofsko ali teološko ali eksegetsko razlago najbolj zahtevne dogme v krščanski veroizpovedi.

S.[veta] *Trojica* je refleksivno najzahtevnejša Žakljeva pesem. Saj gre za filozofsko ali teološko ali eksegetsko razlago najbolj zahtevne dogme v krščanski veroizpovedi. Pesem obsega devet stanc s prestopajočo rimo. Le zgodovinsko razgledan teolog bi lahko presodil, ali se avtor pri tem opira na kakšno teološko teorijo iz svojega ali starejšega časa, ali je njegova refleksija izvirna, ko poje:

Bitje tako svete je Trojice.
Oče je rodivnost žive vode,
luč od luči, svitel in oblak,
zemlja, drevje sin svobode,
ide duh z obeh ko luč in zrak.

Že v drugi kitici nastopi Modrost, ki se je po njegovem rodila iz ljubezni Očeta in Sina. Nato so vse kitice posvečene njej, po vzoru svetopisemske *Visoke pesmi*, celo s poudarkom na nevestini temni polti: »Ogorela sim, ker sonce sveti« (4. kitica; prim. Vp 1,5). V nadaljevanju je prepoznati še več vrstic iz Pesmi vseh pesmi. Za četrto kitico prim.: Vp, 1, 4. 5. 6, 5. kitica (Vp 2, 2.3. 11.12.14) 6. kitica (Vp 4,8; 6,11). Najbrž jo je napisal v prvi polovici štiridesetih let 19. stoletja, v času, ko se je bohoričica umikala gajici, kar se vidi iz njegovih pomot, ko sta mu v rokopisu še delali težave črki *s* in *z*.

Že precej bolj dodelana pesem *Gradovi* (4 × 6) je družbenokritična na račun njihovih prebivalcev. Kdo se jih še spominja?

Smaragd (25 × 4) je zelena Ilirija. Njena slavna zgodovina priča, da se zmeraj znova pobere. Pesem je Žakljev davek ilirizmu.

Vodnik (6 × 8) je posvetil v duhovno temo Slovencev z brambovskimi in budniškimi pesmimi in velika škoda zanje je, da so ga izgubili. Pesem posnema ritem Vodnikove alpske poskočnice, le da združuje dve štirivrstičnici v eno osemvrstično kitico.

Kot da je *Slovenja* (12 × 8) še zmeraj napisana njemu v čast, verz in kitica pesmi sledita Vodniku. Pesem je domišljjsko optimistična. Naslov bi lahko meril na povezanost avtorja s Stankom Vrazom in vzhodno slovensko etnično ozemlje, kjer je bil toponim Slovenija prej in bolj udomačen. Omemba »Ma[d]žarov in Mozlina« [= muslimani], tj. Turkov to še potrjuje. »Mileni«, Finci in Mongoli segajo daleč čez slovenske meje. Še toliko bolj, ker zadnja kitica omenja celó Evropo in se s tem navezuje na Vodnika, ki je v *Iliriji oživljeni* Slovenijo imenoval *Evropini prstan*. *Slovenček* morda meri na majhnost slovenskega naroda: ali avtorjevo dobrodušnost. Število sedem in manjšalnica upoštevata folklorno poetiko: »*Sim rajati vidil / Lej! sedem sestic / Šumenje veliko / Veselih goric / Prijazno podale / So one roke / Ljubezni kušvale / Gorelo serce*« (1. k.). // »*En bratec med njimi / Izkreni vesel / Je blažno zatrobil / In milo zapel / Je duše globoko / Pregonil serce / Pouzdignil visoko / Ki v prahu medle*« (1., 2. k.). Ta »bratec«, ki je s petjem in trombo ganil srca in povzdignil ponižane, je »slavec«, ki je pobotal sprte, »Slovenček«, ki je povezal razbite, združil sovražno zatrte in »slovenske sestrice«, je slovanski narodi, bodo zmodrile »Evropo« z naukom o resnici in svobodi. Gre za slovanski mesijanizem, ki je imel o carski Rusiji napačno predstavo (Berdjajev 2018: 73–118).

b) *Pesnjenje*

Vodnik (6 × 8) je v čistopisu prepisana pesem iz predloge, kar se vidi po ostanku dveh vrstic iz nje. Nagovarja ga: »O miljeni pevc.« Kljub lahkotni alpski poskočnici na škodo razumljivosti prevladuje bombastično izražanje v stilu Jovana Vesela-Koseskega. Le malo besednih zvez je jasnih in še te so bridke: »Slovenje so s[u]rove / Edinosti ni. //...// Kaj mar je sromaku / Ko pevca mu ni!«

V nedokončani pesmi *Pevec* Ledinski opisuje angelsko lepoto novorojenca. Kakor Prešernova »nezakonska mati« kljub neugodnemu družbenemu položaju ljubi novorojeno dete, kljub revščini starša sprejemata dete v Žakljevi pesmi:

Na kolenih moli ôče,
Mati zdiha 'z dna sercá.
In pošilja prôšnje vroče
Za njê srečo do Bogá:

De bi nêbo to mu dalo,
Kar b' osrečiti ga znalo.²⁵

Iz zadnjih dveh še znanih vrstic se dá sklepati, da prav te, najbrž rojenice, detetu prisodijo pevski dar: »*In pred zibelko stojêjo / Zornolične tri gospé,*«

»Marsikdo me poprašuje,« od kod mu pesniški navdih. Ni mu mar, od kod pride in kam gre, ko ga ima, je srečen, dopolnjen. Pesnik ne zna in ne more odgovoriti na to, lahko pa, kdaj pride in kako mu odleže, ko se mu ukloni in se rodi pesem. *Slavulj in roža*, prva Žakljeva objavljena pesem, sporoča, da sta *slavček in vrtnica* ustvarjena, da bi človek že na zemlji doživil kaj nebeškega.²⁶

V pesmi *Kdej in zdej* (*Kdaj in zdaj*) Žakelj dela obračun o lastnem ustvarjanju. V rosní mladosti je vse videl lepše. Prevevalo ga je veselje, misleč, da bo tako ostalo za vedno. Njegova sproščenost je bila njegovi okolici v napoto. Razen starega župnika v Dolenji vasi pri Ribnici, kamor je iz Bele krajine najprej prišel za kaplana, ni znano, kdo vse bi mu še kratil veselje. Kakšne ljubezenske romance niso znane, čeprav naslednje vrstice merijo nanje. Njegove pesmi so postale otožne in le redka od njih pride v javnost. In nauk: kdor če veselo peti, naj se ne v mladosti ne vda Lelju ali pa prezre svarila starcev.

Dvojna vlaga ni prav nič poetičen naslov za primerjavo dežja in solz. Vlaga v naravi njo vsako pomlad poživlja, tista iz oči pa pokončuje človeka. Slavec v srcu mu pôje brez pravega učinka. Žakelj se pogosto vrača k metafori slavca za pevca, pesnika v današnjem pomenu. V pesmi *Pevec in slavec* se motiv ptice pojavi samo v naslovu in v zadnji kitici, da oblikuje nekakšen okvir. Kolikokrat pevec razveseljuje družbo, v resnici pa je potrt in žalosten. Podobno kot ptica v kletki, ko je zunaj pomlad in jo navdušeno poslušajo, ne da bi se zavedeli njenih bridkosti, ko ne more v svobodno naravo. Pesnik in slavček sta si podobna v trpljenju. Ta Žakljeva pesem se končuje z željo, da bi si bila podobna tudi v slavi.²⁷ Tako kot že marsikdo pred njim, je bil zaradi svojega ustvarjanja tudi Žakelj deležen opazke, »Č[e]mu pevec pôje?«

Sej dandanašnji nam ni pétje mar!
Od vsih se pevec-godec zasmehuje;
Njegova pésem je pač prazna stvar.

Zaničevavcam pevcov, tj. pesnikov, odgovarja neposredno, kot da je z njimi živem v dialogu. Za zgled, da ne more drugače, kar je v njegovi naravi, daje

²⁵ Pesem ni dokončana. Morda se bo našlo nadaljevanje v zapuščini.

²⁶ Pesem je po tedanji maniri prevedena tudi v nemščino (Dolenc, 1956: 212–213).

²⁷ Težko je presoditi, katera varianta je prva, saj je pri objavi v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* leta 1855 z eno kitico več in nekaj predelave ali celo z uredniškimi posegi naslov *Enako naključje* čisto preveč prozaičen.

grlico, slavca, rožo (vrtnico): »Čemu vse to troje svôjo sladkost lije / tje v zrak – al' nam, al' sebi, kdo to ve?« Vsi zgolj opravljajo svoje »dolžnosti«, »izročene seb' od milega nebá«. Pesnik se ne sprašuje, kaj se bo zgodilo s pesnimi, ne poganja se za naklonjenost zanje, on ustvarja,

»kar iz srcema naročil mu je Bog;«
Častite ga tedaj, al zaničujte
njegovo pesem kakor prazno stvar:
le téga nikdar mi ne pozabljujte,
da njega pesem je n e b e š k i d a r .

c) *Razvaline*

V slovenski literarni zgodovini se je ukoreninilo stališče, da je Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski v sonetistiki podlegel Prešernovemu vplivu. Prezrto pa je ostalo, kolikšen je odtis Jovana Vesela-Koseskega v Žakljevih pesmih.²⁸ Zaradi velike večine objav zgolj v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* se ga je prijel spotikljivi atribut »noviški pesnik«, kar mu je zaradi dolgotrajnega podcenjevanja Bleiweisovega deleža pri razvoju slovenske kulture avtomatično znižalo ceno. Tine Debeljak je glede na Žakljevo rokopisno ostalino skušal prvotno lastno oceno popraviti s trditvijo, da se je Ledinski po Vrazovi zaslugi navezoval na slovansko romantiko (Puškin, Mácha, Kollár, Erben). Drugi (Slodnjak 1979: 418) so na podlagi pesnikovih žanrskih poskusov (balada, ritornelica, epigram, sonet: klasični, repati, s pripevom, kancona) dokazovali Žakljevo povezanost z italijansko renesančno liriko. Tukajšnja motivika daje v premislek Žakljevo spogledovanje z angleško romantiko.²⁹

Žaklja so razvaline res vznemirjale, kar je razvidno iz njegove zgodnje pesmi *Gradovi* (snopič, 4). Nekdaj mogočni grajski zidovi visoko v skalovju so bili zgrajeni v bran proti Hunom in Turkom, da so se ti v bojih s »pogumnimi junaki« utapljali v krvi; dandanes le še »groblje« »v zeleni le obleki«, tj. obraščeni z mahom. Namesto nekdanje slave »vitezom rojakom« se danes oglaš le sova. Prav tako »Le sôva tuli tam skoz line« razpadajoče graščine na griču, kamor Žakelj umesti ljubezensko romanco *Neže farovške* in županovega sina

²⁸ V letih 1844–1858 še ni bilo normiranega knjižnega jezika, da je tudi še v Prešernu in začetnem Levstiku mnogo neslovničnih oblik, ter še to, da je Žakelj, kakor vsi »ilirci« zavestno težil po širšem slovanskem jeziku, kar je bilo nekaj časa celo moda tistih nerealno visoko romantičnih slovansko-razgibanih let, je verjetno, da je tedanji dobi ilirskim izobražencem bila pesem razumljiva, ali pa da so jo vsaj zaradi pridiha »modernosti« kot razumljivo sprejemali. Če pa niso razumevali besed, razumeli so č u s t v o , narodoljubno melanholijo, kakor so se pri Koseskem opajali že samo nad patosom in bobnečimi besedami. (Debeljak 1975: 110).

²⁹ Iz študentskih let se spominjam pogovorov kolegic s primerjalne književnosti o izpitni snovi z motiviko razvalin.

Vida. Drugi le bežijo mimo razpadajočih zidov, njega pa ni strah, ko izza njih opreza za čednim dekletom.

Asociacija nanjo se mi je zbudila ob Žakljevi pesmi *Razvaline* [48].³⁰

Angleški mlajši romantiki (Byron, Shelley in Keats) so ob opazovanju starih, niti ne zgolj antičnih ostankov, podrtih poznejših cerkva in opatij ter gradov na veliko vnašali v poezijo melanholične občutke o minljivosti vsega (človeka, civilizacij itd). *Razvaline* so simbolizirale razkroj ter opustošenost različnih lokalitet človekovega bivanja (prim. Byronovo znamenito zgodnjo pesnitev *Romanje grofiča Harolda*, ki je v evropsko/angleško literaturo vnesla svetobolje (Weltschmerz) in pesem P. B. Shelleyja *Ozymandias*. V prvih desetletjih 19. stoletja so bili izjemno popularni tudi na evropskem kontinentu.³¹

Žakelj je nedokončano pesem *Razvaline* [48] morda zasnoval pod Blegašem, saj v njej omenja »poljanskih kočic kraj«.

Kakor grada zgodbe davne,
Leskajoč v sedanje dne
Gledajo na polja ravne
Sivih razvalin glave;
Žalost jim krog čela brije,
Nekdaj polniga veselj,
Okamneta solza lije
Jim na množ zgubljenih želj.

Žnjih se radost preselila
Je v poljanskih kočic kraj,
Prazni grad je zapustila
Nočnim sovam v nočni raj.
Vse zastonj beršljan podpira
Njih razpadajoči zid,
Bolj in bolj se vse le podira
Na zidarja sramni stid.

Kar perpeljal, čas sovražni
Čas, sovražnik neodplašni,
Je pod grad poslal svoj voj;
Jel je biti boj neustrašni
Razderitve silni boj.

³⁰ Glede na »poljanskih kočic kraj« v pesmi, jo je mogoče zasnoval, a ne dokončal v Poljanah nad Šk. Loko 1857–1861. Vprašanje je, s katerega praznega gradu se je preselilo veselje vanje. Morda so to ostanki Zgornjega stolpa na Kranclju, predvidoma iz 11. ali 12. stoletja in potemtakem starejši od utrdbe na mestu današnjega loškega gradu. Prim. Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, *Zbrano delo / faksimile* 2022: 170.

³¹ Igor Maver, e-pošta, 2. april 2022.

Vprašanje, s katerega praznega gradu se je preselilo veselje vanje, katerega razvaline je bilo še mogoče videti v njegovem času. Morda so to ostanki Zgornjega stolpa na Kranciju, predvidoma iz 11. ali 12. stoletja in potemtakem starejši od utrdbe na mestu današnjega loškega gradu.

č) *Cvetje*

Narava je na Žaklja delovala blagodejno. V njegovih pesmih se pojavljajo veter [37], burja [54], dež [32, 39], drevesne vrste: hrast, lipa, smreka [12], mrak [10] poletna noč kot napoved impresionizma in v številnih variacijah pomladna krajina. »*Zapuščenemu dekletu*« pa ravno bohotnost tega letnega časa (»cvetja von[j] in petja don[enje]« vzbuja grenkobo:

Tak vigred, slavec, vetrič in cvetlice,
Zbudilo sladko radost so ljudem,
Le meni dali neveselice,
Ah, in spomina bridki jok očém! [37].

Idrijski rudarji in strokovnjaki, zdravniki, ki so spremljali njihovo težaško delo pod zemljo, so čisto drugače doživljali bujno naravo pod soncem, ko so prišli iz podzemlja na beli dan. Zato so si tudi stanovanjska okna krasili z njim, kakor se Žakelj spominja šolskih let v Idriji [63, 70]. Zato je občutljivega dečka, ki je že v otroštvu rad bredel po cvetočih travnikih [46] in se v prvih mladostnih razočaranjih zdravil s tisočero barvnim cvetjem [36]. Po jeziku bi se dalo sklepati, da je to ena zgodnejših Žakljevih pesmi.

Žakelj ima veliko pesmi z motiviko cvetja [30, 41, 43, 54]. Kadar ga navdušuje v naravi, se pridružuje prvim botanikom, ki prihajajo prav iz Idrije: Italijan G. A. Scopoli (1723–1788) in Francoz Baltazar Hacquet (1739–1815) sta bila rudniška zdravnika in naravoslovca, botanika Franc Hladnik (1773–1844) in Henrik Freyer (1802–1866) pa domačina. Da bi se jim čisto lahko pridružil, priča sledeči odlomek, v katerem piše o cvetju ne le kot duhovnik in vzgojitelj ter pesnik, ampak tudi kot vnet raziskovalec na terenu:

Izzad Krke.

...

vsak dobrosrčni človek³² in pa otrôci so prijatli cvetic. Sej jih je mili Bog ustvaril, da razveseljujejo oči in srce; in res bi mogel človek biti nekako divjak, ko bi ne maral za njé, in nič blagiga ne čutil v srci, jih ogledovaje. Kako zale, kako mične, raznobojne, dehtéči so, in pa kako koristne človeku. Po cvetji pride sad, in ž-njim se zarod cvetic ohrani človeku v prid in poduk. Le ogledaj na tanko nar bolj priprosto zél, postavim³³ nevidnocvetni mah, in videl

³² Nadpis s svinčnikom: odraščenci], odrasli.

³³ Nekdo z modrim barvnikom prečrtal.

boš čudo bôžje³⁴ vse[nadpis pre]mogočnosti, ki se razodeva tudi v naj manjših stvaréh. Pa dobro ga oglej! Ni ti le priprosti mah, temuč čudapolno drevesce, z vejami in peresci, kar prostook komaj vidiš. Vzemi stekleni povekševavnik v roko in oglej na tanko vijolico, ki ponižno cvetê posred trave ali z/na kakšino grobljo; oči ti morajo zasurkniti od veselja, voh od radosti in srcê od milote! Tako lepa in blagovonna je. Ali jo je Bog postavil tje v samôto, da hodiš brezčutin mém njé, ki ji mi Slavijani ne pravimo zastonj, »ljubica« ali »milica«. Res je mila, res je ljuba in ima Bogá za očéta, kakor ti sam. kadar jo tedej vidiš, spomni se Boga, hvalo mu daj, in uči se kaj od priproste cvetlice té in vseh družih. Sej jih je vstvaril tēbi v korist, poduk in veselje. Spoznavaj njih čudne³⁵ lastnosti, vidne in nevidne in čudil se boš bôžji dobroti in modrosti. Lej v cvetkah je živeža za srcé, oko, nos in želodec; v njih je lek za bolezen pa v mnogih tudi smrt. Dobro jih poznavaj, da se modrosti učiš, sej si človek, ki je brez modrosti prav – nihče! Lej in zblažil boš tako svôje srcé in mnogo radosti vžil. Posebno vé, matere, ki ljubite svôje otroke, te rožice človeškiga zaroda??³⁶/ rodu učite se modrosti iz cvetlic, in učite jih, rožice ljubiti. In sto in sto čednost boste zasejale v njih srčne vrtiče. To bo rad ...³⁷

Žakelj naštetim dodaja še »gospoda Valentina Plemeljna rastljinovca« in mu, kot da ga je prav ta obisk »izzad Krke« tako prevzel, poklanja »košarico ritornelic« s karakteristiko ene najbolj ponižnih, prezrtih rastlinskih vrst. Opremljen s kategorialno različnimi pridevniki se anaforično pojavi v prvih vrsticah: »Mah prevôljni!« / »Oj mah prevéli« / »Oj mah zeléni!« / »Mahovje gosto!« / »Mah zdravivni!« / »Baršunni mahki!« / »Mahovje nežno!« / »Oj, mah priprosti!« / »Mahovje blago!« Hkrati spretno predstavlja pesniško obliko ritornele. Kaj je imel pred očmi, ko je pesem namenil za *Uvod*, ni jasno. Ali je nameraval v košarico položiti še drugo pesniško cvetje, kakor bi se dalo sklepati iz zadnje, desete, kitice? Temu vsekakor ustreza *Prvi šopek* iz spomladanskih (zvonček, jegalca,³⁸ vijolice) in tudi že poletnih cvetlic, kot so njemu tako ljube spanjščice, marjetice, šmarnice, klinčki³⁹ pa tudi pelin, kopriva, cvetje lipe in trte. Vsako cvetlico bolj ali manj vzgojno okarakterizira z eno, vijolice pa kar z dvema ritornelicama. S tem se je Žakljevo navdušenje za to pesniško obliko izčrpalo. Škoda! Kot da za preizkušanje novih oblikovalskih možnosti ni imel ne časa ne ustvarjalnih priložnosti ne opore. To ne pomeni, da se je odpovedal tudi cvetju:

1.
Dosti sta si roža in slaviča petje,
Kjer se dvoje ljubi, ni potrebno tretje.
Milico jaz ljubim, ona ljubi mene,
Snideva se, kamor naju srce žene;

³⁴ Vijugice! namesto strešic.

³⁵ Čudne = čudovite.

³⁶ Raztrgano.

³⁷ Tu je zgolj odlomek. Nadaljevanja ni, ali je naslednji list izgubljen? Na mestih, ki so tu označena sivo, je v originalu z rdečim barvnikom popravil avtor sam ali nesojeni urednik.

³⁸ Morda trobentica ali jeglič.

³⁹ Tj. že pozabljeno ime za nageljne?

V tovaršii najni nočeva nič društva,
Služiva si sama, nič ni treba služstva.
Snideva se vsako leto le po enkrat,
Vselej pa v veselji, v žalosti nobenkrat.
Najdeva se v gaji pri slavičjem petju;
Shajava se v vrti pri vijol'čnim cvetji;
Združiva se v gori, kodar srna skače,
In v gorici solnčni, kadar se trsje plače;
Iščeva se v polji v klasocvetni njivi;
Ob potoku bistrim pri stoletni ivi,
Kjer metulj in kebrič s spomladansko penco
Nama ozaluje hladodarno senco;
Zajdeva na pašo, kjer dve pastarice,
Deklica in tica, pasete ovčice:
Pa kjerkolj si bodi, najdeva veselje,
Planem ji vobjetje, spolni mi vse želje.
V tovaršii najni nočeva nič društva,
Ustreževa sama si, nič ni treba služstva.
Naj jaz pojem pesmi, ona vence vije;
Vijem naj jaz vence, ona pesmi dije –
Kjer se dvoje ljubi, ni potrebno tretje,
Dosti sta si roža in slaviča petje.

Z veliko začetnico zapisan samostalnik v naslovu *Moja Milica* je povzročil, da je bila prvotno tukajšnjo pesem uvrščena med ljubezenske.⁴⁰ V resnici je *Milica*, preprosta vijolica, ki ji Žakelj, zaljubljen v cvetje, poje slavo tako zelo, da jo je počastil z véliko začetnico. Da gre zanjo, se mi je zbistrilo pri skrbnem branju pravkar navedenega odlomka, v katerem avtor posebej poudarja, da se vijolici reče tudi »ljubica«⁴¹ ali »milica«

Nedokončan slavospev obsega kar 60 verstic. V prvem delu (25 verstic), ki mu neverjetno dobro teče, se navdušuje, kje vse v naravi srečuje njemu tako ljube cvetke, ki mu spodbujajo pevski navdih:

Da vse pevske strune v njem mi zaigrajo,
In kar cele kite pesmic na svit dajo,
Ki v njih spevam božjo čast in mil'čno slavo [65].

Toda v nadaljevanju se zdi, da pesem vendarle zavija v erotiko. Zato tolikšna slava vijolici, ker ima barvo, kot jo imajo njene oči. Z omembo mitoloških, svetopisemskih imen in antičnih avtorjev skuša ovekovečiti osebo, ki ji pripadajo. Pesem deluje nedokončano, morda pa tudi ni, saj avtor dlje že zaradi svojega stanu ni smel in mogel.

⁴⁰ Prim. Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, *Pesmi*, Idrija, 1922, 104–106.

⁴¹ Prim. srbsko, hrvaško: ljubičice ...

In oči sijajne, ki ste me zmotile
Ste ko Živa svitle, in ko luna mile:
Kdar pogledam vanji, si domišljam réva,
Da zasije svitlost božjiga mi dnéva,
Ki preživel Adam ga je zlatim raji,
Predin raj prodal je, ah za gréh mu slaji
Naj Homir bi v gledal bil žark v oči njenih
Ne slavil Junonnih bi on, ne Helennih
Davida naj ble bi oči te sijale,
Bi ga Betzabejne ne b'le zapeljale.
Naj Ovid⁴² bil videl oči môje mile
Bi ne ble ga zime v Pontu kdej mrazile
Bil bi pel le slavo njeno⁴³ in Korine⁴⁴
Speval svoje grehe, v nemar djál pa ine.⁴⁵ [65]

Žakelj pozna vrsto cvetja s strokovnim izrazom: »Rekla si mi: naj zapôjem, / Kak stolistnice cvetêjo, / In kak v cvetju zadišêjo, / Milene metuljnim rôjem?« Izjavni osebek svetuje navihani odsotni deklici, naj se raje obrne na mater po odgovor o skrivnosti življenja, čeprav ga ji posreduje metaforizirano z dogajanjem v naravi, z motivom metuljev na dišečem cvetju.

Rože so Žaklju dobrodošla metafora. Tako živo opisuje dekletovo skrb za njeni rdečo vrtnico in belo lilijo, kako ju je vsak dan zalivala, varovala zmrzali, trebila mrčesa, plela, odstranjevala pegaste liste. V kresni vročini sta se razcveteli in zadišali, potem pa oveneli, da se komaj zavemo, da gre za njen dekliški stan. Konec pesmi je Žakelj razvijal v treh različicah [51].

d) *Umetnost*

Tine Debeljak je v Žakljevih pesmih prvi zaznal pomembno slikarsko razsežnost. »Njegove sočne impresije so med prvimi slovenskimi, kajti njegov opis nastopanja mraka že ni več samo máchovsko romantično razpoloženje, temveč že tudi barvanje platna s pravimi slikarskimi odtenki« (Debeljak 1975: 109). Ta posebnost se kaže že v Žakljevih pesmih z motiviko bodisi pomladnega cvetja ali gojenih vrtnic. Toda ta povezanost z umetnostjo je pri Žaklju veliko globlja, bolj daljnosežna. Žakelj je bil vizualno nadarjen. Ali je imel tudi spretno roko za likovno izražanje, ostaja odprto. Pri pesmi *Pevza ljubésin in fmert* [55] je pri osmi kitici na drugi strani lista s svinčnikom shematično narisal cvet v smislu zvončnice. Če pomislimo na njegovega prednika Urbana Ažbeta, maminega sorodnika, ki je preskrbel milostno sliko Marije Pomagaj na Brezjah, in če še bolj resno vzamemo

⁴² Nadpis nečitljiv.

⁴³ Nadpis: Skitske [negotovo].

⁴⁴ Negotovo.

⁴⁵ Ine = druge. Prim. Inozemstvo = druge dežele, države.

njegovega naslednika Antona Ažbeta, slikarja in učitelja slikarstva v Münchnu, je ta narisani cvetek samo člen v rodovni verigi. Zaenkrat ni znano, da bi se zgledoval pri kaki pesniški šoli, čeprav je bila taka »ekfrastična poezija (o vizualnih umetniških delih)« značilna za angleškega pesnika Johna Keatsa (1795–1821).⁴⁶ verigi.⁴⁷

Žakljeva odločitev za tako smer je na zunaj očitna pri pesmi *Le memo* [64]. V strnjenih vrsticah je napisana s svinčnikom na zadnjo stran tiskane perorisbe z motivom, kakor jo opisuje pesem. Kot da je pesem nastala po motivu na omejeni risbi. Če velja zraven pripisani datum: 3/12 / [19]40, je to ena Žakljevih zgodnejših pesmi, vendar tako zrela, da jo po jezikovni čistosti Tine Debeljak (1957: 100–102; 117) ocenjuje za jezikovno najboljšo Žakljevo pesem.

Slikanje v besedi se je Žaklju posrečilo v pesmi *Pepelnična*, ki je morda nastala celo po naročilu uredništva *Kmetijskih in rokodelskih novic* (1846). Prvi dve vrstici v prvi kitici sta prepesnjen obredni obrazec na pepelnično sredo pri obredu posipanja s pepelom: »Spominjaj se človek da si prah in da se v prah povrneš.« Žakelj misel o končnosti prenese na celotno vesolje. Od sedme do desete kitice kot da obnavlja fresko mrtvaškega plesa v hrastoveljski cerkvi: od kronane glave do berača je vse podvrženo smrti, od kraljevega žezla do siromakovih bergljic, beraškega plašča do kraljevega škrlata vse vse. Tiste, ki jih premaguje strast in se pogrezajo v omamo, svari: »Náj bo v spomin danášnjí ti pepel: / Le bogoljúbu ptuj je grôba strah.«

Iz ohranjenih fragmentov pesnitve o sveti Ceciliji je očitna Žakljeva afiniteta do umetnosti sploh. Sam je ustvarjal v besedni umetnosti, snov te pesnitve pa se nanaša tako na arhitekturo (zidanje cerkve) in likovno umetnost (kip blažene oz. svete Cecilije, zavetnice glasbe), kot na glasbo, zlatarja in celo srebrarja, ki ustvarita in polepšata njeno glasbilo.

Njen glavni naslov žal manjka, obstajajo pa naslovi njenih razdelkov: *Legenda od sv. Cecilije*, *Uvod*, *Cerkvica sv. Cecilije*, *Zidanje*, *Darovi svete Cecilije*, *Godec*. V njih razen slovanske primere ni nobene apologije ilirizma ali panslavizma.⁴⁸ Nasprotno. Poudarjeni so izrecno imenovani »Slovenci« in »Slovenke« ([*Cerkv*]ica svete Cecilije. 1. Zidanje).

Z njo na začetku pesmi *Zidanje* naravnost filmsko opisuje vrvenje na ulicah, ko ljubljanskih prebivalci vseh stanov hitijo na tlako pri zidanju cerkve sveti Ceciliji,⁴⁹ »čast kraljice sladkih strun«

⁴⁶ Igor Maver, e-pošta, 2. april 2022. Iskrena zahvala!

⁴⁷ Takih slikarskih družin je na Poljanskem znano več: prim. Šubici in Sedeji.

⁴⁸ Narobe. Poudarjeni so izrecno imenovani »Slovenci« in »Slovenke« ([*Cerkv*]ica svete Cecilije. 1. Zidanje).

⁴⁹ Tudi po poizvedovanju (mi) ni znano, da bi kdaj v Ljubljani obstajala taka cerkev. Morda pa je imel Žakelj pred očmi kakšno drugo, le da ji je spremenil ime zavetnice. Ali pa je pesem čista fikcija.

Iz časti in iz ljubavi do svetnice godkinje
Kdej Ljubljanski ljud postavi cerkvico Cecilije.
Bogoljubi rod se zbira, nôsit dela trud in znoj;
Vse se giblje in se vpira, kakor mravelj skerbni roj.

Lej in cerkvica visôka zraste v milo slast ljudem,
Tak sijajna in široka, nedogledna strast očem!
In pred njo se povzdiguje lep zvoniku nebêški perst,
Ki kristjanom prikazuje, kam jih vabi sveti kerst (*Zidanje*, 9. in 10. kitica).

Tihota v njej »pobožnim dušam vliva mir«. Lepoti njenega kipa je posvečeno kar pet (5) kitic. Na oltar postavljeni kip svete Cecilije je kakor »odsvit nebeških zvezd«.

Vse nékak puhti v nebésa; mojster krila ji dodaj
In ušla bo brez slovêsa s temne zêmlje v raj! (6. kitica)

Blagor têbi, mojster brumni, ki nam od Bogá poslan
Po umetnosti razumni vlil si v kamen terč,⁵⁰ hladán
Blagosti in njih krasôte, ki Cecilija jih sabó
Popustiv svetá togôte vzéla v nébo je svetó! (7. kitica)

Zanjo vneta mladina ga krasi z lilijami, pobožni zlatarski mojster ji potisne v roke »zlate goslice«, toda pozabil je na lok zanje. Zanj je poskrbel srebrar: »Urno nôge premenjuje, v cerkev bolj leti, ko grê, / In zlatarjevimu daru, zlatim goslam brez loka / Pomagaje hudim kvaru, srêbrosvetli lok dodá;« Fineso njunega dela, hkrati pa ironičnost do tekmovalnosti med njima avtor nakaže s pomanjševalnicama: *mojsterček zlatar*, *srebrarček* (Darovi svête Cecilije).

Šent-Cecilji se priporoča na stotine »Ljubljancov« in daleč »po Kranji«⁵¹ se širi njen ugled. Toda »kar ptujec je perrežal v kraje naših domačij, / Milih goslic glas je vtihnil, de je vmolknil pevski svet« (Darovi svete Cecilije).

Po posebnem znamenju za samoglasnik *-i-* se da sklepati, da je nastala v zgodnejšem obdobju, ko je avtor še imel kolikor toliko urejene življenjske razmere in možnosti za obsežnejše pisanje. To bi lahko bilo v bogoslovju – dogajalni prostor pesnitve je v Ljubljani! – ali pri baronu Gusiču v Gradacu pri Črnomlju, kjer je bil po posvetitvi v mašnika domači učitelj njegovim otrokom.

Tudi življenjski nazor v fragmentih je še optimističen. Predvsem pa je še verjel v umetnost, tokrat v glasbeni obliki:

Oj Ljubljanci, vi Ljubljanci, belga mesta čvrsti ljud,
Ne bodite več zaspanci, iz nóg in pet vrzite trud.

⁵⁰ terč = ? Tudi s pomočjo etimologov ni bilo mogoče najti prave razlage.

⁵¹ Po Kranji = po Kranjskem. Tudi ta krajevni prislov priča o zgodnjem nastanku pesmi.

In plešite in vrtite se na króge, krogice,
Godcov-pevcov zdravlje pite in spoštujte strunice.

Vaši dedje so spoštovali jih tak skrbno noč in dan,
Pili, peli pa plesali, vígli vse skrbi na stran;
In odkod de tole pride, pôje pevče-godče zdaj: (nadpis: pa so tudi molili)
Pesem naj vam v um zaide, v njem ostane vekomaj! (*Uvod*)

V več Žakljevih pesmih s spomini na otroštvo ali zdravljenje bolečine v naravi je izrazita motivika ptic: goske, kos, lastovka, penica, slavček (= Filomela, filomela), škrjanček, vran (prim. [31, 32, 36, 45]).

In melodije božje filomele
Po oživiljenim gaju spet doné;
Vse rado sluša pesmi nje vesele –
Že mên serčne žalosti budé! [37]

V ustvarjalnih letih je njihovo petje sublimiral v slavčkovo, in sicer kot pesnikov nedosegljiv cilj. Čeprav se pogosto vrača k metafori slavca za pevca, pesnika v današnjem pomenu,⁵² se za lastno ustvarjanje zadovolji s komaj znano ptico pevko: »Pa vendar penica tudi sladko pôje« [št. 19].

V civiliziranem oz. urbanem okolju slavčka zamenja godec. V orientalski kulturi naj bi gospôdo, zbrano pod šotorom zabaval godec in pevec v eni osebi. Toda kraljeva hči ga popolnoma očara in zaradi nedostopnosti, ki se je zaveda, postane otožen. Njegova odkritosrčna izpoved navzoče gane do solz. In vendar je pesem *Pevca ljubezen in smrt* podnaslovljena kot balada.

V fragmentih pesmi o sveti Ceciliji je pod naslovom *Godec* znanih deset kitic, nadaljevanje pa manjka. Bliža se Ljubljani, strt in lačen, zato v božjem hramu zavetnici glasbe nima kaj darovati. Zapoje ji, kakor je ona s svojim pela v čast Bogu:

Oj Cecilija svetnica, nebeščanka blažena,
Godcu mila pomočnica, strun kraljica milena,
Sreba in zlata jaz nimam, strune medlo me rede
K zlatu deni pa, kar imam – pesmi kar jih zna serce.

Pel ti v dar bom, in glasila se ti struna bo v poklon
Sej zlato je pesmem mila, in srebro je strunic dan
In ti sama darovala si kdaj pesmi v dar Bogu,
S strunami privabljevala k sebi angele miru.

In nji v dar on zdaj zapoje, ter zagode nji na čast,
Ji potoži reve svoje in nadlog in stisk napast,

⁵² Več o tem že v komentarju k Žakljevim *Pesmim*, 1922, 261–264.

Kak de, kjer narod tuguje, pevcam sreča ne cvete,
De kjer ptujec gospoduje, pesem že v dnu serca mre.

Godcu ni toliko mar za osebne težave, boli ga družbena, narodnostna problematika, kar živo ponazarja z metaforiko iz vsakdanjega življenja, z vremenom in materinstvom:

Sej boji se pevec peti, godec je tam čuden gost
Kjer ljudje žive v trepeti, kjer je ljudstva hrana post,
Ah trepet je sever hladni, ki v njem serca ledene,
Glad pa tat veseljakradni, ki za radost nič ne ve.

Ah kak milo in žalobno se mu pesmica glasi,
Kak težavno in turobno goslic glas krog nje medli;
Tak, kdar bolno dete joka, mile matere pojo,
Od skerbi jim serce poka, kak bi petje blo sladko!

Pomenljivo je, da Žakelj na dveh mestih poudarja: gosli so utihnile, odkar je tujec v deželi. Spredaj je to trdil izjavni osebek, tu pa godec.

In nji v dar on zdaj zapôje ter zagode nji na čast,
Ji potoži reve svôje in nadlog in stisk napast,
Kak de, kjer narod tuguje, pevcam sreča ne cvetè,
De kjer ptujec gospoduje, pesem že v dnu serca mrè
(*Darovi svete Cecilije*; 5. kitica)

Tožbe užaloščenega godca ganejo »godkinjo, blaženo Cecilijo« in mu podari svoj lok, s katerim si bo opomogel in delil veselje z njim in pesmijo, kamor koli se bo podal. Žal tudi tu nadaljevanje manjka. Da pesem ni dokončana, kaže manjkajoča po treh vrsticah zadnja, četrta vrstica v 10. kitici. Nadaljevanja pa ni, niti vejice na koncu vrstice: »In kdar našel boš kje revo, stokajočo z mnogih nuj«

Na še višjo umetnostno raven pa Žakelj seže z motivom klavirja. Tega je bil razen v študijskih zavodih lahko deležen le pri baronu Gusiču v Beli krajini. Toda po pesmi *Kdar strunni duh v klavirju bdije* [52] sami sodeč je pesem nastala v poznejših letih, ko je bil le izjemoma povabljen v gosposko okolje. Njegovi zvoki so popolnoma prekrili turobno razpoloženje, vrnilo sta se veselje in mir, vrnil se je »svetli genij – navdihnjenjênje, »drug⁵³ iz prejšnjih let«.

Kdar strunni duh v klavirju bdije
Zbujen od umetavnih rok,
Kdar glasov slast se ž-njega lije;
Pozabim na ves zdih in stok.

⁵³ Drug = tovariš.

V dnu pers se mi budi valnênje,
In radost, drug moj z prejšnjih lét,
In svetli genij – navdihnjenjênje –
Mi v mračno dušo zajde spét.

In zdi se mi, de 'z zvezd otira,
Z lazurnih jasnih visokóst
Mi v sercu stopi angel mira
Nebeških sêl zažêlen góst.

Igràj, o godec, čudodelni
Poslanec miliga nebá.
Klavirja tvojiga glasi smélni
So up in slast in lek sercá.

Besedám pésmic perotnice
Dajêš de vračajo domú
Se na – njih spét tje nad zvezdice
Tje v kraje svojiga rodú [52].

Iz 19. stoletja ne poznam slovenskega pesnika, ki bi druge vrste umetnosti, kakor sta tu kiparstvo z zlatarsko in s srebrarsko umetnostjo, in inštrumentalna glasba priznaval tako vlogo za lasten pesniški navdih. Ta njegova sposobnost sinestezijske daje Žaklju posebno mesto v slovenski poeziji.

Medbesedilnost

Žaklja spremlja občutek, da je posnemal in prenašal tuja besedila.⁵⁴ Od kod bi jemal? Če je znal slovanske in druge jezike, kar mu sodobniki priznavajo, je veliko bral in se spotoma navzel njihovega besedja.

Kot da bi Tine Debeljak skušal popraviti, kar je bil zagrešil med II. svetovno vojno, da ni dal zelene luči za objavo Žakljeve pesniške ostaline. Z objavo nekaterih pesmi Rodoljuba Ledinskega je želel opozoriti nanjo in po njegovem na Žakljevo nihanje med Vrazom in Prešernom, v dodanem komentarju pa razširiti vedenje o slovenski poeziji v obdobju med Prešernom in Levstikom. Žakljeve pesmi izpričujejo veliko razgledanost po tedanji svetovni romantični literaturi, kar da dokazujejo prevodi in privzemi motivov in pesniških oblik. Zato zasluži posebno znanstveno obravnavo na podlagi celotne ostaline in objav (Debeljak 1957: 117).

Slodnjakova trditev (1979: 418) o Žaklju, da se je v pesnjenju opotekal med epigonstvom in ustvarjanjem, bi danes raje prevedli v vprašanje o medbesedilnosti.

⁵⁴ Danes je to celo modno.

a) »Žaklja je prebudil Metelko, in tudi on je po kratkem ilirskem intermezzu šel za Prešernom« (Slodnjak 1979: 418). Predzadnja kitica sledeče pesmi se zavestno naslanja na Prešernovo *Slovo od mladosti*, s čimer se je avtor uvrstil tudi v literarni kod svojega časa:

Ah, srečne ure, hitro ste minule!
Vas ne pripelje pomlad več nazaj;
Cvetlice vaše so se koj osule.
In v sercu mi bo zima vékomaj (*Pesem zapuščene*, [37]).

Žaklju so pripisovali (Viktor Steska, Janez Dolenc in Anton Slodnjak) kar dva sonetna venca, kar že samo po sebi meri na Prešernov vpliv. Toda razen števila (2×15) ohranjeni soneti ne dajejo takega vtisa. Ivan Grafenauer (1900: 186) je šel celo tako daleč, da bi Prešeren utegnil izboljševati Žakljeve zapise »narodnih pesmi« Le zakaj? Saj je sam dobro pisal. Kako se je trudil in jih po lastnem prepričanju izboljševal, se vidi iz različic njegovih avtorskih rokopisov, ki jih najbrž ni dajal drugemu (le komu?) popravljati.

b) Anton Žakelj je že v začetku svojega ustvarjanja eno svojih pesmi posvetil Valentinu Vodniku kot pesniku. Toda če ga je privlačil prvi slovenski pesnik, je bral tudi njegovo pesem, posvečeno *Vršacu* in od tod njegov poskus za lastno pesem *Begunšica*. Vendar ni ostalo le pri njej. Bohinj in Bled sta postala simbolni topos slovenske literature v Prešernovem *Krstu pri Savici*. V Žakljevi nedokončani oz. nedodelani pesnitvi *Bled* se da najti interference med obema besediloma. Pozneje sta nastali še vsaj dve: o *Triglavu*⁵⁵ kot najvišji slovenski gori in *Blegaš* v več pesmih, toda nobena ni dokončana. Najvišji hrib v Loškem pogorju je imel za Žaklja najbrž skoraj mitičen pomen že zaradi matere, katere rojstni dom je bil tako rekoč pod Blegošem, zato je bilo razočaranje nad samim seboj v njegovi bližini še toliko večje. Žakelj je bil prostorsko in rodovno občutljiv, o tem priča tudi njegov psevdonim Ledinski – po očetovi hiši in njegovem rojstnem kraju.

c) Matjaž Kmecl pogreša premislek o vplivih Jovana Vesela Koseskega na Rodoljuba Ledinskega. Prav šolski začetki iz tukajšnje faksimilne izdaje najbrž opravičujejo odgovor na to vprašanje.

⁵⁵ Stoji Triglava velikan / na robu kot da gre za nadaljevanje: ... in bohinj kakor bajka / Gore bledijo nad gorami / Ko de b' bil z divjimi vodami / Na naglim zmerznil ocean (prej okean). / Posred (prečrtano Po..) Lej sred gromov v temi porfirni / Se čut čut da nam še dozret / Tak kot se v dalji neizmerni (naprej je odtrgan list).

č) Stil in motivika ter posamezni srbohrvaški izrazi v pesmih kažejo, da je poznal tudi srbsko in hrvaško liriko.⁵⁶ Debeljak trdi, da je Žakelj sledil *Vrazu*, oba pa da sta imela istega vzornika, Kollárja, in celo njegovo besedišče da je bolj ilirsko kot prešernovsko gorenjsko.

d) Žakelj je zbiral »slovenske narodne pesmi«, zato bi bila dobrodošla tudi posebna razprava o slovstveni folklori v Žakljevih avtorskih pesmih.

Marsikatero značilno besedo je prevzel iz drugih slovanskih jezikov. In zaradi nekaj takih primerov, ki sploh ne prevladujejo in jih je v naslednjih različicah že tudi izločal, ga prezirajo kot pesnika.

e) *Vrazu* ga je približevala slovanska romantika (Karel H. Mácha, Jan Kollár, Karel J. Erben ...), katere vpliv da se čuti tudi v pesmih, čeprav predlog zanje ne pozna, sluti pa njih duhá (Debeljak 1975: 109).

f) Kot specialist za poljsko književnost, dvomi, da je *Moja Milica* [65] izvirna Žakljeva pesem, češ da mu »dela vtis lepe rokokojske pastoralne poezije [...] kot da bere poljsko galanterijsko poezijo Stanislavovske dobe« (Debeljak 1957: 99–100).

g) Žakljevi prevodi Puškina in Deržavina in nekateri motivi (rusalke, nekatere besede) v njegovih pesmih to prav gotovo potrjujejo.⁵⁷ Izjemno navdušenje nad zvezdnim nebom v pesmi *Bog* daje vtis, da se je je avtor lotil pod vplivom Kantove filozofije, v kateri ima pojem »zor« poseben pomen. Z milijoni zvezd prepreženo nebo, »nebes« je proti Neimenovanemu, ki ga izjavni osebek neposredno nagovarja, »Ko kapljica v morje izlita / Tak sije nebes pred tabo / Pa kaj je svet vse proti meni / In kaj sim proti tebi jas«⁵⁸ [?]. [...]. Če si on, revež, že drzne primerjati z njim, ki ga še zmeraj ne imenuje, vidi »komaj pikco slabo / In kaj sim jaz prot' tebi – nič!« Zaradi prikritosti nagovorjenega osebk, nastane vtis, da gre za panteizem? Vendar ne. Glede na izkušnjo, ki jo ima z njim, je neimenovani svetopisemski *Bog*.

»Ah nič! Pa vendar v meni siješ
Ti z veličanstvom vsih dobrot,
In sebe v meni zobrazuješ

⁵⁶ V njegovi zapuščini da je ostala zadolžnica za neko cirilsko knjigo.

⁵⁷ Ob prevodu te Deržavinove pesmi se dovolj zadržujem v komentarju k Žakljevim *Pesnim* (Idrija 2022), vendar le pod vtisom besedila od *Svetilnic všganih milioni naprej*, kar sem pač prejela iz druge roke. Šele ob temeljitem pregledu in ureditvi Žakljeve ostaline se je pokazalo da gre za Žakljev prevod Državinove pesmi *Bog*.

⁵⁸ Tu gre najbrž za grafično interferenco med gajico in bohoričico.

ko sonce mali kaplji rod.
Nič. Pa življenje pokušujem,
z nesitim duhom poletujem
nekako vedno gor v nebo.
Da si, to mi iz duše sluje,
poga[n]ja misli, razsoduje:
Jaz sem. – Tedaj si tudi ti.«

Potem spet nastopi faza, ki bi jo prav znala okarakterizirati le filozof in teolog.
Kot človek je res središče stvarstva:

Ti si. Priroda to spričuje.
Glasi mi moje srce to,
Tega me um moj uveruje prepričuje.
Ti si – in jaz že nisem nič
en del sem cele vesoljnosti,
postavljen, zdi se mi, v srednosti,
med vsih stvarjenih bitij raj;
Kjer končal si stvari telesne,
Kjer duh[ov]e si začel nebesne,
verigo bitij zvezal si z menoj

Svetov usodnih sem veriga,
sem zadnja stopnja vseh stvari,
sem gnoz svetov, povsod pričujočih / bližech,
sem zadnja stopnja vseh stvari,
Sem sredotočje vseh živečih,
podobe božje sem odblesk.
S telesom v prah se razdrobljujem,
in z umom grômu poveljujem
Sem car, sem rob, sem črv, sem Bog!

Deržavinova pesem je vzbudila med slovenskimi pesniki veliko pozornost. Saj jo je prevedel tudi celo Fran Levstik: *Bog* (Po Deržavinu), na samem začetku izhajanja Janežičevega *Slovenskega Glasnika* 1. zvezek, št. 1, 1–3. Josip Stritar mu je sledil z lastno pesmijo *Bog* (*Slovenski Glasnik*, 3. zvezek, št. 1, 1. jan. 1859, 1). Zaradi umanjkanja datuma ni mogoče reči, ali je bil Žakljev prevod zgodnejši, ali ga je k njemu nagnila Levstikova in Stritarjeva objava.

h) O Žakljevi seznanjenosti z nemško literaturo in prevodih iz nje pričajo nekateri Žakljevi prevodi, ki jih v monografiji obravnava Urška Perenič.

i) Slodnjak (1979: 418) na podlagi pesnikovih žanrskih poskusov (balada, ritor-nelica, epigram, sonet: klasični, repati, s pripevom, kancona) dokazuje Žakljevo povezanost z italijansko klasicistično in renesančno liriko, kar ga družbi s Čopovim krogom, s Čbeličarji, iz katerih je izšel (Debeljak 1975: 109).

Žaklja je privlačila italijanska literatura, saj se je zanimal za Manzoni, ker se je pri njem hotel učiti pisanja proze (Dolenc 1992: 382).

j) Prav tako bi bilo dobro premisliti njegovo navezanost na grško (citati) in latinsko (omemba) literaturo.

k) Sliši se neverjetno, toda motivika razvalin in strastna naklonjenost umetnostni snovi ga povezujeta tudi z angleško literaturo.

Dovolj tém za študij medbesedilnosti pri Žaklju.

Sklep

1. Smisel faksimilne izdaje Žakljevih besedil je prav v tem, da omogoča študiozno poglobljanje vanje brez vnaprejšnjih predsodkov, ker so njegovo delo presojali le po objavah, za obliko katerih ni bil zmeraj sam odgovoren, saj se po nekaj ohranjenih rokopisih vidi, da so mu jih popravljali. Zgolj »noviški pesnik« je bil po sili razmer. Nazadnje se tudi v njih ni več oglašal. Ali je odkril, da mu škodijo ali pa ga niso več vabili vanje. Kako da ni objavljaj v *Slovenskem Glasniku*. Najbrž ni imel denarja, da bi ga lahko naročil in je bilo s tem povezano tudi objavljanje v njem.⁵⁹

2. V »jati pevcev« (Žakelj) v obdobju med največjim slovenskim pesnikom Francetom Prešernom (1800–1849) in Simonom Jenkom (1835–1869), ki ju je slovenska literarna zgodovina že zgodaj kanonizirala, je Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski (1816–1868) zbujal največ upanja.

3. Prednost obravnave rokopisnega gradiva je, da omogoča slediti pesnikovem ustvarjalnemu procesu: ujeti navdih v nekaj besed ali vrstic, zaznati eruptivni zapis morda nikoli dokončane pesmi, prepoznati tehtanje posameznih izrazov, se čuditi novim in novim nadpisom s črnilom ali svinčnikom, slutiti avtorjevo kompozicijsko stisko ob prestavljenih verzih in celó celih kitic in si končno oddahneti ob nekaterih zglednih čistopisih.

4. Samo nekaj Žakljevih pesmi je datiranih, zato prvi razdelek predstavlja možnosti, kako bi se še dalo odkriti čas njihovega nastanka: črkopis (bohoričica,

⁵⁹ To se da sklepati iz prošnje A. Ž. [= Anton Žakelj?], na katero odgovarja urednik, da mu ne more ustreči, ker nima več primerkov.

gajica), nekateri samo zanj značilni grafični znaki: (*ŷ* za *č*, znak za *i* iz grške abecede in vijugice (tilde) v nekaterih pesmih), narečne posebnosti iz njegovega domačega rovtarskega in drugih (gorenjsko, dolenjsko, koroško, primorsko, štajersko, prekmursko) slovenskih narečij, pristajanje na knjižno normo in navajanje na nove slovnične oblike.

5. Slovenska literarna zgodovina je utrdila stališče, da je Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski podlegel Prešernovemu vplivu. Prezrto pa je ostalo vprašanje, kolikšen je odtis Jovana Vesela-Koseskega v Žakljevih pesmih. Zaradi velike večine objav zgolj v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* se ga je prijel spotikljivi atribut »noviški pesnik«, kar mu je zaradi dolgotrajnega podcenjevanja Bleiweisovega deleža pri razvoju slovenske kulture avtomatično znižalo ceno.

6. Tine Debeljak je ob soočenju z Žakljevo rokopisno ostalino skušal prvotno lastno oceno popraviti s trditvijo, da se je po Vrazovi zaslugi navezoval na slovansko romantiko (Mácha, Kollár, Erben). Motivika rusalk in nekatere besede v Žakljevih pesmih ter prevodi Puškina in Deržavina to potrjujejo. Drugi so na podlagi pesnikovih žanrskih poskusov (ritornelica, epigram, sonet: klasični, repati, s pripevom, kancona) dokazovali njegovo povezanost z italijansko renesančno liriko. Tukajšnja motivika daje v premislek Žakljevo spogledovanje z angleško romantiko. Asociacija nanjo se mi je zbudila ob Žakljevi pesmi *Razvaline*.

7. Žakljevo neprestano dopolnjevanje pesmi: številne oblikovne, verzne in sporočilne variante pričajo, da je bil pesnik po naravi in je veliko dal na formo, le da ni imel sogovornika, ki bi podpiral in usmerjal njegovo ustvarjalnost. Od stilemov izstopajo podvojene pomanjševalnice in sestavljeni pridevniki, poosebitve in številni miselni prestopi, v katerih je bil pravi mojster.

8. Pokrajinsko opredeljena motivika (Idrija, Ribnica, Blegoš, Veliki Trn) pričajo o Žakljevi prizemljenosti, šolski začetki pa o podleganju tedanjim literarnim vplivom in iskanju lastnega izraza.

9. Opazno je njegovo spoštovanje pesniške tradicije (Vodnik) in nihanje med ilirizmom in slovenstvom. *Smaragd* je Žakljev davek prvemu; *Slovenja* v zadnji kitici celó omenja Evropo, s čimer se navezuje na *Ilirijo oživljeno*. *Slovenček* morda meri na majhnost slovenskega naroda: Povezal je razbite, združil sovražno zatrte in »slovenske sestrice« (= slovanski narodi), bodo zmodrile »Evropo« z naukom o resnici in svobodi. Gre za slovanski mesijanizem, ki je imel o carski Rusiji napačno predstavo (Berdjajev 2018: 73–118).

10. Žakelj je celo objavil več pesmi na temo pesniškega poslanstva, kot da bi hotel braniti status umetnika. Za zgled, da ne more zavreči, kar je v njegovi naravi, daje grlico, slavca in rožo (vrtnico). Kakor sta si pesnik in slavček podobna v trpljenju, si želi, da bi si bila podobna tudi v slavi. »Z zaničevavci pevcov«, tj. pesnikov obračunava že pred Ivanom Cankarjem.

11. Idrijski rudarji in strokovnjaki, zdravniki, ki so spremljali njihovo težaško delo pod zemljo, so čisto drugače doživljali bujno naravo, ko so prišli iz podzemlja na beli dan. Žakelj ima veliko pesmi z motiviko cvetja. Kadar ga navdušuje v naravi, se pridružuje slavnim idrijskim botanikom (G. A. Scopoli, Baltazar Hacquet, Franc Hladnik, Henrik Freyer).

Med najboljšimi pesmimi so tri: o mahu, spomladanskem cvetju in vijolici.

V ustvarjalnih letih je lastno petje sublimiral v slavčkovo kot pesnikov nedosegljivi cilj. Zadovolji se, da je samotna penica v rožnem grmu. Rože (vrtnica) so mu postale dobrodošla metafora za »slavčkovo« Lavro.

12. Iz 19. stoletja ne poznam slovenskega pesnika, ki bi druge vrste umetnosti, kakor sta tu kiparstvo z zlatarstvom in srebrarstvom in inštrumentalna glasba priznaval tako vlogo za lasten pesniški navdih. Ta njegova sposobnost sinestezije daje Žaklju posebno mesto v slovenski poeziji.

13. Žakljevi pismi, le z enim mesecem presledka med njima dvema različnima naslovnikoma sta pomemben dokument njegove spoštljivosti do naslovnikov in njunem upoštevanju tudi po stilu pisanja. Urejena pisava in posebno čistopisi pesmi izkazujejo urejenega človeka.

Viri in literatura

Viktor STESKA, *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski. Njegovo življenje in delo* (tipkopis), 36 strani.

Nikolaj Aleksander BERDJAJEV, 2018: *Izviri in smisel ruskega komunizma*. Ljubljana: Družina.

[Janez] BLEIWEIS, 1844: Pogovori uredništva, *Kmetijske in rokodelske novice* 2, št. 7, (14. 2.).

Janez BLEIWEIS, 1858: Iz Ljubljane do Žirov. Potopisne črtice. *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 16, št. 26, 27, 205–206, 213–214 (= *Žiri in Žirovci v slovenski literaturi*, antologija, (ur. Marija Stanonik), *Žirovski občasnik* 11–12, Žiri 1987).

Tine DEBELJAK, 1957: Iz gradiva o Žaklju-Ledinskem, *Vrednote* 4/1. Buenos Aires.

- Franc Saleški FINŽGAR, 1962: *Izbrana dela* 7. Celje: Mohorjeva družba.
- Iztok GEISTER, 1980: *Slovenske ptice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivan GRAFENAUER, 1909: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva* II.
- Ivan GRAFENAUER, 1911: *Iz Kastelčeve zapuščine*. Pomnožen in popravljen ponatisk iz Časa IV. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Alfonz GSPAN, 1979: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*, II. knjiga. Ljubljana: Slovenska matica.
- Anton JANEŽIČ, 1868: Osmrtnica, *Slovenski Glasnik* 11, št. 6.
- Josip JURČIČ, 1868: Kamen na grob! *Slovenski glasnik* 11, št. 3.
- Janko KOS, 2022: France Prešeren in generacija Antona Žaklja. *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas. Razprave 27*. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 65–73.
- Stanko KOTNIK, dr. Jože POGAČNIK (ur.), 1974: *Štefan Modrinjak*. Maribor: Založba Obzorja.
- Zmaga KUMER, 1965: Potujoči verzi. Prispevek k raziskovanju stila slovenske ljudske pesmi. *Narodno stvaralaštvo – Folklor* 4, Beograd.
- Niko KURET, 1965: *Praznično leto Slovencev* I. Celje: Mohorjeva družba.
- Lino LEGIŠA, 1977: *Pisanice 1779–1782 / Die Gedichtsammlungen Pisanice 1779–1782*. Ljubljana: SAZU, razred za filološke in literarne vede. Dela/Opera 34. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
- Maks MIKLAVČIČ, Jože DOLENC, 1968: *Leto svetnikov* I. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Jože MUNDA (ur.), 1991: *Slovenski biografski leksikon* 15. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Marko POHLIN, 1788: *Kratkozasne uganke inu zhudne kunshte iz wele shôle od Petra Kumrasa*. So na prudej v' Lubljani: per Vincenzu Ruzicku mejstn. Buqvavęszu pod Tranzho (Na Duneju: per Christianu Grosserju).
- Drago SAMEC, 2022: Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegova bibliografija. *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas. Razprave 27*. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 193–216.
- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON I, Abraham – Lužar, Zadruga gospodarska banka, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1925 –1932.
- Marija STANONIK, 2019: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski in Mlada Breda. *Rajko Nahtigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani. Monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL*. Ur. Petra Stankovska, Aleksandra Derganc, Alenka Šivic-Dular. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze.
- Marija STANONIK, 2020: *Pesnjenje v vojaški suknji in proti njej (1515–1918)*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Marija STANONIK, 2022: Labodji spev Milka Matičetovega, *Tra ricerca sul campo e studio a tavolino/ Contributi per i cento anni dalla nascita dell'acadmico Milko Matičetov / Med*

terenom in kabinetom. Ob 100. obletnici rojstva akademika Milka Matičetovega. A cura di / ur. Marija Stanonik, Han Steenwijk. Padova: Cleup sc/ Coop. Libreria Editrice Università di Padova.

Silva TRDINA, 1965: *Besedna umetnost* II. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Valentin VODNIK, 1988: *Zbrano delo*. Ur. Janko Kos. Ljubljana: DZS.

VREDNIŠTVO, 1868: [Osmrtnica], *Slovenski Glasnik* 11, št. 6.

France ZADRAVEC, 1988: *Sveta si zemlja ...* Ljubljana: Prešernova družba.

Oscar WILDE, 1959: *Pravljice* (Kondor). Ljubljana: Mladinska knjiga.

SVETO PISMO STARE IN NOVE ZAVEZE, 1997: Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Povzetek

IZ PESNIŠKE DELAVNICE ANTONA ŽAKLJA-RODOLJUBA LEDINSKEGA

Smisel faksimilirane izdaje Žakljevih besedil je prav v tem, da bo omogočala študijozno poglobljanje vanje brez številnih vnaprejšnjih predsodkov, ki so nastali, ker so Žakljevo delo presojali le po objavah – iz ohranjenih rokopisov se vidi, da so mu objavljene pesmi pogosto popravljali, za kar pa Žakelj ni bil odgovoren. Ob številnih drugih pesmih zbledijo tudi pogosti očitki o njegovi odvisnosti od Prešerna. Zgolj »noviški pesnik«, s čimer ga ponižujejo, je bil po sili razmer in nazadnje se v njih tudi ni več oglašal. Ali je odkril, da mu škodijo, ali pa ga niso več vabili vanje? Zakaj ni objavljaj v *Slovenskem Glasniku*? Najbrž ni imel denarja, da bi ga naročil, s tem pa je bilo povezano tudi objavlanje v njem.

V »jati pevcev« v obdobju med največjim slovenskim pesnikom Francetom Prešernom (1800–1849) in Simonom Jenkom (1835–1869), ki ju je slovenska literarna zgodovina že zgodaj kanonizirala, je Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski (1816–1868) zbujal največ upanja.

Prednost obravnave rokopisnega gradiva je, da sledi pesnikovemu ustvarjanju, tj. ujeti navdih v nekaj besed ali vrstic, zaznati eruptivni zapis morda nikoli dokončane pesmi, prepoznati tehtanje posameznih izrazov, se čuditi novim in novim nadpisom s črnilom ali svinčnikom, slutiti avtorjevo kompozicijsko stisko ob prestavljenih verzih in celo celih kitic in si končno oddahniti ob nekaterih zglednih čistopisih.

Kronologija pesmi

Samo nekaj Žakljevih pesmi je datiranih, zato prvi razdelek predstavlja možnosti, ki omogočajo ugotoviti čas njihovega nastanka: črkopis (bohoričica, gajica), nekateri značilni grafični znaki: (*y* za *č*, znak za *i* iz grške abecede in vijugice (tilde) v nekaterih pesmih), narečne posebnosti iz njegovega domačega rovtarskega in drugih (gorenjsko, dolensko, koroško, primorsko, štajersko, prekmursko) slovenskih narečij, usvajanje knjižne norme v času novih jezikovnih oblik.

Medbesedilnost

V slovenski literarni zgodovini se je ukoreninilo stališče, da je Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski podlegel Prešernovemu vplivu. Prezrto pa je ostalo, kolikšen je odtis Jovana Vesela-Koseskega v Žakljevih pesmih. Zaradi večine objav v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* se ga je prijel spotikljivi atribut »noviški pesnik«, kar mu je zaradi dolgotrajnega podcenjevanja Bleiweisovega deleža pri razvoju slovenske kulture avtomatično znižalo ceno.

Tine Debeljak je glede na Žakljevo rokopisno ostalino skušal prvotno lastno oceno popraviti s trditvijo, da se je Ledinski po Vrazovi zaslugi navezoval na slovansko romantiko (Mácha, Kollár, Erben); to potrjujejo tudi motivi rusalk in nekatere besede v Žakljevih pesmih in prevodi Puškina in Deržavina. Drugi so na podlagi pesnikovih žanrskih poskusov (ritornelica, epigram, sonet: klasični, repati, s pripevkom, kancona) dokazovali Žakljevo povezanost z italijansko renesančno liriko. Tukajšnja motivika daje v premislek Žakljevo spogledovanje z angleško romantiko. Asociacija nanjo se mi je zbudila ob Žakljevi pesmi *Razvaline*.

Poetika

Žakljevo neprestano dopolnjevanje pesmi (številne oblikovne, verzne in sporočilne variante), pričajo, da je veliko dal na formo in da je bil pesnik po naravi, le da ni imel sogovornika, ki bi podpiral in usmerjal njegovo ustvarjalnost. Od stilemov izstopajo podvojene pomanjševalnice in sestavljeni pridevniki, poosebitve in številni miselni prestopi, v katerih je bil pravi mojster.

Izbrana motivika

Pokrajinsko opredeljena motivika (Idrija, Ribnica, Blegaš, Veliki Trn) pričajo o Žakljevi prizemljenosti, šolski začetki pa o podleganju sodobnim literarnim vplivom in iskanju lastnega izraza.

Opazno je njegovo spoštovanje pesniške tradicije in nihanje med ilirizmom in slovenstvom. *Smaragd* je Žakljev davek prvemu; *Slovenja* v zadnji kitici celó omenja Evropo, s čimer se morda navezuje na Vodnikovo *Ilirijo oživljeno*. *Slovenček* morda meri na majhnost slovenskega naroda. To je edini »bratec« slovenskih sedmih sestic [= slovanski narodi]. Povezal je razbite, združil sovražno zatrte in »slovenske sestrice« bodo zmodrile »Evropo« z naukom o resnici in svobodi. Gre za slovanski mesijanizem, ki je imel o carski Rusiji napačno predstavo (Berdjajev 2018: 73–118).

Žakelj je objavil več pesmi o pesniškem poslanstvu, kot da bi hotel braniti status umetnika. Za zgled, da ne more zavreči, kar je v njegovi naravi, daje grlico, slavca in rožo (vrtnico). Kakor sta si pesnik in slavček podobna v trpljenju, si želi, da bi si bila podobna tudi v slavi. »Z zaničevavci pevcov«, tj. pesnikov, je obračunaval že pred Ivanom Cankarjem.

Idrijski rudarji in strokovnjaki, zdravniki, ki so spremljali njihovo težaško delo pod zemljo, so čisto drugače doživljali bujno naravo, ko so prišli iz rogov na beli dan. Žakelj ima veliko pesmi z motiviko cvetja. Kadar ga navdušuje v naravi, se pridružuje slavnim idrijskim botanikom (G. A. Scopoli, Baltazar Hacquet, Franc Hladnik, Henrik Freyer).

Med najboljšimi pesmimi so tri: o mahu, spomladanskem cvetju in vijolici (*Košarica ritor-nelic*, *Prvi šopek*, *Moja Milica*).

V ustvarjalnih letih je lastno petje sublimiral v slavčkovo kot pesnikov nedosegljivi cilj. Zadovoljil se je, da je samotna penica v rožnem grmu. Rože (vrtnica) so mu postale dobrodošla metafora za »slavčkovo« Lavro.

V 19. stoletju ne poznam slovenskega pesnika, ki bi druge vrste umetnosti, kakor sta tu kiparstvo z zlatarstvom in srebrarstvom in inštrumentalna glasba, priznaval tako vlogo za lasten pesniški navdih. Sposobnost sinestezije daje Žaklju posebno mesto v slovenski poeziji. Žakljevi pismi dvema različnima naslovnikoma, med njima je en mesec presledka, sta tudi po slogu pisanja pomemben dokument njegove spoštljivosti do naslovnikov in njunem upoštevanju. Urejena pisava in posebno čistopisi pesmi izkazujejo urejenega človeka.

Zusammenfassung

AUS DER POESIE-WERKSTATT VON ANTON ŽAKELJ

Mit der Faksimile-Ausgabe von Žakeljs Texten soll dem Leser eine vertiefte unvoreingenommene Auseinandersetzung ermöglicht werden, die bislang nicht vollziehbar war. Žakeljs Texte waren durch Vorurteile gebrandmarkt. Seine Werke wurden lediglich nach den Veröffentlichungen beurteilt, für deren Form er nicht immer selbst verantwortlich war. Ganz im Gegenteil ist aus einigen seiner erhaltenen Manuskripte ersichtlich, dass sie korrigiert wurden. Auch die häufigen Vorwürfe bezüglich seiner willenslosen Unterwerfung Prešeren verblasen in Gegenwart zahlreicher anderer Lieder. Er wurde mit der Titulierung des „Zeitungsdichters“, eine Rolle, zu deren Ausübung er den Umständen entsprechend gezwungen war, gedemütigt. Schließlich unterließ er jegliches Bewerben seiner Person in der damaligen Presse. Dies könnte darauf deuten, dass man ihm Schaden zufügte, oder dass er nicht mehr zum Publizieren eingeladen wurde. Wohlmöglich war dies auch der Grund, dass er in der Literaturzeitschrift *Slovenski Glasnik* nicht mit seinen Werken erschien. Es könnte ihm auch das nötige Geld für ein Abonnement gefehlt haben, womit das Publizieren eigener Werke womöglich bedingt war.

In der sog. „Schar der Dichter“ erweckte Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski (1816–1868) in der Zeit zwischen dem größten slowenischen Dichter France Prešeren (1800–1849) und Simon Jenko (1835–1869), beide wurden von der slowenischen Literatur früh kanonisiert, die größte Hoffnung.

Der Umgang mit dem Manuskriptmaterial hat den Vorteil, dass es erlaubt, den Schaffensprozess des Dichters zu verfolgen, wie: Inspiration in wenigen Worten oder Zeilen festzuhalten, die eruptive Aufzeichnung eines vielleicht nie vollendeten Liedes zu erspüren, das Abwägen einzelner Äußerungen zu erkennen, Neues zu bestaunen bzw. neue Beschriftungen mittels Tinte oder Bleistift, seinem Leid durch seine Komposition und die Verschiebung von Versen, sogar ganze Strophen zu erspüren, und sich schließlich voller Erleichterung an den vorbildlichen Reinschriften zu weiden.

Chronologie der Lieder

Nur wenige von Žakeljs Liedern sind datiert, daher stellt der erste Abschnitt Möglichkeiten dar, den Zeitpunkt ihrer Entstehung zu bestimmen: die Rechtschreibung (das Bohorič-Alphabet, *slow.* bohoričica und das Gaj-Alphabet, *slow.* gajica), mit einigen nur für Žakelj charakteristischen grafischen Symbolen: (*y* anstatt *č*, das Zeichen für den Buchstaben *i* aus dem griechischen Alphabet und der Gebrauch der Tilde in einigen Liedern), dialektale Besonderheiten aus dem heimatlichen Gereuter-Dialekt (*slow.* rovtarsko narečje) und andere slowenische Dialekte (aus den Regionen Gorenjsko, Dolenjsko, Koroško, dem Küstenland, Štajersko und Prekmurje), dem Erwerb der literarischen Norm in der Zeit neuer Sprachformen.

Intertextualität

Die Ansicht, dass Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski Prešerens Einfluss erlag, hat sich in der slowenischen Literaturgeschichte verfestigt. Übersehen wurde jedoch, welcher Einfluss von Jovan Vesel – Koseski in Žakeljs Gedichten verfolgt werden kann. Aufgrund der überwiegenden Mehrheit seiner Veröffentlichungen in der Nachrichtenzeitung *Kmetijske in rokodelske novice* erhielt Žakelj das abwertende Attribut des „Zeitungsdichters“, was ihm aufgrund der langjährigen Unterschätzung von Bleiweis' Anteils an der Entwicklung der slowenischen Kultur automatisch seinen Ruhm minderte.

Aufgrund von Manuskriptresten von Žakelj versuchte Tine Debeljak seine ursprüngliche Einschätzung zu korrigieren, indem er behauptete, Ledinski habe sich dank Vraz an die

slawische Romantik angeknüpft (Mácha, Kollár, Erben). Dies bestätigen auch die Motive der Meerjungfrauen und einige Wörter in Žakeljs Liedern und die Übersetzungen von Puschkin und Derzhavin. Andere konnten aufgrund der Genreexperimente des Dichters (Ritornell, Kanzone, Epigramm, Sonett, und zwar klassisch, im abschließenden dritten Terzett, im Refrain) Žakeljs Verbindung mit der italienischen Renaissance-Lyrik nachweisen. Die Motive hier berücksichtigen Žakeljs Liebäugelei mit der englischen Romantik. Die Assoziation dazu erwachte in Žakeljs Lied *Razvaline*.

Poetik

Žakeljs ständiges Ergänzen seiner Gedichte, worüber zahlreiche Formen-, Vers- und Inhaltsvarianten zeugen, deuten darauf hin, dass er großen Wert auf die Form legte, und dass er von Natur aus Dichter war, ihm jedoch der Gesprächspartner fehlte, der seine Kreativität unterstützten und lenken würde. Unter den Stilelementen ragen verdoppelte Diminutive und zusammengesetzte Adjektive, Personifikationen und zahlreiche mentale Übergänge heraus, in denen er ein wahrer Meister war.

Ausgewähltes Motiv

Die landschaftlich geprägten Motive (Idrija, Ribnica, Blegaš, Veliki Trn) zeugen von Žakeljs Bodenständigkeit, während die treuen schulischen Anfänge seine Unterwerfung den zeitgenössischen literarischen Einflüssen und der Suche nach einem eigenen Ausdruck erkennen lassen. Spürbar sind sein Respekt der dichterischen Tradition gegenüber und sein Schwanken zwischen dem Illyrismus und dem Slowenentum. Der *Smaragd* (*slow. smaragd*) kann als Žakeljs Treue zum Ersteren erkannt werden. Sein *Slovenja* erwähnt in der letzten Strophe sogar das Europa, womit Žakelj an Vodniks *Ilirija oživiljena* anknüpft. Der *Slovenček* mag auf die Kleinheit der slowenischen Nation abzielen, indem er die Gebrochenen verband, die feindlich Unterdrückten und die „slowenischen Brüder und Schwestern“ (= in der Bedeutung der slawischen Völker) vereinte, in dem sie dem „Europa“ mit der Lehre über die Wahrheit und Freiheit Einsicht verleiht. Es handelt sich um den slawischen Messianismus, der eine falsche Vorstellung vom zaristischen Russland hatte (Berdjajev 2018: 73–118).

Ausgewähltes Motiv

Žakelj veröffentlichte sogar mehrere Gedichte zum Thema seiner poetischen Mission, als ob er seinen Status als Künstler verteidigen müsse. Als Beispiel dafür, dass er das, was in seiner Natur liegt, nicht ablegen konnte, erwähnt er Beispiele wie die Turteltaube, die Nachtigall und die Blume (Rose). So wie sich der Dichter und die Nachtigall im Leiden ähnlich sind, so sollten sie auch im Ruhm ähnlich sein. „An den Verächtern der Sänger“, den Dichtern also, übte er bereits vor Ivan Cankar Vergeltung.

Blumen

Die Bergleute und Fachleute von Idrija, sowie die Ärzte, die über deren harte Arbeit unter Tage wachten, erlebten die üppige Natur vollkommen anders, als sie am helllichten Tage aus dem Untergrund kamen. Žakeljs Lieder sind geprägt von Blumenmotiven. Immer wenn er von der Natur fasziniert wird, schließt er sich den berühmten Botanikern von Idrija an (G. A. Scopoli, Baltazar Hacquet, Franc Hladnik, Henrik Freyer).

In seinen besten Liedern tauchen folgende drei Naturmotive auf: das Moos, die Frühlingsblumen und die Veilchen.

In seinen Schaffensjahren sublimierte er seinen eigenen Gesang in das Ziel der Nachtigall als unerreichbares Ziel des Dichters. Er gab sich mit seiner Rolle als einsame Grasmücke im Rosenstrauch zufrieden. Die Blumen (Rosen) waren für ihn eine willkommene Metapher für die „Nachtigall“ Laura.

Aus dem 19. Jahrhundert ist mir kein slowenischer Dichter bekannt, der eine solch bedeutende Rolle als seine eigene poetische Inspiration in anderen Kunstwerken, wie der Bildhauerei mit Goldschmieden und Silberschmieden und der Instrumentalmusik anerkennen würde. Diese Fähigkeit seiner Synästhesie verleiht Žakelj einen besonderen Platz in der slowenischen Poesie. Die zwei Briefe Žakeljs, die er mit nur einem Monat Zeitunterschied an zwei verschiedene Adressaten verfasste, sind ein wichtiges Zeugnis seines Respekts gegenüber den Adressaten und ihrer Rücksichtnahme auch in Bezug auf deren Schreibstil. Die geordnete Handschrift und vor allem die saubere Rechtschreibung der Gedichte zeugen von einem ordentlichen Menschen.

Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega soustvarjalni prevodi

Urška Perenič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2,
SI 1000 Ljubljana, urska.perenic@gmail.com

V prispevku je predstavljena soustvarjalna prevodna dejavnost Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega. Prevajanje je treba pri njem razumeti predvsem na način izvirnega preoblikovanja tuje pesniške predloge. Na seznamu avtorjev, ki jih je svobodno prevajal, sta nemški evangeličanski učitelj in učenjak Johann Peter Hebel, poznoromantični nemški pesnik in pripovednik Franz Freiherr von Gáudy, ruski pesniki Gavril Deržavin, Puškin, Egor Fjodorovič von Rozen in Mihail Danilovič Delarju. Kakor je ugotavljal že Karel Štrekelj, je za pesnike v dobi preporoda značilna manjša izvirnost, vendar tudi prizadevanje, da bi slovensko književnost povzdignili na novo raven, kar je bilo mogoče doseči tudi po poti, ki jo je ubiral Rodoljub Ledinski.

Ključne besede: slovenska književnost, 19. stoletje, prevajanje, prirejanje, zgodovinska balada, slovanska zgodovina, nemška književnost, ruska književnost

The paper thematizes the co-creative translation activity of Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski. Translation is primarily understood as an adaptation and rewriting with a set of translative interventions. Žakelj translated poems by a range of authors including the German evangelical teacher and scholar Johann Peter Hebel, the late Romantic German poet and narrator Franz Freiherr von Gáudy, one of the most highly esteemed Russian poets before Alexander Pushkin, Pushkin, Egor Fyodorovich von Rozen and Mikhail Danilovich Delar. As Karel Štrekelj has already noted, poets in the period of National revival are characterized by less originality, but also by striving to elevate Slovene literature to a new level, which could also be obtained through the path taken by Rodoljub Ledinski.

Keywords: Slovenian Literature, 19th century, translation, adaptation, historical ballad, Slavic History, German Literature, Russian Literature

Potem ko je pred širšo javnost stopil v ljubljanskem nemškem časopisu za domovinske interese *Carniolia* s pesmijo *Slavulj in roža* (1841), ob kateri je bil vzporedno natisnjen njen nemški prevod *Nachtigall und Rose* (s podpisom Rodoljub Ledinski), ter so mu *Kmetijske in rokodelske novice*¹ že objavile nekaj pesmi (npr. *Pesem v setvi*, 1844, Zaničevavcam pevcov, 1845), je Anton Žakelj resneje zagrizel v soustvarjalno prevajanje pesmi. Pri njem namreč ne gre za dobesedne prevode besede za besedo, temveč za umetniške prepesnitve, ki so

¹ V nadaljevanju *Novice*.

v osnovnem duhu zveste izhodiščnemu besedilu, vendar si prevajalec oz. prirejevalec v njih dovoli tudi kak izpust, se posluži vsebinske in motivne razširitve v skladu z idejo, predlogo deloma oblikovno preuredi (npr. na ravni kitice in verza), po jezikovni plati pa tudi avtorsko individualizira. Žakljeve prepesnitve je povečini prinesel *Bleiweisov tednik*.

Kakor nam pojasnjuje avtor biografskega članka o Ledinskem Janez Dolenc (1991), je treba pesem o pojočem slavcu in dehteči roži, ki tematizira pesniški poklic, ter Žakljevo odločitev za pesnjenje sploh razumeti z ozirom na vpliv, ki ga je nanj kot svojega »učenca« imel Metelko, ko ga je skušal uvajati v pesništvo. »Gotovo pa je, da se mu je šele pod Metelkovim vodstvom pevski duh dokončno prebudil, jezikovno in oblikovno utrdil, razpel krila in kmalu poletel v javnost,« v nekoliko pesniških prispodobah pojasnjuje Dolenc (1956: 212–13), ki zraven opozarja na preprostost oblike in misli pri Žaklju. Ob vzporedni objavi slovenske in nemške različice pesmi pa namigne na zgledovanje pri Prešernu (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 35).

Toda ko govorimo o prebui ustvarjalnega pesniškega duha, ki je botroval vstopu v javnost, ne mislimo zgolj na Žakljevo izvirno pesnjenje, temveč vsaj toliko na njegovo zbirateljsko vnemo (pogojene tudi s herderjansko paradigmo) ter soustvarjalno prevodno dejavnost oz. prirejanje. Prirejanje je treba namreč pri Antonu Žaklju razumeti kot način kolikor mogoče izvirnega preoblikovanja tuje pesniške predloge, prilagajanje izvirnika jeziku, misli, socialni strukturi in mentaliteti ciljnega naslovnika. Zato bi bilo Žakljeve poslovenitve tujih pesmi, v katerih se izvirna avtorska funkcija neredko zabrisuje, še najustrezneje umestiti na fluidno črto med prevodom in avtorsko pesmijo.

Seznam imen tujih avtorjev, ki kaže ne samo na zanimanje Antona Žaklja za pesništvo, temveč tudi na njegovo duhovno obzorje, je začel sestavljati že Dolenc (1991), ki pa je napravil nekaj napak. Te v nadaljevanju odpravljamo. Ni pa se motil, ko je visoko na seznam umestil nemškega evangeličanskega učitelja in učenjaka Johanna Petra Hebela (1760–1826), enega izmed pionirjev nemške narečne poezije in avtorja pesniške knjige *Allemannische Gedichte* (1803), v kateri najdemo tudi pesem *Der Wegweiser* s pripisom »Guter Rath zum Abschied«. Žakelj jo je svobodno prevedel pod naslovom *Razne pota* (Novice, 1845: nepag.). Dolenc evidentira objavo Žakljeve prepesnitve v *Novicah*, ne pa tudi ponatisa v berilu za višje šole z naslovom *Cvetnik* (1868), ki ga je pripravil celovški profesor Anton Janežič. To je sila zanimivo, saj pomeni, da si je Rodoljub Ledinski svoje (častno) mesto v šolah pridobil še pred smrtjo. V Janežičevem berilu pesem sicer podpisuje samo še Ledinski (medtem ko podatek o izvirniku umanjka). Je to slučaj, nehoteni spregled (s strani urednika) ali pa se je Žakelj zavedal, da je verzno predlogo oblikovno in vsebinsko takó spreminjal, da je iz nje nastalo drugačno, avtorsko delo?

O tem, kako je ena najbolj poznanih in razširjenih pesmi Ledinskega dobila stalno mesto v šolskih berilih, mdr. piše Karel Štrekelj leta 1901 v *Domu in svetu*, kjer jo analizira nadrobneje in v primerjavi z nemškim (narečnim) izvirnikom. V istem kontekstu pojasnjuje, da je za pesnike v dobi preporoda nasploh značilna manjša izvirnost in večje izposojanje idej od drugod, vendar ne brez prizadevanja, da bi ustvarili nekaj, »kar se odlikuje od vsakdanjih stvari in prikazni« (Štrekelj 1901: 438) in bo torej drugačno od svoje predloge. Zato hkrati obžaluje, da pesniki »srednje moke in slabejše poetične sile« (prav tam) tako radi zatajujejo svoje zglede, in jih skuša obenem razumeti, saj da se je marsikateremu od njih uspelo bolj ali manj spretno odtrgati od tujega izvirnika.

Se je pa Ledinski v primerjavi z nemško predlogo odločil za naslov *Razne pota* s prav tako spremenjenim pripisom »Kmetam«, ki pa želi ohraniti duha oz. sporočilo izvirnika; do pota oz. »steze do česti« je namreč mogoče priti, če smo poštene, če v življenju izpolnjujemo svoje dolžnosti, če smo delavni in zvesti in če nenehoma preizprašujemo svojo vest. Število kitic (in verzov) je Žakelj v predelavi ohranil, vendar je pretrgano rimo nadomestil z zaporedno. Druga, tretja in četrta kitica se ne ujemajo z nemškim besedilom,² saj se je odločil, da v njih raje razpelje misel o zgodnjem, ranem, skrbnem in trdem delu kmeta od pomladi do jeseni, ko trta bogati obrodi, medtem ko je Žakljeva peta kitica z motivom goldinarja in po vsebini primerljiva s tretjo kitico izvirnika. Svobodno prepesnjena je tudi sklepna kitica, kjer se je prevajalec posrečeno oprl na biblično prisposodobno dveh poti, ki sta dva različna načina življenja, med katerima se odloča človek oz. njegova vest (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 56).³

Zaradi pripisa »Kmetam«, ki kaže, da je Ledinski imel pred očmi slovenskega kmeta oz. preprosti narod, ter spodbudne in didaktične naravnosti se nam za pesem *Razne pota* ponuja tudi vrstno-žanrska oznaka stanovska kmečka pesem. Hkrati pomislimo na *Zadovoljnega Kranjca* (1781) Valentina Vodnika ter na nemške razsvetljske pesnike, kot so Gleim, C. F. D. Schubart ali J. M. Miller, ki v svojih pesmih spodbujajo kmeta k poštenemu in prizadevnemu delu, varčnosti in podjetnosti. Vse to je pri Žaklju oplemenitenost še z ustrezno merico krščanske vzgojnosti. Ravno tako ni odveč dodati, da je bila Rodoljuba Ledinskega prepesnitev *Razne pota* objavljena na naslovni strani *Novic*, kjer ji je sledil prispevek o pridelovanju turščice ali koruze.

² Prim. Štrekelj 1901: 439–440.

³ Gotovo pomislimo še na motiv Herakleja na razpotju oz. heraklejsko dilemo med lahkotnejšim načinom življenja in krepostnim ravnanjem, v slovenski književnosti pa zlasti na Franca Veritija alegorično povest *Popotnik široke in vozke poti ali popisovanje kako se človek spači, v grehah živi, kako se poboljša in Bogu služi* (1828), kjer je avtor posegel po poznanem antičnem mitološkem motivu.

Ob vsem preseneča še nekaj. Ko sta urednika R. Reinick in L. Richter leta 1851 pri založbi Georg Wigand v Leipzigu v knjižni nemščini ponatisnila Heblovo zbirko *Allemanische Gedichte: Für Freunde ländlicher Natur und Sitten*, sta ugotavljala, kako slabo da je bila svojčas sprejeta na Nemškem. Večina naj bi knjigo sicer poznala, le malo bralcev pa naj bi zares uživalo v »naivni izvirnosti« te poezije, kajti »alemansko« narečje je bilo veliko bralcem težko umljivo (*Vorwort*, III). Ni pa očitno ta težko umljivi dialekt (z)motil Ledinskega.

Ali sodi na naš seznam tujih zgledov, ki so pritegnili Žakljevo pozornost in ob katerih so mu vztrajno rasle pesniške moči, viden pesnik predmarčne dobe Nikolaus Becker (1809–1845), ni gotovo. Mislimo na njegovo pesnitev *Der freie Rhein* (obj. 1840 v *Trierische Zeitung*), ki naj bi bila predloga za pesem *Krajnska Sava*, objavljeno v slovenščini leta 1841 v sicer nemško pisanem *Ilirskem listu*. Je torej *Krajnska Sava*, ki je bila natisnjena na prvi strani omenjenega lista brez navedbe avtorstva – in tudi brez Beckerjevega izvirnika –, po pravici pripisana Ledinskemu? Josip Marn v poglavju o Antonu Žaklju v *Jezičniku* (1879: 42–54) te pesmi ne omenja. O tem prav tako ne želi soditi Karel Štrekelj (1901: 440), vendar je prepričan o nemški predlogi avtorja Beckerja, ki ga je zatajil bodisi domnevni prevajalec Žakelj bodisi kak drug anonimni prevajalec v slovenščino.

Pač pa na naš seznam tujih zgledov gotovo sodi umetna balada nemškega poznoromantičnega pesnika in pripovednika Franza Freiherra von Gáudyja (1800–1840) *Des Sapieha Rache*, ki se v Žakljevi prepesnitvi glasi *Vilkôvo* in je izšla v *Novicah* 1856. leta (prim. tudi Marn 1879: 48–49). Ironija naključja je, da sta tako Žakelj kot Gáudy, ki je bil po rodu iz pruske vojaške aristokracije in je veljal za sijajnega prevajalca iz francoščine in poljščine, danes v svojih literarnih kulturah precej pozabljena, čeprav sta bila svoj čas spoštovana in brana ustvarjalca (prim. Fouquet-Plümacher 2020).⁴

Gáudyjeva balada o Martinu Sapiehi je bila v 19. stoletju večkrat ponatiskovana. Izpostavimo Gáudyjevo *Zbrano delo* (*Sämtliche Werke*) v 24. zvezkih, ki ga je uredil Arthur Müller (1844; 1853⁵), na zajetno, prek 1000 strani dolgo edicijo *Poetischer Hausschatz des deutschen Volkes* (Otto von Wigand Verlag, Leipzig, 1839⁶), ki prinaša zgodovino poezije od antičnih časov za šolsko rabo, ter antologijo *Deutschland's Balladen- und Romanzen: Dichter von G. A. Bürger bis auf die neueste Zeit* v uredništvu Ignaza Huba iz leta 1846 (Karlsruhe), ki

⁴ Potem ko se je dodobra uveljavil kot pisec člankov v šlezijemskem časopisju, je 1829 izdal knjigo pesmi in proze *Erato*, kjer je opazen vpliv Heinricha Heineja. V poemu *Kaiser-Lieder* (1835) je častil Napoleona, zaradi česar je v dobi restavracije dobil pečat kontroverzne osebnosti. Največjo popularnost so mu prinesli popotni spisi, in sicer *Mein Römerzug* (1836) in *Venetianische Novellen* (1838).

⁵ Prenovljena izdaja vsebuje osem zvezkov.

⁶ Iz 1845 je tretja naklada.

v razdelku pripovedno oz. baladno pesništvo prav tako prinaša besedilo *Des Sapieha Rache*.

Des Sapieha Rache oz. *Vilkôvo* je zgodovinski tip balade z osrednjima figura zlovoljnega, srditega in »mnogoslavnega« kneza Kozminskega, Martina Sapiehe, ter nižjega plemiča, pana Severina⁷ Vilkovskega, ki ni bil ne za polne sode madžarskega vina ne za plemenitega konja, tudi ne za vse ponujeno srebro in zlato pripravljen Sapiehi prodati svojega gradiča Vilkôvo ter dediščine svojih dedov in pradedov. Sapieha takó ni mogel svobodno loviti po vsej pokrajini in je postal še bolj srdit. Ob veliki noči, na god vstajenja Gospoda, je na svojem gradu v Kozminu priredil veliko slavlje, na katerega je poleg številnih prijateljev povabil tudi soseda, pana Vilkôvskiga. Ko so na tretji večer gostje začeli zapuščati beli dvor, je skušal Sapieha Vilkôvskiga še zadnjič pridobiti za kupčijo, ta pa se mu je izmaknil in se svojim kočijažem kakor hitro mogoče odpeljal proti domu. Toda ko sta prispela, Vilkôvega ni bilo več, pred nekdanjo vasjo sta lahko ugledala samo še razpelo in lipo. Grad Vilkôvskiga so namreč razvalili kozaki, ki jih je poslal Kozminski, podrli so tudi cerkvico in lesene hiše vaščanov, njihove črede pa odgnali v Kozmin.

V Gáudyjevi verziji je zaključek balade realistično zgoščen in jedrnat (oblika kitice je štirivrstičnica). Vse, kar izvemo, je, da se je Martin Sapieha maščeval svojemu sosedu v času, ko je bila Poljska svobodna, in da je bilo to leta 1742. Drugače Anton Žakelj, ki je po svoji navadi izvirnik za nekaj verzov razširil (strofa je osemvrstičnica), saj je želel razpeljati misel o »dneh Polon'je jasne in svobodne«. Beremo, da so bili to dnevi, »[k]o svoj kralj je bil vsak knez na Leškim,⁸ / [k]o svoj knez je bil vsak prosti šlahčič,⁹ / [p]ravi kralj pa vsih stanov podložnik.« V finalu poslovenjene različice te pretresljive balade umanjka tudi izvirni navedek, ki dogajanje določneje časovno umešča; Žakelj je v skladu z moralčnim čutom raje povzdignil prst. Beremo: »In ni b'lo nikogar po vsim Leškim, / [d]e kaznil bi bil to hudobijo!« (*Novice* 1856: 270)

Anton Žakelj se je za razširitev, ki pa ni v ničemer v nasprotju z mislijo izvirnika, odločil še na nekaj mestih v baladi. Najprej v drugi strofi, kjer Sapieha Vilkôvskimu ponuja konja oz. šarca, saj za razliko od Gáudyjevega izvirnika preberemo še, da takega konja ni bilo najti niti po daljni Ukrajini. Nato v četrti strofi, v kateri se knez Sapieha po prvi zavrnitvi kupčije s strani Vilkôvskiga od srda ugrizne v ustnice in se mu omrači čelo, saj namreč Žakelj na način razširitve še bolj poudari njegovo hudo jezo (»Huda jeza mu krog ust zabliskne, / [k]akor strele svit ob hudi uri;« [262]); namesto srebra (v izvirniku), pa Žakljeva hajduka

⁷ Kako je panu ime, izvemo pri Gáudyju.

⁸ Tj. Poljskem.

⁹ Poljski plemenitnik nižje vrste.

s pomočjo Vilkôvskiga, ki mu ni mar za kupčijo, hitita spravljati zlatnike. V nadaljevanju je v slovenski prepesnitvi znatneje razširjen prikaz pirovanja in radosti na Sapiehovem gradu iz šeste kitice izvirnika; ponovijo se motivi veselega napivanja, gostoljubja, vendar je Žakelj vpeljal še motiv odkritega dvorjenja mladega »šlahčiča« dekletu, nad katerim se zgražajo stare ženske, Sapieha pa se skuša pri Žaklju tudi znova bolj zblížati z Vilkôvskim. Slovenski prevajalec je čisto posebno kitico namenil prikazu poslavljanja gostov. Poudarjeno je, kako Vilkôvskiga domov žene srce, zaradi česar je pogoltni Kozminski še bolj nemočen. Podobno je v priredbi razširjena deveta kitica izvirnika, in sicer trenutek, ko Vilkôvski s svojim kočijažem ugotovi, da rodnega Vilkôviga ni več. V prepesnitvi je namreč razširjen prikaz razdejanja, ki stopnjuje tragičnost težkega baladnega razpoloženja; vse je tiho in medtem ko se pri Gáudyju v temi zibajo (samo) vrhovi borovcev in še vrane spijo (v prevodu so na tem mestu sove), imamo pri Žaklju še podobo razorane vasi, od katere so ostale samo njive in kjer ni več nobenega sledu o gradiču, hiši in cerkvici, pri kateri spijo svoj večni sen panovi sinki in žena. Podobno vsebinsko razširjena in čustveno razboljena je nato deseta strofa; mislimo na opis krutosti kozakov, ki jih je nad gradič Vilkôvskiga in vso vas poslal Sapieha; za razliko od izvirnika v priredbi izvemo, kako so Sapiehovi vojaki kruto topli žene in se posmehovali ter kako si pan Vilkôvski tiho briše solze in vzdihuje po milem domu.

Na račun opisanih razširitev besedila balada v slovenščini šteje nekaj več kitic, pri čemer prevajalec ni ničesar izpuščal, ampak je vsebino deloma predrugačil. Z interpolacijami je po eni strani zlasti razširil posamezne, v izvirniku puščobnejše in jedrnatejše podobe ter jim dal več živosti, po drugi strani pa je stopnjeval dogajanje in poskrbel za večjo emotivno in dramatično nabitost razpoloženja. Avtorsko individualizirana je tudi zgoraj omenjena didaktična razsнова balade.

Kot duhovniku je morala biti Gáudyjeva balada Žaklju, ki je bil očitno precej na tekočem z literarnim dogajanjem pri Nemcih, blizu tudi zaradi navezovanja na biblični motiv Ahaba, kralja v Samariji. Ta je imel svojo palačo blizu vinograda Nabota (Knjiga kraljev; prim. Marn 1879: 48), ki ni hotel za ponujeno mu kupnino v denarju prodati dediščine svojih očetov, kar je pravzaprav glavno sporočilo balade. Vsaj tako pomembna bi utegnila biti za slovenski kontekst in dobo narodnokulturne prebuje misel o prostosti, ne samo »*Polon'je*«, marveč slovanskih narodov obče, pa tudi »*ptujoljubnosti*« in medsosledskosti.

Je torej Ledinski upravičeno ali po krivici zatajil izvirnik? T. S. Grabowski je v študiji *Słowiński poemat na tle polskiem* (Krakov 1913) balado *Vilkôvo* vsekakor napačno imel za izvirno delo Antona Žaklja (prim. J. Šlebinger, LZ 1913, 344–45; nav. po Dolenc 1991). V 12. letniku časopisa o zgodovini poljske književnosti, literarni teoriji in literarni kritiki *Pamiętnik literacki* (1913: 194–200) je poljski literarni zgodovinar Wiktor Hahn (1871–1959) v recenzijem

članku o Grabowskega knjigi »razkril« Žakljevo nemško literarno predlogo in na kratko primerjal izbrane kitice izvirnika in slovenske prepesnitve.

Poleg vnetosti Anton Žaklja za literarizacijo motivov iz slovanske zgodovine ni mogoče spregledati njegove naklonjenosti do poezije slovanskih pesnikov. Lotil se je prevajanja Puškina, bržda prvi med Slovenci (Misli in želja, *Novice*, 1855; rokopisna različica prevoda obstaja v zapuščini Viktorja Steske v NŠAL).

Ruska je tudi predloga pesmi *Proklétje* (*Novice*, 1852), ki jo je Janez Dolenc v biografskem članku o Antonu Žaklju v SBL pripisal ruskemu pesniku E. T. Rozenu. To mora biti napačna navedba. Kot najverjetnejši avtor se nam ponuja ruski pesnik Egor Fjodorovič von Rozen (1800–1860), ki je skupaj z Vasilijem Žukovskim soavtor libreta k znameniti Glinkovi operi *Življenje za carja* (1836).

Že 1846 pa so *Novice* prinesle Žakljevo prepesnitev *Vdova siroti*, ki je pogovor matere s spečim detecem, nad katerega vzglavjem bdi srebrnokrili kerubin, rajnki oče. Dolenc ni precizen, ko piše, da je to priredba po M. Delarju. Avtor izvirnika je namreč ruski pesnik Mihail Danilovič Delarju (1811–1868), »obrusli« Francoz (originalni francoski priimek je bil bodisi Delarue bodisi De La Rue, a ker gre za Mihaila Daniloviča, katerega oče je imel očitno rusko ime, bi morali rusko različico priimka sloveniti kot Delarju).¹⁰

V zapuščini Viktorja Steske v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani se hranita še dve (neobjavljeni) različici Žakljeve svobodne prepesnitve ode *Bog* ruskega pesnika Gavrila Deržavina,¹¹ prevod odlomka iz Evripidovega *Oresta* (v. 398) ter različici pesmi *Slovenska/Krajnska ptujoljubnost* z motom poljskega baročnega pesnika Jana W. Gawínskega (ok. 1622–1684) (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 191–197).

Sredi 50. let 19. stoletja (1855) je Anton Žakelj *Kmetijskim in rokodelskim novicam* za objavo poslal pesem *Cvetje in petje*, ki jo je poslovenil po grofu Antonu Aleksandru Auerspergu (Anastasiusu Grünu). Bolj kot prevod, ki zvesteje sledi predlogi, je premisleka vreden širši kontekst njegovega nastanka, saj gre za svojevrstno zahvalo prevajalca Grünu, to pa za čast, ki mu jo je ta izkazal, ko je v nemščino prevedel njegovo predelavo narodne pesmi *Mlada Breda* in jo objavil v avstrijskem zborniku *Illustriertes Familienbuch zur Unterhaltung und Belehrung häuslicher Kreise* (za več gl. Marn 1879: 44). V *Kmetijskih in rokodelskih novicah* sta bili slovenska in nemška različica *Mlade Brede* objavljeni leta 1853.

Približno tisti čas so Antonu Žaklju v roke prišle izvrstne orientalske zgodbe za mlade ljudi, objavljene v antologiji *Palmblätter* (1787–1800), ki sta jo uredila

¹⁰ Za pravilno identificiranje tega pesnika in pojasnilo se najlepše zahvaljujem kolegu rusistu dr. Blažu Podlesniku.

¹¹ Pod naslovom *Oda Bog* jo je iz ruščine poslovenil že Jovan Vesel Koseski in je bila v Bleiweisovih *Novicah* objavljena 1846 (za več gl. Koseski, *Razne dela* 1870).

Johann G. Herder in August J. Liebeskind. Liebeskind (1758–1793) je bil nemški protestanski duhovnik in vzgojitelj Herderjevih otrok. Herder je za omenjeno knjigo napisal uvodnik, v katerem je ponovil svoje stališče, izraženo že v zbirki *Stimmen der Völker in Liedern* (1778), kako ni treba, da so ljudske pesmi nujno stare in anonimne, da bi nanje gledali kot na »ljudsko blago«. Tako stališče je Žaklju, ki se je tudi sam navduševal za omenjeno blago, moralo nekaj pomeniti. Prav tako je moral poznati Herderjevo zbirko (ljudskih) pesmi iz vse Evrope (*Alte Volkslieder*, 1775) in njegovo prepričanje, da imajo vsi ljudje kulturo (čeprav na različnih stopnjah), in spoznanje o pomenu in vrednosti srečevanja kultur, čemur bi danes bolj učeno rekli medkulturni transfer. Zakaj bi se sicer Žakelj sploh lotil prevajanja oz. svobodnega prirejanja orientalske pravlјice iz prej omenjene Liebeskindove in Herderjeve antologije, namenjene mladini v pomladi življenja? Gre za pravlјico »Tai und Scherik, oder Vertrauen und Freude«, ki se v Žakljevi poslovenjeni različici glasi »Kralj in možaka poštenjaka« (*Cvetnik*, 1865; ²1868: 170–74). V njej je prevajalec na zdaj že prepoznaven način razširjenega prikazovanja sledil duhu izvirnika.

Osrednji motiv pravlјice je nadvse tesno, idealno prijateljstvo Abd-ul-Alaha in Ajina – v slovenski priredbi Bogoslužiča in Studenčiča –, ki se idejno in motivno naslanja na zgodbo o Damonu in Pitiji iz visokosrednjeveške latinske zbirke *Gesta Romanorum*, ki je služila kot vir več vélikim ustvarjalcem, kot so Boccaccio, Chaucer, Schiller¹² ali Shakespeare. Ko se vladar (kralj) odloči usmrtiti enega od prijateljev in ga ta prosi, ali bi se smel na kratko vrniti domov k družini, drugi s svojim življenjem pred oblastnikom jamči za njegovo vrnitev.

Duhovno obzorje Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega je široko, literarna paleta, na kateri so zgledi iz starejših in mlajših obdobj, od Jutrovega do sočasnih poetičnih sil pri Slovanih in Nemcih, dovolj pisana, smoter pa dovolj jasen. Povzdigniti slovensko književnost na novo raven, s težnjo, da bi bilo to, kar piše in zdaj bolj, zdaj manj svobodno preliva v verze (in prozo) vendarle drugačno in samosvoje, pač kolikor mogoče avtorsko individualno in obenem slovenskemu kontekstu in sprejemniku primerjeno.

Viri in literatura

ANON., 1841: Krajnska Sava. *Illirisches Blatt* 9, 37.

Janez DOLENC, 1956: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (Odlomek iz monografije). *Loški razgledi* 3/1, 205–16.

¹² V baladi *Die Bürgschaft*, objavljeni v *Musen-Almanach* leta 1799.

– –, 1991: Anton Žakelj. *SBL*. Ljubljana: SAZU. Na spletu.

Doris FOUQUET-PLÜMACHER, 2020: *Franz Freiherr Gaudy 1827 auf der Festung Silberberg (Schlesien)*. Berlin: Verlag Brandenburg.

Franz FREIHERR GAUDY, 1844: *Sämtliche Werke*. Ur. Arthur Müller. 24 zv. Berlin: Carl J. Klemann.

Wiktor HAHN, 1912: Juliusz Słowacki, Franciszek Gaudy i Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski): Przyczynek do historii motywów literackich. *Pamiętnik literacki* 12, 194–200.

Johann Peter HEBEL, 1851: *Johann Peter Hebel's Allemanische Gedichte für Freunde ländlicher Natur und Sitten*. Ur. R. Reinick, L. Richter. Leipzig: Verlag von Georg Wigand.

Johann G. HERDER, August J. LIEBESKIND, 1831: *Palmblätter: Teil 1*. Berlin.

Ignaz HUB (ur.), 1846: *Deutschland's Balladen- und Romanzen: Dichter von G. A. Bürger bis auf die neueste Zeit*. Karlsruhe: Creuzbauer und Hasper.

Anton JANEŽIČ, 1868: *Cvetnik slovenske slovestnosti*. Ljubljana: J. Blaznik.

Jovan Vesel KOSESKI, 1870: Razne dela pesniške in igrokazne. Ljubljana: J. Blaznik.

Josip MARN, 1879: *Jezičnik*. Ljubljana: Rudolf Milic.

NŠAL 468, zapuščina Viktorja Steske, fasc. 2.

Karel ŠTREKELJ, 1901: O Ledinskega pesmi »Razne pota«. *Dom in svet* 14/7, 438–40.

Oscar Ludwig Bernhard WOLFF (ur.), 1839: *Poetischer Hausschatz des deutschen Volkes*. Leipzig: Verlag von Otto Wigand.

Anton ŽAKELJ – Rodoljub Ledinski, 1841: Slavulj in roža (skupaj z nem. prevodom *Nachtigall und Rose*). *Carniolia* 4/1 (3. 5.), [1]

– –, 1845: Razne pota. *Kmetijske in rokodelske novice* 3/31 (30. 7.), [121]

1852: Proklétje. *Kmetijske in rokodelske novice* 10/42 (26. 5.), 165.

– –, 1855: Misli in želja. *Kmetijske in rokodelske novice* 13/81 (10. 10.), 324.

– –, 1856: Vilkôvo. *Kmetijske in rokodelske novice* 14/65 (13. 8.), 262, 266, 270.

Anton ŽAKELJ, Anastasius GRÜN, 1853: Mlada Breda / Breda. *Kmetijske in rokodelske novice* 11/6.

Povzetek

ANTONA ŽAKLJA-RODOLJUBA LEDINSKEGA SOUSTVARJALNI PREVODI

Prispevek v središče zanimanja postavlja Antona Žaklja soustvarjalne prevode. Gre za njegove prepesnitve tujih literarnih predlog, v katerih avtor oz. soustvarjalec ohranja zvestobo izvirniku, pri tem pa izhodiščna besedila rad motivno oz. vsebinsko razširja, idejno pili, mestoma poseže vanje na ravni verza, rime, stopice in kitice, kar je pri prevajanju do neke mere pričakovano. Poleg ene izmed njegovih najbolj poznanih prepesnitev po nemški narečni pesemski predlogi Johanna Petra Hebla (1760–1826) z naslovom *Razne pota* (1845) prispevek evidentira več drugih predlog, ki jih tudi natančneje, nekatere izmed njih prvič, analizira.

Najbolj zanimiva izmed vseh je brez dvoma umetna balada nemškega poznoromantičnega pesnika in pripovednika Franza Freiherra von Gáudyja (1800–1840) *Des Sapieha Rache*, ki ima v Žakljevem soustvarjalnem prevodu naslov *Vilkôvo* in je bila objavljena v *Novicah* leta 1856. To je zgodovinski tip balade, v kateri nastopata zlovoljni knez Kozminski, Martin Sapieha, ter pan Severin Vilkovski, ki za vse ponujeno bogastvo ni pripravljen Sapiehi prodati svojega gradu Vilkôvo in se s tem odreči dediščini svojih (pra)dedov. Žaklju je kot duhovniku balada morala biti zanimiva tako zaradi navezovanja na biblično motiviko kakor zaradi misli o prostosti narodov v dobi narodnokulturne prebuje pa tudi zaradi slovanske zgodovinske tematike. Precej je Žakelj namreč prevajal tudi iz slovanskih jezikov, zlasti ruščine (Puškin, Deržavin idr.). Interes za ljudsko pesem in kulturo, ki je gotovo oprt na herderjansko (za)misel o pomenu in vrednosti srečevanja kultur, izpričuje navsezadnje tudi Žakljev prevod pravljice »Tai und Scherik, oder Vertrauen und Freude« (v slov. »Kralj in možaka poštenjaka«) iz antologije *Palmblätter* (1787–1800) Johanna G. Herderja in Augusta J. Liebeskinda.

Zusammenfassung

NACHDICHTUNGEN DES ANTON ŽAKELJ-RODOLJUB LEDINSKI

Das Hauptaugenmerk des vorliegenden Aufsatzes liegt in den Nachdichtungen des Anton Žakelj. Es handelt sich um seine Interpretationen fremder Literaturvorlagen, in denen der Verfasser bzw. Nachdichter die Treue zum Original wahrt, während die Motivik bzw. der Ausgangstext inhaltlich erweitert werden, die Idee ausgearbeitet wird, und stellenweise auf der Ebene des Verses, Reimes, der Fußnote und Strophe eingegriffen wird, was im Übersetzungsprozess gewissermaßen erwartet wird. Neben einem seiner berühmtesten Nachdichtungen aus der deutschen Mundartdichtung nach Johann Peter Hebel (1760–1826) mit dem slowenischen Titel *Razne pota* (im Original *Der Wegweiser*) (1845) werden im Aufsatz mehrere weitere Vorschläge vorgestellt, die genauer, manche zum Teil auch zum ersten Mal analysiert werden. Am interessantesten ist zweifelsohne die Kunstballade des deutschen spätrömantischen Dichters und Erzählers Franz Freiherr von Gáudy (1800–1840) *Des Sapieha Rache*, die in Žakeljs Nachdichtung den Titel *Vilkôvo* trägt und 1856 in der Nachrichtenzeitung *Kmetijske in rokodelske novice* erschienen ist. Es handelt sich um eine Ballade historischen Typs, in der der mürrische Fürst Kozminski, Martin Sapieha und Pan Severin Vilkovski auftreten, der für keinen Preis bereit ist, sein Schloss Vilkôvo an Martin Sapieha zu verkaufen und sich damit dem Erbe seiner (Ur-)Großväter zu entsagen. Als Priester muss Žakelj die Ballade sowohl wegen ihrem Bezug zu biblischen Motiven und der Idee der nationalen Befreiung im Zeitalter des nationalen kulturellen Erwachens, als auch wegen slawischer historischer Themen interessant gefunden haben. Žakelj übersetzte auch viel aus slawischen Sprachen, insbesondere aus dem Russischen (Puschkin, Derzhavin usw.). Immerhin zeugt Žakeljs Übersetzung des Märchens *Tai und Scherik, oder Vertrauen und Freude* (mit slowenischem Titel „Kralj in možaka poštenjaka“) aus dem Sammelband *Palmblätter* (1787–1800) von Johann G. Herder und August J. Liebeskind vom Interesse an Volksliedern und der Volkskultur, das auf der Herderschen Idee von der Bedeutung und dem Wert der Begegnung von Kulturen beruht.

Žakljevo izvirno pesništvo, Bleiweisove *Novice* in vprašanje (samo)cenzure

Marijan Dovič

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede,
Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana, marijan.dovic@zrc-sazu.si

Prispevek uvodoma oriše specifične okoliščine, v katerih je sredi 19. stoletja deloval kranjski pesnik in duhovnik Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, in pokaže, da je bila ena najpomembnejših določnic slovenskega literarnega in časnikarskega življenja v tem prelomnem času cesarska cenzura. Osrednji del razprave se ukvarja z Žakljevo izvirno poezijo, večinoma objavljeno v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, in preučuje, ali in kako so uradne cenzurne politike vplivale na objavljane njegovih pesmi; v zvezi z Žakljevimi objavljenim in neobjavljenim opusom pa se dotakne tudi vprašanja neformalne cenzure in morebitne samocenzure. Žakljeva poezija za uradno cenzuro ni pomenila posebnega problema, prav tako analiza neobjavljenega pesemskega gradiva ne razkriva, da bi Žakelj utegnil soditi v tip eksistencialno razklanega pesnika-duhovnika.

Ključne besede: slovenska poezija, cesarska cenzura, Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19. stoletje

This article presents the particular circumstances in which the Carniolan poet and priest Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski worked in the mid-nineteenth century, and shows that one of the most important determinants of Slovenian literary and journalistic life in this crucial period was the Habsburg imperial censorship. The central part deals with Žakelj's original poetry, published mainly in Bleiweis's newspaper *Kmetijske in rokodelske novice*, and examines whether and how official censorship policies influenced the publication of his poems. In the context of his published and unpublished works, the issues of informal censorship and possible self-censorship are also explored. It turns out that Žakelj's poetry could not have posed a particular problem for the official censors, while the analysis of the unpublished material does not indicate that Žakelj would belong to the type of the existentially frustrated poet-priest.

Keywords: Slovenian poetry, imperial censorship, Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski, *Kmetijske in rokodelske novice*, nineteenth century

Branje Žakljevega izvirnega pesniškega opusa v tem prispevku je motivirano s specifičnim vprašanjem: Kakšne so bile objektivne možnosti in po drugi strani morebitne omejitve za pesnjenje in objavljane duhovnika-pesnika Antona Žaklja, »Rodoljuba Ledinskega«, katerega ustvarjalno obdobje se začneja v zadnjem desetletju predmarčne dobe in se v glavnem izteče v desetletju po marčni revoluciji? Omenjeno izhodiščno vprašanje ni naključno: izhaja iz uvida o temeljni zaznamovanosti razvoja literarnih kultur v habsburški monarhiji z

uradno cenzurno politiko – uvida, ki so ga v zadnjih letih raziskave pri nas in v tujini le še poglobile.¹

Kot je dobro znano, je bila v t. i. metternichovi dobi za celotno habsburško monarhijo značilna razmeroma skopa in uniformna medijska pokrajina: birokratsko in centralistično organizirana cenzura, ena najbolj restriktivnih v Evropi tistega časa, je namreč pomembno zamejila svobodo izražanja.² Tudi na Kranjskem in v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom so bile možnosti za razvoj literarnega življenja okrnjene – o čemer zgovorno pričajo prepoved izhajanja *Slavinje* sredi dvajsetih let 19. stoletja, težave s cenzuro, ki jih je imela v tridesetih letih *Kranjska čbelica*, administrativno blokiranje slovenskih časopisnih pobud ob koncu tridesetih let (*Slovenske novice* s prilogo *Zora*, *Ilirske novice* s prilogo *Ilirski Merkur*) in ne nazadnje več let trajajoči boj za ustanovitev prvega slovenskega predmarčnega časopisa, Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic*.³ Revolucionarna pomlad leta 1848, ki je med drugim odpihnila osovraženi figuri Metternicha in Sedlnitzkega, je v tem pogledu vsaj za nekaj časa prinesla sprostitev: tisk je v prvih mesecih povsem ponorel in do zatrtja revolucije užival dotlej nepredstavljivo svobodo, ki je oplazila tudi obrobja monarhije. Čeprav je oblast v začetku petdesetih let kmalu vnovič prevzela in vse bolj zaostrovala nadzor, ta odtlej ni bil več tako neprepusten, možnosti delovanja slovenskih literatov, ki jih je vse bolj navdihoval kulturni nacionalizem, pa so se opazno izboljšale šele v začetku ustavne dobe v šestdesetih letih 19. stoletja. Vsekakor je cenzura – bodisi v obliki pred- ali pocenzure (zadnja je prevladovala v drugi polovici devetnajstega stoletja), ostala pomemben dejavnik vse do razpada monarhije.⁴

Bleiweisove *Novice*, ki so leta 1843 pretrgale molk na polju slovenskega predmarčnega časopisja in imele do leta 1848 praktični monopol, so kljub nominalni utilitarni naravnosti že v začetku pomembno mesto odmerile pesništvu in so v danih razmerah predstavljale prvo resno periodično platformo za objavljanje slovenske poezije. Še več, poezija je postala eden njihovih ključnih vsebinskih poudarkov, pogosto je zasedla izpostavljeni položaj na vrhu naslovne strani, pesniki, ki so praviloma prihajali iz vrst uradnikov (Koseski, Prešeren, Mala-vašič in Toman) in duhovnikov (Žakelj, Hicinger, Potočnik, Hašnik in Slomšek),

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega projekta »Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju« (J6-2583), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² O habsburški cenzuri gl. npr. Bachleitner 2021 in Cvirn 2010; primerjalno npr. Goldstein 1989, Ruud 2009: 5–8 in Pastar 2015. Novejši slovenski prispevek o habsburški cenzuri skozi stoletja je tematska številka revije *Slavica Tergestina* (Dovič in Vidmar 2021).

³ Prim. Bleiweisovo poročilo o začetkih *Novic*, napisano ob dvajsetletnici izhajanja časopisa (Anon 1863: 223).

⁴ Prim. zlasti Cvirn 2010 in Dovič 2020.

pa so postali prepoznavni sodelavci novega časopisa – tako je lahko Koseski v omejenem krogu občudovalcev užival celo zvezdniški status. Po letu 1848 *Novice* na literarnem področju sicer niso več mogle v celoti obnoviti nekdanje vloge, a so vsaj še v petdesetih letih 19. stoletja, ko je v njih vnovič začel intenzivno objavljati tudi Rodoljub Ledinski, še vedno predstavljale osrednje glasilo slovenskega narodnega gibanja.

Kot pred tem *Čbelica* tudi *Novice* z dovoljenjem za izhajanje še zdaleč niso premagale vseh cenzurnih ovir. Vsaka številka je bila namreč pred izidom podvržena pregledu lokalne cenzure, ki je delovala v okviru cesarsko-kraljevega uradništva ljubljanskega gubernija. Za konkretno pregledovanje *Novic* so bili zadolženi različni cenzorji, med katerimi sta bila prva Janez Nepomuk Vesel (od začetka izhajanja do jeseni 1843) in Jurij Matija Šporer (od jeseni 1843 do decembra 1845).⁵ V takšnih nadzorovanih razmerah je moral urednik že vnaprej dobro pretehtati, kaj lahko objavi in kaj ne. Previdni Bleiweis odkritih konfrontacij s cenzuro sicer ni tvegaj, a je v svoj list vendarle poskušal pretihotapiti ključne patriotske poudarke – pogosto ravno pod literarno krinko.⁶ Pomemben dosežek *Novic* je bila v tem pogledu objava pesmi Jovana Vesela Koseskega »Slovenja carju Ferdinandu« 4. 9. 1844. V negotovih okoliščinah, ko so bile za cenzorje lahko problematične že reference na Ilirijo, je tvegani maneuver uspel: Šporer ni preprečil objave panegirika cesarju, v katerega je Koseski spretno vpletel alegorično podobo nove historične in geografske entitete.

Izmed predmarčnih avtorjev je imel s cenzuro najbolj konkretne preglavice France Prešeren, ki se je z njo obilno otepal že pri *Kranjski čbelici*.⁷ Zapleti so se nadaljevali v *Novicah*: cenzor Šporer, ki je septembra 1844 dovolil natisniti »Slovenjo«, je nekoliko pozneje istega leta preprečil objavo prvotne različice Prešernove »Zdravljice«. Ko je Prešeren pesem v predelani obliki leta 1846 nameraval vključiti v svojo zbirko *Poezije*, je spet doživel cenzurno intervencijo – tokrat s strani Kopitarjevega dunajskega naslednika, Frana Miklošiča, ki je z zahtevo po črtanju ene izmed kitic (»Edinost, sreča, sprava«) Prešerna tako vznejevoljil, da je pesem v celoti umaknil. Tako je morala bodoča slovenska himna počakati ne le na smrt Kopitarja, temveč tudi na revolucijo in začasni

⁵ O podrobnejšem delovanju cenzorjev zaenkrat nimamo sistematično zbranih podatkov, saj so ti večinoma nastajali v okviru prešernoslovskih študij. Podrobneje o Veselu prim. Kidrič 1982, o Šporerju pa Prašelj 1967.

⁶ Poezija je najbolj problematične zamisli in poudarke nemara prinašala ravno zato, ker so v poezijo odete misli lažje obšle cenzuro. Kot taki primeri so bile prepoznane Prešernova »Železna cesta«, »Slovenja« Koseskega in seveda »Zdravljica« (prim. Grdina 2021: 44, Horvat 2021: 44, 48).

⁷ Prim. Juvan 2020 in Dovič 2020: 258–262.

padec cenzure, ko je Bleiweis »Zdravljico« 26. 4. 1848 naposled lahko neokrnjeno objavil na naslovni strani časopisa.

V takšnih okoliščinah izrazito omejenih možnosti je deloval tudi Anton Žakelj, ki je svojo javno pesniško pot zastavil v času, ko slovenskega periodičnega tiska praktično ni bilo (*Krajnska čbelica* je umolknila nekaj let pred tem): prvo pesem je objavil kot samostojni tisk (1838), drugo v (nemški) *Carniolii* (1841), nato pa se je priključil Bleiweisovim *Novicam*, edinemu slovenskemu časopisu, ki si je v tistem času izbojeval pravico do izhajanja. *Novicam* je Žakelj ostal zvest tudi v petdesetih letih, ko je sledil drugi, najobsežnejši niz njegovih izvirnih pesemskih objav. V nadaljevanju si bomo ogledali, kako so na njegovo ustvarjanje utegnile vplivati uradne cenzurne politike, a tudi morebitna neformalna cenzura in samocenzura.⁸

Žakljeva izvirna poezija in vprašanje (samo)cenzure

Ali in kako se zgoraj orisani kontekst odslikava v izvirni poeziji Rodoljuba Ledinskega? Glede na to, da konkretnih incidentov z uradno cenzuro pri Žaklju nimamo v evidenci, pa tudi o njegovem odnosu do Bleiweisa ne vemo veliko, je razmislek o Žaklju, cenzuri in drugih omejitvah pri njegovem ustvarjanju in objavljanju mogoče zastaviti kvečjemu intuitivno – skozi pozorno branje njegovih pesmi. Kljub temu je ta razmislek mogoče relevantno zastaviti vsaj z dveh vidikov. Prvi zadeva zlasti objavljene pesmi: ali je v njih najti kaj takšnega, kar bi lahko bilo problematično za cesarsko cenzuro? Ali je mogoče v objavljenih pesmih ali v zvezi z njimi najti kakšno sled samocenzure ali uredniške cenzure? Je med neobjavljenimi pesmimi kaj takšnega, kar bi lahko bilo problematično za cenzurne uradnike ali urednika Bleiweisa? Drugo, zahtevnejše vprašanje, na katerega bo mogoče iskati le bolj ali manj hipotetične odgovore, pa zadeva Žakljev pesniški opus kot celoto in v njem še zlasti neobjavljene pesmi: Ali je v njih nemara mogoče najti sledi samocenzure, ki bi kazale, da se v Žakljevi bivanjski situaciji, vsaj v materialnem smislu nekoliko klavrnji (pogoste premestitve, revščina, alkoholizem), nakazuje kak notranji konflikt, razpoka, ki nemara prihaja na dan v pesmih – a je pesnik ravno zaradi zavezanosti duhovniškemu poklicu ne more ali ne sme povsem jasno artikulirati? Z drugimi besedami, zanimalo nas bo, ali Žakelj nadaljuje bolj ali manj neproblematični tip duhovnika-pesnika, ki ga utelešata že prva izrazita slovenska pesnika posvetne

⁸ Načelno lahko za pravo cenzuro štejemo le tisto, ki ima realno moč sankcioniranja – v tem primeru torej uradno cesarsko cenzuro. Vendar nas bodo v Žakljevem primeru, ki doslej ni bil deležen podrobnejše obravnave, zanimali tudi vidiki neformalne cenzure in samocenzure.

poezije, Dev in Vodnik, za njima pa tudi drugi noviški pesniki-duhovniki, ali pa se nemara uvršča v linijo, ki jo je v začetku 19. stoletja načrtal nesrečni štajerski bard Štefan Modrinjak in je svoj značilni odmev proti koncu stoletja našla v znameniti polemiki med pesnikom-duhovnikom Simonom Gregorčičem in klerikalnim ideologom Antonom Mahničem.

Koliko je utegnila biti objavljena poezija Ledinskega problematična za cesarske cenzorje? Prva Žakljeva objava iz leta 1838 (»Gospodu Janesu K. Kersniku«), samostojni tisk pri Blazniku, prinaša panegirik ob godu priljubljenega profesorja, v katerem kajpada ni nič spornega. Enako velja za Žakljevo prvo revijalno objavljeno pesem »Slavulj in roža«, ki je 3. 5. 1841 izšla dvojezično v *Carniolii*. Pesem, pod katero je prvič podpisan Rodoljub Ledinski, opeva dišečo rožo in slavca, s katerima narava človeku že na tem svetu omogoči okušanje nadzemskih lepot: »De okus'jo pers' človeške / Že sréd svetniga nemira / Kaj od radosti nebeške« (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 35).⁹

Niz Žakljevih izvirnih pesniških objav v Bleiweisovem časopisu začenja »Pesem v setvi«, objavljena v *Novicah* 10. 4. 1844. Njeno sporočilo je vseskozi neproblematično za cesarske cenzorje, podpisali pa bi jo bržkone tudi Žakljevi nadrejeni kleriki: poezija, ki vzpostavlja tesno notranjo zvezo med pridnim kmetovanjem in trudom za nebeški blagor (»Pridno in neutrudljivo / Orjemo vsak svôjo njivo«), pač vzgaja poslušnega in delovnega podanika-kmetovalca, obenem pa še vzornega vernika. Vsekakor primerno čtivo za naslovno stran časopisa, ki ga izdaja cesarsko-kraljeva Kmetijska družba (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 36).

Naslednja izvirna objava, tudi ta na naslovni strani *Novic*, je nagovor »Zaničevavcam pevcov« (24. 9. 1845), kjer se Ledinski v Prešernovi maniri pritoži, da je pevski stan premalo spoštovan (»od vsih se pevec-godec zasmehuje«), nakar na zastavljeno trojico retoričnih vprašanj – zakaj grlica in slavec tak milo pojeta, zakaj roža tak »blago dije« – odgovori, da ti v resnici le »spolnujejo dólžnosti svôje / Zročêne seb' od miliga nebá«. Na tej točki se sorodnost s Prešernom konča: v pevskem poslanstvu namreč lirski subjekt ne čuti notranje nuje, kaj šele, da bi ga k pisanju vodila eksistencialna stiska – pesem je »nebeški dar«, pevec pa poje le, kar mu je »naročil Bog« (»De òn v čutilih serc, v radosti, v joku / Le bôžjo slavo pôje krog in krog«).

Podobno neproblematična je »Pepelnična« (*Novice*, 4. 3. 1846), pesniško posrečena, vsebinsko pa v tradicionalno krščansko idejnost uokvirjena postna refleksija, v kateri ne najdemo sledov kakšnih eksistencialnih dilem (uvodni verzi):

⁹ Objavljene pesmi navajam na podlagi izvirnih revijalnih natisov.

Pomíslí člověk, de si sád prahú,
De, va-nj verníti se, je tvoj namén,
In de pod sóncam vse je róp begú;
De bo veseljnost clo kdej časa plén.
/.../

V Žakljevih predmarčnih prispevkih, objavljenih v *Novicah*, torej ni videti mest, ki bi utegnili biti sporna za cenzuro. Kako pa je na Žakljevo ustvarjanje vplivala marčna revolucija? Neposrednih odmevov nanjo bomo v izvirni poeziji iskali zaman – namesto njih v resnici naletimo na nenavadno dolgo, skoraj desetletno obdobje pesniškega molka (1846–1855). Res pa je, da so ravno v letu 1848, ko je ukinitve cenzure tudi v Ljubljani in drugod omogočila nenadzorovano vznikanje novih glasil, v obujeni *Kranjski čbelici* nepodpisani izšli ključni Žakljevi zapisi ljudskih pesmi »Zvésta deklica«, »Nuna Uršica«, »Mlada Zôra« in »Mlada Breda«. Zadnja je bila v prihodnjih letih večkrat ponatisnjena, med drugim v Malavašičevem *Pravem Slovencu* (1849).¹⁰

Kaj pa pozneje, sredi petdesetih let, ko je sledil drugi, obsežnejši niz Žakljevih izvirnih pesemskih objav v *Novicah*? V tem pogledu je najbolj zanimiva pesem »Enako naključje«, pisana v tekočih trohejskih štirivrstičnicah in objavljena 1. 12. 1855. V njej se Rodoljub Ledinski vrne h komparaciji med slavcem in pesnikom, a vanjo vpelje nov element – skrito notranjo bolečino, ki ni vidna navzven (uvodni kitici):

Kolikrat pač pevec pôje
Tak okroglo in vesélo,
Pa mu skrivna solza lije
Dol' na lice obledélo,

In druhal, krog njega zbrana,
Pesmi radostno posluša;
Sej, kar serce mu ujéda,
Nja britkosti ne okuša.

Podobno se počuti slavec, ujet v kletki: s svojim prepevanjem razveseljuje druge, ti pa ga ne razumejo zares, saj nihče ne občuti »Mirokradne prebritkósti, / Ki jo spleta v svoje pesmi / Miloslušljive sladósti.« Zaključna kitica nakazane poante sicer ne zaostri: pevec in slavec sta zgolj »verstnika v težavi«, misel o notranjem konfliktu, ki izhaja iz občutja ujetosti, pa ostaja le v zasnutku.¹¹

¹⁰ Z vidika samocenzure in neformalne cenzure zapisi znamenite »Mlade Brede« in drugih pesmi predstavljajo poseben problem (posegi zapisovalcev in urednikov), ki pa ga tu ne bomo obravnavali.

¹¹ Podobno kot v Devovi »Pesmi na enega domačega Bolteka« iz drugega zvezka *Pisanic* (1780).

V sonetu »Komur še véra v lastno moč ni vzéta«, v *Novicah* objavljenem 22. 12. 1855, se Žakelj, ljubitelj sonetne forme, vnovič naveže na Prešerna. Ome-nja obup, zavist in »hudobo kleto« sveta – toda do prešernovske resignacije je polemičen: pravi mož, ki »junaško bije strastni boj življenja«, se je s takšnimi nadlogami sposoben zmagovito soočiti, nas prepričuje zaključna tercina:

In *premagavec* stopi iz terpljenja,
Znajoč, da vse težave hrup premaga
Moč moža z djanja-željnostjo združena.

Podobno velja za sonet »Ljubezni bog«, v *Novicah* objavljen 5. 11. 1856. Pesnik se tu naveže na prastari pesniški topos »smertne rane«, ki jo v pesnika zasekajo ljubezenske puščice. Toda subjekt se temu aktivno upira – izmikajoč se usodnemu vplivu »boga ljubezni« odločno sklene:

Pač slep je, kdor se peljati v pogube
Od tebe dá; – ne vé, da take rane
In tolikanj nesreče nisi vredno!

Kolikor torej lahko ocenimo Žakljeve objavljene izvirne pesmi izpovedne in refleksivne narave, v njih večinoma ne najdemo nastavkov, ki bi utegnili biti problematični z vidika uradne cenzure, pa tudi kakšnega izrazitega notra-njega konflikta v njih ni zaslediti. V drugih Žakljevih noviških objavah iz časa ustvarjalnega vrhunca (1855–1856) in poznejših objavah, denimo v dveh pesmih za *Zgodnjo Danico*, ravno tako ni mogoče najti ničesar takšnega.

Ali se nemara pokaže kaj več, če si ogledamo Žakljev neobjavljeni pesemski opus, ki je mnogo obsežnejši od objavljenega?

Med neobjavljenimi pesmimi najdemo številne z izrazito domoljubnim po-udarkom. Vemo, da je rastoči nacionalizem v tem času že postajal problem za cesarsko cenzuro, zato si velja takšna mesta podrobneje ogledati. Ali je mogoče, da bi pragmatični Bleiweis ne želel objaviti kakšne pesmi Rodoljuba Ledinskega iz bojazni pred cenzurnimi nevšečnostmi? S te plati pridejo v poštev zlasti ne-kateri soneti, s katerimi se je vneti rodoljub ukvarjal razmeroma intenzivno – o čemer pričajo številni popravki in različice. Med njegove najbolj uspele patriotske izpovedi brez dvoma sodi nenaslovljeni sonet »Sim vaje bil«:

Sim vaje bil pokônci se nositi,
Sim termoglavín bil, in to ne malo,
Naj carsko me okó blo obsijalo,
Ne bil očí bi hôtel ukloniti.

Spoznati vendar moram, ne smem kriti,
Naj bi se srce bolj še upiralo;

Pred materjo Slovenijo prezalo
Trepet ponižen čutim me obliti.

Al je njen duh to, kar me premaguje?
Al prêlest je, ki serce mi prevzemlje,
De z ptujoljubnih sanj se predramuje?

Al je spomin, ki hladno me objemlje,
De je sercé, gibaje le za ptuje
Blo v nemar djalo cvetje rôdne zemlje? (NŠAL)¹²

Še en nenaslovljeni sonet, ki se začinja z verzom »O slávski ljud, ki dálječ med naródi«, poziva slovanskega rojaka k prebujenju (»Pokônci skôči, več zaspán ne bódi!«) in spoštovanju lastnega rodu:

Spreglêdal boš posrêd slepôte hude,
Spoznâl, kar ptujci vêdno ti tajijo:
De splêdli v vênec svoj so – naše trude. (NŠAL)¹³

Vsebinsko soroden je tudi sonet »O ptujoljub, ti misliš ...«, v katerem se lirski subjekt pritožuje nad rojakom, ki se vedno obrača k tujini in tujcem: v resnici je vzrok težav on sam – moral bi izkoristiti »moč, od Slavje ti vdôjêno«, jo obrniti v prid domovine, in

Tedej bi materi svoj dolg bil plačal
Ž-njo vrêd bil vênčal čêlo si vzvišêno
Bi v ptujo slavo zdaj ôči ne vračal. (NŠAL)¹⁴

Tudi Žakelj v skladu z izročilom ključno vlogo domoljubnega prebujanja pripiše poeziji: pesniki so tisti, ki prižigajo »luč narodnosti« (sonet »Slovane mili, pěvcov svêta truma«); za Vodnikom,¹⁵ »slavcem« Prešernom in »škerjancem« Koseskim se je vzdignilo »celo jato ... tic negôdnih še«, pesniški »dež domoljubja« pa je povzročil, da zdaj v nekdanji pušči »stotere dijejo cvetlice« (sonet »Slovenija, zatêri žalost v duši«). Rodoljubni soneti, ki jih najbrž ne bo mogoče povsem

¹² Neobjavljene pesmi citiram po originalnih rokopisih, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana v fondu Viktorja Steske. Pri tem upoštevam pravopisne in naglasne posebnosti Žakljevih rokopisov (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 101).

¹³ Navajam rokopisno različico, ki se zdi najbolj dodelana (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 118).

¹⁴ Zadnji verz ima pripisani še dve različici: »Za ptujo slavo bi zdaj ne koračal« in »Po ptujim bi za slavo ne koračal« (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 115).

¹⁵ Mladostnemu navdušenju nad Vodnikom, katerega amfibrahe je Žakelj okorno posnemal sprva še v metelčici (»Vodnik«), je sledilo navdušenje nad Prešernom in Koseskim.

zanesljivo datirati,¹⁶ formalno koketirajo s Prešernom, po vsebinski plati pa so pogosto bližji pesnjenju Koseskega. Apostrofirajo Slovenca kot patriota, apelirajo na njegov narodni ponos in odgovornost do »matere« Slovenije, medtem ko vlogo negativca privzema odpadniški, kolaborantski *ptujoljub* – izdajalec, ki ga mora pesnik opomniti, da kri, ki se pretaka v njegovih udih, ni tuja kri, in da mora njegova žena vendarle rojevati Slovence (sonet »Slovēne, ki ljúbiš ptujnost«).

Žakljeva patriotska poezija je vsekakor zanimiv, nemara najtehtnejši segment njegovega opusa, zato je vprašanje njene neobjave v kontekstu, ki je bil temu nadvse naklonjen, toliko bolj pereče.¹⁷ Ali je Žakelj svoje sonete pošiljal ali vsaj nameraval poslati Bleiweisu v objavo? Ali mu je nemara, psevdonimu navkljub, manjkalo prave pesniške samozavesti, ki bi ga iz jate »tic negôdnih« naposled izdvojila kot nadaljevalca izročila Prešerna in Koseskega? Je bil Bleiweis tisti, ki se je branil objave pesmi, ki po kakovosti vsekakor dosegajo in marsikdaj tudi presegajo noviške standarde? Ne zdi se posebej verjetno, da bi soneti v Žakljevem predalu ostali zaradi tega, ker bi se Bleiweis bal cenzure; bolj verjetno so temu botrovali drugi razlogi. Urednik, ki si je že v predmarčni dobi drznil objaviti Koseskega »Slovenjo« in »Kdo je mar?«, težav s patriotskimi teksti pač ni imel.¹⁸ Morda bi Žakljev »ptujoljub« mestoma lahko predstavljal pretrdo čtivo za predmarčne cenzorje – a vsekakor bi bil primeren za čas po revoluciji, kot sloviti »Nemškutar« Koseskega, ki v drugi kitici ubere dotlej nepredstavljivo militantne tone:

Germanja zatrobi in kakor veljá,
Slovenja primerni odgovor ji dá,
Se verlo in krepko obnaša;
V kavarnico stopi napihnjen kalin,
Se vogue prevzetno slovenskih novin,
Po dnevniku nemškimu praša,
Za tebe, budalo, nabrušen je meč,
Nikdar ne poljubi Slovenka te več,
Zaverže te, votli nemškutar!

¹⁶ Gspan, ki je objavil sonet »Sim vaje bil«, njegov nastanek sicer datira med 1848 in 1858 (Gspan 1979: 217). Toda v nekaterih drugih sonetih Žakelj uporablja ē, kar bi lahko kazalo na zgodnejši nastanek.

¹⁷ Ob sonetistiki velja omeniti vsaj še slovanofilsko meditacijo »Oj Slavija, pověj, kjē si domá?«, kjer se pesnik razgleduje po slovanskem svetu od slovenskega izvira »bistrovôdne Save« do šumeče Volge in Petrograda, ter posrečeno odo Triglavu (obj. v Gspan 1979: 217–218).

¹⁸ Vsak urednik je seveda tudi svojevrsten cenzor. Toda Bleiweis kot urednik-cenzor ni imel težav z rodoljubjem, temveč kvečjemu s (spolno) moralno: njegove zavore so se kazale pri objavljanju ljudskih pesmi (Pisk 2021: 214) ali denimo v »sramežljivosti« ob imenih mesecev kozaprsk in listognoj (Nežmah 2021: 121).

Priznati je treba, da Žakljev »ptujoljub«, če ga primerjamo z »votlim Nemškutarjem« Koseskega, deluje razmeroma benigno. Toda obenem velja opozoriti, da najbolj agresivni proizvod zgodnjega slovenskega pesniškega nacionalizma ni izšel v *Novicah*, temveč v Cigaletovi *Sloveniji* (22. 9. 1848); *Novice* so pesem ponatisnile šele dobrih dvajset let pozneje (28. 8. 1869) – s pomenljivo opombo, da gre za edino (!), ki je Koseski ni objavil v *Novicah*, in katere se »slavni pesnik« sam zdaj »več ne spominja«. Takšna pesem, v kateri gre na nož (natančneje, »nabrušen meč«), seveda ne bi mogla iziti ne v predmarčni dobi ne pozneje, po novi zaostitvi v začetku petdesetih let.

A če se vrnemo k Žaklju: ostaja dejstvo, po svoje ironično, da je ravno *rodoljubni* pesemski korpus Rodoljuba Ledinskega, ki bi nedvomno pomembno obogatil bero slovenske patriotske poezije sredi stoletja, ostal neobjavljen. Vprašanja o morebitni povezavi tega dejstva s cenzuro zaenkrat ne moremo povsem zadovoljivo razrešiti.¹⁹ Pač pa nam naposled preostane še, da si ogledamo Žakljeve pesmi, iz katerih bi lahko sklepali na morebitno stisko ljubezenske ali eksistencialne narave. Tu je treba takoj omeniti, da je Žakelj pisal tudi ljubezensko obarvane verze, a jih seveda ni objavil. Toda ljubezen v njih večinoma deluje nekako klišejsko, manieristično: ne čutimo globlje osebne prizadetosti, ki bi jo sprožila konkretna ljubezenska navezanost. Pesnika sicer nagovarjajo ali celo vznemirjajo podobe mladih zaljubljenecv (»Deklica svôjimu«), denimo podoba županovega Vida, ki »kakor v gošči lôvec zver« zalezuje farovško Nežo (»Le mëmo«), ali objokanega dekleta, ki je zalotilo ljubega, da je »z drugo kremljal / V prijaznim kremljanji jo večkrat kušval« (»Dekliško žalovanje«). Toda Žakljeva erotika vseskozi ostaja izrazito spodobna, zdi se, če nekoliko karikiramo, povsem objavljiva celo v kmetijsko-rokodelskem kontekstu, kjer bi nemara delovala spotikljivo kvečjemu zaradi pesnikovega duhovniškega stanu.

Korak dlje stori Žakelj edino v neobjavljeni pesmi »Želja po noči«:

Milotàmna, tajnosèčna
Neumljivo sladka noč
Sprôstri krila zvezdovèčna,
Vlji na më vso svôjo moč.

In dopôlni zaželjívost
Dvojne prôšnje mi nocój
Naj hči tvôja – pozabljívost –
Skèrbno bdije nad manój.

¹⁹ To bi bilo lažje, če bi poznali datacijo pesmi oziroma prišli do podatkov o tem, ali jih je Žakelj sploh nameraval objaviti.

In razgèrni vse cvetila
Svôjih srèčodarnih sanj,
De se serce bo zavilo
Z boleèino svôjo va-nj,

De zbežalo bo v zavëtje
K tèbi iz življênja dnê,
Kjêr strasti ga mami vrêtje
In zatáplja ga v gorjê. (NŠAL, glej Žakelj: Zbrano delo / faksimile 2022: 135)

Ali v tem »vretju mameèih strasti«in »boleèini srca« lahko razbiramo nastavke za še enega razklanega, trpeèega duhovnika? Sploh èe k temu dodamo še zaključne verze iz pesmi »Blegaš«, ki jo najverjetneje lahko datiramo v desetletje po revoluciji, ko je Žakelj, večni kaplan, služboval bliže domaèim krajem? S pogledom, uperjenim k muhavemu vrhu Blegoša, pesnik izpove, da ga obèasno tare »osamljenosti suša« (sklepni kitici):

Tud name, révo, z juga plôha lije,
spod krivca mokrega, spod ojstre borje,
naj sem na suhem al naj grem na morje,
gre dež nesreè, al sreèe toèa bije.

Ko vdal sem delati se prašno polje,
ki v njem raste le cvetje, ne pa žito,
je bilo mojmu srcu paè prekrito,
de s setve žel bom le nevolje. (Gspan 1979: 219)²⁰

Indici se pod èrto vendarle zdijo preslabotni. Skleniti torej moremo, da tudi rokopisna zapuščina Antona Žaklja, Rodoljuba Ledinskega, ne kaže v smeri Modrinjaka – pesnika-duhovnika, ki je svoje eksistencialne in zlasti erotiène težave skoraj pol stoletja pred tem ubesedil mnogo bolj radikalno.²¹ Ali, kot pravi sam pesnik v enem svojih najbolj posreèenih sonetov »In vino veritas!«: »Skrivnosti serce môje nič ne hrani«, zato mu – v nasprotju s lažnivim hinavcem – tudi opojni »vinski cvet« ne more izvabiti kakšne sramote (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 103).

Žakelj se torej naposled izkaže kot zaokrožen, pesniško dovolj nadarjen in neproblematičen slovstveni ustvarjalec, ki brez ekscesnih prvín nadaljuje za slovensko literaturo tega časa značilni tip pesnika-duhovnika. Prav zato seveda

²⁰ Pesem navajam po Gspanovi objavi, a z opozorilom, da v rokopisni zapuščini poleg naslovljene različice, ki jo pod naslovom »Blegaš« izbere in redigira Gspan, obstaja več delovnih različic (ena ima naslov »Žalostinka iz pod Blegaša«, ena »Na Blegašu«). Nobena od njih ni povsem dokonèana, zato objava te pesmi predstavlja tekstnokritični izziv.

²¹ Zlasti v pesmih »Popevka vu listu poslana« in »Elegija« (prim. Modrinjak 1974).

tudi za cenzuro v strogem smislu ni bil zanimiv, zgornje »cenzorsko« branje pa prejkone ostaja miselni eksperiment.

* * *

Toda za konec si bomo v zvezi z vprašanjem o cenzuriranju Žakljeve poezije vendarle privoščili nekoliko nabrito špekulacijo. V njegovi neobjavljeni zapuščini je ohranjen tudi tale »Seršen«:

Per vinu rēkel je sinōč
Zdravnik naš, Maziljanič Miško,
»Ločistvo, to je mōja moč
Med vso učēnostjo zdravniško.«
Verjamem mu, de je to rēs,
Nihčē mu kos ni v tej zadēvi;
Bogatim in ubogi rēvi
On duše loči od telēs.
In sam sim komaj se ubranil,
Ko me je bil – le seršen rasil. (NŠAL)²²

Središčna ideja »Sršena« o pogubnosti zdravniške učenosti je ohranjena tudi v bolj dodelani obliki. Miško Maziljanič, zdravnik, ki s svojo umetnostjo uspešno ločuje »duše od teles«, se pojavi še v »Čudnem vraču«, humorni pesnitvi v ljudskem duhu, ki je ravno tako ostala v rokopisu. Junak v njej nenadoma močno zboli:

Obôlel bil je néki dan
Zdravnik naš, Maziljanič Miško.
Sirota, že ves smerti vdan
Je komej glavo dvigal kviško.
Po njēm bo, smili se Bogú!
Kak vpila je družin`ca drōbna,
Kak žēna, terda scer in zlōbna,
Je noč in dan zdaj stregla mu;
Kak merzli pot mu otirala,
Zdravila kak mu ponujala!

Miško zdravila zavrne, češ da niso nič prida: »'Arcnije' mōje dôbre za-me /So lé, kdar jih kdo drugi vzame«. Na njegova vrata že krepko trka smrt – a ko v zadnjem hipu doume, da je zdravnik njen najboljši »liferant«, ga seveda pusti pri miru:

²² Pesem je nekoliko redigirano v drugem delu *Cvetnika* prvič objavil Gspan (1979: 220–221) (glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 141).

Kak njêmu krajšala bi dni?
Kak délo njêmu bi kratila?
Le dolgo naj še cvre zdravila,
Ki sam se serčno jih boji.
In naj dajê bolnikom pridno
Kar vžiti, njêga stresa vidno.

Miško si medtem opomore in se s svojim smrtonosnim zdravilstvom vrne med ljudi:

Poskusil sim, ni mnogo dní
Kak strašna smert je in kak britka;
Perkupiti pa se ji znam,
Če družih dôsti v jamo trešim.
Le léke cvrimo, de se réšim
De svôjim se ohranim sam.
Zmed mertvih tôžbe ne bo stóril
Nihčê, de bil bi jaz ga vmóril. (NŠAL, glej Žakelj: *Zbrano delo* / faksimile 2022: 217–220).

Žakljev »Čudni vrač« je seveda le eden od primerov, ki kažejo, da odpor proti zdravnikom in medicini ni modna muha sodobnega časa – in da se, če zadevo nekoliko aktualiziramo, nasprotniki cepljenja v tem pogledu lahko sklicujejo na dolgo tradicijo. Če bi Žakelj spadal pod njegovo škofovsko jurisdikcijo, bi ga nemara v tem pogledu lahko v roke vzel kar pesniški kolega Anton Martin Slomšek, ki se je že v knjigi *Blaže in Nežica v nedelskeji šoli* (1842) odločno zoperstavil nasprotnikom cepljenja.²³ Je nemara rodoljubni poet, ki je bolj kot uradni medicini očitno zaupal svoji univerzalni panaceji – vinski kapljici, nameraval to pesem, oblikovno in humorno eno svojih najbolj posrečenih, objaviti v *Novicah*? V tem primeru je morda vendarle postal objekt cenzure – njegov »cenzor« pa bi utegnil biti ravno urednik Bleiweis, šolani veterinar, mož znanosti in strastni nasprotnik praznoverja.

Viri

NŠAL (Nadškofijski arhiv Ljubljana): NŠAL 468, zap. Viktor Steska, šk. 2. (Rokopisi Žakljevih neobjavljenih pesmi).

Alfonz GSPAN (ur.), 1979: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja. II. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.

Drago SAMEC (ur.): *Bibliografija o Antonu Žaklju Rodoljubu Ledinskem*.

²³ Slomšek smeši nasprotnike cepljenja proti črnim kozam (»osepencam«) in jih imenuje »rokomavžarji« (1857: 171–175).

Literatura

ANON., 1863: Iz Ljubljane (Svečanost o dvajsetletnici »Novic«). *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 21 (28), 15. 7., 222–226.

Norbert BACHLEITNER, 2021: From Paternalism to Authoritarianism: Censorship in the Habsburg Monarchy (1751–1848). *Slavica Tergestina* 26 (2021/I). EUT Edizioni Università di Trieste, Trieste. 54–88.

Janez CVIRN, 2010: »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila«: Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). *Cenzurirano: Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes* (ur. Mateja Režek). Ljubljana: Nova revija. 13–44.

Marijan DOVIČ, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ur. Luka Vidmar. Ljubljana: Založba ZRC. 243–286.

Marijan DOVIČ, Luka VIDMAR (ur.), 2021: *Habsburg Censorship and Literature in the Slovenian Lands*. *Slavica Tergestina* 26 (2021/I).

Robert Justin GOLDSTEIN, 1989: *Political Censorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

Igor GRDINA, 2021: Med zajci in leopardi: Bleiweis in ostali. *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ur. Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: SAZU. 48–64.

Ksenija HORVAT, 2021: Janez Bleiweis – novinar in urednik. *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ur. Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: SAZU. 125–145.

Marko JUVAN, 2020: Cenzor in literarno polje: Kopitar, Čop in Kranjska čbelica. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ur. Luka Vidmar. Ljubljana: Založba ZRC. 211–242.

Francè KIDRIČ, 1982: Vesel, Janez Nepomuk (okoli 1770–1844). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778661/#slovenski-biografski-leksikon> (3. november 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 13. zv. Ljubljana: SAZU, 1982.

Štefan MODRINJAK, 1974: *Štefan Modrinjak*. Ur. Stanko Kotnik in Jože Pogačnik. Maribor: Obzorja.

Bernard NEŽMAH, 2021: Bleiweis med Vodnikom in Jurčičem: Tri etape slovenskega novinarstva. *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ur. Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: SAZU. 111–124.

Andrej PASTAR, 2015: Primerjava cenzurnih sistemov v prvi polovici 19. stoletja v celinski Evropi. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 86/2–3, 34–62.

Marjeta PISK, 2021: Urednik Bleiweis in »narodno pesništvo«. *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ur. Marija Stanonik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana: SAZU. 211–229.

Nada PRAŠELJ, 1967: Šporer, Jurij Matija (1795–1884). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.>

slovenska-biografija.si/oseba/sbi597918/#slovenski-biografski-leksikon (3. november 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 10. zv. Ljubljana, SAZU.

Charles A. RUUD, 2009: *Fighting Words: Imperial Censorship and the Russian Press, 1804–1906*. Toronto: University of Toronto Press.

Anton Martin SLOMŠEK, 1857: *Blaže in Nežica v nedelskej šoli. Tretji natis*. Celovec: Janez Leon.

Povzetek

ŽAKLJEVO IZVIRNO PESNIŠTVO, BLEIWEISOVE *NOVICE* IN VPRAŠANJE (SAMO)CENZURE

Pesnik in duhovnik Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski je svojo javno pesniško pot zastavil v času, ko slovenskega periodičnega tiska praktično ni bilo (*Krajnska čbelica* je umolknila nekaj let pred tem). Svojo prvo izvirno pesem je objavil kot samostojni tisk (1838), drugo v (nemški) *Carnioli* (1841), nato pa se je priključil edinemu slovenskemu časopisu, ki si je v štiridesetih letih 19. stoletja izboril pravico do izhajanja – Bleiweisovim *Novicam*. *Novicam* je Žakelj ostal zvest tudi v petdesetih letih, ko je postala krajina slovenske periodike bolj raznolika kot prej, ter v letih 1855 in 1856 v njih objavil svoje osrednje izvirne pesmi.

Prispevek uvodoma na kratko oriše okoliščine omejenih možnosti, v katerih je nastajala in izhajala poezija slovenskih avtorjev, ki so se formirali v zadnjem predmarčnem desetletju in s slovstvenim ustvarjanjem nadaljevali po revolucionarnem letu 1848. Izkaže se, da je bila v tem prelomnem času ena izmed najpomembnejših določnic slovenskega literarnega in časnikarskega življenja cesarska cenzura, ki je zaznamovala tudi rojstvo, izhajanje in uredniško politiko Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic* – časopisa, ki je za Antona Žaklja predstavljal osrednji medij objavljanja.

Osrednji del prispevka se ukvarja z Žakljevo izvirno poezijo in preučuje, ali in kako so uradne cenzurne politike utegnile vplivati na objavlanje njegovih pesmi, v zvezi z njegovim objavljenim in neobjavljenim opusom pa se dotakne tudi vprašanja neformalne cenzure in morebitne samocenzure, povezane z duhovniškim stanom. Kot se izkaže, Žakljeva poezija (v nasprotju s Prešernovo) za uradno cenzuro večinoma ni mogla predstavljati posebnega izziva, saj v njej ne najdemo elementov, ki bi bili problematični z vidika spodkopavanja dominantnih monarhičnih ali verskih vrednot in avtoritet. Edina izjema bi utegnili biti Žakljeva neobjavljena »rodoljubna« poezija, ki sicer ne dosega nacionalistične intenzitete Koseskega, a se ji mestoma približuje. Po drugi strani analiza neobjavljenega pesemskega gradiva ne potrjuje domneve, da bi Žakelj utegnil soditi v tip eksistencialno razklanega pesnika-duhovnika, kakršnega je pol stoletja pred tem začrtal njegov štajerski stanovski kolega Štefan Modrinjak.

Zusammenfassung

DIE ORIGINALDICHTUNG ŽAKELJS, BLEIWEIS' *NACHRICHTEN* UND DIE FRAGE DER (EIGEN-)ZENSUR

Der Dichter und Priester Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski wählte seinen öffentlichen dichterischen Weg in einer Zeit, in der es noch kein periodisches Pressewesen gab (die *Krajnska čbelica* war einige Jahre zuvor verstummt). Er veröffentlichte sein erstes Originalgedicht als unabhängiges Pressestück (1838), das zweite in der *Carniola* (1841) und schloss sich dann der einzigen slowenischen Zeitung an, die in den 1840er Jahren das Recht zur Veröffentlichung

erhielt – Bleiweis' *Nachrichten*. Žakelj blieb den *Nachrichten* auch in den 50er Jahren treu, als die slowenische Presselandschaft der Zeitungen und Zeitschriften vielfältiger wurde als zuvor, und veröffentlichte in den Jahren 1855 und 1856 darin seine bedeutendsten Originalgedichte. Der Aufsatz skizziert die begrenzten Möglichkeiten, in denen slowenische Autoren im letzten Vormärzjahrzehnt ihre Poesie schufen und diese veröffentlicht wurde, womit sie ihre literarische Arbeit nach dem Revolutionsjahr 1848 fortsetzten. Es kann festgestellt werden, dass die kaiserliche Zensur einen der entscheidendsten Meilensteine in dieser prägenden Zeit des slowenischen literarischen Schaffens und Zeitungswesens darstellte, die auch die Geburt, Veröffentlichung und Redaktionspolitik der *Kmetijske in rokodelske novice* markierte – eine Zeitung, die das zentrale Publikationsmedium für Anton Žakelj war.

Der Hauptteil des Aufsatzes befasst sich mit Žakeljs Originaldichtung und untersucht, ob und inwiefern die offizielle Zensurpolitik die Veröffentlichung seiner Gedichte beeinflusst haben könnte. Des Weiteren wird in Bezug auf sein veröffentlichtes und unveröffentlichtes Opus die Frage der informellen Zensur und der möglichen Eigenzensur, die auf sein Priesteramt zurückführbar sind beobachtet. Wie sich herausstellt, stellte Žakeljs Poesie (im Gegenteil zu Prešeren) keine besondere Herausforderung für die offizielle Zensur dar, da man darin keine Elemente fand, die aus der Sicht der Untergrabung dominanter monarchischer oder religiöser Werte und Autoritäten problematisch wären. Die einzige Ausnahme dürfte Žakeljs unveröffentlichte „patriotische“ Poesie darstellen, die nicht an Koseskis nationalistische Intensität heranreicht, sich ihr aber an manchen Stellen näherte. Andererseits bestätigt die Analyse des unveröffentlichten Gedichtsmaterials nicht die Vermutung, dass Žakelj dem Typus des existenziell gespaltenen Dichterpfarrers angehören könnte, wie er vor einem halben Jahrhundert von seinem Kollegen aus der slowenischen Steiermark Štefan Modrinjak zuvor skizzierte wurde.

Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo

Marija Klobčar

ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, marija.klobcar@zrc-sazu.si

Vloga Antona Žaklja kot zapisovalca in ohranjevalca pesemskega izročila je bila v zgodovini slovenske folkloristične misli deležna različnih pogledov, v ospredju pa je bilo vprašanje njegovih avtorskih posegov v folklorna besedila. Prispevek se sooči z različnostjo teh presoj in se prek Žakljevih objav folklornih pesmi usmeri v vprašanje kontekstualnih okvirov njegovega dela. Ob pretresu Žakljevih posegov v folklorna besedila je namreč potrebno opozoriti na nekatere vidike, ki so bili pri ocenjevanju folklorističnih usmeritev sredi 19. stoletja premalo upoštevani, in na sledi družbenega okolja, iz katerega je Žakelj izšel. Prav ta ozadja so bila namreč pri presoji dela zapisovalcev pogosto enostransko razumljena.

Ključne besede: Anton Žakelj, folklorne pesmi, Mlada Breda, avtorski posegi v besedila, konteksti zapisovanja, folkloristika

The contribution of Anton Žakelj as a recorder and preserver of folk song tradition has been evaluated differently in the history of Slovenian folklore studies, focusing on the question of his authorial interventions in folkloric texts. The article deals with the diversity of these judgments, focusing on the question of the contextual framework of his work by means of Žakelj's folk song texts. In discussing the creative traces of Anton Žakelj, it is necessary to point out some aspects that have been insufficiently considered in the assessment of folkloristic orientations in the mid-nineteenth century, as well as the traces of the social environment from which Žakelj emerged. It is precisely these backgrounds that have often been understood in a one-sided way when assessing the work of the recorders.

Keywords: Anton Žakelj, folk songs, Mlada Breda, authorial interventions in texts, writing contexts, folklore studies

Anton Žakelj v kulturnem spominu Slovencev

Na spominski plošči v Velikem Trnu, v kraju zadnjega službovanja Antona Žaklja, je z besedami »Anton Žakelj Rodoljub Ledinski [–] Slovenski pesnik in zapisovalec najlepših ljudskih balad in romanc« z zlatimi črkami zabeleženo zbirateljsko prizadevanje tega zapisovalca folklornega izročila. V *Enciklopediji Slovenije*, ki pomembna imena Slovencev prav tako trajno umešča v kulturni

spomin naroda, pa je v predstavitvi Antona Žaklja objavljena drugačna ocena njegovega dela: ob njegovem imenu je namreč poudarjeno predvsem, da je »ljudske pesmi [...] popravljaj, dopesnjeval in spreminjal«, ocena njegovega dela pa zveni kot svarilni zgled: »Njegovi zapisi nekaterih pesmi (Mlada Breda, Mlada Zora, Mlada Mojca, Zvesta deklica, Nuna Uršika) so bili večkrat ponatisnjeni v različnih zbirkah in berilih in so postali napačen zgled zapisovanja ljudskih pesmi« (Terseglav 2001: 285–286).

Ta ocena glasbene folkloristike je Žakljevo ime močno zasenčila, pri tem pa posplošila vse njegovo zapisovalsko delo. Potrebo po vnovičnem premisleku teh stališč je kmalu po objavi te ocene izrazila poglobljena študija vrednotenja avtorskih posegov v besedila (Stanonik 2006: 7–49). V njej je poudarjena različnost pogledov in zapisovalskih ter uredniških praks tako v srednjeevropskem kot v slovenskem prostoru, pri čemer je upoštevano predvsem nemško govorno območje: ta prostor je imel namreč na Slovence zaradi zgodovinskega soočanja z nemško kulturo in zaradi težav pri uveljavljanju jezikovne in kulturne samobitnosti izjemen pomen. Različnost vrednotenja je razvidna iz analiz najvidnejših zbirateljskih praks: brata Grimm sta na primer kljub načelnemu odklanjanju sicer v romantiki uveljavljenega prirejanja folklornega gradiva besedila prilagodila lastnim psihološkim potrebam in družbenopolitičnim pogledom, njuni posegi v pravljice pa se niso nanašali samo na izraz, temveč tudi na vsebino pravljič. Iz ohranjenih drobcov folklorne tradicije sta namreč želela rekonstruirati »dušo nemškega ljudstva« in s tem utrjevati (nemško) nacionalno identiteto (Stanonik 2006: 9–10).

Razprava je ob analizi Kleinpaulovih stališč ponudila razgled po oblikovanju meril v širšem v evropskem prostoru in po ocenah zapisovalcev slovenskih folklornih pesmi: če so na Slovenskem v folklorna besedila posegali uveljavljeni avtorji, kot sta so bila France Prešeren in Stanko Vraz, so bili ti zapisi merjeni z vatli umetniških besedil, medtem ko je zapisovalec, kot je bil Anton Žakelj, zaradi svojega avtorskega posega doživel ostro obsodbo (Stanonik 2006: 22).

Zavedanje upoštevanja različnih meril pri ocenjevanju dela posameznih zbiralcev oz. zapisovalcev folklornega gradiva dodatno utemeljuje potrebo po vnovičnem ovrednotenju Žakljevega zapisovanja in objavljanja folklornih pesmi. Za ta pretres je nujen globlji vpogled v okoliščine, ki so Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega privabile v zapisovanje folklornega izročila, in v okoliščine, v katerih je ta besedila objavljaj. Ob razbiranju ozadja za njegove odločitve pa je potreben vpogled ne le v stike s sodobniki, temveč v njegovo primarno okolje.

Žakljevi zapisi folklornih pesmi v kontekstu zbirateljskih pobud ob koncu tridesetih let 19. stoletja

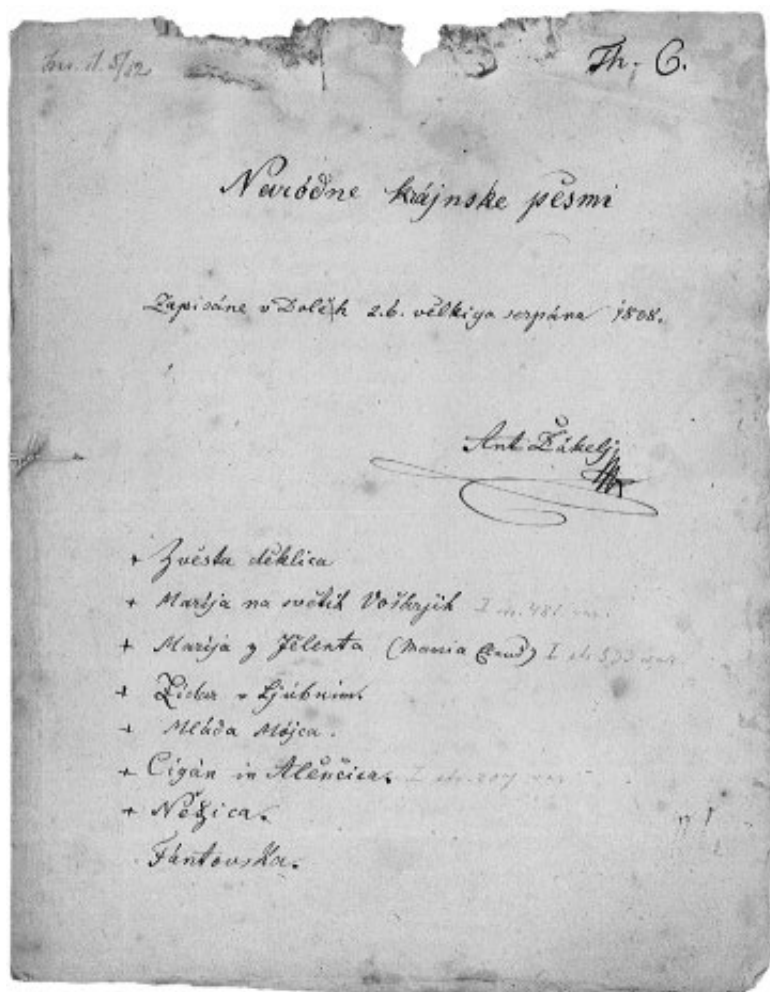
Anton Žakelj je folklorne pesmi zapisal v času, ko je zapisovanje izročila začelo dobivati narodnoidentitetni in narodnomanifestativni pomen, povezano pa je bilo z narodnoobrambnimi prizadevanji drugih slovanskih narodov. Raziskovalci so težili k predstavitvam celostne kulture naroda, ki so jo v pesemskem izročilu prepoznavali bolj kot v drugih podobah kulture. Ljudski pesmi so namreč pripisovali moč, da »zrcali način mišljenja vsega ljudstva«, saj je bila »zapeta iz ljudskega duha« (Fikfak 2008: 30).

Herderjanski romantični nacionalizem, ki je odmeval tudi na Slovenskem, je videl narod utelešen v tradicionalni kulturi, posebej v ljudskem pesništvu (Pisk 2013: 110), pri čemer je bila zelo pomembna tudi sama prezentacija zbranega gradiva. Na Slovenskem v začetku 19. stoletja zbiranje folklornih pesmi ni prineslo samostojne izdaje: načrti za objavo Smoletove zbirke folklornih pesmi, ki je bila leta 1833 predvidena za izid v Pragi (Novak 1986: 154), so propadli, pesmi z melodijami, ki jih je leta 1819 v Ljubljani zbralo Filharmonično društvo, pa zbiralci večinoma niso poznali. Zbirka, ki se je le delno ohranila, je bila namreč oddana na Dunaj (Matičeto 1970: VII), od koder je prišla tudi pobuda za to zbiranje.

V času priprave Smoletove zbirke in neuspešnega prizadevanja za njeno izdajo je Anton Žakelj obiskoval gimnazijo v Karlovcu. Bolj kot dogajanje doma ga je zaznamovalo druženje s sošolci iz različnih jezikovnih okolij in občutenje povezanosti z njimi. To je namreč tudi za poznejši čas odpiralo prostor idejam jezikovnega in kulturnega povezovanja med južnoslovanskimi narodi. Anton Žakelj se je že v gimnazijskih letih seznanil z delom Stanka Vraza in si z njim tudi dopisoval. Stiki z Vrazom so zaznamovali tudi čas, ko je Žakelj prišel v ljubljansko bogoslovje. Viktor Steska, ki je desetletja pozneje premišljal Žakljevo delo, je o tem zapisal: »Tisti čas je jela veti iz Zagreba narodnostna sapica, ki je ogrela in vnela tudi v Ljubljani nekaj mladih duhov, med njimi tudi bogoslovcev – nekaj nadarjenih mladeničev. Ilirska ideja je našla do njih tem lažjo pot, ker so posamezniki znali kajkavsko narečje iz svojih gimnazijskih let, ki so jih deloma preživeli v Karlovcu.« (NŠAL 468, št. 2, mapa Anton Žakelj)

Anton Žakelj je bil eden od prvih v Ljubljani bivajočih Slovencev, s katerimi si je Stanko Vraz dopisoval (Priatelj 1910: 298). Dopisovala sta si že pred letom 1838, torej preden je Žakelj začel zapisovati folklorne pesmi. Kot je razvidno iz pisma, ki ga je Vrazu 7. februarja 1838 napisal Žakljev vrstnik France Malavašič, je bilo Vrazovo prizadevanje tedaj v krogu njegovih dopisnikov razumljeno kot »gorečnost za izlikanje slovenskiga jezika in za izobraženje slovenske slovnosti« (Priatelj 1910: 294).

Leta 1838 je Žakelj pričel s študijem teologije, ki je nadgradila njegov študij filozofije na liceju (Dolenc 1991: b. n. s.), v poletnih mesecih pred začetkom študija pa so nastali tudi njegovi zapisi folklornih pesmi. To potrjujeta zvezek z naslovom *Narodne krajske pesmi* in oznako Th. C. s pesmimi, zapisanimi »v Doléh 26. vëlkiga serpána 1838« (NUK, Ms 1485), in zvezek, ki ga je leta 1913 v Marijanišču odkril Jakob Šilc; pesmi tega zvezka, označenega s Th. D., je Žakelj poimenoval *Narodne krajske pësmi ino balade, Zapisane v Ledinah 18. Kimovica 1838*, ta dva zvezka pa dopolnjuje delno ohranjeni zvezek s pesmima Minica in Čudna rožica (NUK, Ms 796) iz zapuščine Izidorja Cankarja.

Slika 1: Od folklornih pesmi, ki jih je Anton Žakelj zapisal leta 1838, se je v celoti ohranil le zvezek *Narodne krajske pesmi* z oznako Th. C. NUK, Ms 1485.

Nejasnosti, ki spremljajo zapisane pesmi, in skromna ohranjenost pesmi ne omogočajo celovitejšega vpogleda v Žakljevo zapisovanje; na podlagi ohranjenih zapisov tako kot pomemben čas zapisovanja izstopa leto 1838. Kljub Žakljevim stikom z Vrazom zato kaže, da so ga k zapisovanju folklornih pesmi spodbudila tudi prizadevanja Prešernovega kroga, v katerem je nastala neobjavljena Smoletova zbirka: v letih 1837 in 1839 je namreč zapisovalska prizadevanja teh intelektualcev zaznamoval poljski plemič, študent Emil Korytko, ki je bil v Ljubljani v političnem izgnanstvu.

Korytko, ki je čas svojega izgnanstva želel osmisлити z družbeno prepoznavno dejavnostjo, je junija 1838 objavil vabilo k zbiranju slovenskega folklornega gradiva. V prizadevanjih za izdajo zbranih folklornih pesmi je pripravil dva pomembna spisa, ki sta bila objavljena v ljubljanskem listu *Illyrisches Blatt* in v praškem, Slovanom naklonjenem listu *Ost und West*. Oba prispevka kažeta, da je Korytko svoje delo namenjal tako Slovincem, pri katerih je ugotavljal veliko zamudništvo, kakor drugim Slovanom, ki bi s tem spoznali pomemben del svoje kulture. Vabilo »Den Freunden des Slawenthums in Krain«, objavljeno v *Illyrisches Blatt* 23. junija 1838 in mesec pozneje ponatisnjeno v praškem listu *Ost und West*, kaže na široko obzorje, ki ga je z izobrazbeno širino poljske etnološke šole Korytko širil med Slovence (več Novak 1986: 141–173; Klobčar 2020a: 173). Odmevnosti tega vabila se je Anton Žakelj težko izognil.

Med folklornimi pesmimi, ki so v tem času privabile Žakljevo pozornost, močno izstopajo pripovedne pesmi. Pripovedne pesmi so imele namreč za posamične narode reprezentančni, identitetni pomen, za kar je zadoščal že zapis besedil. To je na evropski ravni razvidno iz vpliva, ki ga je na Herderja in brata Grimm imela zbirka Thomasa Percyja *Reliques of Ancient English Poetry* (Rieuwerts 1998), pri Slovincih pa se to kaže iz najstarejših zapisov slovenskih folklornih pesmi. Zaradi vloge ljudskih pesmi v procesih narodne identifikacije (Pisk 2018: 43) je bilo ob tem na Slovenskem v prvem zapisovalskem obdobju samo zbiranje folklornih pesmi usmerjeno na zapisovanje besedil (Klobčar 2016: 63–64).

Leta 1838 je Anton Žakelj med pripovednimi pesmimi zapisal tudi balado o nesrečni nevesti, Mlado Bredo. Najstarejši in dolgo časa nedostopni zapis te balade je leto dni po Štrekljevi smrti, leta 1913, torej v času, ko je slovenski kulturni prostor že zaznamovala Štrekljeva kritika Žakljevega zapisovanja, v Marijanišču odkril Jakob Šilc. Zaznamki v besedilu, ki ga je Šilc objavil v reviji *Dom in svet*, so kazali na to, da so bili v njem »že izvedeni početki poznejše stilizacije« (Šilc 1913: 278), ti pa naj bi bili zaradi Vrazovega vpliva na Žaklja tedaj minimalni: besedilo je torej imelo »v metru in v stalno se ponavljajočih formulah narodno lice« (Šilc 1913: 278).

- Prav zgodej Breda je vstajala,¹
kakor je zmirej bila vajena;
in šla je gori v gornje line stat.
Široko line je odperala,
5 na ravno polje doli gledala;
na polji v gledala megličico,
in še tako mi pravi, govori:
Le sim mi pojte stara mati vi!
De meni bodete povedali,
10 kaj je letá z' ana megličica
al je megličica ta od vodč,
al je megličica ta od gorč?
- K nji mati skerbna urno perleti,
in še tako mi pravi, govori:
15 To pa nobena megličica ni!
Oj! Sapa urnih turških konj je to,
zdaj Brěda! Turki po-te jezdiyo.
- Še Brěda doli pade in omedli,
po tem se mi pa gori še zbudi,
20 in še tako mi pravi govori:
Ne dajte mati! hud'mu Turku me
Turk silno hudo mater mi ima
mu umorila je že osim žen
in mene tudi umoriti zna. –
25 Vse kar po zemlji leze ino gre
od nje hudobe kaj povedat' ve!
Mi strupa v vinu bo napivala,
in v kruhu ga mi bo ponujala. –
- Tak mladi Bredi mati govori:
30 Kadèr bo taša ti napivala
zli vino na zeleno tratico
in zli ga tud' na silno skalico;
kadèr ti kruha bo ponujala
ga vergla bodeš mlad'mu kužetu.
- 35 Tako pa mlada Breda govori:
Ko bote balo mi nakladali,
nakladali in v skrinjo basali,
denite zgorej pečo šlarasto,
ker nar popred jo bodem nucala,
40 bom rane serčne si mašila ž-njo.

Tako mi Breda dalje govori:

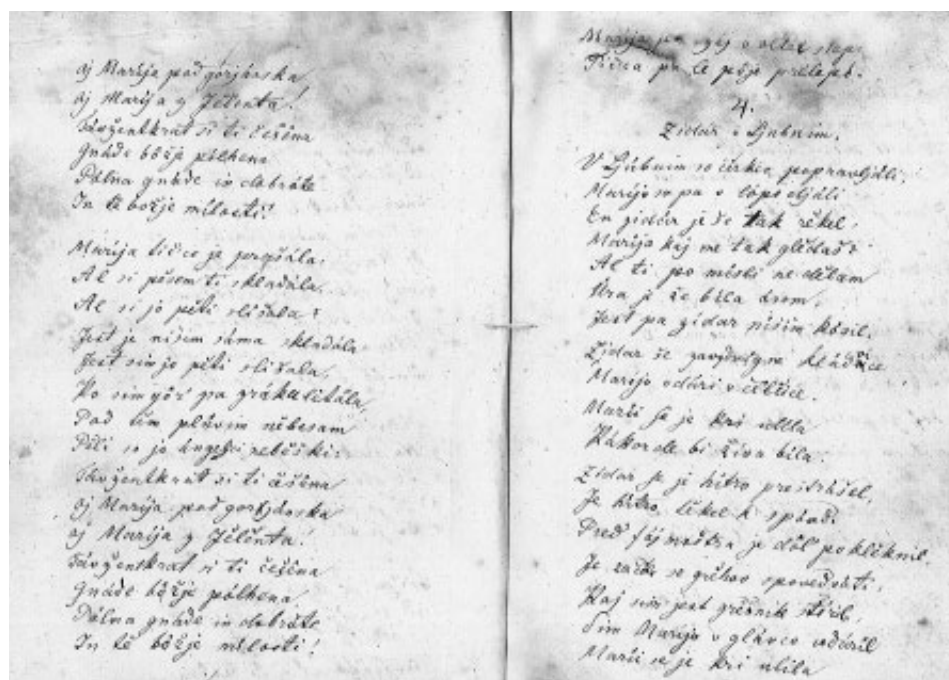
¹ V prepisih so opuščeni Žakljevi akcenti, razen tistih, ki odstopajo od jezikovne norme, in velika začetnica na začetkih vrstic.

- Ko bojo turški svatje sim peršli,
za novo mizo zasadite jih,
in napojite in napaste jih;
45 kader si bodejo napivali,
in še po mladi Bredi prašali
takrat pa po-me vi pošiljajte.
- In turški svatje kmalo so peršli,
za novo mizo mat' jih pozadi,
50 napase dobro jih in napoji;
so jeli svatje si napivati
in še po mladi Bredi prašati.
- Zdej Bredo mlado jim perpeljejo
za mizo Turki jo posajajo
55 potem mi jo na konj'ča posade,
in urno z Bredo proč derče,
de dela gosta se megličica
megličica, oj konjska sapica.
Se zmakne mladi Bredi sedlice,
60 so v sedlu novo ble štiletece
se zbodla Breda je v serčice.
- Mlad ženin pa še pravi govori:
Oj kaj jest pravim, svatje vam, moj!
To naredili mati so hudi
65 so umorili mi že osim žen
še to mi umoriti hočejo. –
Tako še ženin dalje govori:
Oj, kaj ti pravim mladi hlapeč moj
popravi mladi Bredi sedlice.
70 Tako je pa še mladi hlapeč djal:
Kdor mi bo pa per mladi Bredi spal,
ta naj ji tudi sedlice poprav'!
- Tako pa mlada Breda govori:
Oj, kaj ti pravim mladi ženin moj!
75 Odpri mu urno skrinjo pisano,
in vunkej vzemi pečo šlarasto,
de rano bodem zamašila z-njo.
In kaj ti pa še pravim ženin mlad
al je še daleč tje v tvoj grad?
- 80 Le molči, molči, mlada Bredica!
Sej se že vidi zlata strešica.
Še mi čez ravno polje jezdi
tak kakor tice v zraku letajo. –
In kader v beli grad perjezdijo
85 perjezdijo in še perdirjajo,
na dvoru taša jih perčakvala
tako je Bredi pregovarjala:

- Vse kar po zemlji leze ino gre
je od lepote pravilo tvojé
90 pa vunder si ti vsa prebrešena.
- Zdaj Bredi taša je napivala
in ji pogače je ponujala:
Sinljova! Pi rudeče vinčice
95 imela boš rudeče ličice;
če pa pogačo boš pokušala
postala lepši bodeš od snega.
- Al zlila na zeleno tratico
je Breda vince, in na skalico;
100 se posušila je vsa tratica
in razvalila se je skalica, –
pogačo dala psetu mladimu –
na mestu se razpoči psičik mi.
- Še tak mi mlada Breda govori:
105 Oj, kaj vam pravim huda taša vi!
Vse kar po zemlji leze ino gre,
vse od hudobe vaše kaj pove
pa vunder tol'ko še nikoli ne,
oj taša! Kolikor hudobni ste.
- 110 Ste umorili sinu osim žen
in meni tudi strup napivate,
in v kruhu mi ga še ponujate.
- Tako še Breda dalje govori:
Oj, kaj ti pravim mladi ženin moj!
115 Ki spala bodeva midvâ nócoj?
Pokaži mi to svetlo kamrico,
in tudi to prebelo postljico.
- Al stara taša pravi govori:
Per nas pa še navade take ni;
120 kader nevesto k nam perpeljejo
za svetlo kamrico ne prašajo
in tudi ne za belo postljico,
ampak za černo kuhno prašajo.
- Še ji pokaže ženin kamrico
125 in ji pokaže belo postljico.
- Ko Breda v beli postljici leži,
si serčne rane urno odmaši;
tako mi potljej pravi govori:
Oj teci, teci gorka, frišna kri!
- 130 Te ljubi materi poslala bom
tje skoz' devet dežel na beli dom
se nikdar več ne bove vidile
ampak le v pesmi bove slišale.

- Tako mi pravi ženin mladih let:
- 135 Imel sim pobič že nevest devet
pa per nobeni nisim pobič spal
per tebi, Breda! hočem pa zaspat'
in nikdar nočem več od tebe vzstat'.
- Po hiši hodi taša, govori:
- 40 Oj kaj vam pravim zdej, sosedje vi!
In drugim vsim, ki svatje ste moji!
Dozdej ste bili svatje vi moji
zdej bod' te pa pobrebci, svatje vi! (Šilc 1913: 278–279)

Struktura pesmi izraža pomensko členitev, kitice pa kažejo na zapis ob petju. To je hkrati dajalo več prostora variantnosti. Zanesljivost zapisov je bilo v tem času tudi zaradi načina zapisovanja težko doseči: pesmi je bilo nemogoče v celoti zapisati od začetka do konca, ne da bi bila zaradi hitrosti zapisovanja potrebna ponavljanja. Manjkajoče dele so zato zapisovalci pogosto dopolnjevali po nareku, recitiranje pesmi pa je slabilo doslednost besedila: melodija je bila namreč pri petju pomembna opora. Problemov zapisovanja prav tako ni rešilo večkratno petje, saj so pevci velikokrat ob vsakem petju hote ali nehote kaj zapeli drugače.

Slika 2: Ohranjeni Žakljevi zapisi folklornih pesmi kažejo zapisovanje ob petju. Odlomka pesmi Marija z Jelenta in Zidar v Ljubnim. NUK, Ms 1485.

Kot kaže omenjena opomba Jakoba Šilca, je pesem Mlada Breda doživela malenkostne popravke že ob prvem zapisu. Možni odmik od ustaljene oblike nakazuje tudi začetek: uvodni verz

»Prav zgodej Breda je vzstajala,
kakor je zmirej bila vajena«

namreč pomensko spominja na klišejske začetke oz. uvodne verze, vključene v različne pesmi, predvsem v legendne, z začetki »Svet Urh je zjutraj zgodaj vstal« (SNP 1. 1895–1898: 263/201), »Svet Miklavž je zgodaj vstajal« (SNP 1. 1895–1898: 573/605), pa tudi druge, kot je balada o pogubljeni detomorilki »Pobič je zjutraj zgodaj vstal« (SNP 1. 1895–1898: 238/171) (prim. Kumer 1996: 99–100). Ob drugačni ubeseditvi uvodne misli pa ni povsem izključen tudi ustvarjalni vzgib, ki je pesem lahko spremenil že pred Žakljevim zapisom.

Žakelj je pesem zapisal po materinem petju. Opombe v zapisu Mlade Brede iz leta 1838, ki ga je imel v rokah Jakob Šilc (Šilc 1913: 278), so bile torej lahko rezultat različnih variantnih odstopanj pri večkratnem petju ali celo nareku, ki so nastale zaradi razlik med hitrostjo petja in zapisovanja, lahko pa so bile tudi nasledek dopolnjevanj manj jasnih delov ali pa malenkostnih popravkov. Deset let pozneje, v revolucionarnem letu 1848, je Žakelj Mlado Bredo »nekoliko olikano Kranjski čbelici izročil« (Bleiweis 1853: 21). Razdalja med prvim zapisom in poznejšo objavo pa poleg časovne razdalje in razdalje v odnosu do folklornega besedila nakazuje ozadja, ki potrebujejo natančnejšo osvetlitev.

Objavljanje folklornega gradiva v luči novih metodoloških načel in v opredeljevanju kolektivnih identitet

Zapisovalci folklornih pesmi so se ob koncu tridesetih let 19. stoletja, v času priprav na izdajo pesemskega izročila, soočali z nasprotjem med realnostjo estetike izročila in sodobnim glasbenim okusom. V prvi polovici 19. stoletja je namreč prihajalo do velikih sprememb pevskih praks, na kar je v svojih opazanjih opozoril Emil Korytko: v predgovoru, ki je v treh delih novembra leta 1838 izšel v časniku *Ost und West*, mišljen pa je bil kot predgovor k izidu zbirke pesmi, je na nasprotja med starimi in novimi pesmimi opozoril tako na besedilni kot na glasbeni ravni. (Novak 1986: 164; Klobčar 2020b: 250–251) Na spremembe glasbenega okusa je opozoril tudi poznejši zapis v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, katerega avtor je bil najverjetneje Matevž Ravnikar – Poženčan (*Novice*, 20. 7. 1859: 224).

Bolj kot ta opažanja pa je bila v tem času pomembna vloga pesemskih objav, ki so jo usmerjevalci zbiranja videli različno. Korytko je odkrivanje in predstavljanje ljudske kulture Kranjske vključil v svoj načrt predstavljanj oziroma primerjalne obravnave slovanskih kultur. Ta prizadevanja so se naslanjala na prvi Kollárjev spis o slovanski vzajemnosti: oris slovenske ljudske kulture je Korytko nameraval vključiti v delo *Słowiańszczyzna*, s katerim je želel predstaviti podobo skupne slovanske kulture. Prvi korak na poti do tega cilja je bila zbirka *Slovenske pesmi krajnskiga naróda*.

Stanko Vraz, ki je poznal priprave na izdajo gradiva folklornih pesmi na Kranjskem in objave v *Kranjski čbelici*, vključno s Prešernovo prepesnitvijo Lepe Vide v 3. zvezku tega almanaha (1832), je bil do dela Korytkovih sodelavcev, torej do Prešernovega kroga, in njegovih uredniških konceptov izredno kritičen. V uvodu v zbirko *Narodne pèsni ilirske*, napisanem v ilirščini, je delo tega kroga in samega Korytka ocenil ne le kritično, temveč celo omalovažujoče (Vraz 1839: XI–XIV). Slovenskim bralcem je svoja stališča do zapisovanja folklornih pesmi pojasnil v slovenskem uvodu, ki ga je dodal ilirskemu:

Prosim Te tudi, ne zameri mi, de nesim kjèr kjer bi mogel, pesnic na lepši zgledil, postavim: vse tuje ali pokvarene besede izrinil, temoč jih v oni opravi pustil, v kateri so se mi pred oči stavile. Sej sim to storil, zakaj de sim bil to dolžen storiti istini, kero terjate od takšnih knjig historia ino ethnografia, s tim več, ki sim bravši ruske, češke, poljske in ilirske, po Serbskim ino Dalmatinskim itd. sebrane, pesmi vidil, de so jih zberači vse idiotizme i provincializme jim pustili. (Vraz 1839: XXIII–XXIV)

Vraz je s tem visoke metodološke standarde zapisovanja in objavljanja folklorne gradiva, pozneje izražene tudi v *Kolu* (prim. Banov Depope 2009: 90–91), predstavil slovenskim bralcem. Teh načel pa sam vendarle ni upošteval tako dosledno, kot jih je predstavil v omenjenem uvodu: v zbirki *Narodne pèsni ilirske* je celo objavil pesem o smrti Megličeve Anjčike (NPI 1839: 75; Glonar 1923: 47), ki jo je zložil sam. Njegova je tudi pesem o ljubezni med Anjčiko in Japcem, ki predstavlja njega samega; kot pesem »neznanega zapisovalca« in jo je pozneje Štrekelj uvrstil v zbirko *Slovenske narodne pesmi* (SNP 2. 1900–1903: 171/1362; Glonar 1923: 47).

Pri nekaterih slovenskih študentih in izobražencih je Vraz s svojim delovanjem užival ugled – kot je zapisal Matevž Ravnikar – Poženčan – »blaženiga domorodca, častitega Ilira« (Priatelj 1910: 294). Pri tem se je odpiralo vprašanje predstavljanja slovenskega gradiva: Vrazovo spodbujanje dopisnikov, naj mu zapise pošiljajo kar v ilirščini, in njegov prevod Prešernove prepesnitve Lepe Vide (prim. Priatelj 1910: 299) sta posredno doslednosti zapisovanja dajala manjši pomen. To se je pokazalo tudi pri Žakljevi redakciji Mlade Brede: prek Vraza se je namreč Žakelj seznanil z ruskim raziskovalcem Izmailom Ivanovičem

Sreznevskim, ki je spomladi leta 1841 potoval po slovenskih krajih in se je ob svojem zanimanju za Ziljo in Rezijo ustavil tudi v Ljubljani (Nahtigal 1940: 30). Svoj prvotni zapis Mlade Brede je Žakelj za Sreznevskega vsebinsko in jezikovno predelal, ga za četrtno razširil in prepesnil v rimane trohejske deseterce (več Stanonik 2019: 176–177), pri čemer je čutiti prizadevanje za čim boljše predstavljanje slovenskega izročila. Po objavi Sreznevskega (1852–1856: 427–429) je bila ta redakcija prevedena tudi v ruščino (Nahtigal 1940: 31; Stanonik 2019: 174).

Po drugi strani je Anton Žakelj, oprt na prijateljske vezi iz časa šolanja v Karlovcu, tedaj ilirizem še razumel kot pomoč Slovincem. V pismu Vrazu je 25. novembra 1841 poročal o ustanovitvi ilirskega društva v Gorici in izrazil željo, da bi se mladina nad ilirščino bolj navduševala. Z geslom, da »nesloga ne valja«, je poudaril, kako ga je sprtost obeh taborov, Prešernovega in Vrazovega, obremenjevala.

Zadnje Žakljevo pismo Vrazu, napisano 4. aprila leta 1842, kaže na odmev, ki ga je imelo ilirsko gibanje med bogoslovci in duhovniki, in na potrebe po objavah v ilirščini, predvsem po *Kolu* (Prijatelj 1910: 300). Pisal je v ilirščini: v tem jeziku je namreč potekala korespondenca med slovenskimi dopisniki in Vrazom, v ilirščini pa je Vraz pričakoval tudi zapise za objavo. Svoj odnos do slovenskega jezika in Slovencev je Vraz zelo jasno izrazil v pismu enemu od slovenskih dopisnikov hrvaškega *Kola*, Ivanu Macunu, avtorju opisa svatbenih šeg »Svatba u Štajerju«, napisanem 10. julija 1843:

Jezik, v katerem ste mi pisali, me je zelo vzradostil, še posebej, ker vidim, da večina naših domorodcev še vedno goji upanje, da se bo naše narečje uspelo dvigniti na raven književnosti. Prazno upanje. Slovensko narečje nima v sebi ničesar, kar bi mu lahko pomagalo do te slave. Slovenska veja nima ne zgodovinske ne literarne preteklosti – torej za to nima nikakršnega temelja. In število slovensko govorečih je tako majhno in še razdeljeno na razrečja, da mu (tudi če bi mu bila sreča še tako naklonjena) za vzpon manjka tista naravna moč osti. Slovencev ni veliko več kot 1 milijon. In kje ste videli v zgodovini tako šibke narode, ki bi se književno razcveteli? Dancev, Nizozemcev in Portugalcev je več kot 3 milijone in kaj so naredili v literarnem svetu v primerjavi z vladajočimi narodi? Malo ali (bolje rečeno) *nič*.² In kaj naj bi mi, reve Slovinci, številčno in vplivno šibkejši? Nimamo druge izbire, kot da se miselno (literarno) združimo z močnejšimi bližnjimi vejami ali pa kot poseben in pomemben narod poginemo v tujem elementu. In kaj nam je bližje in bolj sorodno kot druge južno-slovanske veje, zlasti *štokavska*, ki je močna po številu, po slavnih pomnikih in po starih in novih slovstvenih zakladih? Zato je smiselno, da se z njimi duhovno in literarno zedinimo, da jih podpremo in s tem sami sebe rešimo pred propadom duhovnega in materialnega, ki sledi duhovnemu. Ilirska ideja je torej naš temelj, na katerega moramo prinašati svoj material – kamne – narodne prežitke, da si sezidamo skupni tempelj, v katerem bo naš duh v moči preživel – vse viharje časa. In zakaj ne bi pristali na to, ko temelj stoji na naši zemlji in ko vidimo, da se stanje srečno izboljšuje? Vedite, da Zagreb stoji na slovenskih tleh. Okrog Zagreba preprosti ljudje govorijo čisto slovensko. Ilirsko govorijo le izobraženci, čeprav tudi

² Besede, v izvirniku pisane razprto, so v prispevku poudarjene s poševnim tiskom.

preprost človek razume svojega gospoda in sosedu meščana. Zemlja je torej naša, naj bo tudi ta slava naša, saj smo bili tudi zidarji večinoma mi.³ (Vraz 1877: 331–332)

Kljub Vrazovi avtoriteti in njegovemu zagotovitvi, da si je smiselno prizadevati za ta cilj, saj »bo venec sledil«⁴ (Vraz 1877: 333), se Slovenci ilirskemu gibanju niso podredili. Pet dni pred tem Vrazovim pismom, 5. julija 1843, je izšla prva številka *Kmetijskih in rokodelskih novic* in s svojim izidom zelo jasno izrazila opredelitev za slovenski jezik. Časovno sosledje najverjetneje ni naključno: Vrazov dopis je bil lahko odgovor na legitimacijo slovenstva z novim časopisom. Ta legitimacija je zaznamovala tudi Vrazove nekdanje dopisnike in pol leta pozneje, 22. februarja 1845, je eden od njih, Luka Jeran, Vrazu napisal povsem slovensko pismo:

V poslednjih časih so se tudi Krajnci glede na domorodnost nekaj bolj gibati začeli. Domači jezik so viši stanovi ljubiti in objemati začeli in to oba spola; Novice imajo veliko perjatlov in se ne le v mestu, ampak tudi na kmetii zlo beró, in od dne do dne nove deležnike dobivajo. Slišal sim, de je te dni baron Cojz gostje⁵ napravil bil in veliko gospode povabil, pri katerih so samo v našim prijetnim krajskim jeziku govorili. Posebno goreči so krajski poslušavci prava⁶ na Dunaji, s kterimi smo ljubljanski domorodci vedno v pismenim dogovoru [...]. (Prijatelj 1910: 305).

³ »Što se tiče jezika, u kojem ste mi pisali, to me je vrlo obradovalo, tim večma, što vidim, da kod nas još većina domorodacah goji nadu te će se moći naše narečje na stupanj književnoga podići. Tašto pouzdanje. Slovensko narečje neima baš ništa za se, što bi ga moglo do te slave pomoći. Slovenska grana ne ima ni historičke ni literarne prošlosti – dakle u tom nikakvoga temelja. I isti broj slovenski govorećih tako je malahan i opet u razrečja razkolen, da mu (nakan i polag najbolje sreće) i ista naravska mogućna ost manjka uzdići se. Slovenacah neima mnogo preko 1 miliona. I gde ste vidili u dogodovštini narode tako slabe, koji bi književno bili procvali? Danah, Holandezah i Portugezah ima svakoga do i preko 3 miliona a što su učinili u kjiževnom svetu, i sve što su vladajući narodi? Malo ili (bolje rekuć) *ništa*. A šta ćemo mi kukavice Slovenci slabii i po broju i uplivu? Tu neima drugoga izbora, nego li se složiti duševno (književno) sa jaćimi bližnjimi granami, ili propasti u tudjem elementu kao vlastit i značajan narod. A gde imamo opet bližnjega i srodniega elementa, nego li što su južno-slavenske ostale grane osobito *štokavska*, koja je po broju, po dogodoštvenih uspomelah i književnih dragocenostih stariih i noviih jaka. Nas dakle dostoji, da se složimo š njimi duševno, književno, da ih podmažemo, i tom pomoćju i sami sebe izbavimo od propasti duševne i materialne, koja sledi duševnu. Ilirska ideja naš je dakle temelj, na kolega treba da donosimo naše gradivo – kamenje – narodne ostanke, da si saizidemo obći hram, u kojem će naš duh proživiti u jakosti – sve bure vremena. A zašto ne bi mi pristali na taj posao, kad temelj stoji na našem zemljištu, te vidimo da se stanje sretno diže. Znajte Zagreb stoji na slovenskom zemljištu. Oko Zagreba govori prost puk čisto slovenski. Samo višnja izobračena vrsta naroda govori ilirski, premda i prosti čovek razumi svoga gospodina i suseda varošana. Zemljište je dakle naše, neka bude i ta slava naša, da smo i zidari bili većinom mi.« (Prev. M. K.)

⁴ »Venac će doći« (Prev. M. K.).

⁵ Gostje – gostije.

⁶ Poslušavci prava – slušatelji prava.

Vrazovo zanikanje moči slovenskega jezika in potrebe po njegovem ohranjanju je bilo tako med Slovenci tedaj veliko bolj opazno od njegovih standardov zapisovanja in objavljania pesemskega izročila. Ta razpetost se je še jasneje pokazala v revolucionarnem letu 1848.

Žakljeve redakcije Mlade Brede v »pomladi narodov«

Z marčno revolucijo se je odgovornosti za ohranjanje lastne kulture pridružila še odgovornost za uveljavitev slovenskega jezika v javnem življenju, utemeljena v novih političnih zahtevah Slovencev. Nanjo je Matija Majar – Ziljski, avtor programa Zedinjene Slovenije, opozoril tudi v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* in med drugim poudaril »da bode nam slobodno, da moremo v Slovenii kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in v kanclije vpeljati naš slovenski jezik, da nas ne sme noben narod siliti, ptuj jezik nam nametovati« (Majar 1848: 50). Temu je sledilo opozorilo na pomen ključnega zgodovinskega trenutka: »Ako zdaj zamudimo, preti našemu narodu poguba; ali pak zdaj vsi naš jezik in narodnost branimo, čaka našiga naroda gosposka sreča!« (Majar 1848: 50) Duhovnik Majar je ob tem poudaril vlogo posameznikov: »Neumnež, kdor bi ptuje proso branil, svoje pa vrabcam pustil! V svetem pismu stoji: *Kdor za svoje ne skerbi, je vero zatajil, in je hujši od nevernika!* (I. Tim. 5. 8)« (Majar 1848: 50).

Anton Žakelj je v tem letu svojo odgovornost do slovenskega naroda pokazal z objavami zapisov folklornih pesmi: v 5. zvezku *Krajnske čbelice* – v zvezku, v katerem sta izšla tudi ponatis Vodnikove *Ilirije oživljene* in Prešernova *Zdravljica* – je objavil pripovedne pesmi *Zvesta deklica*, *Nuna Uršica*, *Mlada Zora* in *Mlada Breda* (*Krajnska čbelica* 5, 1848 (1883): 65–83). Besedila je priredil standardom drugih objav v *Krajnski čbelici*, z avtorskimi posegi pa se je odmaknil od načel, ki jih je spremljal v času tesnejših stikov s Stankom Vrazom. Na oblikovni ravni je imel pri tem zgled v Prešernovi prepesnitvi *Lepe Vide*, sprememba estetske ravni objavljenih besedil pa je izhajala predvsem iz Žakljeve družbene odgovornosti.

V prelomnem času, ki je kot najpomembnejšo nalogo poudarjal, da »zdaj vsi naš jezik in narodnost branimo« (Majar 1848: 50), je bila doslednost zapisovanja podrejena narodnopromocijski in narodnograditeljski vlogi folklornega gradiva. Žakljevi zapisi slovenskih folklornih pesmi v obliki, prirejeni sodobni govorici, so soustvarili niz temeljnih besedil za predstavitev ustvarjalne moči Slovencev in njeno spoznavanje. Malavašičev list *Pravi Slovenec*, ki je že leta 1849 vnovič objavil *Mlado Bredo* (št. 17–19), je poudaril pomen prizadevanja »za omiko in podučenje naroda« (*Pravi Slovenec* 1/40, 1. 10. 1849, 240). »Omiki in podučanju

naroda« je Žakelj podredil metodološka načela objavljjanja folklornega gradiva, kar je pozneje zelo jasno označil Viktor Steska: »Žakelj je hotel pesem objaviti v taki obliki, da bi jo lahko gladko čitali« (Steska, NŠAL 468).

Redakcijsko temeljiteje predelano izročilo se je v tem času zdelo primernejše od podobe iz različnih razlogov okrnjenih folklornih pesmi tudi zaradi predstavljanja v prevodih. To kaže odziv na Grünovo zbirko prevodov slovenskih folklornih pesmi *Volkslieder aus Krain* (Grün 1850), razviden predvsem iz Dežmanovega zapisa. Dežman je v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* v članku »Slovenske narodske pesmi v nemško prestavljene« v nadaljevanjih obširno razčlenil pomen pesemskega izročila, njegovega zbiranja in predstavljanja pesmi navzven. Grünu je dal veliko priznanje, ker je »naj lepših slovenskih narodskih pesem ponemčil« (Dežman 1850a), pri tem pa je videl le eno pomanjkljivost: »Le to je nam prav žal, da je g. Grün na narodske pesme (str. 55.–83) v 5. zvezku 'Krajske čbelice' (leta 1848 izdanim) pozabil. Marsiktera od njih bi bila prevoda vredna. Posebno je 'Mlada Breda', ktero je, kakor smo zvedili, učen rodoljub na Notrajskim iz ust starke napisal, in blezo pozabljeno smerti otel, tako lepa, da ji skoraj ni para« (Dežman 1850b).

Objava Grünovega prevoda Mlade Brede v tržaškem časopisu *Illustrirtes Familienbuch des österreichischen Lloyd*, ki je pesem ponesla v svetovljansko primorsko mesto, in dvojezična objava v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* sta ta spodrsrljaj popravili. Ob objavi v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (19. 1. 1853: 21–22; 22. 1. 1853: 25–26; 26. 1. 1853: 29–30) je urednik Janez Bleiweis Mlado Bredo vnovič označil kot eno »narlepših slovenskih narodskih pesem«, pojasnil njen izvor in prvo objavo, pri tem pa je Žakljeve popravke zelo pohvalil: »Da jo je gosp. Ž. nekoliko *olikal* v besedi, brez da je bil le trohice mičnega narodskega duha vzel, zasluži veliko hvalo, ker to je po mislih veljavnih mož pravi način, po katerim naj pridejo stare pesmi našega naroda na dan, da se prvo zaveržejo vse, ki so 'ostudnega brenka', drugo, da se izvoljene *olikajo* v pesniški besedi, kjer je potreba« (*Kmetijske in rokodelske novice*, 19. 1. 1853: 21). Pri tem se je skliceval na Koseskega in na njegovo poročilo o Vukovih posegih v srbske narodne pesmi.

Z nadaljnjimi objavami Mlade Brede je Žakelj svoje prirejeno besedilo še nadgrajeval. To stališče je močno utrdila avtoriteta Koseskega, ki je poudarjal predvsem narodnoobrambno in narodnopromocijsko držo. Na te poudarke se je ob objavi pesmi Mlada Breda v *Koledarčku slovenskem* za leto 1856 urednik Janez Bleiweis vnovič skliceval: objavo Mlade Brede, podnaslovljene kot »Narodna balada iz idrijskih hribov«, je opremil s komentarjem, ki Žakljev avtorski poseg obravnava kot jezikovne popravke, ne kot popravke »teksta«:

Pervikrat pride ta krasna pesmica, ena najlepših narodskih slovenskih, tu bolj dovršena na dan kakor je dosihmal tiskana bila« [izšla je namreč poleg »Čbelice« v Malavašičevem

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, nem-
rejo v sredo in soboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

Velja za celo leto po pošti
4 fl., sicer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.
V sredo 19. januarja 1853.
List 6.

Mlada Bréda. *)

Bréda vstane, ko se dan zazori,
Se spremlja od ter tje po dvori —
Si odprta ide gorajo line,
Ile gledat doli na ravine,
Ko pa ravini goli se ozira,
Vidi, kak se tam meglen zbiru.
»Ljuba mati, urno mi vstane!
Ljuba mati, réčne mi zlozite:
Ali meglen ta je od vedice?
Ali meglen ta je od gorice?
Ali sblak je tose hudsurne
Ispod neba zgnan od sile búrne?»

Skerbna mati urno prepešila,
Tak je vrhovi húsri gavorila:
»Ta meglen ni ne od vedice,
Ta meglen ni ne od gorice,
Tud olak ni tose hudsurne
Ispod neba zgnan od sile búrne.
Ta je sapa turških kóaj meglina,
Ki jih polna je vse s telosa.
Turki pa te bréda! — Ali, Bréda!
Ne priljaga ni tak sira blóda!
Od strahu je Bréda obledela,
Od bitkosti skóraj omledla.

»Kaj vas grozi, mila mója mati,
O, nikarte mene Turka dati!
Kaj póté? mi ko, nevésti pišil
Turk je bad, in njéga mat' se huj —
Kar po zórnji lase ino gráde,
Od húske nje kaj pravil véde:
Osem let je sira zé v mraza,
Tudi mase ki vórnji' vógnila!
Strupa mi ko v vino napivala,
Strupa mi ko v kruha pomajala.

»Dúro me poslušaj, húska mója!
Kaj ti pravim, skerbna mati véja:
Kaj je gosp. B. v »Novicah od Anastasia Grün-a v
letu 1850 v nemškem jeziku na svetlo dane slovensko
pesni pod naslovom »Volkslieder aus Krain« v psuvalo
prevedel, ktera pri krastnem prevodu, je obklesal,
da preglavi pesnik, kterga Krajci s poneom avajega ro-
jaka imenjuje, ni prestavil tudi »Bréde«, sktera je —
pravi gosp. B. na 202. str. — tako lepa, da ji skóraj ni
para, in ktera je nek učen rodoljub na »Narajnik« is
ast stara matere napisal in blizu pomajala vrti stóti.
Assoluti diru je upnil in véja, je razglasi-ma-
škema svetu tudi te mláno svetilo domovine vaje in je
na svetlo dal v »Novicah« Terzianem časopis »All-
stírtes Familientuch des österr. Lloyd«. Da pa tisti mláni
beavce, ki imajo s toliko slavo sprejete »Volkslieder
aus Krain«, dabo tudi ta, in jo »verweij« uim »sisterin«,
jo pošamo v »Novicah«, sadajóci se, dolim možno vatre-
keme s tem. Tisti travai »Novic« pa, ki so slovensko
umajo, bojo gotovo zadovoljni se s izvirno slovensko pes-
mico, in malo prostórka bojo radi dovolil nemškemu prevodu,
vafaraje se, da mláno slovensko pesni sber narajnikóh
nemških pesnikov prevodlja in razglanjuje tudi nemškemu
narodu.

Bréda.

Aufsteht Bréda früh am Morgenstunde
Und ergötzt sich in des Hofes Rinde;
Offet steh' dann die Fensterlader,
Blickt dann nieder zu des Thales Hader;
Wie zur Thalflur ihre Blicke fallen,
Nimmt sie wahr, dass Nebel dort sich halten.
»Liebe Mutter, aufsehet euch ellet,
Liebe Mutter, Auskunft wir ertheilet:
Ist der Nebel dort vom Wasserhauch?
Ist der Nebel dort vom Bergehauch?
Sind es Wolken, d'rin der Hagel stürmet,
Am Gewitterhimmel aufgethürmet?»

Sarglich Mütterlein steht auf geschwinde,
Sofort Antwort bringt sie ihrem Kinde:
»Nicht ist's Nebel dort vom Wasserhauch,
Nicht ist's Nebel dort vom Bergehauch,
Nicht sind's Wolken, d'rin der Hagel stürmet,
Am Gewitterhimmel aufgethürmet;
Nebelhauche sind's von Türkenrauche,
Diech geschwarrt auf grünen Pfad ergönnen.
Beinthalben kommt die Türkenrauche,
Nicht so schnell, o Bréda, wir erblassen!
Bréda wurde todähnlich vor Schauer,
Sank in Ohnmacht fast am hehrer Trauer.

»Liebes Mütterlein, laßt euch erfrischen,
Wollt mich nicht dem Turken zugesehen;
Was beglüh' ich fremde Bräut nur immer?
Schlimm ist Er, doch seine Mutter schmerzt!
Was da geht und steht auf Beidenhängen
Weiss von ihrer Besheit was so argen!
Hat den Sohn geöfnet schon acht Bräute,
Wird auch mich erschla zur Todehute,
Und sie wird mir Gift im Wein zutrinken,
Und sie wird aus Gift im Brest mir wahren.

»Liebes Tochterlein, im Sinne trage,
Was ich sage dich Mütterlein dir sage:

*) Kna nar lepih slovenskih narodskih pesem je mlada Bréda. Vredil redaljal gosp. A. Ž. jo je silval prepe-
vati od svoje stare matere na Netrojnskem in si jo
zaposal ter nekoliko obkane visoki čislani »Krajnaki
čbelicé izraéli, ktera je je svaten mnogo družih lojih
pesem v 5. zvezku sa svetlo dala. Da je je gosp. Ž.
nekoliko slikal v besedi, besa da je bil lo trehite mío-
nega narodnega duha veli, sadaj velika húslo, ker to
je jo mláni voljvaja naš pravi nádu, po kterim naj
prieje stare pesni našega naroda na dan, da se prave
zavrtajo vse, ki so našega breake, drage, da se
izveljane slikajo v pesniški besedi, kjer je potreba. Ko
je bil zadnjkrat nas mojeier pevav — Koseški — v
Ljubljani, smo se o tem pogovarjali: ko nam potreba tako
slike, ki pa se ne dotakne vreta narodnega duha, do-
kazuje, nam reče na zadnje: »Kaj mislite, da bi bile
Seebke narodne pesni tolike slavo po vsem svetu do-
segle, ko ki jih ne bi odajatelj ajh — Vak Stefanovič
— otkal, kjer je potreba bilo? Zúlega véja ne spabi
pesem mój sló svoje natranje vrednosti, pesnane le se
prijetnosti, dóbajóci.

Verecne se po tem ovisku nazaj k naši »Bréde.

Slika 3: Za promocijo slovenstva je Žakelj prirejal predvsem pesem Mlada Bréda. Objava začetkov Grünovega prevoda Mlade Brede in predhodne Žakljeve predelave te pesmi (*Kmetijske in rokodelske novice* 11/6, 19. 1. 1853).

»Pravem Slovincu« 1. 1849., list 17.–19.]. »Slavnoznani *Rodoljub Ledinski* nam jo je izročil, kakor jo je iz ust svoje rajnce matere slišal. Kar *tekst* zadeva – nam piše marljivi nabiravec naših narodnih pesem – ni ne dodjal ne izpustil kar nič, čeravno se očitno vidi, da tam pa tam še marsikaj manjka; tako, na priliko, v povedbi, ko ženin svojemu mlademu hlapcu glavo odseka, besede 'Ti in mati' silijo človeka več pričakovati, kakor v pesmi bere. Pa misli on, da to, kar manjka, je zgubljeno za vselej; stari pevci in pevke poštenih narodnih pesem so pomerli; mladi svet pa, bodi Bogu milo! rad kvante poje. Kar pa se tiče *jezika*« – nam dalje sporočuje Rodoljub Ledinski – »sem ga enmalo spilil in tu in tam kakošno besedo dodal, da sem stroke (verze) izpolnil. Ako braveži to pesem dalje z že natisnjeno primerjajo, bojo zapazili, da tu in tam stoji s e d a j n a m e s t o 's katere', 's kateriga' – 'ki ž-nje', 'ki ž-njim' itd. Tako so mati skozi in skozi peli; ali jaz duha našega *priimena* takrat še ne dobro spoznaje sem jo po nemško mislil olepotičiti, ter sem zabredel v neslovenski duh; sedaj sem opustil vse tiste napačne prestroje.« (*Koledarček slovenski* 1856: 45)

Žakljevi popravki so torej zadevali jezik, da je bil »tekst« razumljivejši oziroma vsebina jasnejša, hkrati pa je iz njegovega komentarja, ki ga je Bleiweis vključil, razvidno, da je vnovič popravljaj svoje lastne popravke: ob tem popravljanju je skušal opustiti posege, ki se mu niso zdeli slovenski, in se vrniti k prvotnejši obliki. Popravke je Žakelj podkrepil z besedami: »Tako so mati skozi in skozi peli« (*Koledarček slovenski* 1856: 45).

S temi objavami se je narodnoreprezentativni pomen folklornih besedil, ki jih je zapisal Žakelj, ohranjal, potrditev pa je doživljal tudi v presoajah avtoritet, kot sta bila sam Bleiweis (Pisk 2021: 211–225) in pesnik Jovan Vesel Koseski. V tem je čutiti smer, ki jo je v nemškem prostoru zagovarjal Kleinpaul (prim. Stanonik 2006: 25).

Kljub odločanju za estetsko izpopolnjevanje folklornih pesmi pa se je Žakelj zavedal, da je ohranjanje prvotnega besedila vrednota. V letu, ko je bila pesem *Mlada Breda* vnovič objavljena v *Koledarčku slovenskem*, torej 1856., je v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* objavil pesem Minica skoraj povsem identično prvotnemu zapisu; opaznejša sprememba je opustitev zapisa z dvostišji znotraj posameznih kitic, povezana tudi z zamenjavo ločil, v zadnji kitici pa zamenjave kot »daljnih« namesto »ptujih« ali »Mino« namesto »ljubco«.

Minica

Narodna iz Idrijskih hribov.

Lépe spánjšice cvetéle,
drobne tičice so pele;
Mina je solzé točila,
tiho sercu govorila:
»Bôlno serce, vert pelena,
za-te roža ni nobena;
vse je zate ocvetělo,
kam sirota se boš delo?«

Lepe spanjšice cvetéle
drobne tičice so pele.
Mina je solzé točila,
tiho sercu govorila:
»Bôlno serce, prazno cvetja,
brez veselja in brez petja;
za-te tice so odpele
sladke pesmi in vesele.«

Lepe spanjšice cvetéle
drobne tičice so pele.
Mina je solzé točila,
tiho sercu govorila:
»Spanjšice bom vse pobrala,
z njih si posteljo postlala;
tičice bom polovala,
britko pesem jih učila.«

Spanjšice je res nabrala,
z njih si posteljo postlala;
tičic si je nalovila,
res jih pesem je učila:
»Ljubček, tebi vsak dan huje!
Kaj si neki šel na ptuje?
Mino ti bo smert vsnubila
britka žalost jo vmorila!«

Spanjšice ble ocvetéle,
ble so suhe že in véle.
Mina je bla v njih zaspala;
nikdar več ni z spanjšic vstala.
Ljubček pride z daljnih krajev,
pa prepozno dokaj mlajev.
Tičice so pesmi pele,
pa za-nj britke, neveséle:
»Ljubček tebi vsak dan huje!
Kaj si neki šel na ptuje?
Mino ti je smert vsnubila;
britka žalost jo vmorila!«

Objavi je dodal opombo, ki je spanjšice osvetlila s stališča vsakdanjih življenjskih praks: »Spanjšice, gentiana verna. Ti prelépi planinski cvetlici perpisujejo matere spanjodarno moč, in jo rade dētetam pod vzglavje dēvajo, naj bi laglje in raje spale; od tod ime spanjšice. Torej je gotovo krasna misel pevčeva, de si otožna Minica ž njih smertno posteljo postelje.« (*Kmetijske in rokodelske novice*, 2. 8. 1856: 250)

Žakelj je torej po dveh desetletjih uveljavljanja slovenskega jezika v javnosti prepoznal, da folklorne pesmi lahko predstavi v takšni obliki, kot so bile zapisane. Ob ponatisu pesmi Nuna Uršica, podnaslovljene z »Narodna slovenska iz idrijskih hribov«, je na upoštevanje prvotnega zapisa neposredno opozoril: »V tej pesmi ni nič popravljenega, razun tu pa tam rima, kjer je bila zgubljena. Pušena je celò 'nuna' in 'nun'ca' kakor in kjer je stara mati popevala nuna ali nun'ca, čeravno bi bilo dosledniši prvo ali drugo skozi in skozi pisati. R. L.« (*Koledarček slovenski*, 1856: 54–55).

Kljub tema objavama so Žakljevo mesto med zapisovalci določali njegovi dotedanji redakcijski posegi. Redakcijo Mlade Brede, objavljeno v *Koledarčku slovenskem*, je v zagrebškem *Nevenu* vnovič objavil Ivan Macun. Macun, ki mu je Vraz tako jasno izrazil svoje stališče do Slovencev, je bil do Žakljeve objave zelo kritičen in je poudaril, da to ni »narodna pesem v tistem strogem pomenu, ki se ga je držal Stanko Vraz«⁷ (Nahtigal 1940: 32).

Pogledi folkloristike na Žakljeve prepesnitve folklornih pesmi

Druga polovica 19. stoletja je v usmerjevalcih zbiranja utrdila prepričanje, da je pesmi potrebno javnosti predati v takšni obliki, kot so bile zapisane med ljudmi. To stališče je krepila predvsem priprava velike znanstvene izdaje »narodnih pesmi«. Folklorna besedila, izdana v takšni izdaji, so izražala preteklo ustvarjalnost, besedila sama pa niso bila namenjena »omiki«. Za urednika je bil sprva izbran Gregor Krek, ki je še v času Žakljevega življenja vabil k zbiranju, pozneje pa zelo jasno opozoril na zmotnost popravljanja pesmi. V zvezi z Žakljem je zanesljivo opomnil, da

tudi pri nas niso redke, katerim se je pomagalo do dozdevne višje cene z različnimi prepevami. Namen je bil dober, a se ne sklada s sploh veljavnim zakonom, da se ljudska pesem priobči ravno tako, kakor je v ustih naroda udomačena, tedaj brez vsacih sprememb in dodelav, dodatkov. Te napake se še Rodoljub Ledinski nij čisto ognil, katerega smemo sicer prištevati med najboljše poznavalce našega narodnega pesništva (Krek 1873: 104–105).

Ob tem je pojasnil, da je v folklorni pesmi »mnogo zamolčanega«, kar so skušali nekateri zapisovalci v preteklosti nadoknaditi:

In ravno tej napaki se je bil uklonil po mojem preverjanju tudi Ledinski v svojem drugem prepisu 'Mlada Breda' in 'Nuna Uršica', ki je narodnemu pesniku s tem hotel pomoči, da je oblikovne netočnosti popravil in misli v natančno logično zvezo ostrinil, a ravno tako po

⁷ »narodna pjesma u onom strogom znamenovanju, kao što se ga je držao Stanko Vraz« (prev. M. K.).

tem početji dobila je pesen nenarodno lice, mesto da bi se, kakor mu je bila dobra nakana, pokazala v svoji prvotni dovršenosti (Krek 1873: 104–105, 105–106).

Krek je bil v tej sodbi vendarle prizanesljiv, pozneje pa je bilo v folklorističnih obravnavah Žakljevo delo redko deležno razumevanja. Viktor Steska, ki je v svoji analizi zapisovanja folklornega izročila skušal čim bolj vsestransko oceniti Žakljevo delo, je v njegovem popravljanju besedil videl predvsem estetske razloge: »Žakelj pa je iskal tudi v narodni pesmi estetski užitek, zato je pesem pilil in likal.« V nasprotju s Štrekljem je Žakljevo držo razumel: »Res je, znanstveno Žakelj ni postopal, toda kot pesnik ni mogel drugače, zakaj hotel je bisere izročiti javnosti v zlatem kovu« (Steska, NŠAL 468).

Karel Štrekelj, ki je po odstopu Gregorja Kreka prevzel uredništvo znanstvene zbirke *Slovenske narodne pesmi*, je med pripovedne pesmi uvrstil tudi Žakljevo priredbo Mlade Brede iz *Krajske čbelice*: prvotnega zapisa, pozneje objavljene ga v reviji *Dom in svet*, namreč ni poznal. V svoji sodbi je bil oster: »Pesem je močno prenarejena, kakor se kaže, celo v pesniški meri, in nikakor nima tistega narodnega duha, ki se navadno išče v nji (SLP 1. 1895–1898: 164–165). Ob zaključku opombe se je navezal tudi na Krekovo oceno (SLP 1. 1895–1898: 168).

Proti koncu 19. stoletja, ko se je folkloristika konstituirala kot veda, so se torej presoje pesmi Mlada Breda osredinile izključno na vprašanje doslednosti sledenja izvirniku. Ostrina te ocene se je v 20. stoletju še stopnjevala. To jasno nakazuje Nahtigalov zapis, v katerem je navedena celo primerjava pesmi z znanim češkim ponaredkom, s *Kraljedvorskim rokopisom*:

»Mlado Bredo«, to nedvomno lepo in izredno zanimivo narodno balado, ki si je priborila, kakor kažejo mnogoteri natisi, izjave in uporabe, toliki sloves, pa tudi tekstne mnoge obsodbe, celo kot nekak slovenski »Kraljedvorski rokopis«, imamo tedaj sedaj izdano v štirih redakcijah, oziroma predelavah, ali bolje rečeno, v dveh glavnih redakcijah in treh variantah druge redakcije, prve jambске, druge trohejske, istega zapisovalca A. Žaklja – Rodoljuba Ledinskega: A v rokopisni ostalini iz l. 1838. (DS 1913 ili v Glonarjevi zbirki slovenskih narodnih pesmi 1939), Ba v zapisu, danem Sreznevskemu, iz l. 1841. v zborniku Sreznevskega, Bb v izdaji v V. zv. »Krajske Čbelice« iz l. 1848. (v ponatisih v drugi izdaji »Čbelice« l. 1883., v »Pravem Slovencu« l. 1849., v Novicah l. 1853., pri Štreklju I, 1895–8, pri Grafenauerju, Čitanka I, 1921 ter pri F. Bevku l. 1924.), Bc pa v »Koledarčku« l. 1856. (v ponatisih v Nevenu l. 1856., Janežičevem Cvetniku l. 1868. i. dr. ter Sketu, Čitanka V–VI, 1889 i. dr.). (Nahtigal 1940: 36)

Iz navedbe vnovičnih objav, vključno z objavami v izobraževalne namene, ni razvidno, da pobud zanje večinoma ni mogel dati Žakelj sam, temveč jih je potrebovala družba: pesem Mlada Breda so objavljali v šolskih čitankah, pri tem pa so si redakcijske posege dovolili tudi sami uredniki (Janežič 1870: 163–168; nav. po Stanonik 2019: 175). Temeljni pa so bili vendarle redakcijski posegi samega zapisovalca, kar je razvidno iz dveh različnih verzni vzorcev, jambskega in trohejskega, iz dolžine posameznih besedil – prvo obsega 143, drugo

166, tretje 189 in četrto kar 235 verzov – in iz sprememb razporeditve vrstic v kiticah (Stanonik 2019: 174–175).

Redakcijski posegi pa se ne nanašajo na same zapise folklornih pesmi, domnevno zbrane v sedem zvezkov. V času, ko je Žakelj že veljal za negativni zgled, je Jakob Šilc v nekdanjem Marijanišču našel zvezek, v katerem je bil izvirni zapis Mlade Brede (Šilc 1913). Zvezek je imel oznako Th. D. in naslov »Narodne krajske pèsmi ino balade, Zapisane v Ledinah 18. Kimovica 1838«. (Dolenc 1956: 209) Od Žakljevih zapisov se je poleg pesmi Minica in Čudna rožica, ki nosita oznako »Iz idrskih hribov« (NUK, Ms 796), po naključju ohranil še zvezek z oznako Th. C. in naslovom »Narodne kranjske pesmi. Zapisane v Doléh 26. vèlkiga serpána 1838«, v katerem so se ohranile pesmi Zvesta deklica, Marija na svetih Vošarjih, Marija z Jelenta, Zidar v Ljubnim, Mlada Mojca, Cigan in Alenčica. (NUK, Ms 1485)

Ob tem se jasno nakazuje problem izgubljanja zapisov, na naključnost ohranjanja pa v zapuščini Ivana Vrhovnika kaže droben listič z Vrhovnikovo opombo:

Gospa Bratovževa, starinarica na Sv. Jakoba nabrežju, mi je pravila nekoč, ko sem kupil od nje 4 zvezke »Kr. Čbelice«, da je s »Čbelico« vred prejela neki star papir, ki ga ne more več najti; menila je tedaj, da ji ga je nekdo izmaknil. Dne 5/8 1909 sem se zopet oglasil pri njej in tedaj mi je rekla: Sedaj sem pa že našla tisto pisanje – šla je ponj in mi izročila 2 zvezka: 1. nepopolni obsega narodne pesmi Rodoljuba Ledinskega, 2. pa narodne pesmi iz Krakovega, rokopis je Kastelčev. (NUK, Ms 1485)

V presojah zapisovalskega dela Antona Žaklja je zaradi izgubljanja zapisov ostal le negativni sloves, osredinjen na redakcijske posege pri pesmi Mlada Breda (Golež Kaučič 2007: 56). Pri tem ostaja odprto vprašanje, ali je Žakelj s prepešnitvami le sledil Prešernovemu zgledu in imperativu lastne nadarjenosti (Steska, NŠAL 468) ter Kleinpaulovim priporočilom za prepesnjevanje (Stanonik 2006: 16), ali je imel za posege v besedila tudi globlje razloge – družbeno odgovornost.

Družbeni razlogi za Žakljevo odgovornost za prezentacijo Slovencev z dovršenostjo folklornega izročila

Od kod Žaklju tolikšna odgovornost za to, da je v objavah pesmi Mlada Breda kljub poznavanju načel zapisovanja in objavljanja folklornih besedil ta načela obšel, in sicer tako za predstavljanje v tujem jezikovnem okolju kot za predstavitev slovenskim bralcem?

V ozadju tega ravnanja je nedvomno vpliv Žakljevega primarnega okolja. Anton Žakelj je bil rojen na uglednem kmečkem domu »pri Veharju« v Ledinah, ob povezanosti z materjo pa je v njem pustil svojo sled tudi materin odnos do sveta, vezan na družbeno vlogo njene izvirne družine. Mati, ki je bila doma

v Dolenčicah blizu Javorij, je izhajala z imovitega dvojnega grunta Ažbetovih. Delo na velikem dvojnem gruntu je poleg domačih zaposlovalo vrsto poslov – hlapcev, dekel, volarjev, ovčarjev, pastirjev in pastiric. Seznam gostačev in poslov javorske fare leta 1845 za Ažbetov grunt navaja devet poslov – hlapcev, dekel, volarjev, ovčarjev, pastirjev in pastiric (Dolenc 1956: 205), kar nakazuje razmere, primerljive s stanjem na manjši podeželski graščini.

V hiši, kjer je bila rojena mati, je bila tudi krčma, vsakokratni gospodar pa je bil ob tem še javorski župan. V krčmi so se shajali domačini, popotniki, prekupčevalci, potujoči rokodelci, godci in berači, v predpustu pa še potujoči pevci oziroma prosjaki, od katerih se je Žakljeva mati naučila številnih pesmi (Dolenc 1956: 205). Krčma pa ji ni omogočala le seznanjanja s pesemskim izročilom in razgledanosti: družbeni položaj, ki sta ga nakazovala županstvo in lastništvo krčme, je pomenil kontinuiteto gospodarske moči, družbenega ugleda in družinskega ponosa. S tem položajem je bila povezana tudi družbena odgovornost pripadnikov tega rodu. Na tem je temeljila intelektualna veljava rodu, iz katerega je pozneje izšel slikar Anton Ažbe.

Nadaljnja usoda matere je sicer pomenila odmik od te moči in veljave, s petjem pesmi pa je mati sinu posredovala tudi nekdanji svet gospodarske moči, družinskega ponosa in družbenega ugleda. V tem je bila zajeta odgovornost, ki jo je imela njena družina do službujočih in do skupnosti, ki jo je kot županova hiša vodila. V času novega umeščanja Slovencev na zemljevid je Žakelj tej odgovornosti dal večji pomen kot doslednemu ohranjanju podobe izvirnikov: z objavo estetsko dovršenih balad je gradil slovensko samozavest, z ustvarjanjem kanona besedil za javno rabo in za uveljavljanje slovenščine pa je sooblikoval pozitivno samopodobo Slovencev.

Ker naj bi pesem odsevala veličino duha preprostega ljudstva, je bila lepota zapisa zelo pomembna: pesem je bila pot do odkritja že skoraj zabrisane kulturne podobe, ki so jo drugi narodi odkrivali v materialni dediščini visoke kulture ali v zapisih slavne zgodovine. Pesem Mlada Breda je bila iz teh razlogov še bolj poudarjena, saj je predstavljala del podobe nekdanje slovenske družbene elite: izražala je pripadnost grajskemu okolju, pomembno tudi za Slovence. Kot drobni dokaz te pripadnosti, v Žakljevem času ohranjen le še na podeželju, v pesmi s posebno simbolno vlogo nastopa peča. Pečo, ki je bila kot bela ali nabrana tančica v 17. stoletju še pokrivalo Ljubljancank, so po Valvasorjevem pričevanju »nekoč nosile tudi plemiške in najimenoitnejše gospe« (Valvasor, XI: 708; Baš 1989: 101). To potrjuje tudi odlomek iz prvotnega zapisa Mlade Brede:

Tako pa mlada Breda govori:
Ko bote balo mi nakladali,
nakladali in v skrinjo basali,
denite zgorej pečo šlarasto,

ker nar popred jo bodem nucala,
bom rane serčne si mašila ž-njo. (Šilc 1913: 278–279)

Mati Ana je pripadala svetu gospodarske moči in družbenega ugleda in je prepoznavala pomen pesmi, ki so se nanašale na domačo aristokracijo, vključno z izgubo tega položaja; to je namreč na svoji nadaljnji poti občutila tudi sama. Njen sin Anton, ponosno podpisan kot Rodoljub Ledinski, je sporočilu te visoke kulture hotel dati tisto podobo, ki bi jo po sočasnih predstavah moralo imeti. Izšel je iz preveč uglednega okolja, da bi se ob zavedanju, da je Slovencem potrebno dati večjo veljavo, svoji ustvarjalnosti lahko odrekel.

Viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Viktor STESKA, 1816–1868: Zapuščine duhovnikov in drugih. NŠAL 468, št. 2, Mapa Anton Žakelj.

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 796, Ms 1485.

Kmetijske in rokodelske novice 6/13 (29. 3. 1848); 8/44 (30. 10. 1850), 8/48 (27. 11. 1850); 11/6 (19. 1. 1853), 11/7 (22. 1. 1853), 11/8 (26. 1. 1853); 14/62 (2. 8. 1856); 17/29 (20. 7. 1859).

Krajnska čbelica 5, 1848 (1883).

Koledarček slovenski za leto 1856.

Pravi Slovenec 1/40 (1. 10. 1849).

Literatura

Estela BANOVA DEPOPE, 2012: Recepcija slavenskih usmenih tradicij u časopisu Kolo // Reception of Slavic Oral Traditions in Romantic Journal Kolo. *Riječki filološki dani* 9, Volume: 1. At: Rijeka, https://www.researchgate.net/publication/283142255_Recepcija_slavenskih_usmenih_tradicija_u_casopisu_Kolo_Reception_of_Slavic_Oral_Traditions_in_Romantic_Journal_Kolo

Angelos BAŠ, 1989: *Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

BLEIWEIS, Janez, 1853 [Uredniška opomba]: *Kmetijske in rokodelske Novice* 11: 21.

Karel DEŽMAN 1850a: Slovenske narodske pesmi v nemško prestavljene. *Kmetijske in rokodelske novice* 8/44 (30. 10.), 184.

—, 1850b: Slovenske narodske pesmi v nemško prestavljene (dalje). *Kmetijske in rokodelske novice* 8/48 (27. 11.), 202.

Janez DOLENC, 1956: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski (Odlomek iz monografije). *Loški razgledi* 3/1, 205–216.

- , 2013: Žakelj, Anton (1816–1868). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi892211/#slovenski-biografski-leksikon> (16. december 2021). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 15. zv. Zdolšek - Žvanut. Jože Munda idr. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991.
- Jurij FIKFAK, 2008: Med delom in celoto. Nekatera vprašanja etnološkega raziskovanja in reprezentacije. *Traditiones* 37/2, 27–44, DOI: 10.3986/Traditio2008370202
- Joža GLONAR, 1923: Predgovor. *Slovenske narodne pesmi: 16. snopič*. Ur. Karel Štrekelj. Ljubljana: Slovenska matica. 1–66.
- Marjetka GOLEŽ KAUČIČ, 2007: Smrt neveste pred poroko / C (Mlada Breda). *Slovenske ljudske pesmi*. Ur. Marjetka Golež Kaučič idr. Ljubljana: Slovenska matica, Založba ZRC, ZRC SAZU, 50–61.
- Anastasius GRÜN, 1850: *Volkslieder aus Krain*. Leipzig: Weidmann'sche Buchhandlung.
- Anton JANEŽIČ, 1868 (1870): *Cvetnik slovenske slovesnosti. Berilo za višje gimnazije in realke*. Celovec: Šolska knjiga.
- Marija KLOBČAR, 2016: »Morebiti bi se še dal kje kak tak napev vloviti«: Zapisovalske usmeritve na Slovenskem v kontekstu slovanskih povezav. *Traditiones* 45/2, 53–81. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-Y5AZTETB>
- . 2020a: Ujet v politično izgnanstvo: Poljak Emil Korytko in zbirka Slovénske pėsmi krajnskiga naróda. *Slowianie w monarchii Habsburgów: literatura, język, kultura*. (Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, tom 17). Ur. Čistiakova, Marina, Kuczyńska, Marzanna, Stradomski, Jan. Krakow: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. 169–184.
- , 2020b: *Poslušajte štimo mojo. Potujoči pevci na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Folkloristika 9).
- Gregor KREK, 1873: Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmi. *Slovenski narod* 6, 137–138, 140, 142, 145; ponatis v: *Listki* 4, 96–140.
- Matija MAJAR, 1848: Slava Bogu v višavah. *Kmetijske in rokodelske novice* 6/13 (29. 3.), 50.
- Milko MATIČETOV, 1970: Predgovor, [v:] *Slovenske ljudske pesmi* 1. Ur. Z. Kumer idr. Ljubljana 1970: Slovenska matica.
- Boris MERHAR, 1978: *Mlada Breda, Izbor ljudskih pesmi* (Kondor 177). Ljubljana: Mladinska knjiga, 103–108.
- Rajko NAHTIGAL, R., 1940: Prezrta izdaja I. I. Sreznenskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega reja. *Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva* 3, 28–44.
- Vilko NOVAK, 1986: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- NPI. 1839: *Narodne pesni ilirske*. Ur. Stanko Vraz. Zagreb: Samozaložba.
- Marjeta PISK, 2013: Ponovno o oblikovanju in razvoju glasbene folkloristike. *Traditiones* 42/1, 109–123, DOI: 10.3986/Traditio2013420106
- , 2018: *Vi čuvvarji ste obmejni: Pesemska ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije kulture*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2021: Urednik Bleiweis in »narodno pesništvo«. *Janez Bleiweis, Novice in modernizacija slovenske družbe*. Ur. Stanonik, Marija idr. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 211–229.

Ivan PRIJATELJ, 1910: Nekaj Vrazovih slovenskih dopisnikov. *ČZN* 1910: 287–321.

Sigrid RIUEWERTS, 1998: Percy, Thomas (1729–1811). *Enciklopedia of Folklore and Literature*. Ur. Mary Ellen Brown in Bruce A. Rosenberg. Santa Barbara, Denver in Oxford: ABC-CLIO. 495–497.

SNP I. 1895–1898: *Slovenske narodne pesmi: Zvezek I*. Ur. Karel Štrekelj. Ljubljana: Slovenska matica.

Izmail Ivanovič SREZNEVSKI, 1852–56: Horutanskaja pjasnja. Pamjatniki i obrazcy jazyka i slovesnosti ruskychъ i zapadnychъ Slavjanъ I–IV. St. Peterburg, 427–429.

Marija STANONIK, 2006: Poseganje v slovstveno folkloro: znamenje ustvarjalnosti ali nemoč. *Traditiones* 35/1, 7–49.

– –, 2019: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski in Mlada Breda 2. *Rajko Nahtigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani: monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL*, 173–183, <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/172/268/4418-1>

Viktor STESKA, 1816–1868: Zapuščine duhovnikov in drugih. *NŠAL* 468, št. 2, Mapa Anton Žakelj.

Jakob ŠILC, 1913: Ledinskega Mlada Breda v prvi redakciji. *Dom in svet* 26/7, 278–279.

Marko TERSEGLAV, 2001: Žakelj, Anton. *Enciklopedija Slovenije* 15. Ljubljana: Mladinska knjiga, 285–286.

Stanko VRAZ, 1839: Dobrovoljnemu Slovincu. *Narodne pesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Kornškoj i zapadnoj strani Ugarske*. Ur. Stanko Vraz. Zagreb: Samozaložba, XXIII–XXVI.

[Stanko VRAZ,], 1877: Dēla Stanka Vraza. Peti dio. Pēsme. Pabirci. Proza. U Zagrebu: Matica Hrvatska.

Johann Weichard Freiherrn VALVASOR, 1689 [1877]: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Knjiga XI. Rudolfswerth: J. Krajec.

Povzetek

ANTON ŽAKELJ MED DOSLEDNOSTJO ZAPISOVANJA FOLKLORNIH PESMI IN NARODNOOBRAVNO ODGOVORNOSTJO

Obsodbe Žakljevih redakcijskih posegov v folklorna besedila, ki so poldrugo stoletje v ospredju folklorističnih presoj, se nanašajo na odmik od tedaj že uveljavljenega pravila o ohranjanju pristne podobe folklornega gradiva. Te obsodbe ne upoštevajo družbenega konteksta oziroma družbenih razlogov za Žakljevo odločanje.

Žakelj je bil eden od prvih dopisnikov Stanka Vraza, več pesmi, domnevno sedem zvezkov, pa je zapisal poleti leta 1838, v času, ko je k zbiranju folklornih pesmi na Slovenskem vabil poljski študent Emil Korytko. Med temi pesmimi je bila tudi pripovedna pesem Mlada Breda.

To pesem je Žakelj prvič priredil leta 1841 za ruskega raziskovalca Sreznevskega in jo je predstavil v širšem slovanskem okolju, s tem pa nakazal odklik od Vrazovih načel.

Na Žakljevo nadaljnje stališče do objavljanih folklornih pesmi so vplivale družbene spremembe v desetletju pred marčno revolucijo, prav posebno pa leto 1848, ki je prineslo izrazito potrebo po narodnoidentitetnih besedilih. Žakljeva prepesnitev balade Mlada Breda in drugih pesmi, leta 1848 objavljenih v *Krajnski čbelici*, je omogočila pomemben nabor estetsko dovršenih besedil, ki so imela s svojim folklornim izhodiščem izjemen narodnoidentitetni pomen. Pozitivni odziv tedaj vodilnih avtoritet na Slovenskem je predvsem baladi Mlada Breda med slovenskimi folklornimi pesmimi dal najvidnejše mesto, Žaklja pa spodbudil, da je svojo predelavo še izpopolnjeval. Razlog za to pa nista bila le Prešernov zgled in estetska potreba, ki je Žaklja kot ustvarjalca spodbujala k spreminjanju folklornega besedila: v ozadju sta bila ponosno izročilo njegovega rodu in družbena odgovornost, ki ju je Žakelj preko matere prejel v svojem primarnem okolju. Odgovornost za narod, ki se je v tem okolju izoblikovala, je kot Žakljev moralni imperativ preglasila folkloristična načela doslednosti dopisovanja, tem bolj zato, ker se je Vrazovo zagovarjanje teh načel povezovalo z zanikanjem pravice Slovencev do samostojnega jezika.

Presojanje Žakljevega zapisovanja folklornih pesmi moramo torej s folkloristične ravni prenesti na raven njegove družbene vloge. Prizadevanje, da bi zapisom dal večjo popolnost, estetiki besedila pa lepši lesk, je namreč izhajalo ne le iz Žakljeve ustvarjalne nuje, temveč predvsem iz odgovornosti, ki jo je čutil kot pripadnik pomembnega rodu. Z vedno bolj dovršenimi objavami pripovednih pesmi, kot je bila Mlada Breda, je opozoril na življenje slovenske družbene elite in na ustvarjalnost, povezano z njo. S tem je zanikal manjvrednost in majhnost slovenske družbe, torej očitek, ki je v nekaterih slovenskih intelektualcih v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja našel vnete zagovornike ilirizma.

Temeljni odgovor na to, zakaj se je Žakelj kljub poznavanju zapisovalskih načel odločil za avtorske posege, torej daje vpogled v razhajanja med tistimi, ki so slovenski jezik in slovensko kulturo želeli podrediti širši ilirski ideji in so se odrekli slovenski istovetnosti, in tistimi, ki so verjeli ne le v slovensko izročilo in v zgodovinski pomen Slovencev, temveč tudi v možnost enakovredne umestitve Slovencev v skupnost narodov.

Zusammenfassung

ANTON ŽAKELJ ZWISCHEN AUTHENTISCHEN VOLKSLIED-AUFZEICHNUNGEN UND NATIONALEN INTENTIONEN

Die ablehnende Haltung gegenüber Žakeljs redaktionellen Eingriffen in volkskundliche Texten, die seit anderthalb Jahrhunderten als wesentlicher Beurteilungsmaßstab innerhalb der Folkloristik fungiert, bezieht sich auf seine Abkehr von der damals etablierten Regel, das authentische Erscheinungsbild volkskundlicher Materialien zu bewahren. Diese Auffassung berücksichtigt nicht die gesellschaftlichen Ursachen für die Vorgehensweise von Žakelj.

Žakelj war einer der ersten Korrespondenten für Stanko Vraz, der im Sommer 1838 mehrere Lieder schrieb, vermutlich sieben Hefte, zu deren Schreiben der polnische Student Emil Korytko anregte, der allgemein zum Schreiben von Volksliedern einlud. Zu den Liedern zählte auch das Erzähl Lied *Die junge Breda* (slow. *Mlada Breda*). Dieses Gedicht hat Žakelj 1841 erstmals für den russischen Wissenschaftler Sreznevsky adaptiert, wodurch Žakelj im ganzen slawischen Sprachraum vorgestellt wurde, was wiederum eine Abkehr von Vraz' Prinzipien darstellte.

Žakeljs weitere Haltung zur Veröffentlichung von Volksliedern wurde durch soziale Veränderungen im Jahrzehnt vor der Märzrevolution, insbesondere 1848 beeinflusst, die einen

deutlichen Bedarf an nationalen Identitätstexten mit sich brachten. Žakeljs Wiedergabe der Ballade *Die junge Breda* und anderer Gedichte, die 1848 in der *Krajnska čbelica* veröffentlicht wurden, ermöglichten eine wichtige Reihe ästhetisch perfekter Texte, die mit ihrem folkloristischen Ausgangspunkt eine außergewöhnliche nationale Identitätsbedeutung beinhalten. Die positive Resonanz der damals führenden slowenischen Autoritäten gab der Ballade *Die junge Breda* den bedeutendsten Platz unter den slowenischen Volksliedern, und Žakelj wurde dazu angeregt, seine Überarbeitung weiter zu verfeinern. Der Grund dafür war nicht nur Prešerens Vorbild und das ästhetische Bedürfnis, das Žakelj als Kunstschaffender dazu ermutigte, den Folkloretext zu ändern: Im Hintergrund standen die stolze Tradition seiner ganzen Abstammung und die gesellschaftliche Verantwortung, die Žakelj durch seine Mutter in seiner ursprünglichen Umgebung teilhatte. Die Verantwortung für das Volk, die sich in diesem Umfeld herausbildete, galt als Žakeljs moralischer Imperativ, der die folkloristischen Prinzipien der konsequenten Korrespondenz überschattete, weil Vraz' Verteidigung dieser Prinzipien mit der Verweigerung des Rechts der Slowenen auf eine eigenständige Sprache in Verbindung gebracht wurden.

Die Bewertung von Žakeljs Aufnahme von Volksliedern ist deshalb von der folkloristischen Ebene auf die Ebene seiner gesellschaftlichen Rolle zu übertragen. Das Bemühen, den Aufzeichnungen mehr Perfektion und der Ästhetik des Textes einen schöneren Glanz zu verleihen, entsprang nicht nur Žakeljs schöpferischer Dringlichkeit, sondern vor allem der Verantwortung, die er als Mitglied einer bedeutenden Familie empfand. Mit immer anspruchsvolleren Veröffentlichungen erzählender Gedichte wie *Die junge Breda* machte er auf das Leben der slowenischen gesellschaftlichen Elite aufmerksam, und die damit verbundene Kreativität. Damit bestritt er die Unterlegenheit und Kleinheit der slowenischen Gesellschaft, ein Vorwurf, der in den 1830er und 1840er Jahren bei einigen slowenischen Intellektuellen glühende Befürworter des Illyrismus fand.

Die grundsätzliche Antwort darauf, warum sich Žakelj trotz seiner Kenntnis der Dokumentationsprinzipien für Eingriffe in die Urtexte entschied, gibt somit einen Einblick in die Unterschiede zwischen jenen, die die slowenische Sprache und Kultur einer breiteren illyrischen Idee unterordnen wollten und sich der slowenischen Identität abschwören, sowie jenen, die nicht nur an die slowenische Überlieferung und an die historische Bedeutung der Slowenen glaubten, sondern auch an die Möglichkeit einer gleichberechtigten Stellung der Slowenen innerhalb der Völkergemeinschaft.

Viktor Steska in Janez Dolenc o Antonu Žaklju-Rodoljubu Ledinskem

Marjeta Pisk

ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, marjeta.pisk@zrc-sazu.si

Življenjepis Antona Žaklja, ki sta ju na podlagi obstoječih virov in lastnega poizvedovanja neodvisno drug od drugega napisala Viktor Steska in Janez Dolenc, sta ostala v precejšnji meri nepoznana. V prispevku je orisana niansiranost obeh biografij, ki izvira iz avtorjevih poklicev: Steska kot duhovnika in cerkvenega uradnika ter Dolenca kot slovenista in zbiralca folklornega gradiva. Oba avtorja sta povzela vsa dostopne vire, ki sta jih preverila in dopolnila z lastnim raziskovanjem: Steska s pismi župnijskim uradom, v katerih je Žakelj deloval, domačin Dolenc pa s poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in preverjanjem in situ.

Ključne besede: Viktor Steska, Janez Dolenc, biografija Antona Žaklja, rokopisi, tipkopis

The biographies of Anton Žakelj, written independently by Viktor Steska and Janez Dolenc on the basis of available sources and their own research, have remained largely unknown. The article outlines the nuances of the two biographies resulting from the authors' professions: Steska as a priest and church official and Dolenc, a Slovenian scholar and collector of folklore material. Both authors summarized all available sources, which they verified and supplemented with their own research: Steska with letters to the parish offices where Žakelj worked, and the local Dolenc with knowledge of the place of Žakelj's childhood and on-site verification.

Keywords: Viktor Steska, Janez Dolenc, biography of Anton Žakelj, manuscripts, typescript

Anton Žakelj, ki je bil že od dijaških let močno vpet v živahno narodnostno in kulturno dogajanje svojega časa, je bil v zadnjem obdobju svojega življenja, predvsem pa po smrti večinoma pozabljen. Čeprav so bili nekateri njegovi zapisi folklornih pesmi vrednoteni kot biseri folklorne poezije in so bili večkrat (po)natisnjeni, je spomin na njegovo pesniško in zbirateljsko delovanje močno zbledel, deloma tudi zaradi različnih vrednostnih sodb njegovega dela s strani folkloristov in literarnih zgodovinarjev (več v Klobčar 2022, Stanonik 2006).

Družba sv. Cirila in Metoda je v začetku dvajsetega stoletja nameravala izdati življenjepis Antona Žaklja in je zato trnovski župnik Ivan Vrhovnik prosil ledinskega župnika Janeza Jelenca, da bi poizvedel med domačini ter sestavil oris pesnikovega življenja. Župnik mu je skušal ustreči in je »pobral vse črtice iz

mladih let pesnika ter je poslal gos. Vrhovniku v Ljubljano. Isti pa je odgovoril s pismom 26/2 [1]906, ter pojasnil pesnikovo življenje, kot ni bilo še zabilježeno v knjigi njegovega životopisa« (Jelenec 1897–1913, po Stanonik 2006: 22). Ker delo ni izšlo, sta toliko bolj dragocena neobjavljena rokopisa o njegovem življenju in delu, ki sta ju na podlagi že objavljenih podatkov ter zavzetega poizvedovanja in preverjanja na terenu sestavila duhovnik Viktor Steska (1868–1946) in profesor slovenščine na učiteljskišči v Tolminu Janez Dolenc (1926–2012).

Viktor Steska o Antonu Žaklju

Duhovnik, kulturni in umetnostni zgodovinar Viktor Steska, ki se je rodil leta 1868, v letu Žakljeve smrti, je bil tajnik (1899–1906) in ravnatelj (1906–1918) ljubljanske škofijske pisarne ter referent za bogočastje pri pokrajinski vladi za Slovenijo (1918–1926). Že v mladosti se je zanimal za jezikovna in literarna vprašanja, v zrelih letih pa je glavnino svojih raziskovalnih zanimanj usmeril v pripravo biografij slikarjev, kiparjev in pesnikov.

Iz ohranjene zapuščine v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL) je razvidno, da se je Steska s pisanjem biografije o Antonu Žaklju začel ukvarjati že vsaj leta 1916, ko je bil ravnatelj Škofijskega ordinariata. Pri raziskovanju se je opiral na Žakljevo zapuščino, ki je po smrti Josipa Marna ostala v Marijanišči (Šilc 1913: 278–279). Ravnatelj Marijanišča, prelat Andrej Kalan mu jo je na prošnjo prepustil v uporabo. V njej je odkril skoraj 70 Žakljevih pesmi in jih uredil za objavo, poleg tega je napisal študijo o Žaklju. Prva verzija rokopisa in njegov čistopis se danes nahajata v *Nadškofijskem arhivu v Ljubljani* v zapuščini Viktorja Steske (NŠAL 468), tipkopis tega besedila, naslovljen »Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. Njegovo življenje in delo«, in prepisi pesmi pa v *Arhivu Slovenije* (AS 1009). Tipkopis obsega 36 strani, razdeljen pa je na dvanajst poglavij.

Steska je že objavljene podatke iz časopisnih objav in samostojnih del o Žakljevem življenju in delu želel dodatno preveriti in pridobiti nove informacije, zato je pisal župnijskim uradom, kjer je Žakelj deloval. Marca leta 1916 je župnik Martin Poljak iz Sostra na Steskovo povpraševanje opisal Žaklja, kot se je ohranil v spominu faranov:

Bil je, kot sem izvedel srednje postave, ne predebel, ne presuh, drugače pa sploh zdrav. Z ljudmi je bil zelo vljuden, prijazen in domač, zato so ga imeli vsi radi. V družbi je bil tudi šaljiv. Govoriti je znal lepo in razumljivo. Posebnosti o njem nisem mogel izvedeti nobene, navadno je vsak, ki sem ga vprašal končal z refrenom: »pil ga je rad« (NŠAL, Žakelj 468).

Oktobra tega leta je Steska pisal v župnijski urad Sv. Duh (Veliki Trn), da bi izvedel natančne podatke o lokaciji Žakljevega groba in morebitnih ohranjenih

spominih na Žaklja. Župnik mu je v pismu potrdil, da se lokacije groba zaradi prezidave cerkve ne da natančno določiti, da pa se starejši ljudje Žaklja še spominjajo. Podatkov o tem, ali je Steska kdaj osebno obiskal Viktorijo Zagorjan iz Rajhenburga, za katero je župnik zapisal, da bi bila dobra informatorka, in iz neposrednih virov pridobil več informacij o Žaklju, nimamo. O tem, da se je leta 1917 še vedno ukvarjal z iskanjem verodostojnih podatkov o Žakljevi mladosti in šolanju, priča odgovor gimnazije v Karlovcu z dne 28. 7. 1917 (Steska 3).

Prav tako niso znani razlogi, zakaj se je Steska vrnil k pisanju Žakljevega življenjepisa šele leta 1939, ko je ponovno začel s pisnim poizvedovanjem v župnijskih uradih. Morda je temu dolgemu premoru botrovalo pomanjkanje zanesljivih virov ali pa Steskova preobremenjenost, saj je bil od konca prve svetovne vojne pa vse do upokojitve leta 1926 referent za bogočastje pri pokrajinski vladi za Slovenijo. Po upokojitvi, ko je še vedno vodil škofijsko računovodstvo, je napisal več življenjepisov slikarjev in kiparjev, med njimi tudi biografijo slikarskega mojstra Antona Ažbeta. Ta je izhajal iz družine Ažbetovih iz Dolenc, tako kot tudi Žakljeva mati Ana, vendar Steska sorodstvene povezave z Žakljem ni omenil.

Iz ohranjenih pisem (NŠAL, Steska 468) je razvidno, da je marca 1939 pisal v župnijski urad Žiri in prosil za podatke o Žaklju, za katerega je domneval, da je bil krščen v tej župniji. Žirovski župnijski urad je pismo preposlal v Ledine, od koder so posredovali Žakljeve podatke iz rojstne knjige. Poleg poizvedovanja za biografskimi podatki je Viktor Steska iz ostankov Žakljeve zapuščine izbral »tekstov za celo knjigo (okrog 70 pesmi), ki pa kljub dvakratnemu poizkusu ni izšla« (Slodnjak 1979: 422).

V uvodnem poglavju Žaklja umesti v obdobje romantike. Označi ga za Prešernovega učenca, ki pa v nasprotju z učiteljem prezira grško in rimsko bajeslovje in ceni le slovanske šege, domačo zgodovino in folklorne pesmi (Steska 2). V nadaljevanju se nasloni na domače in tuje (Grabowski 1913) objave o Žaklju, ki jih dopolni z lastnimi ugotovitvami, pridobljenimi s pomočjo pisnih poizvedovanj in raziskovanja v Ljubljanskem škofijskem arhivu (Steska 3, 6). Kot dolgoletni visoki cerkveni uradnik, ki je imel vpogled v življenje duhovnikov, je Steska izvor Žakljevih težav pripisoval prvi Žakljevi duhovniški službi, saj je za »mladega duhovnika ta pot večinoma odločilna za vse njegovo nadaljnje življenje« (Steska 15). Žakelj bi, po njegovem mnenju, imel »gotovo lepši potek življenja, ako bi ga bila prva služba vodila h kakemu modremu, izkušenemu župniku« (Steska 15). Zaradi tega je tudi razumevajoč do Žakljevih osebnih težav, ki so po njegovem tudi krive, da pesnik, čeprav je še vedno ustvarjal, ob koncu svojega življenja ni več objavljal: »Nad 70 pesmic nam je še ostalo v Žakljevi zapuščini, ki niso še zagledale belega dne. Zakaj pa jih ni že sam obelodanil? Bržkone ni imel več dovolj moči in poguma, da bi jih izročil javnosti.« (Steska 17). Steska v opisu

Žakljevega pesniškega razvoja presodi, da je pesnik umetniško napredoval do leta 1857, potem pa je njegova pesniška ustvarjalnost začela stagnirati. Obenem pa je poudaril, da je bil Žakelj že zgodaj visoko cenjen v družbeno-kulturnih krogih, tudi zaradi širokega jezikoslovnega znanja:

Naposled bodi omenjeno, kako je javnost že leta 1848 vpoštevala Antona Žaklja. Slovensko društvo v Ljubljani je nameravalo izdati nemško-slovenski slovar. Na »velikem zboru« tega društva 22. novembra 1848 so sklenili, da naprosijo nekaj znanih, učenih jezikoslovcev, naj bi pregledali in presodili prvi osnutek označenega slovarja. Za pregledovalca je bil določen tudi Anton Žakelj (Steska 22).

Poleg izjemnega znanja jezikov so ga cenili tudi zaradi njegove zbirateljske dejavnosti:

Te narodne pesmi so obudile splošno pozornost, zlasti njih ni mogel prehvaliti Karel Dežman, ki je ocenjujoč V. zvezek Kranjske Čbelice pisal v Sloveniji: Narodne pesmi na koncu te zbirke so kaj imenitne, seosebno »Mlada Zora« in Mlada Breda. Kdo bi verjel, da je med Kranjci še tolikanj pevskega duha, kakor se v teh narodnih pesmih kaže. Slava tistemu, ki jih je nabral in tako rahlo z njimi ravnal (Steska 24).

Steska je orisal Žakljev pomen pri zbirateljskem delu folklornega gradiva, vendar pa se je pridružil tistim predhodnikom (npr. Karlu Štreklju, Gregorju Kreku idr.), ki so podvomili v pristnost zbranega gradiva:

Nedvomno je, da si je Žakelj pridobil s svojimi narodnimi pesmami velik ugled v slovenskem slovstvu. Pesmi, ki jih je priobčil, so deloma res biseri. Drugo vprašanje pa je, če je nabrano gradivo res popolnoma pristno. Kakor smo videli že iz zgoraj navedenih Bleiweisovih besed, nam Žakelj ni ohranil besedila v prvotni obliki, ampak je marsikaj popravil, olikal in opilil. Bržkone besedilo ni bilo popolnoma ohranjeno, morda že pomanjkljivo, okrnjeno. Žakelj(j) je hotel pesem objaviti v taki obliki, da bi jo ljudje lahko gladko čitali. Ravnal se je tu pač po Prešernovem zgledu npr. po Prešernovi redakciji »Lepe Vide«. Za vzor so mu pa bile sicer srbske narodne pesmi, katere je kolikor mogoče posnemal (Steska 26).

Kljub temu da tovrstno zapisovanje nasprotuje folklorističnim načelom, pa je Steska tudi razumevajoč: Žakelj je pesmi popravljaj, da bi zadostile pesniškimi estetskimi idealom:

To ravnanje seveda ni pravilni način, kako naj se izdajajo narodne pesmi. Narodna pesem naj bi se objavila v tisti obliki, kakor jo nabiralec najde. Žakelj pa je iskal tudi v narodni pesmi svoj estetski užitek, zato je pesmi pilil in likal, da bi ji vzel neuglajene ostrine, dodajal ji je stopice, ki so ji morda nedostajale (Steska 26).

Družbeno angažirana raba folklornega pesništva v narodnoidentitetnih procesih (Klobčar 2022, Pisk 2013) je zahtevala izjemne in idealizirane pojave (Slavec Gradišnik 2000: 173), zato Steske Žakljevo olepševanje folklornega gradiva ne

moti: »Res je; znanstveno Žakelj ni postopal, toda kot pesnik ni mogel drugače, zakaj hotel je biser zročiti javnosti v zlatem kovu.« (Steska 27).

Pri avtorski in prevodni dejavnosti Steska opozori na zglede in morebitne vire, iz katerih se je Žakelj napajal. Odlika Steskove biografije je prav njena sistematičnost in skrbno navajanje virov, s katerim v posameznih poglavjih orisano Žakljevo avtorsko, prevodno in zbirateljsko dejavnost umesti v širši kontekst dogajanja na Slovenskem in v Evropi. Po Steskovi smrti leta 1946 je besedilo ostalo neobjavljeno, vendar ne znano. Prvi ga je v svojem pregledu starejšega slovenskega slovstva upošteval Anton Slodnjak (1979), medtem ko ga Janez Dolenc, pisec temeljitga diplomskega dela o Antonu Žaklju (1956), ni poznal.

Domačin in zbiralec folklornega gradiva Janez Dolenc o Antonu Žaklju

Slovenist Janez Dolenc (1926–2012), zbiratelj folklornega gradiva in profesor na tolminskem učiteljskišću, je bil rojen v Četeni Ravni, nedaleč stran od Dolenčic, rojstnega kraja Žakljeve matere, Ažbetove Ane. V Dolenčevi zapuščini v Arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU hranijo dve mapi, v katerih je Janez Dolenc skrbno arhiviral svoje zapiske, izpiske iz objavljenih del o Antonu Žaklju, fotografije, ki jih je posnel ob obeleževanju Žakljevih obletnic, in kopije objavljenih besedil, ki jih je sam napisal o Antonu Žaklju.

V mapi so spravljene zapiski, pa tudi čistopis rokopisa s popravki, pripravljen kot diplomska naloga¹ na oddelku za slovenski jezik Filozofske fakultete v Ljubljani. Iz ohranjenih zapisov, ki jih je sestavljal jeseni in pozimi 1955/56, je razvidno, da je delo koncipiral po navodilih Marje Borštnik, ki si je prizadevala za izdajo monografij o manj znanih slovenskih literarnih ustvarjalcih (Šelih 2007: 421). Verjetno je Dolenc v monografiji nameraval izdati svoje diplomsko delo »Slovenski pesnik, zbiratelj narodnih pesmi in preporoditelj Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski): 1816–1968«, napisano pod mentorstvom Antona Slodnjaka, ki ga je zagovarjal junija 1956 pri Antonu Slodnjaku in Marji Borštnik.

Ohranjeni zapisi kažejo metodološki načrt Dolenčevega dela, ki ga je sledeč Marji Borštnik nameraval urediti v sledečem redu: 1) na listku zaporedna dela avtorja samega (kronološko), 2) gradivo, ki obravnava pisatelja (abecedno), 3) pisma pisatelja, 4) rokopisno gradivo o pis., 5) /, 6) literatura o pisatelju (Arhiv ISN, Dolenčeva zapuščina). Del besedila diplomske naloge, podnaslovljen Od-lomek iz monografije, kar morda nakazuje Dolenčevo namero besedilo izdati v samostojni monografiji, v katero je vključil tudi Žakljev zapis pesmi Mlada

¹ Diplomska naloga, ki obsega 44 strani rokopisa na formatu A4, se od obravnavanega arhivskega rokopisa razlikuje le v manjših stilističnih popravkih.

Mojca, ki je bila takrat sploh prvič objavljena, je objavil v *Loških razgledih* (1956: 205–216).

V uvodu 62-strani dolgega rokopisnega zvezka, pisanega s svinčnikom, Dolenc pove, da je obsežna Žakljeva neobjavljena zapuščina izgubljena in da zaradi časovne oddaljenosti ni mogoče pridobiti potrebnih informacij od Žakljevih sodobnikov, zato ni mogoče dobiti verodostojnih informacij in podati celotne Žakljeve literarne podobe (Dolenc 1). V nadaljevanju na podlagi že znanih virov, lastnih opažanj in raziskovanja matičnih knjig župnij v Poljanski dolini oriše Žakljev rod in mlada leta. V začetnih opisih poudari vlogo Žakljeve matere Ane. Prav ona naj bi bila tista, ki se je v domači gostilni v Dolenčicah, kjer so se poleg domačinov zbirali tudi popotniki in prosjaki od drugod, naučila bogatega repertoarja pesmi. Dolenc, tako kot njegovi predhodniki folkloristi, poudarja predvsem pripovedne pesmi, ki jih je mati Ana pela malemu Antonu. Njihovo vrednost da je Žakelj prepoznal prek Franceta Prešerna, predvsem pa v stikih s Stankom Vrazem, Izmailom Sreznevskim in drugimi poznavalci in zbiralci folklornih pesmi. Zato je med počitnicami, ki jih je preživel pri materi (Steska 33), njo prosil, naj mu jih zapoje, da bi jih zapisal.

Kakor kažejo datumi, je pisal ob nedeljah. Da bi pesmi pisal po petju matere kot čistopis naravnost v te zvezke skoraj ni mogoče. Verjetno je, da je prvi zapis iz materinih ust nekoliko pravopisno uredil, razdelil v kitice, akcentuiral in nato prepisal na čisto v zvezek. Mogoče je pesmi zapisal že kdaj prej in je šele sedaj našel čas, da jih je uredil in prepisal v zvezke. (Dolenc: 11)²

Dolenc v nadaljevanju opisuje posamezne Žakljeve pesmi in njihove različice jezikovno in metrično analizira. Po navedbi modifikacij v posameznih pesmih citira Žakljevo pojasnilo o razlogih za tovrstno početje, kot ga je poslal uredniku Janezu Bleiweisu:

Ob razširjeni objavi v Bleiw. *Koledarčku za l. 1856* je sam L. sporočil nekaj pojasnil uredniku: Kar tekst zadeva – nam piše marljivi nabiravec naših narodnih pesem – ni ne dodjal ne izpustil kar nič, čeravno se očitno vidi, da tam pa tam še marsikaj manjka; tako na priliko, v povedbi, ko ženin svojemu mlademu hlapcu glavo odseka, besede »Ti in mati« silijo človeka več pričakovati, kakor v pesmi bere. Te misli on, da to, kar manjka, je izgubljeno za vselej.³ Kar pa se tiče jezika – nam dalje sporočuje Rodoljub Ledinski – »sem ga enmalo spilil in tu in tam kakšno besedo dodal. Da sem stroke (verze) izpolnil. Ako bravec to pesem

² Objavljena verzija v *Loških razgledih* (Dolenc 1956: 209) se od Dolenčevega rokopisa razlikuje zgolj v manjših jezikovnih in stilističnih popravkih.

³ Prim. o tem v Valjavčevem življenjepis (Lj. 1895) Levčevo ugotovitev, da so naši starejši »književniki (Vodnik, Prešeren, Smole, Ledinski, Poženčan, celo Vraz) mislili, da se pesmi v narodovih ustih niso ohranile popolne in čiste in da jih morajo zatorej popravljati. V teh napačnih mislih so nam nekatere bisere našega nar. pesništva 'Lepo Vido', 'Rošlina in Vrjan-ka', 'Mlado Bredo' izpridili tako, da je le iztežka razbrati iz njih, kaj je narodna svojina, kaj

dalje z že natisnjeno primerjajo, bojo zapazili, da tu in tam stoji sedaj namesto 's katere!', 's kateriga' – 'ki ž-nje', 'ki ž-njim' itd. Tako so mati skozi in skozi peli; ali jaz duha našega primera(?) takrat še ne dobro spoznaje sem jo po nemško misil olepotičiti, ter sem zabredel v neslovenski duh; sedaj sem opustil val tiste napačne prestroje. Besed, menim, mi ni treba pojasnjevati: vse so domače in slednjemu lahko razumljive, razum morebiti teh-le: šēne.; jaro on zavpije ... na Slovenskem te besede razum v tej pesmi še nikdar nisem slišal; naj se tedaj ohrani, šlarasto ... orii nas pomeni šlar neko vrsto bolj žlahtnega platna; 'molči, molči' podvojeno pomeni ... 'čakaj'«... (Dolenc 30–31).

Žakljevo poseganje v besedilo postavi v kontekst zapisovanja folklornih besedil med njegovimi sodobniki, zato je do Žaklja prizanesljiv: kot njegovo najpomembnejše delo prepozna njegove zapise folklornih pesmi, zlasti tistih, ki mu jih je zapela mati Ana, čeprav jih je po tedanji navadi 'olikal', razširil in jim celo spremenil ritem. Značilen zgled je balada »Mlada Breda«, ki šteje v prvem zapisu septembra leta 1838 143 vrstic, redakcija za Sreznjevskega leta 1841 jih ima 166 in za *Kranjsko Čbelico* že 180 vrstic. V Bleiweisovem *Koledarčku za leto 1856* je pesem raztegnjena na 235 vrstic (Klobčar 2022; Stanonik 2019; Dolenc 1991, 1992a; Nahtigal 1940).

Dolenc je pri obravnavi Žakljeve Mlade Brede posebej opozoril na mnenje univerzitetnega profesorja Gregorja Kreka, rojaka iz Četene Ravni, ki je Žaklja cenil kot enega »najboljših poznavalcev narodnega pesništva«:

O izpremembah in dodatkih tekstu »Mlade Brede« govori tudi graški slavist univ. prof. dr. Gregor Krek v članku »Nekoliko opazk o izdaji slovenskih narodnih pesmi« (Listki IV, 105sl, Ljubljana 1873): »Te napake se še Rodoljub Ledinski nije čisto ognil, katerega smemo prištevati med najboljše poznavalce našega narodnega pesništva ... Svest sem si nasprotstva od marsikateri strani, ako izrečem mnenje, da 'Mlada Breda' in 'Nuna Uršica' v Ledinskega zadnji koncepciji od leta 1856 imate mnogo umetno stvarjenih življev v sebi, – ali ne morem drugače in zagotavljam, da se ta misel nij brez globljega raziskovanja in preudarjanja v meni utrdila ... Ledinski je narodnemu pesniku s tem hotel pomoči, da je oblikovne netočnosti popravil in misli v natančno logično zvez strnil, čeravno po tem početju je dobila pesem nenarodno lice, mesto da bi se, kakor mu je bila dobra nakana, pokazala v svoji prvotni dovršenosti. Tedaj mi pa tudi pri omenjenih dveh pesmih nij temeljni tekst Ledinskega recenzija od leta 1856..., ampak ona po istem nabiralci v 5 zv. Kastelčeve 'Čbelice' l. 1848 priobčena, veliko manj dovršena a toliko bolj narodna.« (Dolenc 31–32)

Kljub pomislekom o prirejanju zapisov folklornih pesmi pa je Dolenc poudaril, da je Žakelj »s svojimi zapisi res otel te pesmi pozabljenja, ker v rojstnem kraju njegove matere o teh pesmih ni več sledu razen 'Nune Uršice', katero v javorski fari še znajo nekateri zapeti« (Dolenc 33).

umetni primeček in podvržek. Še sreča, da ti nabiralci niso poznali narodnega deseterca in da niso vedeli, da mora ta verz po drugem stopu imeti odmor, tako da je mnogo podvrženih verzov spoznati po tem, da nimajo odmora po drugem stopu« (Dolenc 30).

Dolenc je kot domačin podatke lahko preverjal *in situ*, zato se ni čuditi, da se je še posebej posvetil času, ko je Žakelj služboval kot kaplan v Poljanah nad Škofjo Loko. Na nevzdržne razmere bivanja v poljanski kaplaniji je javno opozoril že Janez Bleiweis v *Novicah*:

Kar nam je med potoma veselje nekoliko grenilo, je bila kaplanija v Poljanah. Kakor kure, kadar se odpravljajo na večer spat, smo lezli tudi mi po gredah zunaj bajte skrpanih (zakaj hiša se ne more to poslopje imenovati), da bi obiskali prečastitega našega Rodoljuba Ledinskega, slavnega pesnika in nabiralca narodnih pesmi. Oba gospoda kaplana trpita potrpežljivo kakor Job nevarno pot po gredah gori in doli, pa srež v izbah pozimi. Vendar mislimo, da to ne bo in ne more dolgo tako biti, in da čedni Poljanci, ki si pridno zaljšajo svojo lepo cerkev, ne bodo dalje zanemarjali stanovanje svojih gospodov kaplanov, katero je madež celi fari in v pokoro gospodom (1858: 205–206, 213–214).

Dolenc je svoj prvotni komentar o nezaslišanem nasprotju med revnim in mrzlim kaplanskim stanovanjem ter mogočnim poljanskim farovžem in farovškim gruntom pozneje prečrtal, saj je ugotovil, daje bilo novo mogočno župnišče zgrajeno po Žakljevem odhodu iz Poljan (Dolenc 35).

V zaključnem delu biografije Dolenc poudari pomembne vidike Žakljevega delovanja in piše, da

izvirna poezija L. ni toliko »nad meso časovna«, da ga bi reševala pozabljenja, če nam ne bi bil rešil v zadnjem trenutku nekaj najlepših biserov naše ljudske poezije. S tem je še najbolj obogatil našo narodno zakladnico. Te bisere je spretno obrusil, a vzel jim je žal prvotni naravni čar, katerega ni umel tako ohraniti kakor n. pr. Prešeren pri podobnem delu (Dolenc 61).⁴

Prav tako opozori na zanimiv paradoks, da je pomembna

tudi L. dosledna uporaba gajice v javnosti, zlasti v *Novicah*, ki so gajici priborile trajno zmago. Tu je imel vsak prispevek v gajici važno vlogo, ker Bleiweis pravopisa ni spreminjal in je objavljajl tako, kakor je kdo napisal. Tako so prav Novice, ki so pravzaprav pokopale ilirizem na Kranjskem, pripomogle do uveljavitve ilirskega pravopisa (Dolenc 61).

Navdušenost nad ilirizmom pa ga je tudi v odrasli dobi navdihovala za kulturno sodelovanje med slovanskimi narodi. Tako je bil med prvimi prevajalci poljskih in ruskih pesnikov v slovenščino (Dolenc 62). Vendar se Žakelj kot pesnik »ni mogel harmonično razviti in dozoreti. Vzrok je poleg poklicne vezanosti in

⁴ V diplomski nalogi je svoj zapis nekoliko prilagodil in omilil ter Žaklja umestil v širši krog narodnoprerednih delavcev: »Vendar izvirna poezija Ledinskega ni toliko 'nad meso časovna' da bi ga reševala pozabljenja, če nam ne bi bil rešil v zadnjem trenutku nekaj najlepših biserov naše ljudske poezije. Tu je njegov največji doprinos naši narodni zakladnici, ki mu je dal trajno in častno mesto v vrsti naših narodnih preporoditeljev. Te bisere je kaj spretno obrusil, a vzel jim je precej prvotnega naravnega čara, katerega ni umel tako ohraniti kakor n. pr. Prešeren pri podobnem delu« (Dolenc 1956: 43–44).

neugodnih razmer pač še premajhen talent, šibka notranja moč in idejna dediščina naših ozkih razmer» (Dolenc 1956: 43).

Janez Dolenc je vse dostopno arhivsko gradivo, ki ga je poznal, skrbno pre-pisal v izvorni obliki, pri čemer mu ni ušlo, da je Žakelj v skladu s svojim ilirskim navdušenjem objavljajl zgolj v gajici, medtem ko je pisma bratu Janezu pisal v bohoričici. Dolenc je bil odkrit tudi do Žakljevih težav z alkoholom⁵: že ob opisu Žakljeve mladosti je nakazal težave z alkoholom pri očimu; ko je ob premestitvah po različnih medsebojno oddaljenih župnijah med leti 1857 in 1861 kaplanoval v Poljanah, pa Žakelj ni upošteval opozorila, da bo odstranjen iz dušnega pastirstva, če se ne bo ogibal gostiln.

Dolenc se je posvetil tudi historiatu Žakljeve zapuščine, za katero je Fran Levč (LZ 1884: 250) domneval, da so jo sežgali. Vendar pa je Dolenc v času pisanja svoje diplomske naloge Steskove neobjavljene biografije Žaklja ni poznal in je svoje delo koncipiral neodvisno od nje. Decembra 1987 je na začetek svoje diplomske naloge to tudi zapisal:

Naloga je bila napisana brez uporabe Žakljeve zapuščine v nadškofijskem arhivu v Ljubljani in razprave o Žaklju, ki jo je napisal V. Steska in jo hrani (poleg fotografije rojstnega doma) v tipkopisu Arhiv Slovenije. Oboje je odkril prof. Anton Slodnjak pri delu za Gspanov *Cvetnik starejšega slovenskega slovstva*.

Dolenc je širšo javnost vseskozi opozarjal na spregledano vlogo Antona Žaklja, kar dokazujejo tudi njegove časopisne objave ob spominskih dogodkih, posvečenih Žaklju, npr. ob 160-letnici rojstva Antona Žaklja v *Primorskih novicah* leta 1976 idr. V tem prispevku je poleg pomena njegovega zbirateljskega dela poudaril, da »njegova izvirna poezija skoraj ni omembe vredna, dobri pa so nekateri prevodi, zlasti še iz slovanske poezije« (Dolenc 1976: 10). Svoja raziskovalna spoznanja o Žakljevem življenju in delu je Dolenc strnjeno predstavil v geselskih člankih za *Slovenski biografski leksikon* (1991) in za *Primorski slovenski biografski leksikon* (1992). Tam je Dolenc ocenil, da je Žakelj v poeziji precej uspešen, kadar v duhu ljudske in Prešernove pesmi poje v preprostem jeziku, v izvirni misli in pristnem čustvu.

Pomen Steskovega in Dolenčevega zanimanja za delo Antona Žaklja

Deli Viktorja Steske in Janeza Dolenca temeljita na vseh dostopnih objavljenih podatkih in presojah Žakljeva dela, kar avtorja skrbno dokumentirata: Steska

⁵ Dolenc se temu vprašanju ne izogiba tudi v biografiji Žakljevega sorodnika Antona Ažbeta (Dolenc 1982).

ob levem robu besedila, Dolenc v sprotnih opombah pod črto. Posebno vrednost biografijama pa avtorja dodata z vključevanjem podatkov, ki sta jih sama pridobila: Steska z dopisovanjem z župniki župnij, v katerih je Žakelj deloval, Dolenc pa s podatki, ki jih je dobil od domačinov in s svojim poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in delovanja. Steska delo koncipira po poglavjih, v katerih oriše glavna področja Žakljevega življenja in delovanja, medtem ko Dolencovo delo opisuje Žakljevo življenje in delo linearno skozi čas.

V temelju podobna opisa kažeta tudi niansirane razlike, ki izvirajo iz piščevih osebnih usmeritev: duhovnik in vodja Škofijske pisarne Steska meni, da se je Žakljeva pot obetajočega ustvarjalca in marljivega delavca na polju narodnostne kulture obrnila navzdol, ker v prvih duhovniških namestitvah ni imel ustreznega okolja in vodstva. Dolenc pa kot folklorista bolj zanimajo načini, kako se je Žakelj loteval zapisovanj in predelav folklornih pesmi. Njegovo početje postavlja v kontekst časa, v katerem je deloval, ter njegovih pričakovanj, da bo folklorna poezija dokazala dolgo in visoko zgodovino in kulturo naroda brez političnih pravic, ter pristopov sočasnih zbiralcev in ustvarjalcev. Oba Žaklja primerjata s Francetom Prešernom:

Ne da se tajiti, da je bil Ledinski po svobodoljubnosti, bojevitosti in kritičnosti blizu Prešernu, s katerim ga ni družilo le osebno poznanstvo, temveč tudi v marsičem sorodna usoda: kmečko poreklo, nesreča v poklicu, preganjanje in krivice s strani predpostavljenih, nerazumevanje s strani sorojakov; oba sta ob smrti brez svetnega premoženja, saj pravi pevec »Živi, vmrje brez denarja« (Dolenc 1956: 44).

Na kratko bi Steskovo biografijo Žaklja lahko okarakterizirali kot pogled sobrata duhovnika in kulturnega delavca, Dolencovo pa pogled predanega folklorista in domačina. Obe deli se komplementarno dopolnjujeta in sta temeljnega pomena za osvetlitev Žakljevega življenja in delovanja, saj že objavljene poglede na Žakljevo delovanje povezujeta v celovit oris pogosto pozabljenega ustvarjalca in zbiralca.

Viri

Arhiv Republike Slovenije. 19. in 20. stoletje. Viktor Steska, SI AS 1009. Ocena pesnikovega življenja in dela, prepis Žakljevih pesmi.

Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Zapuščina Janeza Dolenca.

Nadškofijski arhiv Ljubljana. Fond Viktor Steska, NŠAL 468, škatla 2, Žakljeve pesmi.

Janez JELENEC, 1897–1913: *Ledinska kronika*. [Rokopis.], Ledine.

Literatura

- Janez BLEIWEIS, 1858: Iz Ljubljane do Žirov (Potopisne čertice). *Novice* 15, 1858, 205–206, 213–214.
- Janez DOLENC, 1976: Ob 160-letnici rojstva Antona Žaklja. *Primorske novice* 43, 10.
- Janez DOLENC, 1982: Zapis o slikarju Antonu Ažbetu (O 120-letnici rojstva). *Loški razgledi* 29/1, 45–52.
- Janez DOLENC, 1991: Žakelj, Anton. *Slovenski biografski leksikon* IV, 15. zv. Ur. Jože Munda. Ljubljana: SAZU. 931–932.
- Janez DOLENC, 1992: Žakelj, Anton. *Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič. Ur. Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. 382.
- Tadej Stan. GRABOWSKI, 1913: *Slowienskipoemat na tle polskiem*. Krakow.
- Janez JELENEC, 2009: *Ledinska kronika: zgodovinske črtice ledinske župnije*. Ledine: Župnijski urad.
- Marija KLOBČAR, 2022: Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo. *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas. Razprave* 27. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 142–168.
- Josip MARN, 1886: *Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku*. Ljubljana: Rudolf Milic.
- Rajko NAHTIGAL, 1940: Prezrta izdaja I. I. Sreznepskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziliškega reja. *Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva* 3, 28–44.
- Anton SLODNJAK, 1979 (ur.): *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX stoletja. II. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Marjeta PISK, 2012: Nacionalizacija ljudske pesemske tradicije Goriških brd = Nationalizing the folk song tradition of Goriška brda. *Prostor v literaturi in literatura v prostoru = Space in literature and literature in space (Slavistična revija 60/3)*. Ur. Urška Perenič. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 483–498, 499–515.
- Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2000: *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Marija STANONIK, 2006: Poseganje v slovstveno folkloro. *Traditiones* 35, 1, 7–49.
- Marija STANONIK, 2019: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski in Mlada Breda 2. *Rajko Nah-tigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani: monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 173–183.
- Alenka ŠELIH (ur.), 2007: *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Sloven-skem*. Ljubljana: Tuma, SAZU.
- Jakob ŠILC, 1913: Ledinskega Mlada Breda v prvi redakciji. *Dom in svet* 26/7, 278–279.

Povzetek

VIKTOR STESKA IN JANEZ DOLENC O ANTONU ŽAKLJU-RODOLJUBU LEDINSKEM

Neobjavljena rokopisa o življenju in delu Antona Žaklja, ki sta ju na neodvisno drug od drugega sestavila duhovnik Viktor Steska (1868–1946) in slovenist Janez Dolenc (1926–2012), sta izjemno dragocen vir za poglobljeno spoznavanje tega pozabljenega pesnika in zbiralca folklornega gradiva. Steska delo, ki ga je osnoval na Žakljevi zapuščini, ohranjeni v Marjanišču, koncipira po poglavjih, v katerih oriše glavna področja Žakljevega življenja in delovanja, medtem ko Dolenc v svojem rokopisu, ki je bil predloga njegovemu diplomskemu delu, opisuje Žakljevo življenje in delo linearno skozi čas.

Biografiji temeljita na že objavljenih presojah Žakljeva dela, kar avtorja skrbno dokumentirata, ter sta dopolnjeni s podatki, ki sta jih sama pridobila: Steska z dopisovanjem z župniki župnij, v katerih je Žakelj deloval, Dolenc pa s podatki, ki jih je dobil od domačinov in s svojim poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in delovanja. V temelju podobnih biografij se kažejo niansirane razlike, ki izvirajo iz piščevih osebnih usmeritev: duhovnik in vodja Škofijske pisarne Steska je menil, da se je Žakeljeva pot obetajočega ustvarjalca in marljivega delavca na polju narodnostne kulture obrnila navzdol, ker v prvih duhovniških službah ni imel ustreznega okolja in vodstva. Dolenca pa kot zbiratelja folklornega gradiva bolj zanimajo načini, kako se je Žakelj loteval zapisovanj in predelav folklornih pesmi. Njegovo početje postavlja v kontekst časa, v katerem je deloval, ter njegovih pričakovanj, da bo folklorna poezija dokazala dolgo in pomembno zgodovino naroda brez političnih pravic. Obe deli se komplementarno dopolnjujeta in sta temeljnega pomena za osvetlitev Žakljevega življenja ter delovanja, saj že znane odseke Žakljevega delovanja povezujeta v celovit oris pogosto pozabljenega ustvarjalca in zbiralca.

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski s slovanske retrospektive

Tine Debeljak

†Dr. Tine Debeljak, pesnik, literarni zgodovinar, urednik, publicist, prevajalec

Delni ponatis Debeljakovega članka **Iz gradiva o Žaklju-Ledinskem**, *Vrednote* 4, Buenos Aires 1957, št. 1, 88–119. Izpuščeni so odlomki, ki se podrobno nanašajo izrecno na Vrazove pesmi in Žakljevo zapuščino. Naslov članka in številčenje odlomkov sta uredniška.

1.

Po Žigonovem odkritju o Prešernovi Lepi Vidi, ki da je Prešernova *umetna inačica* narodne pesmi ter kot taka *Prešernova* pesem (DS 1927), bi se morali tudi drugače vrednotiti Žakljevi zapiski narodnih (pesmi Mlada Breda, Mlada Zora, Spanjščice, priznani biseri slovenske pripovedne baladike. [...])

Ne nameravam se tu baviti z motiviko narodnih pesmi v Žakljevem zapisu, samo zdi se mi, da je tisto »prenarejanje«, »popravljanje«, ki gre v literarni zgodovini v *slabo folkloristu* Žaklju, šteti v *poeziji* morda v »njegovo dobro prav na ta način kakor Prešernov zapis Lepe Vide. S temi pesmimi Žakelj ne spada med zapisovalce narodnih pesmi, temveč med njih *prepevatelje in posnemovatelje*, tako nekako, kakor je bil običaj v tedanji svetovni romantiki začenši od Herderja pa do slovanskih vrhov (Puškin, Miokiewicz...) in do »mistifikatorja« Merimeeja... Motiv Erbköniga, kakor ga je Goethe vzel iz narodne motivike, je Žakelj prepesnil po svoje v eni zadnjih pesmi Angel in dete (Novice 1858), tako kakor je češki Erben v svojih Kiticah predstavil to duhovino v Poldnevnico in z njo ustvaril novo okolje. Proces in pojmovanje narodnih pesmi je enako. Tu samo nakazujem problem z namenom, da ga nekdo preišče s tega vidika, kar utegne povečati Žakljevo pesniško vrednost, in pa ker ga to povezuje še bolj s svetovno folklorno romantiko, ki jo je moral dobro poznati.

Spričo takega pojmovanja prevzemanja motivov od drugod in podajanja »po svoje«, ki je bilo v romantiki precej splošno, je razumljivo, da naletimo pri Žaklju na veliko neizvirnosti. Že Štrekelj je dognal za eno njegovo pesem, kakor sem omenil, predlogo po Heblovi nemški pesmi (Der Wegweier), in Ilešič za

njegov ep Vilkovo v poljski pesnitvi. In v tem smislu mu je morda bila tudi slovenska narodna pesem, ali pa kak južnoslovanski motiv povod za njegovo inačico, Vprašanje je le, ali je estetsko – ne folklorno – zmanjšal ali povečal vrednoto predloge.

Zanimivo je tudi, da je Žakelj, pesnik Novic, vzel psevdonim »Rodoljub«, ko po motivih, kakor jih navaja Grafenauer, *nima domoljubnih pesmi*, le refleksivne in vzgojne. Ne narodno budečih, ki so bile v modi, ko je Koseski buditelj svoj narod s heksametri (Slovenija cesarju, 1844), Toman opeval v Glasih domorodnih (1849) Mater Slavo, Razlag Domovino (1853) in Cegnar pesem o Sloveniji Slavi (1850) itd. Ko vemo, da je bil že v l. 1838 v zvezi z Vrazom (Grafenauer), ter pripadal Ilircem vsaj kot bogoslovec. Njegovo pesniško ime opozarja sicer na »Koseskega«, pa tudi na »panslavista« svojega časa, toda v pesmi ni sledov o tej poeziji – razen v jeziku –, ne v taki retorični obliki, kot so jo gojili Novičarji, ne v taki čustveno poetični, ki je rodila Prešernove »izdihljaje, solzice...« sonetnega venca...

Zanimivo pa je, da je po l. 1858 utihnil. To je letnica, ko je nastopil mlajši rod z Janežičevim Glasnikom. Nekaj let preje se je pojavil Levstik in zdaj Vajeveci. V zadnjem *desetletju* pred smrtjo (1858–1868) je priobčil le eno prigodnico [...]

Resnično: od l. 1858, Žakelj ni več tiskal svojih pesmi, pisal pa jih je za *svoj predal*, iz katerega naj nekaj *listov* zagleda zdaj beli dan. Priobčujem jih bolj kot *opozorilo* na to ostalino in njen *značaj*, kakor pa znanstveno obdelavo njenega *pomena za svoj čas* in za našega. Kot donesek gradiva k slovenski literarni zgodovini, ki naj mu v celoti z ostalo zapuščino doma¹ določi – *ceno in pomembnost* [str. 91].

[Po navedbi² nekaj njegovih pesmi Tine Debeljak nadaljuje:]

Že samo ta majhen *izbor* iz Žakljeve pesniške ostaline nam Ledinskega pokaže od več strani. Najprej nam opraviči njegovo pesniško ime *Rodoljub*, saj je glavni motiv njegovih pesmi prav ta razpor med »ptujeljufostvom« in »cvetjem rodne zemlje«. To ptujeljubstvo je v politični besedi »nemškutarstvo« pa vsakršno veličanje tuje kulture in zapostavljanje slovenske. Žakelj sam se obdolžuje svoje dolge privezanosti na nemški kulturni krog, dramljenje iz njega mu je pesniški navdih, pesniška naloga pa pridružiti se slovanskim muzam, in potruditi se za slavo »matere Slovenije prezale« toliko bolj, kolikor bolj drugi z [o]malovaževanjem odpadajo od nje. S tem se je popolnoma vključil v svojo narodno buditeljico, romantično dobo, toda ne kot šilerjanski retorični deklamator, temveč

¹ Tine Debeljak priporoča slovenskim literarnim zgodovinarjem v domovini, da bi pri analizi avtorske ustvarjalnosti Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega upoštevali njegovo rokopisno zapuščino, ker bi bila potem ocena o njem bolj realna, višja.

² Sledi ponatis Žakljevih pesmi, katerih seznam je razviden iz priložene Samčeve bibliografije v tukajšnji monografiji.

kot kollárevsiki sonetni častilec Slave in njene »hčere« Slovenije z doživetjem svojega lastnega narodnostnega problema ob njej. Videti je tu Prešernov vpliv, razpor Sonetnega venca, toda še bolj – *Vrazov!* Če danes v Slodnjakovi izdaji prvič natisnjenih Vrazovih rokopisnih slovenskih pesmi (Stanko Vraz, Slovenska djela, I. in II. zv. Jugoslovanske akademije Znanosti in Umjetnosti, Zagreb 1952) berem v I. knjigi na str. 137–144 *Venec domoljubnih sonetov* iz l. 1834, je tam ista problematika kakor pri Žaklju: tragična slovenska zgodovina, turški vpadi ter – panslavizem in slovenstvo, ki je odmev Kollárjeve zbirke sonetov, kateremu Vraz posveča cel sonet, imenujoč ga:

Slovanski prerok, naroda vkresitelj,
imenoval kak bi tve usta svate?
...
Ko tva se reč na Tatrah razhrumila,
v Slovenskih bil gorica odglas čuti ...

V teh sonetih toži o Sloveniji:

Slovenska, mat' Slovenka moja vboga!
...
Slovenska, o brezsina mati!
...
Pač bodi stokrat sram vas lahko, brati,
pred materjo golčite reči zlobne!
Le piš'te nemščino, na kamne grobe
vam vdolbel vnuk bo: B'li so herostrati! [< str. 108]

Žakelj ni bral teh še nenatisnjenih sonetov, toda duh je bil isti, in ista oblikovanje, odmev istega vzornika Kollárja, in celo besedišče bolj ilirsko kot prešernovsko gorenjsko ... Ne smemo pozabiti to, da je bil Žakelj z Vrazom že od l. 1838 v zvezi, kot trdi Gr.[afenauer] (185). Vemo pa tudi, da je tedaj Vraz bil pretežno že – ilirski pesnik. Od l. 1836 dalje je že prevajal svoje slovenske pesmi v ilirščino ter se uveljavljal v Gajevi *Danici*. L. 1837 je pri občeval že Djulabije, med njimi tudi motive iz omenjenega rokopisnega slovenskega rodoljubnega venca, in so bili po teh *ilirskih* pesmih poznani Žaklju.

Vrazu ga je približevala tudi slovanska romantika, katere vpliv se čuti tudi v teh pesmih, čeprav jim predlog ne vemo, pa slutimo njih duha. Macha, Puškin, Erben, Kollár ... Na drugi strani pa nam kažejo virtuoznost soneta Mladostna leta in Ritornele na vpliv italijanskega klasicizma, kar ga družijo s Čopovim krogom, s čbeličarji, iz katerih je izšel.

Vsekakor se nam v teh pesmih Žakelj pokaže večjega in s širšo umetnostno in politično problematiko prizadevnega pesnika, kakor pa si ga predstavljamo pod stereotipno oznako »pesnika Novic *rokodelsko-kmetijskih*«. Njegove sočne

impresije so med prvimi slovenskimi, kajti njegov opis nastopanja mraka že ni več samo máchovsko romantično razpoloženje, temveč že tudi barvanje platna s pravimi slikarskimi odtenki.

Bodoča naloga slovenske slovstvene zgodovine pa bodi, raziskovati, koliko gre tu za direktne *prevode*, ali samo za prevzem *motivike* in *tehnike*; oziroma poudariti pomembnost teh (doneskov kot eno prvih uveljavitev *razpoloženjskega impresionizma* (Stimmung) v slovenskem slovstvu.

2.

Žakelj je z Vrazom osebno občeval, ko je ta potoval skozi Ljubljano in navduševal za ilirizem ljubljanske bogoslovce. Žakelj je bil posvečen v duhovnika leta 1842, torej je bil v bogoslovju prav tedaj, ko je tja zahajal Vraz iz narodnoprebudiljskih pobud. O teh stikih z ljubljanskimi bogoslovci piše Slodnjak: »Med 1. 1838–1843 1. je nekaj časa tako uspešno širil ilirsko idejo med slovenskimi licejci in bogoslovci v Ljubljani in celo v Gorici, da je resno ogrožal rast slovenske literature na njenih klasičnih tleh.« (I, 76). Zaradi tega so se vnemale med njim in Prešernom žive polemike v pismih in iz teh Prešernovih odgovorov vemo, da je Vraz v njih zagovarjal – zaradi maloštevilnosti Slovencev – zavestno žrtvovanje materinega jezika v korist višje ideje in višje narodne enote. Zdelo se mu je, da so tudi drugi književniki (na pr. Prešeren) dolžni iti za njim in sprejeti ilirski književni jezik. »To *junaško dejanje* bo namreč dalo njihovim delom, in celotnemu slovenskemu narodu veliko nacionalno idejo, ki je potrebna za prebujo nezavednega, nesvobodnega in šibkega ljudstva. S tem se bodo odprla tudi, nova pota za narodno osvobojevanje in gmotni razvoj literature in literatov.« Tako Slodnjak v uvodu razlaga »Vrazov problem«, zakaj je kot »goreč Slovenec« (t. j. Slovan) kakor ga imenuje Prešeren še 1. 1836 v posvetilu Krsta pri Savici (Slod. 64), zašel v »uskoštvo«, kakor je drug izraz Prešernov zanj po 1. 1840. Preko meje ga je zaneslo kollárjevsko panslavistično navdušenje, pa – mislim – tudi nujna potreba tega »nadarjenega pesnika brez ustreznega književnega jezika« (Slodnjak 57) po nekem ustaljenejšem jezikovnem sistemu. In v Zagrebu je našel več razumevanja kot v Ljubljani. Toda med mlajšimi – med bogoslovci – je njegovo literarno romantično navdušenje gotovo našlo več odprtih [str. 109] src; eno izmed njimi je bilo – pesniško srce našega Rodoljuba Ledinskega, ki je vzel psevdonim po svoji rojstni vasi, kakor Vraz po Cerovcu.

In prav tu objavljena zapuščina ga nam odkriva kot izrazitega Vrazovega učenca, tako snovno-motivno (narodoljubni soneti) z odmevom kollárstva, kakor tudi – jezikovno: srbizmi in rusizmi, južnoslovanske in severnoslovanske oblike, ki mu uhajajo v pesniško besedo bolj kot v *Čbelici*.

Kakor Vraz, ki se zaradi eksperimentiranja z jezikom iz domačega štajerskega narečja v severnoslovanske oblike in ilirske, ni mogel pesniško prav izraziti, tako da nas njegova jezikovna mešanica moti bistveno pri občutenju pesmi, prav tako so bile tudi o Žakljevem delovanju izrečene sodbe, »da v vseh. njegovih pesnitvah opazamo še neko borbo z izrazom, ki pesniškemu jeziku ni bila v korist.« (Gr.[afenauer]). To čutimo danes vsi.

Toda če pomislimo, da v l. 1844–1858 še nismo imeli zgrajenega knjižnega jezika, da je tudi še v Prešernu in začetnem Levstiku mnogo neslovničnih oblik, ter šo to, da je Žakelj, kakor vsi »ilirci« zavestno težil po širšem slovanskem jeziku, kar je bilo nekaj časa celo moda tistih nerealno visoko romantičnih slovansko-razgibanih let, je verjetno, da je tedanji dobi ilirskim izobražencem bila pesem razumljiva, ali pa da so jo vsaj zaradi pridiha »modernosti« kot razumljivo sprejemali, če pa niso razumevali besed, razumeli so č u s t v o, narodoljubno melanholijo, kakor so se pri Koseskem opajali že samo nad patosom in bobnečimi besedami. (Prav gotovo pa je, da bi bila Vrazova kakor Žakljeva pesem »umetniško močnejša, da nista imela težav s knjižnim jezikom«, pa četudi sta mislila, da dvigata narod z njim na višjo stopnjo narodnega razvoja v smeri moderne slovanske vzajemnosti.

3.

[Sledi razdelek o popravljanju oz. prevajanju (Gaj, Rakovac, Mohorič) Vrazovih slovenskih (v vzhodni štajersčini) napisanih pesmi za zagrebško *Danico*.]

Ali bi zato kdaj mnogo grešil dotični, ki bi – recimo za objavo v slovenskih knjigah – *njegovo* slovenščino očistil prevelikih ilirizmov? Ali ne bi ravnal v njegovem smislu, v primeru, da se je po Prešernovem nasvetu orientiral k slovenskemu centralnemu ustvarjalnemu krogu ter bi hotel svoje ilirske pesmi pripraviti za slovenske liste?

Mislim, da bi Vraz v tem primeru »posnažil« svoje že napisane in tudi že tiskane pesmi v novem smislu. Če velja Vraz v hrvatski književnosti za »priznana« pesnika romantične dobe, zakaj je v slovenski književnosti spričo njegovih slovenskih pesmi sodba »v mnogočem negativna« (Slodnjak, 31). Vzrok mora biti samo v – j e z i k u, glede katerega se nam zdi o Vrazu, da mu je manjkalo tiste osnovne meje, na kateri more kdo šele misliti na ustvarjalni proces« (30). Če bi njegov jezik izražal obvladanje knjižnega jezika, ali pa tudi le zgolj svojega dialekta, kakor ga izkazujejo na pr. kajkavski ali čakavski pesniki, pa ne mešanice *imaginarnega* jezika, južnoslovanskih in severnoslovanskih izposojenk in slovenskih nerazumljivih novotvorb, bi bila njegova p e s n i š k a c e n a gotovo prišla do večje veljave. Vzemimo samo en slovenski primer, ki je napisan še v dobrem jeziku, v spontanem pesniškem navdihu na vstopnico v

graški Johanneum dne 31. jul. 1831 še v času, ko še ni bil ilirski pesnik, temveč *slovenski*: [< str. 110]. [Sledi pesem K Bogu [str. 111–112].

Če to pesem samo malo »posnažimo« z novimi oblikami, dobimo močno pesem, gotovo eno najlepših slovenskih religioznih pesmi, pristno romantično občutje mogočnosti božje, ki v obliki, kakor je zapisana v naglici, prav zaradi te spontanosti in neizumetničnosti vpliva naravnost m o d e r n o ! Ne morem se znebiti vtisa, da je pesem morda celo delo kakšnega pomembnega nemškega romantika in jo je Vraz ob hipnem sozvočju razpoloženja prepisal kar v proznem prevodu na koncertno vstopnico. Morda je bila celo na programu? Če pa je izvirno Vrazovo občutje, je še toliko bolj vredno našega adekvatnega sozvenenja duše. In je potrebno samo nekaj retuš, da je rešena njena polna *pesniška vrednost za današnji čas*! [< str. 111]. [Sledi pesem v Debeljakovi redakciji.]

Vse je Vrazovo: misel in doživetje, vzvišenost občutja in celo zapis v nerimanih verzih: le besede in sintaksa so dobile sodobne oblike in ponekod polnejši izraz. In ali ni pesem zdaj mogočna, da naravnost vpije po cerkveno himnični uglasbitvi.

Smo s tem storili krivico Vrazu? Storili smo to, kar sta z njegovim dovoljenjem in v njegovo zadovoljstvo delala Gaj in Rakovac z njegovimi »ilirskimi« pesmimi. Če slovenski izdajatelji proznih klasikov (na pr. Jurčiča,) popravljajo njegove *zastarele* oblike, in jih nadomeščajo z novimi; če Prešernove »žnabile« nadomeščamo z »ustnami«: ali ne kaže modernizirati tudi naše stare pesniške klasike, predvsem »ilirc«? [...]

4.

Ta intermezzo ob Vrazu mi je dal samo povod in opravičilo, da sem tudi Žakljevim pesmim iz te ostaline skušal dati novo moderno obliko. Samo nekaterim, za zgled. Grafenauer je napisal v svoji veliki zgodovini: »'Zdi se nam tudi, kakor da bi njegovim pesmim manjkala z a d n j a p i l a « (189). Pri tem mi prihaja na smisel: Ali ni na pr. Jurčičevim verzom, Cegnarjevim prevodom ali Vilharjevim popevkam to »zadnjo pilo« dajal Levstik in [< str. 112] jim s tem gotovo vrednost dvignil? Ali ni morda Prešeren sam, »posnažil« Žakljeve zapise narodnih pesmi, pripravljenih za *Čbelico*, kot rahlo sodi Grafenauer? Tako »zadnjo pilo« naj poizkusim dati ob tej priliki nekaterim pesmim iz te doslej neobjavljene zbirke z namenom, da se vidi, kako bi Žakelj p e s n i š k o m o č - n e j e vplival, da je bil njegov slog (brezhiben in literaren v današnjem smislu, pa vendar s pridihom starosti (na pr. zažije, zopernik itd.). Seveda pri »piljenju« v *vezani besedi* večkrat ne more iti ob popravljanju – besed in sintakse – brez spremembe rim, kajti često je prav v njej tista ovira, ki nam moti estetsko uživanje pesmi. Toda spričo čistejšega jezika tega slovenskega ilirca, najvernejšega pristaša

Vrazovega, ne gre pri njegovih pesmih za »prevajanje«, temveč resnično samo za »posnaženje«. Če sem pri tem, vsaj toliko dosegel, da nisem škodoval Žaklju v njegovi pesniški ceni, ter dal dojeti, da je Žakelj, ki se sicer »ni v polnosti razvil kot pesnik«, vendarle imel »pesniški dar, občutje in tudi izraz« (kar mu zanika na pr. Goriška literarna zgodovina, str. 90) in da je pomembnejši pesnik v dobi »staroslovenstva«, kakor smo mislili doslej, sem uspel.

[Sledi nekaj posnaženih Žakljevih pesmi, med drugimi Nedolžna leta (št. 2), Hladan studenec (št. 3), Triglav [< str. 113–117].

5.

Z objavo tega dela pesniške ostaline Žaklja – Rodoljuba Ledinskega, ki sem ga rešil v tujino, sem hotel prispevati le donesek k poznanju slovenske poezije *med Prešernom in Levstikom po vmesnem Vrazu* ter opozoriti na *c e l o t n o o s t a l i n o*, ki mora biti ohranjena nekje v domovini.

Opozoriti sem hotel na vrednost njegovih zapisov narodnih pesmi z *njegovo* poezijo, njegovo nihanje med Vrazom in Prešernom, ki se je najvidnejše pokazalo v prehodu iz kollárskih sonetnih skupin slovanskega navdušenja do prešernovske romance *Le mimo*, zapisane že v lepem čistem ljudskem jeziku, s katerim se je postavil na Prešernova tla. Njegova pesem spričuje tudi veliko razgledanost po sodobni svetovni romantični literaturi, kar dokazuje s prevodi in privzemi motivov in pesniških oblik. Vse pa mu daje pomembnost, ki zasluži posebno znanstveno obravnavo. Ta pa more vpoštevati le *celotno* ostalino (in že *tiskano* delo ter ne more biti pisano iz tujine, če sem s tem doneskom vzbudil zanimanje zanj in pokazal na večji obseg in tudi večji umetniški pomen pesnika, ki je bil vse doslej podcenjevan, ker ni bilo dovolj poznano njegovo pesniško delo, (ki tudi s to objavo ni v celoti objavljeno), sem dosegel namen in to kljub razumljivi pomanjkljivi obdelanosti *g r a d i v a* [str. 117].

Toda že Grafenauer je zapisal v svoji veliki Zgodovini (II, 189): »Žakljeva zapuščina še ni izdana; po smrti župnika Umka jo je dobil v roke) Jos. Marn in jo obljubil priobčiti (Jezičnik XXIV, 90), a svoje obljube ni izpolnil. Kje se zdaj nahaja?« [< str. 90].

To se pravi, da je Žakelj moral napisati več literature, kakor pa je znana v tisku. Kje se nahaja njegova pesniška zapuščina?

6.

Med drugo svetovno vojno je bila za nekaj časa v *mojih* rokah.

Iz zapuščine župnika Umka, pesnika Okiškega,³ je – kot rečeno – prešla v roke prof. Marna, pisatelja Jezičnika, kjer jo je napovedal izdati. Toda do izdaje ni prišlo. Po njegovi smrti jo je dobil v roke msgr. Viktor Steska, ki jo tudi za življenja ni ne omenjal ne izdal. Toda proti koncu življenja, v letih med drugo svetovno vojno, je prišel k meni z obširnimi rokopisom – *Žakljeve pesniške zapuščine*. Že urejene in z življenjepisnim *uvodom*. Na podlagi škofijskih uradnih zapiskov je msgr. Steska sestavil življenjepis o Žakljevih predstavljanih iz župnije na župnijo kot večnega kaplana. Spominjam se iz tega uvoda, da je Žakelj oh zadnjem klicanju na škofijo šel tja z velikim strahom, ker je pričakoval, da ga bodo proti njegovi volji upokojili. Toda predstavili so ga samo na novo mesto, tokrat kot kaplana na Veliki Turn⁴, zopet – na vinorodno Dolenjsko. In tam ga je zadela kap. To mi je ostalo v spominu iz življenjepisnega uvoda. Toda Steska je dodal tudi celotno bibliografijo ter pri nekaterih pesmih tudi omenil domnevne tuje predloge, predvsem nemške pesnike šlezke šole. Zdi se mi pa, da je zbirka obsegala *samo ostalino*, kajti ne spominjam se, da bi vsebovala tudi njegove narodne pesmi niti že natisnjenih pesmi, ne liričnih ne epskih (Vilkovo). Res, le zapuščino. Z njo je šel k predsedniku Katoliškega tiskovnega društva prelatu dr. Odarju s prošnjo za znanstveno izdajo v obliki tedanjih Levstikovih spisov. Prof. Odar ga je poslal k meni po mnenje o vrednosti zapuščine in za način eventualne izdaje. Za znanstveno izdajo se KTD tedaj ni odločilo z izjavo, da take izdaje »ne-klasikov« ‛spadajo v delokrog znanstvenih ustanov, literarno zgodovinskih zbornikov in akademij. Jaz sem bil mnenja, naj se priobči študija v *Domu in svetu*, ali pa izda poseben izbor njegovih pesmi: narodne pesmi, del natisnjenih, ep Vilkovo in del zapuščine z jezikovno razlago ali celo v – »posnaženi« obliki kot poljudna izdaja starega pesnika izpred stoletja, ki ga je treba za zdaj samo »odkriti« in s tem prisiliti znanstvene zavode, da se za ostalino zavzemó. Nekega dne je msgr. Steska zahteval rokopis nazaj. Toda preden sem ga vrnil, sem iz njega v naglici (preko noči) pretipkal nekaj pesmi, o katerih sem med branjem dobil boljši vtis in o katerih sem mislil, da bi bile prišle v poštev za tako ljudsko izdajo. Bog ve, kdaj mi bodo prišle prav? Verjetno, da so se mi pri tem hitrem pretipkavanju in pri mislih na *ne-znanstveno* izdajo izmaknili kakšni apostrofi in morda tu ali tam kakšno ločilo ali starejša oblika, toda spreminjal nisem ničesar. In ta *provizorni izpis* iz obširne ostaline, ki se nahaja še neizdana v domovini, priobčujem sedaj na tem mestu kot *gradivo* o novičarskem pesniku natančno izpred stoletja. [< str. 91]

³ Tu se Debeljak moti. Bibliograf Drago Samec je dognal, da gre le za njegovega soimenjaka.

⁴ Op. ur.: Debeljaka tu spomin vara. V resnici je bilo predvideno, da bo naslednja postaja Raka na Dolenjskem.

Zapis Žakljeve poezije za sodobno antologijo

Jože Faganel

Upokojeni profesor, nekdanji sodelavec Inštituta za slovensko literaturo
in literarne vede ZRC SAZU, faganel.joze@gmail.com

Namesto uvoda

Izhajam iz osnovnega spoznanja, da se poezija dejansko realizira šele z govorom, kar nima v pojmovanju besedne umetnosti kategorije pravila, ampak aksioma, kar matematiki dobro razumejo, zato ne bom tega utemeljeval. Ob tem se sploh ne bom odzival na komentarje puhležev, da pesniki slabo berejo svoja lastna besedila. Pojasnil bom le, da jih slišijo v svoji notranjosti in če imajo srečo, da se najde mojster umetniške besede, ki se s poetom nevidno uglesi, vstopi v realnost našega *hic et nunc* poezija. Ob tem le stransko spoznanje, ki sodi že med dokazana dejstva, da je govorjeni jezik prvotnejši od zapisanega. A odkar so govor skušali ohraniti, še pred izumom fonografa, gramofona, magnetofona in računalnika, se je širil od ust do ust, od govornika/umetnika do množice, srkajoče lepoto izgovorjene besede (tudi še pred izumom telefona in končno medmrežja). Le občinstvo je bilo manj številno. Ali pa tudi ne ... (Kdo pa posluša danes pesnike po internetu?!).

Vse od spoznanja o prvotnosti govora pa do prizadevanj za zapis govora je umetniška beseda sledila razvoju pisav. Pri nas, vse od prvotne slovenščine dalje od karolinške minuskule (Brižinski spomeniki) do gajice (France Prešeren).

Razvoj modernega zapisovanja slovenskega govorjenega jezika

Najprej se je zamenjala praktična pisava bohoričica, v kateri so se nekateri glasovi zapisovali z dvočrkji, najbrž najprej po zgledu nemščine, v nekoliko poenostavljeni obliki (16. stoletje).

Zamisel, da bi se zapis približal govorjeni obliki jezika je spodbudila nastanek dveh novih pisav, metelčice v osrednji Sloveniji, v njenem vzhodnem delu pa danjšice. Prav glasoslovna razpolovljenost narečne podobe slovenščine je

botrovala zamisli dveh pisav. Metelčica je uzakonila pravilo, naj ima prav vsak glas svojo črko, zato so nastale nove črke za npr. ozke in široke o-je in e-je in za polglasnik. Prav po zaslugi Frana Metelka (1789–1860) lahko danes rekonstruiramo kultivirani izgovor 19. stoletja.

A »smrti« Trubarjeve bohoričice sploh nista povzročili ti dve novi pisavi, ampak gibanje Ljudevita Gaja (1809–1872), ki je želel z idejo uzakonitve ilirskega jezika kot skupnega jezika slovenščine, hrvaščine idr. govorov uveljaviti tudi s slovanskimi jeziki poenoteno pisavo gajico, ki jo uporabljamo še danes. France Prešeren (1800–1848) ideje o skupnem jeziku kljub vztrajnim vabilom Stanka Vraza (1810–1851) nikakor ni sprejel, a brez komentarjev je začel uporabljati gajico, ki se je hitro uveljavila, prav zaradi enočrkij in strešice nad nekaterimi črkami, ki je rešila problem veččrkij. Gajica pa ni rešila vprašanja polglasnika in označevanja kakovosti samoglasnikov. Danes se zato ne posmehujemo več ideji Metelka, ki je skušal s pisavo določiti izgovor.

Pesniški jezik mnogokrat svetuje posebno naglaševanje besed, kar so besedni umetniki od 2. pol. 19. stoletja dalje reševali z naglasnimi znamenji. Pri tem pa so uporabljali predvsem ostrivec kot mesto naglasa, ne pa kot ozki samoglasnik *é* ali *ó*. Več načinov je za zapis polglasnika, ki v gajici nima svoje črke. Največkrat je bila (tudi pri Žaklju) črka »i« (*sim*), včasih pa tudi »e«.

Še na nekaj je treba bralca poezije 19. stoletja opozoriti. Gre za veliko začetnico. Čeprav nikakor ne drži, da pomeni verz nekakšno zaključeno celoto, tj. stavek ali celo poved (glavni in odvisni stavek), so pesniki zapisovali vsak verz z veliko začetnico, čeprav se je npr. prejšnji verz končal z vejico. To navado so ohranili celo mlajši pesniki, kot je npr. priljubljeni Simon Gregorčič (1847–1906).

Razvoj ekdotičnih standardov

Zaradi tisočletnega izročila slovenščine in rokopisnega bogastva so se uveljavljali v znanosti ekdotični oz. izdajateljski standardi, ki so uveljavili stopenjsko rekonstrukcijo govora od diplomatičnega prepisa (prečrkovanje z napakami vred), kritičnega prepisa (redigirane napake in sodobna ločila) do fonetične transkripcije (mednarodne ali bolj preproste), ki je določila izgovor zapisanega umetniškega besedila. Ti standardi so se v slovenistiki razvili sorazmerno pozno (od *Škofje-loškega pasijona*, Faganel, Mladinska knjiga, 1998) do *Brižinskih spomenikov* (Grdina, Logar, Kos s sod., SAZU 1992). Uveljavilo se je pravilo: *čim starejši je zapis, tem večvrstno naj bo transkiribirano besedilo*.

Z uveljavitvijo tiska so se rokopisi pač morali podrediti aktualni pisavi. Pesevska besedila pa so iskala z dodatnim označevanjem nova določila za izgovor.

Literarnozgodovinska umeščenost Žaklja

Žakelj kot vidnejši pesnik in zbiralec ljudskih pesmi med sodobniki Franceta Prešerna je deloval sredi 19. stoletja, ko je imel slovenski pisni jezik v tiskani obliki že nekajstoletno izročilo. A prav v tem obdobju je vprašanje zapisa govorjenega jezika doživljalo velike spremembe in kljub izjemnim umetniškim dosežkom ostalo daleč od enotne s pravili določenih zakonitosti.

Za antologijo, ali za vsak obsežnejši nabor Žakljevih pesmi (izvirnih, ljudskih in prevedenih, se je treba odločati za ekdotični standard, ki bi bralca usmerjal v ustrezno glasno branje.

Izpust samoglasnikov (vokalna redukcija ali krnitev samoglasnikov) je povsod označen z opuščajem. Naglasna znamenja upoštevajo kakovost in kolikost samoglasnikov. Polglasnik bi pravzaprav moral biti zabeležen prav z ustreznim glasoslovnim znakom zanj [ə], a se za to vendarle nismo odločili. Velja spoznanje, da ga zaznamujemo s črko [e] kot v besedi [sem], posebej pa je treba bralca opozoriti, da zapis pogostega veznika »da« z »de« ne pomeni, da se izgovarja kot široki e [ê], ampak s polglasnikom enako, kot velja pri Prešernu: *də b' uka žeja* ... Prav v takih primerih pravzaprav še danes obžalujemo, da se ni uresničila Metelkova zamisel o posebni črki za polglasnik, čeprav je bil temeljni razlog za propad dobre zamisli prav oblikovna nedorečenost ...

Ob transkripciji Žakljevih pesmi je treba opozoriti, da naj gre za preprost glasoslovni prepis (nekakšna fonetična transkripcija) na osnovi rokopisov, prepisov in prvih objav (*Kmetijske in rokodelske novice*), za katere pa o sodobni ekdotiki še ni mogoče govoriti.

Zato naj sodobna redakcija uveljavlja pač vse redakcijske elemente, ki so bili upoštevani pri (naj)novější izdaji zbranih slovenskih pesmi Franceta Prešerna.

Prav zaradi posebnega razloga pa se je treba tudi pri Žaklju odločiti, da je najustreznejše znamenje za polglasnik zapis s črko »e«. S tem se prepreči tolmačenje opuščaja kot znamenje za polglasnik, kakor se danes, žal, uveljavlja pri zapisovanju nižjih jezikovnih zvrsti, zlasti v reklamne namene.

Problemi

Brez kompromisov pa žal ne gre. Ne samo v politiki, ampak tudi v znanosti ...

Seveda bi za besedila v 2. pol. 19. stol. objavljane diplomatičnega, kritičnega in fonetičnega prepisa rokopisov pomenilo razmetavanje časa za raziskovanje. Drugi dve načeli, namreč kritični in fonetični prepis, pa je moč upoštevati. Problem pa nastopi pri naslednji okoliščini:

Veliko Žakljevih besedil izhaja iz istodobnih natisov, npr. v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, ne iz ponovno preverjenih rokopisov. Za ta besedila bi bilo prerazkošno iskati rokopise. Zavedamo pa se, da bleiweissovski ekdotični standardi niso bili še *grdinovski* iz obdobja rojstva slovenske države (Igor Grdina, *Brižinski spomeniki, diplomatični in kritični prepis*) ...

Zato naj zapis v antologiji skuša uganiti pesnikovo govorno predstavo besedila, upoštevajoč pri tem kar razširjen pojav njegovega organskega govora, namreč vokalno redukcijo.

Končno pa, ob vsem spoštovanju do pesnika, Žakelj ni Prešeren in na prvo izdajo že predolgo čaka. Zato so pripravljavci izdaje skušali doseči, da bodo Žaklja danes bralci (zase in morda javno) pravilno deklamirali, čemur je tudi botrovalo mdr. pesnikovo upanje, da je verze ne le zapisal, ampak tudi ohranil in pošiljal v objavo.

Ob obsežnem opusu Žakljeve poezije utemeljeno gledamo na kulturno delovanje 19. stoletja danes kot na vrh ledene gore, tj. na del vendarle bogatega pesnjenja mnogih njegovih sodobnikov, ki so ali utonili v pozabo ali bili potisnjeni v kot ali celo zasmehovani (npr. Jovan Vesel Koseski) prav zaradi izjemne kakovosti Prešernove poezije.

Literatura

Cecily BERY, 1998: *Igralec in glas*. Ljubljana: Šola retorike.

France Bernik (ur.), 1992: *Brižinski spomeniki*, znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: SAZU.

Romuald MARUŠIČ, 1987: *Škofjeloški pasijon* (Kondor 238). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivo ŠKARIČ, 1982: *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.

Jure ZUPAN (ur.) in Jože FAGANEL (ur.), 2020: *France Prešeren, Poezije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegova bibliografija

Drago Samec

Bibliotekar Biblioteke SAZU v pokoju, samec.drago@gmail.com

Postopoma do bibliografije Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega

Duhovnik, pesnik in zapisovalec folklornega gradiva Anton Žakelj (*14. 10. 1816–†26. 4. 1868) je bil najprej duhovnik. Kot kaplana so ga pogosto predstavljali.

Najbolj celovito ga predstavlja Josip Marn, tudi odkrito s človeškimi slabostmi v *Jezičniku* (1879: 52). Za njim je ostal pester opus, ki ga poskuša zajeti ta bibliografija. Gotovo je več objav njegovih zapisov ljudskih pesmi, saj je predvsem balada Mlada Breda postala nekakšna dragotina slovenskega slovstva in je pogosto objavljana.

Žakelj se je od začetkov podpisoval kot Rodoljub Ledinski, Ledinski po rojstnem kraju Ledine nad Žirmi. V 19. stoletju se je v časopisju več dopisovalcev podpisovalo kot Rodoljub, zato v posameznih katalogih naletimo na njihove, a našemu Žaklju pripisane enote.

Njegovega dela so se obsežneje lotevali Josip Marn v *Jezičniku* (1879), Ivan Grafenauer v svoji *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva* (1911), Janez Dolenc v *Slovenskem biografskem leksikonu* (1991) in *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu* (1992). V rokopisu je ostal tipkopis Viktorja Steske. Pogled na del Žakljevega arhivskega gradiva je podal Tine Debeljak v *Vrednotah* (Buenos Aires), njegovemu umetnemu pesništvu se je bolj posvetil Jože Pogačnik v *Zgodovini slovenskega slovstva*. V novejšem času in v domačem okolju je pregled njegovega dela objavil dr. Robert Jereb v *Idrijskih razgledih* (2016).

Prva njegova pesem, ki jo je kot slušatelj na liceju, star 22 let, posvetil priljubljenemu učitelju Janezu K. Kersniku in je bila že leta 1838 objavljena kot samostojen tisk, je ohranjena v samo enem izvodu v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Avtor je na izvodu v bohoričici rokopisno dopisan kot Anton Shakel.

Godovanju priljubljenega učitelja so se licejski dijaki z veseljem priključili s petjem, baklado ter s slavnostno pesmijo.

Prva kitica Žakljeve pesmi se glasi:

Z veseljem radostnim si hčerka mila / skrbno povije svetli venec mali / in va-nj zaplete, kar sta kol' rodila / cvetlic Simsterla in Pogoda zali.

Ime boginje Simsterla je pri nas manj znano. V letu 1838 dosegljivi literaturi geslo zasledimo samo v Antona Tkányja: *Mythologie der alten Teutschen und Slaven*, iz leta 1827 (Mitologija starih Germanov in Slovanov, Znojmó = Znaim, 1827). Tkány navaja, da je bila Simsterla najbolj ljubka boginja pomladi, častili pa so jo predvsem Rusi. Bila je žena boga Pogoda, boga pomladi in vremena.

Najbolj plodni Žakljevi leti sta bili 1855 in 1856, ko je bil kaplan v Mirni Peči, saj je tedaj objavil kar štirinajst enot.

Marn je Žaklju pripisal tudi objave s kratico L. C., kar je pozneje Marn sam popravil.

Žaklju so pripisovali še druge stvaritve, med njimi avtorju Vinoreje Matiji Vertovcu posvečen sonet s prvim verzom: »Ko slavna trta Tvoje domačije,« (*Novice*, 1846: [33]), ki je sicer nepodpisan, dodana je le lokacija: Iz Beča. Ob tem, da ni podatkov, da bi tedaj bil Žakelj na Dunaju. Na isti strani sosednja pesem pa je Žakljeva podpisana Pepelnična (11 × 4). Pri Vertovcu je dialektizem le nograd; pri Pepelnični pa zasledimo več neologizmov: kratkobodnev; zbegne ..., dodana pa so še avtorjeva dvojezična pojasnila. Leksika obeh pesmi je različna.

Nepodpisana pesem Krajnska Sava, objavljena v *Illyrisches Blatt* (1841: [37]), tudi ne govori z Žakljevim jezikom, France Kidrič jo je pripisal Francu Mala-vašiču (*Slovenski biografski leksikon*, 1933: 32). Žaklju so celo pripisali objave, če jim je bil le pridán podpis Rodoljub.

V dvomu so bili tudi npr. v zbirki Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* (2, 1900, št. 1354), kjer je pri pesmi Po polji sapica pihlja ob naslovu Ljudem ni treba vedeti z vprašajem naveden Rodoljub Ledinski, kar izraža dvom v Žakljevo avtorstvo. Enota v bibliografijo ni zajeta.

Rodoljub Ledinski je kdaj navajal, po kom prelaga kakšno pesem, pri pesmi Razne pota (*Novice*, 1845: 121) pa tega ni navedel. Šele Karel Štrekelj v članku O Ledinskega pesmi Razne pota pove:

Med najbolj znane in razširjene pesmi Rodoljuba Ledinskega spada pač njegova pesem »Razne pota«. Ker se pesem obrača v lahko umljivi, domači besedi na kmeta, kakor bi bila nalašč narejena za bravca Novic in preprosti narod (v prvem natisku nosi naravnost pripis »Kmetam«), ker je dalje sestavljena naravno in prijetno in za tedanji čas celo spretno in dovršeno, zato se ni čuditi, da si je priborila v naših šolskih berilih stalno mesto. ... Pesem »Razne pota« ni niti po ideji niti po izdelavi njegovo lastno delo; on je tujo pesem samo precej spretno preložil na naš jezik. Ker je na nekih mestih razširil izvirnik ali ga okrajšal, zato mu menda literarna vest ni nič očitala, da ni pristavil, odkod ima pesem. Izvirnik je zložil J. P. Hebel in ga objavil v svoji zbirki *Alemannische Gedichte* pod št. 32: 'Der Wegweiser (Guter Rath zum Abschied)', naslov, katerega niti slovenski pesnik ni mnogo preuredil. (Štrekelj 1901: 439–440).

Od Žakljevih objav je širši odmev izzvala pesem Vilkoô (Novice, 1856: št. 65–67), ki so ji dodane opombe, saj vsebujejo manj znane pomene, med njimi šlahčič, pan, brošč, Leh, Moskalj, razpet (razpelo). Tedaj so stvaritev pohvalili, saj je Marn o pesmi sodil: »Prekrasna v res umetni obliki je balada Vilkoô ...« (Jezičnik, 1879: 48). Jedrnatejši je Karol Glaser, ki je o pesmi menil:

Obširni epični pesni »Vilkoô« je snov vzeta iz poljskega življenja. Martin Sapjeha, knez Kozminski, je zahteval od Vilkovskega, naj mu proda svoj gradič in posestvo, da bi imel obširnejše lovišče, pa ni mogel dobiti zemljišča ni za lepe denarce. Povabil je Vilkovskega v goste, med tem pa po svojih Kozakih razrušil grad. O kazni za ta zločin pa ni govora; tak konec žali čut pravičnosti. (Glaser 1896: 72–73).

V letu 1913 je o tej pesmi na Poljskem izšla knjižica *Słowiański poemat na tle polskiem* Tadeusza Stanisława Grabowskega s trditvijo, da je to izvirna Žakljeva pesem. O Žakljevih povezavah s poljsko tematiko je pravo podobo te knjige osvetlil Janko Šlebinger:

Redka čast je vzdramila našega Rodoljuba Ledinskega iz pozabljenosti. Dr. T. St. Grabowski, vneti iskalec poljsko-slovanskih stikov, je posvetil A. Žakljevi pesnitvi »Vilkoô« obširno monografijo. V njej govori o poljski romantiki in slovanstvu, o Bleiweisu in njegovih *Novicah*, ki so se zanimale tudi za poljsko književnost; obširno se bavi na podlagi Marna, Glaserja in Grafenauerja z življenjem in literarnim delom Ledinskega, posebno še z imenovano pesnitvijo »Vilkoô«, zajeto iz poljske zgodovine.

Pisatelj podrobno analizira junaka pesnitve v luči zgodovinskih virov, iz katerih bi naj bil zajemal naš pesnik svojo snov; kaže na Slowackega, Mickiewicza in Malczewskega, ki so baje vplivali na Ledinskega. Žal, da je ves drugi del študije, sestavljen z veliko pridnostjo, zazidan na pesek, saj mu je ostalo neznano, da je baron Fr. Gaudy v *Deutscher Musenalmanach für das Jahr 1913* objavil pesnitev Des Sapieha Rache. Povezavo je objavil Viktor Hahn prav tako leta 1913 v reviji *Pamiętnik literacki*, št. 2, v članku Juliusz Słowacki, Franciszek Gaudy i Anton Żakelj (Rodoljub Ledinski). In Ledinski je Gaudy-jevo pesnitev s 173 verzmi razblinil na 311 verzov. Nikakor to ni prevod, pač pa prepesnitev stvaritve nemškega romantika Gaudy-ja. (Šlebinger 1913: 334–335).

Tudi pri Žakljevem proznem prispevku Kralj in možaka poštenjaka je šele Viktor Steska ugotovil, da je to ponašena orientalska pravljica po izvirniku Taiund Scherik iz antologije *Palmblätter*, ki sta jo (1787–1800) izdala J. G. Herder in A. J. Liebeskind (Steska 1892: 217).

Med ljudskimi pesmimi jih je bilo šest objavljenih za časa življenja, dve so objavili v novejšem času. Med prvimi izstopa ljudska pesem Mlada Breda, ki so jo folkloristi v reprezentančni zbirki označili v kontrastu: »Pesem je močno prenaprejena v pesniški maniri, zato je lahko le primer zapisovalčevega prepe-snjevanja in jo imamo le pogojno za pristno ljudsko pesem, čeprav je natisnjena v vseh berilih in ena najbolj znanih balad na Slovenskem« (*Slovenske ljudske pesmi*, 5, 2007, št. 241/6: 55–56). Ob njej je navedenih več objav, a še zdaleč

ne vse. Pri Mladi Bredi je v ospredju tudi problem prirejanja, saj je nastalo več variant.

Ob objavi v *Novicah* je Mlado Brede urednik Janez Bleiweis pospremil z nemškim prevodom in pripombo:

Ko je g. Dežman v *Novicah* od Anastazija Grüna v letu 1850 v nemškem jeziku na svetlo dane slovenske pesmi pod naslovom »*Volkslieder aus Krain*« s pohvalo pretresal, katera gre krasnemu prevodu, je obžaloval, da slavni pesnik, katerega Kranjci s ponosom svojega rojaka imenujejo, ni prestavil tudi »Brede«, katera je – pravi Dežman na str. 202 – tako lepa, da ji skoraj ni para, in katero je nek učen rodoljub na Notranjskem iz ust stare matere napisal in blizu pozabljenja, smrti otel. Anastazij Grün obžaluje, da ni prej poznal V. zvezka *Čbelice* in njenih narodnih pesmi. ... Spolnil je željo, jo razglasil nemškemu svetu tudi to mično cvetlico domovine svoje in jo na svetlo dal v spoštovanem tržaškem časopisu *Illustriertes Familienbuch des osterr. Lloyd*. Da pa tisti naših bralcev, ki imajo s tolikšno slavo prejete »*Volkslieder aus Krain*«, dobe tudi to, in jo uvrstijo onim sestricam, jo podamo v *Novicah*, z nado, da jim močno ustrežemo s tem. Tisti bravci »*Novic*« pa, ki le slovensko umejo, bojo gotovo zadovoljni že z izvirno slovensko pesmico, in malo prostorčka bojo radi dovolili nemškemu prevodu, z radostjo, da naše slovenske pesmi eden najiminennejših nemških pesnikov predstavlja in razglaša tudi v nemškemu prevodu. (*Novice*, 1853: [21]).

Pesem je Bleiweis sprejel še v *Koledarček slovenski* za leto 1856, kjer je Žakelj pesem še razširil.

Ob drugih natisih je Mlada Breda pod naslovom *Nesrečna nevesta* v Štrek-ljevih *Slovenskih narodnih pesmih* izšla z opombo:

Iz KČ, V, 76–80. Natisnjena natančno po tem natisku. ... Pesem je močno prena-rejena, kakor se kaže, celo v pesniški meri, in nikakor nima tistega narodnega duha, ki se navadno išče v nji. Bleiweis je v *Novicah*, kjer jo je leta 1853 na str. 21–22, 25–26 in 29–30 s prelogo An. Grüna ponatisnil, in sicer s karakterističnima izpremembama, pristavil za tedanji čas značajno opomnjo. ... Še bolj razblinjena je Žakljeva redakcija v Bleiweisovem *Koledarčku* za leto 1856; primerjaj o tem popolnoma prikladne opombe prof. Kreka v spisu *Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesni, Listki*, 4, 1873, 105–107. (*Slovenske narodne pesmi*, 1, 1895, št. 103: 164–169).

Pesem Mlada Breda je v zbirki *Slovenske ljudske pesmi* pospremljena s tekstom:

Opomba: to je njegova tretja redakcija pesmi, drugo je Žakelj pripravil leta 1841 za zbornik *Pamjatniki i obrázky narodnaga jazyka i slovesnosti russkich i zapadnyh slavjan* (I–IV, 1852–1856, Ismail Ivanovič Sreznjevski), tretji zapis ima že 180 verzov. Njegova četrta redakcija pa ima kar 235 verzov.

Pesem je torej močno prena-rejena v pesniški maniri, zato je lahko le primer zapisovalčevega prepesnjevanja in jo imamo le pogojno za pristno ljudsko pesem, čeprav je natisnjena v vseh berilih in ena najbolj znanih balad na Slovenskem. (*Slovenske ljudske pesmi* 5, 2007, št. 241/6: 55–56).

Zaporedje objav in Žakljevih prepesnitev Mlade Brede je najbolje razgrnil akademik Rajko Nahtigal že v letu 1940:

Mlado Bredo, to nedvomno lepo in izredno zanimivo narodno balado, ki si je priborila, kakor kažejo mnogoteri natisi, izjave in uporabe, toliki sloves, pa tudi tekstne mnoge obsodbe, celo kot nekak slovenski Kraljedvorski rokopis, imamo sedaj izdano v štirih redakcijah, oziroma predelavah, ali bolje rečeno, v dveh glavnih redakcijah in treh variantah druge redakcije, prve jamske, druge trohejske, istega zapisovalca A. Žaklja – Rodoljuba Ledinskega ... (Nahtigal 1940: 36).

Marija Stanonik je analizirala, kako je Žakelj od redakcije do redakcije avtorsko vedno bolj posegal v prvotno besedilo (Stanonik, 2019).

Josip Marn v Jezičniku omenja, da je »... vzbujen po Krajnski čbelici izročil Ledinski nekaj narodnih pesmi nje vredništvu, in ona jih je prinesla na svetlo 1. 1848: Danica, Černi kos, Lesica, Zvesta deklica, Nuna Uršica, Mlada Zora, Mlada Breda.« Vsaj za pesem Lisica je Boris Merhar v zbirki *Desetnica* (1994: 244) zapisal, da je to zapis Mihe Kastelica z mnogimi Prešernovimi popravki.

Bibliografijo zaključuje seznam prevodov pesmi Mlada Breda, ljudske pesmi, za katero sta prevajalca Anastasius Grün (grof Anton Alexander von Auersperg, Turjaški, s Šrajbarskega turna pri Krškem) in Luiza Pesjakova presodila, da je vredna prevoda v nemški jezik, v letu 1857 pa je izšla tudi v ruskem prevodu, izšli pa so v tržaški reviji avstrijskega Lloyda *Illustriertes Familienbuch* s ponatisom v Bleiweisovih *Novicah*, v Lukšičevih na Dunaju izhajanih *Slavische Blätter* ter v moskovski reviji *Russkaja besjeda*.

Pri štetju njegovih objav se pojavljajo odstopanja zaradi avtorstva in različnega umeščanja pesmi v posamezne razdelke.

Tine Debeljak je njegov opus strnil:

V celoti je torej Žakelj tiskal eno prozo, eno epično pesem, prirejeno po poljski predlogi, 14 izvirnih lirskih pesmi, en prevod v nemščino, dva prevoda iz ruščine, dve pesmi po nemških predlogah ter štiri narodne pesmi, ki so med najlepšimi slovenskimi narodnimi pesmimi. (Debeljak 1957: 89).

Po sedanjem seznamu ima Žakelj za življenja objavljenih 17 izvirnih pesmi, iz njegove zapuščine so preučevalci njegovega dela objavili še 23 njegovih pesmi.

Več zadrege obstaja tudi ob njegovem prevajalskem delu. V nemščino je prevedel eno lastno pesem z naslovom Slavuj in roža. Druge njegove prevode iz ruščine in nemščine so imenovali priredbe, oz. da so svobodni prevodi, saj je takšne postopke tedanji čas dopuščal. Žakelj se je od izvirnika namreč kdaj precej oddaljil, ob prirejanju pa so mu kdaj sploh pripisali avtorstvo. V tem razdelku je zajetih šest pesmi. Podpisan je tudi pri dveh krajših proznih sestavkih, od katerih je eden prav tako priredba, drugega je sestavil po pripovedi.

Največ enot, kar 22, je Žakelj objavil v Bleiweisovih *Novicah*, ki so v času Žakljevega življenja zaradi preimenovanj nosile kar štiri naslove:

- od začetka v letu 1843 *Kmetijske in rokodelske novice*,
- od leta 1849 *Novice kmetijskih, rokodelskih in narodskih reči*,
- od 1855 *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*,
- od 1856 pa *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*.

V petem snopiču *Kranjske čbelice* v letu 1848 so izšli vsaj štirje zapisi njegovih ljudskih pesmi, po eno objavo ima v Kordeševi v nemščini objavljeni in v Ljubljani izdajani in pri Blazniku tiskani *Carniolii*, Bleiweisovem *Koledarčku slovenskem* in Janežičevem *Cvetniku*, za obe pesmi, ki sta izšli v katoliški *Zgodnji Danici*, pa so posredovali drugi.

Pri predstavitvi tokratnega manj znanega avtorja so bibliografskim enotam dodajani začetni verzi in pojasnila z osnovnimi podatki o pesmi in objavah. Takšna bibliografija poskuša približati avtorjeva dela v osnovnih informacijah tudi bralcem, ki se z njim prvič seznanjajo.

Pesmim z enakim naslovom, npr. Sonet, je bilo nujno dodati vsaj prvi verz, prav tako tudi pri variantah.

Kolikor je bilo mogoče zaslediti, so ilustracije spremljale le Žakljeve zapise ljudskih pesmi. Prva je bila risba bogoslovca Frančiška Dobnikarja pesmi Spanjščice v *Domu in svetu* (1901: 441) in jo je urednik Evgen Lampe pospremil z oznako, da »poteze ne kažejo le ene slike, ampak obsegajo celo povest! Tiha otožnost diha iz vsake poteze« (*Dom in svet*, 1901: 451).

Ilustrirane so bile še Mlada Breda, Mlada Zora in Mlada Mojca v prepesnitvi Janeza Dolenca. Ilustratorji so bili Miroslav Oražem, Jože Beránek, Ivan Pengov, Melita Volk-Štihova, Damijan Stepančič in Jana Dolenc.

Žalostna je usoda Žakljeve ostaline. Po njegovi smrti so se rokopisi raznesli. Še največ jih je pokupil blejski župnik Anton Umek (ne Okiški!), ki jih Josipu Marnu tudi pokazati ni hotel. Po Umkovi smrti je kaplan Anton Zupan ostalino predal Marnu, saj je ta obetal, da »se ima ob priliki spraviti še na svetlobo,« kar pa mu ni uspelo. Po Marnovi smrti je ostalina prešla v roke prelata Andreja Kalana in nato v sedanji Nadškofijski arhiv v zapuščini Viktorja Steske (Slovenec, 1883: 144).

V rokopisno zbirko v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je iz zapuščine Ivana Vrhovnika prešel snopič Žakljevih zapisov ljudskih pesmi, ki ga je nabavil v starinarnici. En snopič Žakljevih zapisov je bil še v Marijanišču, a se je izgubil. V rokopisu Nadškofijskem arhivu v Ljubljani je ostala tudi razprava Viktorja Steske o Žaklju.

Na Žaklja kot avtorja moramo gledati skupaj s časom, v katerem je deloval, in to v manj znanih krajih. Kot duhovnik je tudi na odročnih krajih moral imeti

osebno knjižnico, kar dokazuje lastniški avtograf: Iz knjižnice Ant. Žakelja v edinem znanem ostanku v Semeniški knjižnici, v izvodu knjige v cirilici *Otac ili Misli čedoljubivog oca* / prevod iz italijanskega jezika po petom izdanju. U Karlštadt [Karlovcu], 1832.

Bibliografija poskuša zadostiti zahtevam bibliografskih predstavitev, obenem pa se še približati navodilom priporočenega navajanja.

Bibliografija Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega

Bibliografijo sestavljajo razdelki z naslednjimi objavami:

I.

Izvirne pesmi z objavo za časa življenja (1–17);

Izvirne pesmi iz rokopisne ostaline (18–41);¹

Prevedena pesem (1);

Prirejene pesmi (1–6);

Proza (1–2).

II.

Objave Žakljevih zapisov ljudskih pesmi (1–6) z različicami in prevodi njegovih zapisov ljudskih pesmi (1–3).

III.

Objavljena pisma (1–3).

I. Izvirne pesmi

Žakljeve objave izvirnih pesmi

1. [Anton Shakel]. Gospodu Janesu K. Kersniku, pravimu uzheniku narávo-slovja na zesárski kraljévi vikšhi uzhivnizi v' Ljubljani ino pravimu so-údu zesárske králjéve Krájnske Kmétijske drushbe: posvezhênoimu od njegovih hvalésknih uzhénzov o njegovim godu 24. róshniga zvéta 1838 / spisal Anton Shakel. V' Ljubljani: natisnil Joshef Blasnik, 1838. [4] strani; vinjete; 26 cm.

Z veseljem radostnim si hčerka mila / skrbno povije svetli venec mali / in va-nj zaplete, kar sta kol' rodila / cvetlic Simsterla in Pogoda zali.

¹ Tine Debeljak (Vrednote 4, Buenos Aires, 1957) in Alfonz Gspan (Cvetnik, Ljubljana, 1979) sta objavila po nekaj pesmi iz Žakljeve ostaline:

Avtor je dopisan rokopisno. Janez Krstnik Kersnik (1783–1850), ded pisatelja Janka Kersnika, je bil priljubljen učitelj na ljubljanskem liceju, katerega god so dijaki proslavljali s pravimi prazniki in ga slavili s pesmimi, ki so izhajale predvsem v Bleiweisovih *Novicah*. A *Novice* so začele izhajati šele 1843, zato je ta Žakljeva pesem v letu 1838, ko je Žakelj še poslušal filozofijo na liceju, izšla posebej ravno 24. rožnega cveta, to je 24. junija, na dan slavljenčevega godu.

2. Rodoljub Ledinski. Slavulj in roža / Vzporedno nemško besedilo: Nachtigall und Rose. *Carniolia*, 4, 1841, št. 1 (3. maj), str. [1].

Slavulj poje šir planjave, / ko preblaga roža dije, / de se s petja in dišave / slast združena v dušo lije.

»Pesem izraža lepo misel, da sta slavčevo petje in dehtenje rože ustvarjena za to, da občuti človek 'že sredi svetnega nemira kaj od radosti nebeške'« (Grafenauer, 1911: 185).

Ponatisa:

Jezičnik 1879: 42–43;

Janez Dolenc, *Loški razgledi*, 1956: 213.

3. Rodoljub Ledinski. Pesem v setvi, *Kmetijske in rokodelske novice* 2, 1844, št. 15 (10. 4.), str. [57].

Pridno in neutrudljivo / orjemo vsak svojo njivo, / s petjem gor' in dol' gredé; / sej velja, perst razvaliti / in jo skrbno vso zdrobiti, / kakor grobu setve gré.

To je druga pesem v *Novicah* v gajici, medtem ko je vse drugo v tej številki še v bohoričici.

Ponatisi (z naslovi Pesem od setve / Pesem o setvi):

Ivan Macun, *Cvetje slovenskiga pesništva* 1, 1850: 27–29;

Fran Miklošič, *Slovensko berilo*, 1853: 37;

Anton Janežič, *Cvetnik* 1867: 136;

– *Cvetnik*, 1876: 136–137;

– *Cvetnik* 2, 1887: 130–131.

4. Rodoljub Ledinski. Zaničevalcem pevcev, *Kmetijske in rokodelske novice* 3, 1845, št. 39 (24. 9.), str. [153].

Čemu pevec poje? marsikdo vprašuje, / sej dandanašnji nam ni petje mar! / Od vseh se pevec-godec zasmehuje, / njegova pesem je pač prazna stvar.

»Odgovarja, da je pesnikovo petje božji poklic, kakor petje ptičev, dehtenje in cvetenje cvetic« (Grafenauer, 1911: 187).

Pesem je zapisana v gajici, vse drugo v navedeni številki *Novic* je v starem črkopisu.

Ponatisi v šolskih berilih:

Fran Miklošič, *Slovensko berilo*, 1853: 153–154;

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1870: 32–33;

Jakob Sket, *Slovensko berilo*, 1886: 262–263;

Jakob Sket, *Slovenska čitanka*, 1892: 260–261.

5. Rodoljub Ledinski. Pepelnična, *Kmetijske in rokodelske novice* 4, 1846, št. 9 (4. 3.), str. [33] + razlaga besed.

Pomisli, človek, de si sad prahu, / de, vanj vrniti se, je tvoj namen, / in de pod soncem vse je rop bogu; / de bo veseljnost celo kdaj časa plen.

Ponatis:

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1870: 33–34.

6. Rodoljub Ledinski. Udovec. (Kratkočasna ribniška povest), *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 13, 1855, št. 77 (26. 9.), str. 308.

Al pač poznate kraj, kjer pridni ljud / obrača zimski čas brez vseh zamud / v pletenje rajt, v obode sit, v rešeta? / Tam živel je kdaj fant, Andrej Terpin.

»Pripovedna pesem, opombice o posameznih pomenih. Med pripovednimi pesmimi je trivialno-burkasti Vdovec eden njegovih prvih poizkusov, v katerem se mu je satirična ostrina popolnoma ponesrečila« (Grafenauer, 1911: 188).

7. Rodoljub Ledinski. Opravljivcu: (repat sonet), *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 13, 1855, št. 82 (13. 10.), str. 328.

»Mu, mu« buči govedo tam na paši.

»Bolj v osebno pesnikovo življenje nas popelje skoroda prebrutalni repati sonet Opravljivcu, v katerem pesnik našteva dolgo vrsto živalskih glasov...« in potem prša: »Pošast ti grdogleda, – ki jezik tvoj ljudem poštenje reže, – povej, k'ter glas zmed teh se ti prileže?« (Grafenauer, 1911: 187).

8. Rod. Ledinski. Enako naključje, *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*, 13, 1855, št. 96 (1. 12.), str. 384.

Kolikrat pač pevec poje / tak okroglo in veselo, / pa mu skrivna solza lije / dol' na lice obledelo.

Pesem o pesnikovi usodi in primeri s slavcem je bila objavljena še v šolskih berilih:

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1868 in 1870: 30;

Fran Miklošič, *Slovensko berilo*, 1881: 76;

Jakob Sket, *Slovenska slovstvena čitanka za učiteljišča*, 1893: 291;

Ivan Grafenauer, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol* 3, 1925: 139.

9. Rodoljub Ledinski. *Živa roža, Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari*, 13, 1855, št. 98 (8. 12.), str. 392.

V strugi, vrh strme samotne peči, / tamkej pri slapa neurnem bobnenji, / deklica v misli vtopljen sedi, / v naročji ji mileno dete leži. / Roži enako v pomladnim duhtenji.

»Pesem je gostobesedna in patetična, dosti neokusna« (Grafenauer, 1911: 188).

Marn te pesmi ne omenja! V besedju mrgoli nenavadnih besed in zvez, npr.: verh slapadi, jasnica, jerin, šepot, varún, vertún, razsaj, objotno srce..., v opombah so nekatere besede pojasnjene v nemščini, npr. neura = Ungewitter, nevihta.

10. Rodoljub Ledinski. *Sonet, Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 13, 1855, št. 102 (22. 12.), str. 408.

Komur še vera v lastno moč ni vzeta, / komur še željnost dejanja v prsih dije, / ta ne obupa, ak' krog njega brije / nesreče grozna piš – vse zlobe vneta.

Sonet, v katerem s Prešernovimi besedami pravi: Komur še vera v lastno moč ni vzeta.

Ponatisi:

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1868: 91–92;

Jakob Sket, *Slovensko berilo*, 1886: 256;

Jakob Sket, *Slovenska čitanka*, 1892: 254; 1903: 302–303.

11. Rodoljub Ledinski. *Človečji sléd, Koledarček slovenski za leto 1856*, str. 61–62.

Prostosrčno dete stoplje / lahko skoz življenja mir / in stopinja mu ne vkoplje / za seboj sledu nikir.

V lirični pesmi opeva pot v življenjskih glavnih dobah – dete, mladenič, mož – po vedno globlje udrtih stopinjah, dokler na življenja meji dosti globok ni sled – za grob.

Ponatis:

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1868: 30; 1870: 29–30.

12. Rodoljub Ledinski. *Ob vòdi, Novice gospodarske, obertnijske in narodske* 14, 1856, št. 77 (24. 9.), str. 310.

Kak mirne so vode, / kak bistre, krasne; / v nje sijejo zvezde / tak svetle, jasne!

»V bolj didaktični pesmi človeško srce primerja z vodno površino, ki je jasna in gladka, dokler je mirna, če pa kane kaplja vanjo, se vzvalovi, a zopet umiri: človek naj ukroti svoje strasti, da mu ne kalé srčnega miru« (Grafenauer, 1911: 187).

Ponatisa:

Anton Janežič, *Cvet slovenske poezije*, 1861: 14–16;

Jakob Sket, *Slovenska čitanka*, 1891: 88.

13. Rodoljub Ledinski. Tolažba, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*, 14, 1856, št. 80 (4. 10.), str. 322.

O človek, ne žaluj, / ubogi človek, ne zdihuj! / Le malo ur ti je še dano / in smrt zaceli slednjo rano.

»V težavah življenja naj človek ne obupa; le malo ur, in smrt zaceli vsako rano, trpljenje pa bo poplačano z večnim veseljem« (Grafenauer, 1911: 187).

14. Rodoljub Ledinski. Sonet, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske* 14, 1856, št. 89 (5. 11.), str. 358.

Ljubezni bog, Lelj, Erot, al kar dano / Ti je imen – neposajeno dete! / Tak dolgo sluša pevec tvoje svete, / da mu zasekaš v srce smrtno rano.

Ponatisa:

Fran Ilešić, *Cvieće slovenskoga pjesništva*, Zagreb, 1906: 36;

Cvetko Golar, *Sto let slovenske lirike*. Od Vodnika do moderne, 1929: 20.

15. Rodoljub Ledinski. Angel in dete, *Novice gospodarske, obertniške in narodne* 16, 1856, št. 25 (23. 6.), str. 198.

Polnoč je. Svet počiva in luna lije nanj / za plačo dnevnih trudov sladkobo mirnih sanj. / Vse spi, – le mati čuje kraj bolnega sinu / in tarna in zdihuje, de smili se Bogu!

»V nibelunški meri zložena pripovedna pesem spominja po dialogu nekoliko na Goethejevo balado »Erlkönig« in pripoveduje legendo o umirajočem otroku, ki ga angel vabi v nebesa, mati mu pa brani. Dete obljubi materi, da se kot angelček vrne ponjo, nato se ji zadnjič nasmehne in splava v nebesa. Ko se pa budi drugo jutro, je umrla tudi mati« (Grafenauer, 1911: 189).

16. Rodoljub Ledinski. Pesem o blagoslovljenji novega velikega oltarja sv. Lavrencija na Raki, *Zgodnja Danica* 20, 1867, št. 25 (1. 9.), str. 199.

Oj, dajmo z veselega serca zapeti / zdaj pesem hvaležno Bogu za tak dar! / Račani, poglejmo, veselja zavzeti, / na novi, zdaj blagoslovljeni oltar; / postavljen je v slavo mučencu Lavrencu.

17. R. Ledinski. Slavospev Mariji Devici, Materi Božji, *Zgodnja Danica* 21, 1868, št. 20 (15. 5.), str. 155–156.

Že dolgo me nagiblje serce moje, / Ti peti hvalo, vzvišena Devica.

Opomba pri objavi: »Ta začetek nekega daljšega slavospeva (kakor je znati), iz zapuščine ranjc. R. Ledinskega, smo prejeli od čast. prijatla g. M. Š. in naj ga *Danica* razglasi, ker dobre občutke razodeva. Urednik« [= Luka Jeran].

Posthumne objave Žakljevih izvirnih pesmi

18. In vino veritas! *Vrednote*, 1957: 92.
Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 218.
19. Nedolžna leta. *Vrednote*, 1957: 92–93.
20. Hladan studenec izpod skale zvira... *Vrednote*, 1957: 93.
21. Slovani mili, pevcev sveta truma... *Vrednote*, 1957: 93.
22. Na vseh straneh se sinov vidi dosti... *Vrednote*, 1957: 94.
23. Oj turški ljud, rod tujega imena... *Vrednote*, 1957: 94.
24. Ko se ob uri srčnega izliva... *Vrednote*, 1957: 94–95.
Robert Jereb, *Idrijski razgledi* 2, 2016: 117.
25. Sem vaje bil pokonci se nositi... *Vrednote*, 1957: 95.
Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 217.
26. Spet sije zor, izdramljen se vzdiguje... *Vrednote*, 1957: 95–96.
27. Kako bi sladko pel bil v svoje raje... *Vrednote*, 1957: 96.
28. Ljudi je vodil nekdanj duh pobožni... *Vrednote*, 1957: 96–97.
29. Stal Mojzes je otožen vrh višave... *Vrednote*, 1957: 97.
30. Nemir. *Vrednote*, 1957: 97–98.
31. Dan je umiral, ali noč... *Vrednote*, 1957: 98–99.
32. Moja Milica. Dosti sta si roža in slaviča petje... *Vrednote*, 1957: 99–100.
33. Le mimo. *Vrednote*, 1957: 100–102.
34. Triglav. *Vrednote*, 1957: 102–103.
Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 217–218.
35. Bled. *Vrednote*, 1957: 102–103. (Odlomki.)
36. Blegaš. *Vrednote*, 1957: 103–104.

- Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 218–219;
Gorenjski glas, št. 55, 15. 7. 1994: 13.
37. Košarica ritornelic. *Vrednote*, 1957: 104–107.
38. Misli. *Vrednote*, 1957: 107–108.
Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 220.
39. Poletna noč (Fragment). Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 220.
40. Sršen. Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 220–221.
41. Slovenija, zateri žalost v duši. Alfonz Gspan, *Cvetnik*, 1979: 422.

II. Priredbe, prirejeni in svobodni prevodi

42. Rodoljub Ledinski. Razne pota / Kmetam, *Kmetijske in rokodelske novice* 3, 1845, št. 31 (30. 7.), str. [121].
Oj kmet, al' veš do kruha pot? / Al veš, kje poln dobi se sod? ...
Ponatisi:
Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1870: 30–31 [pod naslovom Razni potje];
Anton Janežič, *Slovenisches Sprach- und Übungsbuch für Anfänger zum Schul- und Privatunterrichte*, 1872: 208 [pod naslovom Pot do kruha];
Dolenjske novice, 1890, št. 12: 90;
Jakob Sket, *Slovenska slovstvena čitanka za učiteljsišča*, 1893: 289–290;
Drugo berilo in slovnica za obče ljudske šole, 1897: 30;
Dom in svet, 1901, št. 7: 439–440. (V članku Karla Štreklja O Ledinskega pesmi »Razne pota«);
Ivan Grafenauer, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol* 3, 1925: 138.
43. Rodoljub Ledinski. Vdova siroti. (Svobodno po M. Delarju), *Kmetijske in rokodelske novice* 4, 1846, št. 21 (27. 5.), str. [81].
Spi, detešče, v spanji krasnim, / lej! nad vzglavljem tvojim, ...

44. Rodoljub Ledinski. Prokletje. (Poleg ruskega od E. Th. barona Rozena), *Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči* 10, 1852, št. 42 (26. 5.), str. 165.

Kadar dveh prijaznih duš se sveta vez / raztrga pričo mene, 'z groz prokletja '...

Pesem proti preklinjanju, preložena iz ruščine, z razlago nekaj besed.

45. Rodoljub Ledinski. Misli in želja: (po Puškinu), *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 13, 1855, št. 81 (10. 10.), str. 324.

Naj hodim že po ul'cah šumnih...

46. Rodoljub Ledinski. Cvetje in petje (Svobodno po Anastaziju Grünu), *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* 13, 1855, št. 86 (27. 1.), str. 344.

Pomlad vstaja; v slednjem kraju / se življenja vir odpre...

Izstopajoči nemški pesnik in politik na Kranjskem grof Anton Alexander Auersperg, s psevdonimom Anastasius Grün, je prevedel Žakljevo Mlado Bredo (1853), zato se mu je Žakelj oddolžil tako, da je prosto poslovenil njegovo uvodno pesem *Blätter der Lieder* iz zbirke Grünove *Blätter der Liebe*, 1830.

47. Rodoljub Ledinski. Vilkôvo, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske*, 14, 1856, št. 65 (13. 8.), str. 262; št. 66 (16. 8.), str. 266; št. 67 (20. 8.), str. 270.

V zidanim gradiču na Vilkóvim / je prešerno stal Martin Sapjeha...

Prepesnitev daljše pesnitve romantika F. Gaudyja Des Sapiecha Rache, a brez navedbe izvirnega avtorja. Dodane so Žakljeve opombe, saj pesem vsebuje več manj znanih besed, med njimi: šlahčič (plemič), pan, Čenstohova, Leh (Poljak), Moskalj (Rus), razpet (razpelo), muljava (trava) itd.

Prevod v nemščino

48. Rodoljub Ledinski. Nachtigall und Rose, *Carniolia* 4, 1841, št. 1 (3. 5.), str. [1].

Vzporedno slovensko besedilo (Slavulj in roža) in nemški prevod.

Ponatisa:

Jezičnik, 17, 1879: 42–43;

Janez Dolenc: Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski, *Loški razgledi*, 1956: 213.

Proza

49. Rodoljub Ledinski. Pobratimstvo, *Novice gospodarske, obertnijske in narodske* 14, 1856, št. 69 (27. 8.), str. 277; št. 70 (30. 8.), str. 281–282.

»Povem jo, kakor sem jo slišal iz ust nekega Bošnjaka v Karlovcu.«

Ponatisa:

Anton Janežič, *Cvetnik*, 1867: 77–78, (odlomek);

Anton Janežič, *Cvetnik*, 1887: 73–74.

50. Rodoljub Ledinski. Kralj in možaka poštenjaka, *Cvetnik* 1, 1865, str. 156–160.

Ponatisa:

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1868: 170–174;

Anton Janežič, *Cvetnik slovenske slovesnosti*, 1870: 153–157.

III. Žakljevi zapisi in poznejše objave narodnih / ljudskih / folklornih pesmi

1. Zvésta deklica. *Krajnska čbelica* 5, 1848, str. 65–66. (Brez podpisa.)

Dekle po vrti šetalo, / z rožicami se kregalo,

Ponatisa:

Kranjska čbelica 5, Novo mesto, 1883: 54–56;

Krajnska čbelica 5, 1969: 65–66.

2. Nuna Uršica. *Krajnska čbelica*, 5, 1848, str. 67–69. (Brez podpisa.)

Stoji, stoji tam kloster nov, / notri pa osemnajst je nun ...

Ponatisi:

Nuna Uršica. Narodna slovenska iz idrijskih hribov. *Koledarček slovenski*, 1856: 54–55.

(Dodana opomba: »V tej pesmi ni nič popravljenega, razun tu pa tam rima, kjer je bila zgubljena. Pušena je celò »nuna« in »nun'ca« kakor in kjer je stara mati popevala nuna ali nun'ca, čeravno bi bilo doslednejše prvo ali drugo skozi in skozi pisati. R. L.«);

Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* 1, snopič 2, 1896: 321/275 [pod naslovom Nuna];

Kranjska čbelica 5, Novo mesto, 1883: 67–69;

Krajnska čbelica 5, 1969: 56–59;

Slovenske ljudske pesmi, 4, 1998, št. 215/3: 84. (Pod nadnaslovom Samomor nune zaradi ljubezni.)

3. Mlada Zôra. Balada. – *Krajnska čbelica*, 5, 1848, str. 70–75. (Brez podpisa.)

Na lov mi pride kraljič mlad / pod mlade Zôre beli grad.

Ponatisi:

Pravi Slovenec 1, št. 13 in št 14, 26. 3. in 2. 4. 1849, [61] in [65];

Kranjska čbelica 5, Novo mesto 1883: 59–64;

Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* 1, snopič 1, 1895: 180–182/114.

Severin Šali, *Peli so jih mati moja*, 1943: 43–46, (z Beranekovo ilustracijo);

Jože Gregorič, *Venček ljudskih pripovednih pesmi*, 1956: 61–66, (z dodanimi risbami ilustratorja Ivana Pengova);

Krajnska čbelica 5, 1969: 70–75;

Živi Orfej: velika antologija slovenske poezije, 1970: 67–71;

Ljudske pesmi: izbrano delo, Naša beseda, 1974: 109–114;

Starejše slovensko slovstvo, 1980: 288–292, (brez navedbe zapisovalca);

Slovenske ljudske pesmi 4, 1998: 7–8/202/2;

Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi, 1974: 112–115; 1978: 114–117;

Desetnica, 1994: 142–143. (V zadnjih dveh zbirkah objavljen samo konec pesmi Mlada Zora.)

4. Mlada Bréda, *Krajnska čbelica* 5, 1848, str. 76–83. (Brez podpisa.)

Bréda vstane, ko se dan zazori, / se sprehaja sem ter tja po dvori.

Ponatisi:

Pravi Slovenec 1, 1849, št. 17 (23. 4.): [81]; št. 18 (30. 4.): [85]; št. 19 (7. 5.): [89]; št. 37 (10. 9.): [209]–210. (Dalje še v št. 38, brez podpisa, konca pa nisem našel.)

Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči 11, 1853, št. 6 (19. 1.): [21]–22; št. 7 (22. 1.): [25]–26; št. 8 (26. 1.): [29]–30. [Objavljeno z vzporednim nemškim prevodom pod naslovom Breda.]

Koledarček slovenski za leto 1856: 45–53.

Pamjatniki i obrazci narodnago jazyka i slovesnosti russkih i zapadnyh Slavjan (Sanktpeterburg), 1–4, 1852–1856, stolpci 427–432 (Horutanskaja pjesnja Mlada Breda / iz molodih Horutan, v kazalu Pjesnja Krainskaja. (Objava v slovenščini! Izdajatelj zbornika je I. I. Sreznjevski);

Neven (Zagreb) 4, 1856, št. 2: 42–45. (Ponatis iz *Bleiweisovega Koledarčka*, 1856. [Ledinski kot zapisovalec omenjen v opombah, ki jih je napisal Ivan Macun s psevdonimom Jožipić.)

Kranjska čbelica 5, Novo mesto 1883: 65–72;

Cvetnik slovenske slovesnosti, 1870: 163–168, (230 verzov);

Slovenske narodne pesmi 1, 1895: 164–169/103, (z nadnaslovom Nesrečna nevesta);

Dom in svet 26, 1913: 278–279/7.

Stare žalostne, 1939: 64–70, (z ilustracijo Miroslava Oražma);

Severin Šali, Peli so jih mati moja, 1943: 28–33, (182 verzov, z Beranekovo ilustracijo);

Slovenske balade in romance, 1955: 39–45;

Jože Gregorič, Venček ljudskih pripovednih pesmi, 1956: 29–36, (ilustriral Ivan Pengov);

Kranjska čbelica 5, 1969: 76–83;

Živi Orfej: velika antologija slovenske poezije, 1970: 40–45;

Boris Merhar, Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi, 1974: 96–101, (z ilustracijo Melite Vovk Štih);

Boris Merhar, Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi, 1974: 101–106;

Boris Merhar, Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi (Kondor, 177), 1978: 98–103;

Desetnica: slovenske ljudske pesmi, 1994: 122–126, (Prav zgodej Breda je vstajala);

Desetnica: slovenske ljudske pesmi, 1994: 127–132, (Breda vstane, ko se dan zazori);

Peter Svetina, Nasmeh pod solzami, 2003: 376–383, (z naslovom Mlada Breda: nesrečna nevesta, ilustriral Damijan Stepančič);

Slovenske ljudske pesmi 5, 2007: 51–52/241/2, (Prav zgodaj Breda je vstajala, / kakor je zmiraj bila vajena (142 verzov);

Slovenske ljudske pesmi 5, 2007: 55–56/241/6. (Z nadnaslovom Smrt neveste pred poroko: Breda vstane, ko se dan zazori (180 verzov, z opombo).

5. Rodoljub Ledinski. Minica. Narodna iz Idrijskih hribov. *Novice gospodarske, obertnijske in narodne* 14, 1856, št. 62 (2. 8.), str. 250.

Lepe spanjšice cvetele, / drobne tičice so pele; / Mina je solze točila, / tiho sercu govorila, ...

Opomba: »Spanjšica, Gentiana verna. Tej prelepi cvetki pripisujejo v moji domačiji matere spanjodarno moč in jo rade detetam pod vzglavje devajo, naj bi laglje in raje spale; od tod nje ime. Torej je krasna misel pevčeva, da si otožna Mina iz njih smrtno posteljo postelje. Rodoljub Ledinski.« Podpisan samo pod opombo!

Ponatisi:

Slovenske narodne pesmi 1, snopič 2, 1896: 291/ 234.

Severin Šali, Peli so jih mati moja, 1943: 76–77, (z naslovom Spanjščice in z Beranekovo ilustracijo);

Jože Gregorič, Venček ljudskih pripovednih pesmi, 1956: 90–92, (z naslovom Spanjščice in dodanimi risbami ilustratorja Ivana Pengova);

Misli (Kew, Avstralija), št. 5, 1970: 133, (z naslovom Spanjščica);

Ljudske pesmi: (izbrano delo), Naša beseda, 1974: 173–174, (z naslovom Lepe spanjšice cvetele);

Starejše slovensko slovstvo, 1980: 267–268, (z naslovom Lepe spanjšice cvetele. Brez omembe Ledinskega kot zapisovalca);

Dom in svet 24, št. 7, 1901: 441. (Samo ilustracija te pesmi Frančiška Dobnikarja.)

6. Rodoljub Ledinski. Ribčeva ljubica. Narodna iz Idrijskih hribov, *Novice gospodarske, obertniške in narodne* 16, 1858, št. 24 (16. 6.), str. 190.

Zapustil ribič ljubico, / on nič ne mara več za njo, / se spravlja v daljno deželo, ...

Nabiralec naveden pod opombo: »Tu in tam sem kakšno besedo-ptujko sprevrgel na slovensko, na pr. gartrožo na vrtnico; krancelj na venec itd.; nagelj pa sem pustil, ker mi beseda klinček, Nelke, ni povšeč; klinček namreč je le »Gewurzelke«, kar že podoba te dišavšine kaže. De sem strok in rimo tu pa tam popravil, mende ne bo pesmici škodovalo; gotovo veje iz nje duh starostnih naših narodnih. Posebno zanimiva se mi zdi za to, ker je nekak selam 'Blumensprache' v nji, česar še v nobeni drugi slovenski narodni nisem zasledil.«

7. Mlada Mojca, *Loški razgledi* 3, 1956, str. 209. (V članku Janeza Dolenca.)

Pobič se z dežele je napravljal, / mlado Mojco je dóma pušal, ...

Ponatisi:

Boris Merhar, Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi, 1974: 117–118;

Boris Merhar, Mlada Breda: izbor ljudskih pesmi (Kondor, 177), 1978: 119–120;

Desetnica: slovenske ljudske pesmi, 1994: 146–147;

Mlada Mojca / po izvirnem zapisu Antona Žaklja – Rodoljuba Ledinskega, *Rodna gruda*, 1984, št. 7: 26–27; prepesnil Janez Dolenc, ilustrirala Jana Dolenc. (Prim: Zmaga Kumer, »Pusti peti mojga slavca ...«, *Traditiones*, 14, 1985: 189–190.)

8. Anton Žakelj. Udarjena Marija na Ljubnem, *Slovenske ljudske pesmi* 3, 1992, str. 304–305/181.

V Ljubnim so cerkev popravljali, / Marijo so pa lopo djali, ...

»Prepis Ivana Vrhovnika, naredil ga je po Žakljevem izvirniku, ki ga je našel med Kastelčevimi rečmi na starini«. (Štrekljeva zapuščina na ISN.)

Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski. Marija z Jelenta, *Žirovski občasnik* 8, Žiri, 1987, 11/12: 7.

Prevodi Žakljeve balade Mlada Breda

1. Breda / überriecht von Anast. Grün, *Illustriertes Familienbuch zur Unterhaltung & Belehrungshäuslicher Kreise / herausgegeben Oesterreichischen Lloyd* (Triest) 1, 1851, str. 254–255. (V opombi: Prestavil Anast. Grün. Kot dodatek k zbirki Volkslieder aus Krain, 1850. Prevod pesmi Mlada Breda.)
2. Breda, *Novice kmetijskih, obertnijskh in narodskih reči*, 11, 1853, št. 6 (19. 1.), str. [21]–22; št. 7 (22. 1.), str. [25]–26 in št. 8 (26. 1.), str. [29]–30.
Prevod pesmi Mlada Breda. Nemški tekst teče ob slovenskem besedilu. V opombi je navedeno, da je pesem zapisal A. Ž., tudi prevajalec Anastazij Grün je naveden v opombi. Prevod je objavljen po prvi objavi v *Illustriertes Familienbuch zur Unterhaltung & Belehrungshäuslicher Kreise* (Triest), 1851.
3. Breda, Grün, Anastasius: *Anastasius Grüns Werke in sechs Teilen / herausgegeben, mit Einleitungen und Anmerkungen versehen von Eduard Castle*. Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart: Deutsches Verlagshaus Bong & Co., [1909]. Teil 5: Übersetzungen und Nachdichtungen / herausgegeben von Eduard Castle unter Mitwirkung von Ivan Prijatelj.

Vsebina: Volkslieder aus Krain, ... (Prevod pesmi Breda so uvrstili na strani 67–71, kar je v zbirki *Volkslieder aus Krain* med pesmi Agnes (str. 53–56) in Einfriedfertiger Herr (str. 57–62).)

4. Molodaja Breda: Horutanskaja pjesnja / [prevedel] B. B. (oz. V. V.) iz Saratova. *Russkaja besjeda* 2, Moskva, 1857, str. 147. (Prevod v ruščino.)
5. Rodoljub Ledinski, Die junge Breda. (Mlada Breda): slovenische National-Ballade / aufgeschrieben von Rodoljub Ledinski; übersetzt von Louise Pesjak. *Slavische Blätter*: illustrierte Monatshefte für Literatur, Kunst und Wissenschaft, für öffentliches und gesellschaftliches Leben, für Länder- und Völkerkunde, Geschichte, Belletristik etc. der slavischen Völker, Wien 1865, Heft 11, str. [473]–479. (Dostopno na spletu.)

Pisma

Ant. Žakelj. Rodom pobratjeni prijatelju, Prijatelj, Ivan: Vrazova popotovanja po Slovenskem. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 7, 1910, str. 298–300. (Žakljevo pismo Vrazu, 1841.)

Žakelj. Prečastiti gospodine, mili prijatelju! V: Prijatelj, Ivan: Vrazova popotovanja po Slovenskem. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 7, 1910, str. 300–301. (Žakljevo pismo Vrazu, 1842.)

Anton Žakelj. Blagorodni gospod dohtar! Miklošič, Franc: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven* = *Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani* / [zbrala] Katja Sturm-Schnabl, 1991, str. 76–77. (Žakljevo pismo Miklošiču, 1850.)

IV. Biografski članki in razprave o Antonu Žaklju-Rodoljubu Ledinskem. Kronološko.

Rodoljub Ledinski. *Slovenski glasnik* 11, 1868, št. 6: 236. (Nekrolog.)

[Častiti gospod Anton Žakelj...]. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne* 26, št. 18, 29. 4. 1868: 145 (Notica o smrti.)

Gregor Krek, Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesni. *Slovenski narod* 6, št. 137–138, 140, 142, 145, 1873. (O Ledinskem v št. 138 (19. 6.) na str. 3.) Ponatis:

Listki 4, 1873: 96–140.

Josip Marn, Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. *Jezičnik* 17, 1879: 42–54.

Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. *Učiteljski tovariš* 19, št. 13, 14, 15; 1. 7., 15. 7., 1. 8. 1879, 196–199, 212–215, 227–231. (Po Josipu Marnu iz Jezičnika.)

Franc Miklošič in Ivan Navratil (urednika), Ant. Žakelj (Rodoljub Ledinski). *Slovensko berilo za osmi gimnazijski razred*, 1881: 75.

Pevska ostalina Rodoljuba Ledinskega. *Slovenec* 11, št. 144, 25. 9. 1883: 4.

[Viktor Steska]: Prevodi kot izvirniki / spisal Branimir. *Slovenec*, 20, št. 217, 23. 9. 1892: 1–2. (Tudi o Žakljevi priredbi prevoda Kralj in možaka poštenjaka.)

Karel Glaser: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. Glaser, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva* 3, 1896: 72–73.

Karel Štrekelj: O Ledinskega pesmi »Razne pota«. *Dom in svet* 24, št. 7, 1901: 438–440.

Ivan Grafenauer: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*. II. del: Doba narodnega prebujenja, 1911: 184–189.

Ivan Prijatelj: Nekaj Vrazovih slovenskih dopisnikov. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7, 1910: 287–307. (Dve Žakljevi pismi Vrazu v letih 1841 in 1842: 298–301.)

Tadeusz Stanisław Grabowski, Słowieński poemat na tle polskiem: A. Žakelj-Ledinski: Vilkovo. W Krakowie: G. Gebethner, 1913. 66 strani, [1] pril.

Jakob Šilc, Ledinskega Mlada Breda v prvi redakciji. *Dom in svet* 26, št. 7, 1913: 278–279. (O zapisu Antona Žaklja – Ledinskega iz l. 1838 in prepis.)

Janko Šlebinger, Dr. Tad. Stan. Grabowski, Slowienski poemat na tle polskiem. ..., *Ljubljanski zvon* 33, št. 6, 1913: 334–335. (Poročilo.)

Wiktor Hahn, Juliusz Słowacki, Franciszek Gaudy i Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski): przyczynek do historyi motywów literackich. *Pamiętnik literacki* (Lwow) 12, št. 1–4, 1913: 194–200. (Tudi separat, 1913, 9 strani. O prevodu poeme Vilkovo.)

Ivan Grafenauer, [Kot nabiravec narodnih pesmi slovi pesnik Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski...]. Grafenauer, Ivan, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. 1920²: 176–177.

Anton Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, 1934: 161–162. [»Antona Žaklja, ki je svoje pesmi in spise podpisoval s psevdonimom Rodoljub Ledinski«.]

Rajko Nahtigal, Prezrta izdaja I. I. Sreznjevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in »ziljskega reja«. *Slovenski jezik* 3, št. 1–2, 1940: 28–44. (Obeta nadaljevanje z besedami: Še pride, vendar nadaljevanja ni bilo.)

Spominska plošča Rodoljubu Ledinskemu. *Ljudska pravica* 18, št. 147, 9. 6. 1953: 7.

V Ledinah so odkrili spominsko ploščo Rodoljubu Ledinskemu. *Ljudska pravica* 18, št. 160, 23. 6. 1953: 6. (Hišo so leta 2021 podrli.)

Janez Dolenc, Slovenski pesnik, zbiratelj narodnih pesmi in preporoditelj Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski): 1816–1968. Ljubljana 1956. Diplomaska naloga, 1 mapa (44 strani). Mentor Anton Slodnjak. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Janez Dole[n]c, Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski: (odlomek iz monografije). *Loški razgledi* 3, 1956: 205–216.

Tine Debeljak, Iz gradiva o Žaklju – Ledinskem. *Vrednote* 4, št. 1 (= *Los valores*): znanost, umetnost, kritika, Buenos Aires 1957: 88–117.

Jože Pogačnik, [Noviški poet Anton Žakelj ...]. *Zgodovina slovenskega slovstva*. 3: Klasika in romantika, 1969: 182–184.

Janez Dolenc, Obletnica rojstva Antona Žaklja – Rodoljuba Ledinskega. *Pri-morske novice* 30, št. 43, 22. 10. 1976: 10. (Ob 14. oktobru, 160-letnici rojstva A. Žaklja.)

Tomaž Pavšič, Pesnik in zbiralec narodnega blaga Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski. Od leta 1953 je na njegovi rojstni hiši spominska plošča. Ob 160-letnici rojstva. *Primorski dnevnik* 32, št. 242, Trst, 17. 10. 1976: 4.

Anton Žakelj. *Slovenska književnost* (Leksikoni Cankarjeve založbe), 1982: 411.

Zmaga Kumer, »Pusti peti mojga slavca ...«. *Traditiones* 14, 1985: 189–190. (Ob objavi Mlade Mojce Antona Žaklja (Rodoljuba Ledinskega) v *Rodni grudi*, št. 7, 1984: 26–27.)

Janez Dolenc, Žakelj Anton. *Slovenski biografski leksikon*, 4. knjiga, snopič 15, 1991: 930–932.

Janez Dolenc, Žakelj Anton. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica, 4. knjiga, snopič 18, 1992: 381–382.

Frančiška Buttolo, Žakelj, Anton. *Slovenska književnost* (Leksikoni Cankarjeve založbe), 1996: 535.

Martin Luzar, Spomin na pozabljenega: odkrili ploščo v čast Antona Žaklja, pesnika in kaplana, ki je umrl na Velikem Trnu: pobuda dr. Marije Stanonik. M. L. *Dolenjski list* 51, št. 21, 25. 5. 2000: 7. (Ob postavitvi spominske plošče (21. 5. 2000) pesniku, ki je bil l. 1868 pokopan ob stari cerkvi na Velikem Trnu, je bil govornik prof. Janez Dolenc.)

Po Prešernovih stopinjah: spominska plošča kaplanu pesniku Antonu Žaklju. *Družina* 48, št. 24, 11. 6. 2000: 24, ilustr. (V župniji Sveti Duh na Velikem Trnu.)

Marko Terseglav & Redakcija, Žakelj, Anton, ps. Rodoljub Ledinski. *Enciklopedija Slovenije* 15, 2001: 285–286.

Marija Stanonik, Poseganje v slovstveno folkloro znamenje ustvarjalnosti ali nemoči? *Traditiones* 35, št. 1, 2006: 7–49. (O Žaklju predvsem na straneh 22–25.)

Anton Žakelj. *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, M–Ž, 2008: 1352.

Janez Jelenec, Rodoljub Ledinski: »Ledinski rodoljub«, pesnik Anton Žakelj. *Ledinska kronika*, 2009: 143–145, ilustr. (Z dostavkom dr. Marije Stanonik.)

Karel Štrekelj, [Anton Žakelj - Ledinski]. *Zgodovina slovenskega slovstva*, 2014: 949–955. (Rokopis predavanj je nastal v letih 1900–1901.)

Marija Velikonja, Skoraj pozabljeni Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski: mineva 200 let od rojstva pomembnega moža: sodobnik Franceta Prešerna, ki je osnovno šolo obiskoval v Idriji. *Idrijske novice* 16, št. 394, 7. 10. 2016: 4–5, ilustr.

Robert Jereb, Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski (1816–1868): ob 200. obletnici pesnikovega rojstva. *Idrijski razgledi* 61, št. 2, 2016: 108–122, ilustr. (Z odlomki več pesmi.)

Robert Jereb, Ob 200. obletnici duhovnega, pesnika in zbiralca ljudskih pesmi: Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski (1816–1868). *Komunikator: časopis FMR-Media* 14, št. 80, 2016: 20–21, ilustr.

Marija Velikonja, Služboval je tudi v Poljanah in pel slavo Blegošu. *Podblegoške novice* 20, št. 9, 2016: 20.

Marija Velikonja, Dvestota obletnica rojstva Antona Žaklja -Rodoljuba Ledinskega. *Žirovske stopinje* 6, št. 5, nov. 2016: 8–9.

Bukve perve / Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski. *Žirovski občasnik* 38, št. 47, 2017: 128–131, ilustr. (Z odlomki dveh pesmi Rojstni kraj in starši; Minica. Pesmi je izbrala Marija Velikonja.)

Marija Velikonja, Rodoljub Ledinski med Ledinami in Velikim Trnom. *Idrijske novice* 18, št. 448, 2. 11. 2018: 14.

Marija Stanonik, Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in Mlada Breda. *Rajko Nahtigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani*: povzetki prispevkov, Ljubljana, 22.–23. marec 2018: 36.

Marija Stanonik, Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski in Mlada Breda. *Rajko Nahtigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani*: monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL, 2019: 173–183. (Povzetek; Summary: Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski and Mlada Breda.)

Danila Zalatel, Žakelj, Anton - Rodoljub Ledinski (1816–1868). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (Dostopno na spletu, 25. 9. 2021.)

Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski (1816–1868) in njegov čas: ob 205-letnici njegovega rojstva: programska knjižica s povzetki za znanstveno posvetovanje: velika dvorana SAZU, 14. 10. 2021 / uredila Marija Stanonik. [Ljubljana: SAZU, 2021]. [16] str.

Vsebina: Marijan Dović, Literarno življenje, mediji in cenzura v Žakljevem času; Gašper Peternel, Ana Ažbetova iz Dolenčic; Bogdan Kolar, Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski; Drago Samec, Zapisovalec ljudskih pesmi Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski), duhovnik in pesnik v luči bibliografije; Marko Jesenšek, Žakljeva slovenščina; Jože Faganel, Problematika zapisovanja Žakljeve poezije v sodobni antologiji; Janko Kos, France Prešeren in generacija Antona Žaklja Ledinskega; Marija Stanonik, Pesemska bera Antona Žaklja - Rodoljuba Ledinskega; Robert Jereb, Pesniki-duhovniki z Idrijskega: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, Matevž Hladnik, Andrej Likar in Jernej Uršič; Perenič, Urška, Anton Žakelj - Rodoljub Ledinski in njegovi prevajalsko-prirediteljski prispevki; Marija Klobčar, Anton Žakelj in njegovi koncepti zapisovanja in objavljania folklornih pesmi; Marjeta Pisk, Janez Dolenc in Viktor Steska o Antonu Žaklju - Rodoljubu Ledinskem.

Uvodni pozdrav akad. prof. dr. Milčka Komelja na simpoziju o pesniku, rodoljubu in duhovniku Antonu Žaklju (1816–1868) na SAZU v Ljubljani. Spletna stran Kulturnega društva Severina Šalija Novo mesto. (Splet, 24. 10. 2021.)

Stanonik, Marija, Vtisi s simpozija o Antonu Žaklju-Rodoljubu Ledinskem (1816–1868). Spletna stran Kulturnega društva Severina Šalija Novo mesto. (Splet, 24. 10. 2021.)

Vsebina

Uvodna nagovora

Milček Komelj, Nagovor ob začetku simpozija

Ivica Šemrov, Pozdrav iz Ledin

I. Žakljev življenjski in literarni kontekst

Gasper Peternel, Mati Ana in njen rod

Bogdan Kolar, Duhovnik ljubljanske škofije Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski

Robert Jereb, Pesniki-duhovniki z Idrijskega: Anton Žakelj, Frančišek Svetličič, Matevž Hladnik, Andrej Likar in Jernej Uršič

II. Žakljeva literarna tekstura

Janko Kos, France Prešeren in generacija Antona Žaklja

Marija Stanonik, Iz pesniške delavnice Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega

Urška Perenič, Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega soustvarjalni prevodi

Marijan Dovič, Žakljevo izvirno pesništvo, Bleiweisove Novice in vprašanje (samo)cenzure

Marija Klobčar, Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo

III. Aktualnost Antona Žaklja-Rodoljuba Ledinskega do današnjih dni

Marjeta Pisk, Viktor Steska in Janez Dolenc o Antonu Žaklju-Rodoljubu Ledinskem

Tine Debeljak, Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski s slovanske retrospektive

Jože Faganel, Zapis Žakljeve poezije za sodobno antologijo

Drago Samec, Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegova bibliografija

15,00 EUR

